VLADIMIR PASTI
ROMÂNIA ÎN TRANZIŢIE
Căderea în viitor

Coperta colecţiei: DAN ALEXANDRU IONESCU
© Editura NEMIRA, 1995
ISBN 973 – 569 – 130 – 2

CUVÂNT ÎNAINTE

Această carte s-a născut greu. Ideea unei analize care să facă inteligibilă politica românească de după revoluţia din decembrie 1989, prin identificarea principalilor actori economici şi sociali, a condus la scrierea unei prime variante încă din primăvara lui 1990. Pe vremea aceea, tranziţia era abia la început, aşa încât cartea se referea mai ales la structurile de putere ale fostei societăţi comuniste şi încerca să prevadă modul în care vor reacţiona ele la noul mediu înconjurător. Era o lucrare „ştiinţifică", adică scrisă într-un jargon neinteligibil pentru cititorul obişnuit şi încărcată de citate şi referinţe bibliografice care îngreunau şi mai mult lectura. Cu toate acestea, concluziile referitoare la fostul regim le consider valide şi acum şi le-am reluat în prima parte a cărţii de faţă. Ele reprezintă baza întregii cărţi, căci nu este posibilă înţelegerea a ceea ce se întâmplă acum în România, fără înţelegerea caracteristicilor de bază ale fostului regim.

Analiza propriu-zisă a tranziţiei a fost mai degrabă tehnică, o dată ce principalii actori ai acesteia – tehnocraţia, administraţia, sectorul privat şi muncitorii – au fost identificaţi prin tendinţele şi caracteristicile lor. În această privinţă, tranziţia românească a dat dovadă de o stabilitate remarcabilă. Tot stabilitatea a uşurat mult şi

analiza politică. Partidele politice româneşti se încăpăţânează să nu se schimbe, în ciuda alierilor, desprinderilor, delimitărilor şi disidenţelor interne. Şi, mai ales, în ciuda faptului că realitatea în care ele sunt atât de statice este, dimpotrivă, atât de dinamică. Consecinţa cea mai importantă a acestei situaţii – ruptura dintre politic şi realitate, echivalentă cu neparticiparea politicului la gestionarea puterii şi manifestă, în principal, în lipsa de guvernare – este, de fapt, tema principală a acestui prim volum. În această privinţă, privilegiul de a fi fost o bună perioadă a acestor ani ai tranziţiei în apropierea, iar uneori chiar în mijlocul a ceea ce formează „cercurile puterii", m-a ajutat să mă eliberez de multe dintre superstiţiile şi credinţele legate de motivaţia şi mecanismele deciziei politice, pe care cercetătorul limitat la mediul academic, le împărtăşeşte cu opinia publică. Nu există manuale sau bibliografie care să suplinească o asemenea experienţă şi sper ca, prin intermediul cărţii să o pot comunica şi publicului. Imaginea care rezultă în final este şi dezamăgitoare şi, probabil, descurajantă. Cultura românească atribuie, încă din Evul Mediu, o bună parte a iniţiativei şi responsabilităţii naţionale factorului politic, iar realitatea nu a încetat să-i dezamăgească pe români. În ciuda acestei repetate experienţe, după 1989 speranţele au fost îndreptate tot spre politicieni. Reforma – adică schimbarea economică şi socială coordonată politic – a concentrat, în mod nejustificat, atenţia tuturor, atât din interior, cât şi din exterior. Ca urmare, românii au petrecut aproape şase ani citind şi ascultând declaraţii şi speculând pe marginea unor „mesaje" politice.

Această carte se ocupă foarte puţin de „Reformă", pentru că reforma nu a jucat un rol semnificativ în ansamblul schimbărilor care au avut loc. În schimb, se ocupă mult mai mult de tranziţia spontană, adică de ansamblul acelor evoluţii ale realităţii care, deşi au avut loc, nu au fost niciodată cuprinse în programul politic al

vreunor partide sau politicieni. Cine sunt actorii acestor schimbări şi cum funcţionează mecanismele care le produc, iată întrebările la care se străduieşte să răspundă acest prim volum, în ultima lui parte. Rezultatul este o istorie a tranziţiei destul de diferită de cea cunoscută şi acceptată de mai toată lumea.

Nicio istorie nu este deplină dacă nu i se cunosc şi urmările. Pentru noi, acum, acest adevăr este chiar mai profund, căci analiza tranziţiei nu are rost decât ca bază a înţelegerii variantelor de viitor care ni se deschid, încă. De aceea acest prim volum, preocupat de trecut şi prezent, nu este decât o pregătire necesară pentru a putea aborda problematica, mult mai dificilă, a viitorului. Nu este vorba aici numai de cerinţele abordării ştiinţifice. Reacţia tuturor celor care au citit manuscrisul primului volum a fost stresant de unitară: „Ei bine, mai departe ce urmează şi ce-i de făcut?”. Simpla analiză a apărut tuturor ca perfect inutilă dacă nu este în stare să fundamenteze un viitor.

O asemenea abordare este un pic prea pragmatică pentru o lucrare care se doreşte totuşi în ciuda limbajului şi renunţării la anexele tradiţionale, a fi ştiinţifică. Alegerea unui viitor, dintre viitorii posibili, este o problemă de politică aplicată. Dar, chiar dacă nu se poate substitui politicienilor în privinţa opţiunilor, analiza ştiinţifică poate identifica şi descrie evoluţiile probabile. Aceasta este tema celui de-al doilea volum al cărţii, cel destinat „Construirii viitorului”.

Rămân îndatorat multor prieteni pentru ajutorul generos acordat la scrierea acestei cărţi, cu atât mai mult cu cât a trebuit uneori să mă aventurez în domenii mai puţin familiare pentru mine. Vasile Secăreş, Ioan Mircea Paşcu şi Comei Codiţă mi-au explicat cu multă răbdare aspecte esenţiale ale contextului internaţional al evenimentelor de dinainte şi de după 1989. Eventualele slăbiciuni ale cărţii în această privinţă îmi aparţin însă în întregime. Am învăţat multe de la Mugur Isărescu despre

macroeconomia tranziţiei şi, chiar mai multe, din experienţa lui unică de sociolog aplicată în unul dintre cele mai sensibile domenii, cel financiar. N-aş fi putut înţelege corect problematica complexă a restructurării industriale fără sprijinul lui Dan Dumitru Popescu, al lui Vasile Baltac şi al acad. Constantin Ionete. Înţelegerea economiei private şi a complicatelor sale legături cu politica, administraţia şi sectorul public al economiei ar fi fost incompletă fără lungile discuţii purtate pe această temă cu Constantin Iavorski, căruia îi rămân îndatorat pentru ideiile sale şi pentru sprijinul acordat.

Datorez mult dezbaterilor purtate în cadrul Fundaţiei „Un Viitor pentru România", de pe urma cărora am beneficiat de informaţie, idei şi explicaţii oferite de unii dintre cei mai lucizi cunoscători ai realităţilor româneşti. Gheorghe Onuţ şi Vasile Munteanu au criticat cu asprime întemeiată pasaje şi idei din această carte şi m-au ajutat să le îmbunătăţesc, iar Hella Bara a avut răbdarea să citească tot manuscrisul şi să facă utile sugestii stilistice.

O bună parte a acestei cărţi a fost redactată în perioada iunie-octombrie 1994, pe care am petrecut-o în Japonia, la o bursă acordată de Japan Foundation. Contactul cu realităţile japoneze a contribuit la înţelegerea atât a unor concepte şi conţinuturi esenţiale ale capitalismului dezvoltat, cât şi a diversităţii de care el este capabil. Doresc să mulţumesc şi pe această cale specialiştilor şi oamenilor de afaceri japonezi care mi-au împărţit cu generozitate din cunoştinţele şi experienţa lor şi, îndeosebi, domnului Kenichi Ito, preşedintele lui Japan Forum on International Relation, Inc., care a organizat întreaga perioadă de studiu din Japonia.

În sfârşit, dar câtuşi de puţin în ultimul rând, cartea de faţă ar fi rămas, poate, în sertar, asemeni altora, fără sprijinul lui Viorel Hrebenciuc şi fără entuziasmul molipsitor al lui Valentin Nicolau, patronul Editurii Nemira şi editorul acestei cărţi, cărora le rămân dator şi

recunoscător.

Septembrie, 1995

Introducere

Orice analiză a tranziţiei postcomuniste, în general, şi a României, în particular, trebuie să înceapă cu înţelegerea politicilor occidentale. Nu numai pentru că Occidentul a jucat un rol important în declanşarea procesului. Dar, în România, ca în toată lumea est-europeană de altfel, ideea dominantă era că, după victoria asupra regimurilor politice comuniste, tranziţia postcomunistă este mai degrabă treaba Occidentului decât a noastră. Uriaşa popularitate de care s-a bucurat revoluţia română, televizată în Ajunul Crăciunului de toate televiziunile din lume, a întărit şi mai mult această idee la români. După înlăturarea lui Ceauşescu, românii se purtau ca şi cum ar fi fost victorioşi şi ar fi aşteptat recompensele Occidentului pentru asta. În realitate, noi pierduserăm un război, războiul rece, iar acum, în loc să ne aşteptăm la premii aveam de plătit costurile a patru decenii de „rătăcire" pe un drum pe care istoria nu l-a confirmat. Cu toate acestea, la început, aceste lucruri nu au fost clare nici în Vest, nici în Est.

1. Adaptarea la postcomunism în 1989, sistemul comunist european a explodat, iar capitalismul dezvoltat a rămas victorios să domine lumea şi să o modeleze după chipul şi asemănarea sa. Un asemenea viitor părea, cel puţin în prima perioadă de după victoria neaşteptată a revoluţiilor anticomuniste, cât se poate de normal. Imaginea dominantă atât în Est cât şi în Vest semăna destul de mult cu istoria fiului rătăcitor. Estul comunist revenise „acasă". Popoarele se eliberaseră de „erezia" comunistă, de micul grup de politicieni comunişti ce le ţinuse sub ascultare cu ajutorul poliţiei, al tribunalelor speciale, al lagărelor şi, mai ales, cu ajutorul tancurilor sovietice (care, în numele comunismului, slujeau, de fapt, imperialismului Rusiei) şi se întorceau la existenţa socială

„naturală”, adică la capitalism.

Estul se aştepta, desigur, ca, în cinstea acestei reveniri, Vestul să taie viţelul cel mai gras. Douăzeci de miliarde de dolari acordate Ungariei şi alte patruzeci date Poloniei pentru a-şi putea pregăti „eliberarea” păreau să arate că Vestul este hotărât să plătească. Programele de ajutorare (de tipul PHARE sau TACIS) şi creditele pe termen lung şi cu dobânzi mici acordate prin intermediul FMI şi Băncii Mondiale, dar, mai ales, înfiinţarea Băncii Europene pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare şi declanşarea unui proces accelerat de integrare a ţărilor foste comuniste în structurile vest-europene (de la Consiliul Europei şi până la NATO), totul părea să arate că Vestul îşi ia foarte în serios rolul de integrator al lumii nou descoperite.

Iniţial, euforia şi optimismul dominaseră şi în atitudinea Vestului faţă de Est. Vestul se pregătea ca, în echilibrul de forţe care se stabilise între propria tabără, pe de o parte, şi Rusia, pe de alta, să mai facă un pas înainte, „înghiţind”, adică integrând politic şi economic, acea zonă de mărime medie care a fost denumită Europa Centrală (Germania de Est, Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia) şi al cărei control a asigurat Rusiei un important avantaj tactic vreme de jumătate de secol. O asemenea politică se potrivea cu politica tradiţională a Occidentului faţă de Uniunea Sovietică – aceea de a obţine mici avantaje tactice, înclinând raportul de forţe în favoarea sa, dar fără a rupe de tot echilibrul format cu atâta dificultate.

În toată confruntarea care a urmat declanşării războiului rece, Occidentul îşi dorea şi chiar lupta pentru a câştiga mici bătălii, dar nu era pregătit nici ideologic, nici politic şi nici economic să câştige războiul. Nu se aştepta la o victorie şi nici nu ştia ce ar putea face cu ea. Chiar şi numai Europa Centrală şi de Est erau pentru Occident o înghiţitură mai mare decât îşi dorea. Acceptase cu mulţumire şi chiar sprijinise căderea comunismului în ţări

precum România sau Bulgaria, aşa cum încurajase defecţiunile republicilor periferice ale Uniunii Sovietice, cum erau republicile baltice sau Moldova. Aprecia ca pe un avantaj tactic important menţinerea la graniţa însăşi a Uniunii Sovietice a unor regimuri politice prooccidentale. Dar, integrarea şi a acestora în nou proiectata comunitate europeană era nu numai dificilă, părea chiar imposibilă. Nu era vorba numai de o zonă mai puţin interesantă, mai îndepărtată şi, cultural, mai dificilă, în special datorită ortodoxismului ei. Era şi mai înapoiată economic şi, mai ales, prea mare. Integrarea Germaniei de Est de către Germania Occidentală oferea o bună indicaţie cu privire la mărimea efortului şi a resurselor necesare unui proces de integrare. De aceea, Occidentul european – şi, în principal, Germania care, pe de o parte, urma să joace rolul principal în regiune, iar pe de altă parte, oricum avea de plătit cea mai mare parte a notei de plată – se străduiau să împartă zona în subregiuni şi să etapizeze, pe cât posibil, extinderea Occidentului spre Vest. Dar, dacă în ceea ce priveşte resursele, acordau o prioritate netă zonei de integrare imediată – ţările grupului de la Visegrád –, nu făceau nicio diferenţă între zone în modul de abordare al tranziţiei postcomuniste. Abordarea ideologică era dominantă în toate cazurile.

Deşi elaborată la iuţeală în Vestul dominat de „reaganismul” american al sfârşitului anilor optzeci, ea a fost însuşită şi în Est. Asta nu numai pentru că presiunea ideologică a Vestului a fost prea puternică, iar legitimarea politică oferită de acesta era indispensabilă oricărei construcţii în Est. Dar, Estul oricum nu avea o alternativă proprie şi nici pe ce să-şi întemeieze una. „Perestroika”, în diferite variante, de la cea sovietică la cea ungară, se dovedise un eşec. Comuniştii reformişti fuseseră înlăturaţi de valurile de schimbare stârnite de propriile reforme. Noii lideri politici nu dispuneau de o strategie a tranziţiei sau de o teorie care să le permită să încerce una, dar dădeau

dovadă de foarte multă bunăvoinţă, se bucurau de un important sprijin popular pentru realizarea unei asemenea tranziţii şi aşteptau ca Occidentul să le ofere soluţia împreună cu ajutorul.

Proiectul tranziţiei a fost construit pe baza a ceea ce Galbraith a denumit „ideologia simplistă”. Unele cuvinte – şi obiective – aveau valoare nu doar axiomatică, ci chiar sacrosanctă pentru schimbarea economică – proprietate privată, liberă iniţiativă, piaţă liberă, concurenţă etc. Aceeaşi situaţie se reproducea şi în privinţa politicului, unde termeni ca pluripartidism, libertate de expresie, alegeri libere, „intrare în Europa”, aveau – şi mai au încă – aceeaşi conotaţie de infailibilitate ca şi principiile de bază ale unei noi religii. Din păcate, cel puţin în forma în care au fost ele preluate atât în Vest cât şi în Est, toate aceste concepte şi principii au fost utilizate pentru a întemeia un soi de ideologie comunistă întoarsă pe dos.

Până la urmă, acţiunile economice şi politice realiste, iniţiate pe baze mult mai solide decât cele pur ideologice au fost cele care au prevalat. Ele au cristalizat două tipuri de acţiune ale Occidentului faţă de Est, diferite, dar complementare. Primul este o integrare bazată pe extinderea unei ţări-metropolă asupra zonei integrate. Modul în care Germania Federală a integrat Germania de Răsărit este exemplul cel mai pur. Ceva asemănător, dar la o scară diferită, se întâmplă cu Cehia. Acest tip de integrare nici nu are nevoie de o teorie sau de un model oarecare. El constă în simpla prelungire a metropolei pe un teritoriu şi asupra unei populaţii „curăţată” în prealabil, pe cât posibil, de toate particularităţile istorice, culturale şi sociale introduse de jumătatea de secol de regim comunist.

Cum aşa ceva nu este posibil în celelalte ţări est-europene, integrarea acestora are un sens mult mai restrictiv, semănând mai degrabă cu o colonizare. Ea constă, în principal, în preluarea de către companii

Occidentale mai mari sau mai mici, a unor întreprinderi, sau resurse, sau activităţi etc. est-europene ca o consecinţă imediată a proceselor de privatizare şi de atragere a investiţiilor străine. În acest caz, „colonizarea” nu presupune, din partea ţării gazdă, decât adoptarea legislaţiei necesare şi construirea infrastructurii logistice, industriale şi financiare favorabile funcţionării unor asemenea „colonii”. Dar, chiar dacă efectul nu este similar cu cel al dezvoltării, prin „colonizare” se atinge măcar unul dintre obiectivele revoluţiilor est-europene – integrarea economică a acestora în sistemul mondial.

Alte efecte ale deschiderii unei noi zone de colonizare, într-un moment în care capitalismul se adaptase la o lume finită şi închisă, sunt greu de prognozat în totalitate, dar nu încape îndoială că ele se anunţă semnificative. Unele ţări, cum ar fi Germania, Franţa, Marea Britanie par, pe alocuri, a redeschide dosarele prăfuite ale politicilor lor de la începutul secolului, pornind însă, acum, de pe bazele unei superiorităţi tehnologice, financiare şi militare incomparabil mai ridicate decât în acele vremuri. Pe de altă parte, acum intră în joc o forţă suplimentară, mai coerentă şi mai eficientă uneori decât guvernele – multinaţionalele. Prea slabe acum un secol pentru a fi jucat un rol cu adevărat important, ele sunt, în prezent, mai puternice decât multe dintre guvernele sau statele de a căror colonizare au început să se ocupe. Comportamentul lor este diferenţiat. Într-un fel te comporţi pe pieţele „civilizate” ale Occidentului şi cu totul altfel în lumea lipsită de reguli şi coerenţă a Răsăritului. De unde, tendinţa tot mai puternică a acestora de a reveni la procedeele şi etica îndoielnică a colonizării, cu cortegiul ei de corupţie, concurenţă neloială, intervenţie militară, stimulare a contrabandei şi crimei organizate, evaziune fiscală şi aranjamente financiare incorecte etc. în orice caz, la nivelul celor „colonizaţi” apar reacţii şi consecinţe care amintesc, în parte cel puţin, de America Latină, cu

zbuciumata ei tranziţie spre capitalism.

Problema est-europeană rămâne o problemă deschisă şi importantă pentru capitalismul victorios. Este o problemă pentru rezolvarea căreia lipseşte nu numai o teorie, dar şi fundamentul acesteia, adică o abordare. Şi niciodată în faţa capitalismului nu a fost ridicată o provocare mai importantă decât aceasta. Dacă, după victoria sa asupra comunismului, capitalismul se decide să transforme fosta Europă socialistă într-un soi de lume a treia în plină Europă, aceasta va însemna pentru el o înfrângere la fel de grea ca aceea suferită de comunism. Pentru capitalism, faptul de a fi înfrânt comunismul nu reprezintă decât o jumătate de victorie. Mai trebuie să dovedească că el poate reuşi acolo unde comunismul a eşuat, adică în dezvoltarea economică şi socială a Europei de Est.

Căci niciuna dintre toate aceste atitudini şi abordări deja încercate nu are ca rezultat promovarea în Est a capitalismului dezvoltat ci, dimpotrivă, construirea unui soi de „lume a treia" europeană. Ea nu are, desigur, aceleaşi caracteristici în Germania de Est, pe care Germania de Vest se străduieşte, cu uriaşe costuri, să o facă să evite tocmai această soartă, ca în România, Bulgaria sau Ucraina. Cehia, Ungaria, poate Polonia, ţările mai dezvoltate ale fostului lagăr socialist, tind să îmbine caracteristici ale lumii a treia cu trăsături ale lumii dezvoltate vest-europene. Depinde la ce parte a mărului priveşti. Pentru că, până la urmă, ceea ce contează este infrastructura economică şi financiară şi, cealaltă infrastructură, cea socială şi culturală, pe care se bazează acestea două. Iar infrastructurile tind să se constituie, în toate aceste ţări, inclusiv în fosta Germanie de Est, după un model asemănător celui care a transformat sudul Italiei într-o parte a lumii a treia, după caracteristicile de bază ale subdezvoltării.

Oricum, procesul de integrare al Europei răsăritene

demarase când, în 1991, explodează şi Uniunea Sovietică. În faţa dezastrului sistemului comunist, conducătorii ruşi iau două decizii extreme, atât de îndrăzneţe încât păreau incredibile. Întâi, se hotărăsc să renunţe la propria lor periferie, la şirul de republici sudice înapoiate tehnologic, social şi financiar şi a căror întreţinere solicita Rusiei un efort pe care nu mai era dispusă să-l facă. Toată istoria şi experienţa Vestului, de după al doilea război mondial, dovediseră că o zonă de dominanţă economică, financiară şi militară este infinit mai ieftină şi mai eficientă decât o zonă de ocupaţie. Iar Rusia, ultima dintre marii colonizatori ai lumii s-a decis, brusc, să renunţe la acea structură vetustă şi neeficientă care este imperiul colonial, câteva decenii după Marea Britanie sau Franţa.

A doua decizie, încă mai bogată în consecinţe, a fost de a renunţa la comunism. Renunţarea Rusiei la comunism a părut surprinzătoare, deşi ea era previzibilă încă de mulţi ani şi devenise necesară după ce ţările est-europene o făcuseră, cu binecuvântarea Rusiei. Cu toate acestea, desfiinţarea comunismului în Rusia a luat pe toată lumea, inclusiv pe ruşi, pe neaşteptate. Pur şi simplu, nici Estul, nici Vestul nu mai ştiau care este mişcarea următoare.

Intrarea Rusiei în acest proces a făcut ca toate marile probleme ale micilor ţări est-europene să devină minore şi nesemnificative. Pentru prima dată, procesul de trecere de la comunism la capitalism era definit la adevăratele lui dimensiuni. Abordarea prioritar financiară, pe care o adoptase confortabil Vestul dezvoltat faţă de tranziţia postcomunistă, s-a dovedit insuficientă. Dacă experienţa Germaniei de Vest în fosta Germanie comunistă era edificatoare, atunci era clar că nu există în tot Occidentul dezvoltat – inclusiv Japonia şi zona dezvoltată a Pacificului – suficienţi bani pentru a „plăti” dezvoltarea şi trecerea la capitalism a Rusiei. Iar, în privinţa Rusiei, era foarte clar că nu putea fi lăsată pur şi simplu să se prăbuşească, opţiune ce părea să se contureze în cazurile mai rebele ale

tranziţiei: România, Bulgaria, Iugoslavia etc. Şi, pentru ca nimeni să nu aibă îndoieli în această privinţă, Rusia a avut grijă să sublinieze mereu că alternativa la succesul său o reprezintă dezastrul mondial şi nu o confortabilă reechilibrare a lumii cu o Rusie subdezvoltată şi care a renunţat la statutul de mare putere. Dar, din 1991 şi până acum, eşecurile Occidentului de a modela tranziţia în Est s-au succedat continuu. Rusia, mai mult decât orice altă ţară fostă comunistă, era dovada clară că trecerea spre „capitalism" ajunsese într-o înfundătură. Ceea ce afecta nu numai Rusia, ci şi Occidentul, precum şi celelalte ţări foste comuniste care acum asistau, neputincioase, la modificarea priorităţilor în defavoarea lor şi în favoarea celor doi uriaşi care concentrau acum toată atenţia şi grosul resurselor occidentale – Rusia şi China. Răspunsul Vestului la această complicare imensă a problemei iniţiale a integrării este „adaptarea la postcomunism".

Adaptarea la postcomunism este, de fapt, modul prin care atât Estul cât şi Vestul înlocuiesc realizarea unei integrări autentice şi complete cu o acţiune pe linia minimei rezistenţe – aceea de a reacţiona treptat la schimbările pe care postcomunismul le introduce în realităţile naţionale şi europene şi de a se adapta la ele. Este o atitudine pragmatică având sursa, în primul rând, în lipsa unui proiect, iar în al doilea rând, în dificultăţile de a-l realiza. Pentru Vest, adaptarea la postcomunism este urmarea eşecului entuziasmului iniţial, dominat de proiectele grandioase ale unor construcţii europene sui-generis. Reunificarea Germaniei a fost singura componentă a acestora care s-a realizat. Războiul fără sfârşit al Iugoslaviei, ruperea Cehoslovaciei, descompunerea haotică a URSS, criza italiană şi redeschiderea problematicii minorităţilor naţionale sunt rămăşiţele lipsite de glorie ale altora.

Desigur, cea mai bună ilustrare pentru problemele şi evoluţia atitudinii Vestului faţă de Est o reprezintă războiul

iugoslav. Faptul că Occidentul nu l-a vrut, dar că totuşi a avut o contribuţie esenţială la declanşarea lui, dovedeşte naivitatea şi evaluările incomplete cu privire la adevărata stare de lucruri din Est. Că apoi nu a mai fost în stare să-l oprească este cea mai puternică dovadă a ineficienţei abordării de către Occident a problematicii est-europene. În prezent, principala preocupare a Occidentului a devenit, pe de o parte, de a împiedica extinderea lui, iar pe de altă parte, de a face, aproape orice, numai să-l oprească. Ceea ce dovedeşte că Occidentul a renunţat la marile proiecte şi a trecut la o politică mai realistă, mai puţin ambiţioasă şi, în ansamblu, mai degrabă defensivă.

Pus în faţa uriaşului complex de probleme noi şi situaţii inedite, declanşate de prăbuşirea comunismului est-european, Occidentul s-a pomenit în situaţia ucenicului vrăjitor. Cu diferenţa că nu există niciun maestru care să-l scoată din încurcătură. Soluţia adoptată în final, este de a accepta orice formulă care îi poate reduce bătaia de cap şi poate pune un capac pe o zonă care riscă să devină din ce în ce mai problematică. Când, după revigorarea unui imperialism primitiv în Rusia sărăcită şi derutată de „reformă”, preşedintele SUA declară public că reformele în Europa de Est ar trebui, poate, să aibă un ritm mai lent şi să accepte forme intermediare de economie, între „economia de piaţă” şi cea socialistă, asta nu este altceva decât declararea disponibilităţii Occidentului de a accepta orice soluţie pentru Europa de Est, care reduce problemele în loc să le accentueze, permiţând, în acelaşi timp, o integrare aproximativă a regiunii. Această poziţie mai realistă a Occidentului faţă de propriile aşteptări şi cerinţe adresate ţărilor foste comuniste are însă şi un revers. În prezent, Occidentul adoptă o atitudine nouă faţă de Est – evoluţia politică din Rusia şi războiul din Iugoslavia au contat mult în adoptarea ei – caracterizată şi legitimată prin câteva idei dominante. Prima este aceea că problemele Estului sunt prioritar ale acestuia, iar el

trebuie să şi le rezolve singur. Nuanţa adăugată aici, că Occidentul va sprijini aceste eforturi, nu implică mai mult decât un minimum de prezenţă, în forma ajutoarelor financiare şi, eventual, politico-economice de tipul clauzei naţiunii celei mai favorizate sau asocierii treptate, pe termen lung, la structurile economice, politice şi de securitate ale Uniunii Europene.

A doua se referă la faptul că tranziţia de la comunism la postcomunism este un proces complex şi îndelungat, a cărui accelerare este limitată de stresul impus populaţiei de măsurile de reformă. Această idee, oricât de plină de bun simţ ar părea ea, nu este altceva decât expresia politicoasă a condamnării lumii foste socialiste la a deveni o lume a treia, eventual de un tip nou. Ea implică şi concluzia că Occidentul va avea cerinţe mai puţin radicale faţă de Est, dar şi că nu va considera, încă multă vreme de acum încolo, aceste ţări drept ţări „normale”. A treia idee este că tranziţia, ca proces complex, trebuie să mai îngăduie încă forme intermediare între cele două tipuri de societăţi, atât la nivel economic şi social, cât şi la nivel politic.

Occidentul se retrage deci din Europa de Est, în primul rând prin renunţarea la ideea integrării acesteia şi prin înlocuirea acestui obiectiv cu obiectivul limitat de a supravieţui alături de ea în condiţii cât mai bune. Sau, mai corect, cu obiectivul de a permite Estului să supravieţuiască aşa cum poate. Destul de repede după revoluţiile din 1989, Occidentul şi-a limitat ambiţiile la sprijinirea tranziţiei îndreptată spre exterior. Pe cea de a doua, cea destinată transformării interne, o lasă în întregime la discreţia acestuia. Până într-atât, încât acesta ar putea să nici nu o facă. Dacă la început, imediat după 1989, Occidentul părea îngrijorat de posibilitatea unui asemenea eşec, acum nu mai este. Renunţând la a mai promova „reţete”, renunţând la a mai presa pentru termene, măsuri şi caracterul radical al reformelor,

acceptând, treptat, nu numai expertiza şi motivaţia autohtonilor, dar şi opţiunile acestora cu privire la schimbările interne, Occidentul transmite mesajul clar că ţările Europei de Est vor fi ceea ce sunt în stare să ajungă singure.

Începând cu 1993, odată cu acceptarea fără probleme a victoriei stângii în Polonia – un an mai târziu şi în Ungaria – şi a dictaturii lui Elţîn în Rusia, Occidentul renunţă, practic, la tentativa de a mai modela evoluţiile interne ale Estului fost comunist. Tot ceea ce mai doreşte este doar o ajustare a acestuia, chiar şi diferenţiată, dar care să permită integrarea internaţională. Mai mult, el este dispus să-şi adapteze propriile structuri în acest scop, să extindă treptat şi diferenţiat NATO, să asocieze, tot treptat, fostul bloc comunist la Uniunea Europeană şi, în general, să găsească compromisuri care să permită controlul crizelor probabile. Sâcâit de aparenta insolubilitate a problemelor Estului, preocupat de propriile sale probleme – unele dintre acestea generate chiar de revoluţiile est-europene – către mijlocul deceniului, Occidentul pare mai degrabă preocupat să-şi definească o nouă zonă de interes prioritar în Pacific, acolo unde succesul se naşte din caracteristicile locale şi tinde să se afirme drept noul centru de greutate al economiei şi finanţelor mondiale.

Pentru Est în general, şi pentru România care ne interesează în primul rând, cea mai importantă consecinţă este că responsabilitatea tranziţiei îi revine acum nu numai în mai mare măsură, ci în totalitate. Ideea că Vestul nu numai că va finanţa, dar până la urmă va împinge cumva, chiar presând, ţările est-europene pe calea dezvoltării, este acum evident falsă. România care, oricum, chiar şi în cele mai ambiţioase proiecte ale Occidentului era plasată totuşi numai la periferie, trebuie să fie cu atât mai conştientă de faptul că propriul ei viitor depinde de ea însăşi. Va beneficia de un ajutor financiar, economic şi

politic minimal, mai mare sau mai mic în funcţie de evoluţia situaţiei strategice în regiune. Dar, restul va depinde exclusiv de ceea ce se întâmplă pe plan intern, de măsura în care îşi înţelege propria tranziţie şi reuşeşte să şi-o ia în stăpânire.

2. Cele două tranziţii

Înlăturarea comunismului a fost răspunsul pe care societăţile est-europene l-au dat presiunii unor factori cu precădere externi. Chiar dacă, pentru unele dintre ele au contat şi disfuncţionalităţi interne semnificative – cazul bisericii catolice în Polonia de cele mai multe ori chiar şi acestea au fost rezultatul, mediat, tot al unor presiuni externe.

Cea mai importantă presiune externă nu a fost de ordin politic, ci de ordin economic şi financiar. În cursul deceniilor şapte şi opt, Occidentul dezvoltat reuşeşte să creeze un sistem economic mondial al cărui nucleu este grupul celor douăzeci sau treizeci de state dezvoltate, stratificate la rândul lor. Nucleu înseamnă aici că regulile fundamentale ale comerţului mondial şi, ca urmare a influenţelor, ale producţiei mondiale, se stabilesc în cadrul nucleului.

Blocul comunist care, până atunci, reuşise să evite o confruntare economică directă cu nucleul dezvoltat al capitalismului a fost treptat absorbit în sistemul economic mondial. Or, marile sale structuri industriale, comerciale şi de distribuţie erau complet inadecvate regulilor şi structurilor pe care noul sistem mondial le impunea cu o forţă căruia blocul comunist nu i se putea opune. Cauza era chiar în interiorul acestuia. Pe măsură ce se dezvoltase, sistemul industrial comunist depindea tot mai mult de legăturile sale externe, de capacitatea de a exporta produse finite pentru a-şi importa materiile prime de care avea nevoie pentru menţinerea în funcţiune a

instalaţiilor şi întreprinderilor.

O asemenea dependenţă era normală şi nu avea de ce să surprindă. Ea existase dintotdeauna, iar blocul comunist a încercat să o rezolve în modul „tradiţional” în care orice bloc industrial încerca să rezolve problema aprovizionării cu materii prime şi creării de pieţe de desfacere – prin construirea unui soi de sistem semicolonial. La fel ca blocul capitalist dezvoltat, blocul comunist s-a străduit să definească un anumit sector al lumii a treia – bogată în resurse de materii prime şi săracă în produse manufacturiere – care să reprezinte o piaţă sigură, controlată şi acceptabilă pentru materiile prime şi, totodată, o desfacere sigură a produselor sale industriale. Astfel, a luat naştere lumea a treia „socialistă”, ca o zonă de influenţă politică şi economică a blocului comunist. Această zonă interfera evident cu cea a blocului capitalist şi, pentru controlul ei, s-au purtat principalele bătălii ale războiului rece.

Dezvoltarea mai rapidă a lumii capitaliste a reprezentat un handicap important al blocului comunist în competiţia cu cel capitalist. Incapabil să utilizeze în această bătălie, prioritar economică, bariere prioritar economice, blocul comunist le-a utilizat mai ales pe cele politice. Relaţiile economice prioritare erau asigurate astfel prin relaţii prioritar politice, metoda cea mai simplă fiind aceea de a condiţiona sprijinul militar şi politic, indispensabil menţinerii unui anumit regim politic – botezat ad-hoc „socialist” –, de prioritatea acordată în relaţiile economice. Asta conducea, desigur, la cuprinderea acestei zone, în întregime, în sfera de ineficienţă – sau de eficienţă inferioară – a economiei de tip comunist. Cu cât această diferenţă de eficienţă dintre cele două blocuri economice se accentua, cu atât era mai costisitor pentru lumea a treia să rămână în interiorul blocului economic comunist şi, cu atât mai mare era presiunea care se exercita indirect asupra acestuia.

Dar, deşi a pierdut bătălia pentru cucerirea lumii a treia – lumea resurselor economice şi a pieţelor de desfacere avantajoase – iar această pierdere a contat enorm în stabilirea unui bilanţ global negativ pentru blocul comunist, războiul a fost totuşi pierdut în primul rând acasă. Căci, principalul punct slab al sistemului industrial comunist nu l-a reprezentat incapacitatea sa de a-şi asigura pieţe stabile pentru materiile prime şi pentru desfacerea produselor sale industriale, ci dependenţa de nucleul dezvoltat al economiei capitaliste pentru a-şi asigura chiar şi simpla reproducţie industrială.

Unul dintre lucrurile mai puţin observate a fost că întregul sistem industrial comunist era în întregime importat din capitalism. Mai mult decât atât, el era în întregime dependent de comerţul cu capitalismul dezvoltat pentru a se putea reproduce, adică pentru a putea funcţiona. Această dependenţă a fost cea care a silit – fără putinţă de scăpare – blocul economic comunist să participe la sistemul economic mondial şi să accepte, vrând-nevrând regulile jocului economic stabilit în centrele industriale ale capitalismului dezvoltat. Din acest moment, comunismul era deja înfrânt din punct de vedere economic, pentru că, aşa cum am mai spus, structurile sale economice, industriale, manageriale etc. nu se potriveau în niciun fel cu cele ale acestui sistem mondial. Rezultatul era, evident, un schimb făcut întotdeauna în defavoarea sistemului economic comunist. O asemenea „nepotrivealã” funcţionează ca un aspirator, pe de o parte, pompând resurse către nucleul sistemului, iar pe de altă parte, pompând o „nepotrivealã” şi mai mare către locul de unde acestea sunt absorbite şi, deci, dezechilibrând şi mai mult schimburile.

O vreme, sistemul comunist s-a arătat dispus să plătească, ceea ce se traducea, desigur, în importuri scumpe şi în exporturi ieftine, dezechilibrul balanţei de plăţi cu nucleul capitalist dezvoltat urmând să fie

compensat din alte surse decât cele industriale. În absolut toate ţările socialiste – dar în grade diferite –, una dintre surse a fost reducerea consumului populaţiei. Ceea ce, desigur, a reprezentat un sistem de contrapropagandă la propaganda oficială procomunistă, mai eficient decât orice puteau pune în undă posturile de radio prooccidentale.

Alte surse au variat de la ţară la ţară. Rusia, de exemplu, a încercat – şi o bună bucată de vreme a reuşit – să compenseze acest deficit continuu prin exportul de materii prime neprelucrate. În deceniile şapte şi opt, România a utilizat în acest scop credite financiare obţinute pe piaţa internaţională, valorificând o conjunctură favorabilă şi gestul politic de nonconformism faţă de tutela sovietică. Dar, niciuna dintre sursele acestea nu putea reprezenta un sistem, un mecanism cu funcţionare continuă şi stabilă, care să permită supravieţuirea sistemului industrial socialist.

Principala cauză consta în faptul că acesta se potrivea tot mai puţin cu sistemul economic mondial din care trebuia totuşi să-şi asigure supravieţuirea. Când această nepotriveală a devenit suficient de mare, comunismul a clacat, mai întâi şi mai mult decât orice, ca sistem industrial. Două lucruri importante trebuie să fie observate în acest moment.

În primul rând, faptul că schimbările necesare pentru integrarea economică a fostelor ţări comuniste în sistemul economic mondial sunt vaste şi complexe şi necesită nu doar ajustări economice, dar, în acelaşi timp, şi ajustări politice şi culturale importante. Noi mecanisme politice, noi raporturi între administraţia de stat şi populaţie, ca şi între aceasta şi economie, un nou sistem de luare a deciziilor în economie şi industrie şi relaţii şi criterii noi de distribuire a resurselor şi veniturilor, toate aceste transformări trebuie să fie realizate pentru ca lumea fostă socialistă să poată fi integrată în sistemul economico-politic construit de Occidentul dezvoltat pentru întreaga

lume. Dacă ţinem seama de punctul de plecare, adică de caracteristicile societăţilor comuniste est-europene, atunci ansamblul acestor transformări justifică, pe deplin, termenul de revoluţie pentru descrierea lor globală. Ceea ce este mai greu de acceptat este ideea că toate aceste transformări interne majore nu reprezintă decât o adaptare la exterior.

Pentru a o accepta, trebuie să înţelegem că genul de integrare pe care îl presupune acest nou sistem economic mondial este esenţial diferit de cel practicat până prin ultimul pătrar al secolului al XX-lea. El nu se mai poate mărgini la o simplă cooperare între două ţări – ceea ce ar putea fi numit schimburi între „economii naţionale”. Legăturile de care are nevoie sunt mult mai intime, presupun implicări reciproce mai profunde şi, de aceea, şi un cadru legislativ, instituţional şi comportamental similar. De aici, necesitatea transformărilor nu numai economice ale ţărilor est-europene, dar şi politice, culturale şi legislative. O economie cum este cea a României nu poate fi integrată în acest sistem economic european şi mondial decât dacă permite o circulaţie şi, eventual, un transfer continuu în toate domeniile (financiar, material, de tehnologie, de cunoştinţe, de oameni etc.). Iar acest transfer reciproc, pentru a fi posibil, are nevoie nu numai de statute asemănătoare ale proprietăţii, ale libertăţii de mişcare şi de decizie în raport cu administraţia şi guvernele sau alţi factori, dar şi de o anume integrare politică şi legislativă definită, de exemplu, de condiţiile asocierii la Comunitatea Europeană.

Cea de a doua concluzie, poate încă mai importantă decât prima, este că toată această revoluţie a adaptării la exterior, în ciuda vastităţii şi complexităţii sale, nu acoperă toate aspectele tranziţiei. Chiar dacă niciun domeniu al vieţii politice, sociale, economice, culturale etc. nu este în întregime ignorat – de la democraţia politică, statutul proprietăţii şi al investiţiilor străine şi până la politicile de

protecţie a mediului înconjurător şi la sistemele de asistenţă socială sau sanitară – totuşi, niciunul dintre aceste domenii nu este transformat în toate aspectele sale. Dimpotrivă, toate sunt ajustate doar dintr-un singur punct de vedere, cel al necesităţilor sistemului extern. Rămân nedeterminate toate cele ce se referă la cel de-al doilea grup de necesităţi esenţiale ale tuturor subsistemelor unei societăţi, cele strict interne.

Iată-ne, dintr-odată, în faţa nu a unei singure tranziţii, ci a uneia duble. Pe de o parte, avem de-a face cu o tranziţie îndreptată spre exterior, cu obiectivul transformării fostei societăţi socialiste româneşti într-o societate capabilă să se adapteze la sistemele europene şi mondiale care se nasc acum, în acest sfârşit de secol. Este o tranziţie complexă şi dificilă, care aşa cum am văzut, presupune transformări în toate domeniile. Aici, beneficiem de un ghid occidental care, chiar dacă nu este întotdeauna foarte clar, este, la rândul său, coordonat de caracteristicile însăşi ale sistemului internaţional existent. Atunci când lipseşte ghidul, avem măcar, în faţa ochilor, modelul. Tot aici, beneficiem de un ajutor substanţial. Toate programele de asistenţă oferite de Occident, de la cele umanitare şi ecologice şi până la cele de restructurare sau de reformă administrativă şi politică se referă, în exclusivitate, la această integrare externă. Este, de altfel, şi firesc să fie aşa. Această tranziţie îndreptată spre exterior trebuie neapărat făcută. Dar, făcând-o pe aceasta, nu trebuie niciun moment să o uităm pe a doua. Pentru că, mai avem de făcut încă o tranziţie, de data aceasta îndreptată spre interior.

România doreşte, afirmă frecvent şi unanim acest lucru, să se integreze în sistemul european, pe cale de a se naşte în jurul Uniunii Europene. Pentru aceasta, şi-a luat deja angajamentul de a-şi transforma propriile structuri şi instituţii astfel încât ele să se „potrivească” celor europene. Dincolo de aceasta, mai rămâne să stabilească

ce fel de societate europeană doreşte să devină. Şi să dezvolte o a doua tranziţie, orientată spre interior, spre transformarea societăţii „europene” româneşti într-una care să semene cu modelul pe care şi l-a propus.

Aici, în privinţa celei de a doua tranziţii, a celei orientate spre interior, nu mai beneficiem nici de modele şi nici de asistenţă tehnică. Beneficiem de dreptul sau posibilitatea de opţiune, dar este un avantaj îndoielnic de vreme ce nu părem a fi foarte conştienţi de nevoia de a face uz de ele. Mai beneficiem de un avantaj, cel puţin la fel de îndoielnic ca şi cel amintit mai înainte. De acela de a nu face niciun fel de a doua tranziţie. Nu există presiuni externe speciale îndreptate în acest sens. Există unele presiuni interne, cele mai multe provenind din partea populaţiei, dar ele sunt difuze şi lipsite de precizie, deoarece nevoia acestei a doua tranziţii nu este conştientizată încă nici la nivel economic, nici la nivel politic. Ea este resimţită, în fapt, ca o lipsă a celeilalte, a primei tranziţii şi cea mai simplă dintre soluţii este să fie considerată un cost normal al acesteia. Asta te ajută să nu-ţi mai baţi capul cu ce anume lipseşte.

Ca despre oricare altă ţară din Est, despre România se poate spune că renunţă să desăvârşească revoluţia pe care a început-o (mai degrabă, a cărei posibilitate a deschis-o prin răsturnarea regimurilor politice comuniste). Ea este foarte puţin conştientă de drumul deschis în interior şi-şi epuizează cea mai mare parte a eforturilor pentru a-şi adapta structurile interne la ajustările externe necesare. La aceasta se adaugă, ca o a doua componentă, obiectivul pueril al câştigării unei competiţii imaginare cu celelalte ţări est-europene, purtate în domeniul „reformei”.

Ajustarea la sistemul european este principalul obiectiv al reformei. Către aceasta se îndreaptă şi ajutoarele şi presiunile Occidentului şi, cel puţin în acest caz, există o direcţie clară a schimbării şi o oarecare coerenţă, impusă mai mult de coerenţa modelului decât de

conştientizarea obiectivului. Dar şi această coerenţă este limitată. Pentru că, cel mai frecvent, obiectivele ei sunt definite superficial, ca simplă asemănare sau reproducere a structurilor familiare Vestului – de la proprietatea privată şi până la autonomia locală sau drepturile individuale, de la instituţiile politice şi până la programele de televiziune sau magazinele cu produse de lux. România pare hotărâtă să se adapteze la postcomunism copiind forme, cadre şi reglementări occidentale. Introduse în societatea românească ele suferă transformări esenţiale. O parte, cea mai superficială, cea mai implicată în adaptarea la Vest, partea de pură comunicare cu formele similare sau corespondente ale lumii exterioare rămâne, în principiu, nealterată. Dar cealaltă, cea orientată spre interior, suferă transformări esenţiale ale funcţionalităţii. Ea se adaptează la realităţile interne şi, în loc să le modifice începe să contribuie la reproducerea lor.

Toate aceste forme, reglementări, cadre sunt instituţii ale unor societăţi mult mai dezvoltate decât România. Introducerea lor în România nu generează însă dezvoltarea. Această credinţă a politicienilor şi ideologilor români, profund greşită, este surprinzător de rezistentă. Ea reaminteşte de un comportament general uman, dar, din cauza asta, destul de primitiv. Undeva, într-una din insulele Sudului, în care funcţiona o bază militară americană, aborigenii au observat că americanii scot din frigidere tot felul de bunătăţi. După plecarea acestora, ei au construit din placaje o formă care imita un frigider şi au rămas uimiţi şi dezamăgiţi că înăuntru nu creşteau aceleaşi bunătăţi ca şi în frigiderele americane. Iluzia că transferând formele occidentale în România este suficient pentru a face tranziţia are aceeaşi natură cu cea a aborigenilor şi, cu cât renunţăm la ea mai repede, cu atât mai bine.

Asta nu înseamnă că trebuie să renunţăm la a mai importa forme occidentale. Ele sunt necesare în primul

rând pentru a asigura integrarea în sistemul internaţional, cel economic şi cel politic sau strategic. Nu trebuie însă să ne aşteptăm ca ele să producă mai mult decât atât. Apoi, trebuie neapărat să ne concentrăm asupra tranziţiei interne, adică asupra dezvoltării, căci despre ea este vorba. Tranziţia externă, adică integrarea în structurile, mecanismele şi circuitele internaţionale este departe de a fi epuizată. Aici însă, principalele jaloane au fost puse. Mai greu, mai târziu, România a fost totuşi acceptată în comunitatea internaţională şi a reuşit să introducă cele mai importante dintre schimbările necesare pentru asta. De aici încolo, modul în care se desfăşoară în continuare integrarea internaţională depinde în mai mare măsură de caracteristicile interne ale ţării şi de evoluţia celeilalte tranziţii, cea orientată spre interior, decât de jocul politico-diplomatic internaţional. Iar această a doua tranziţie reclamă schimbări mai profunde, mai coerente şi mai concentrate decât cele de până acum. Dar ele nu vin de la sine şi, după cum am văzut, nici nu vor fi făcute sau impuse pentru noi de alţii.

Societatea în care trăim acum nu este o societate orientată spre dezvoltare. Cele mai multe dintre structurile şi mecanismele ei fundamentale sunt cele ale fostei societăţi socialiste, a cărei dezvoltare s-a oprit pe la începutul anilor optzeci. Schimbările de după revoluţie au alterat multe dintre caracteristicile acestor structuri şi mecanisme, dar rezultatul nu a fost declanşarea dezvoltării. Cele mai multe dintre schimbări nu au avut ca rost decât să permită unor forme sui-generis ale vechilor structuri să se reproducă. Iar în unele cazuri le-au forţat să se întoarcă şi mai mult în timp. Într-o epocă în care se discută despre societatea postindustrială ca despre o realitate care deja tinde a fi depăşită, una dintre cele mai consecvente caracteristici ale schimbărilor şi adaptărilor spontane care au loc în România este aceea de a genera trăsături proprii societăţilor preindustriale. Indiferent de

nume, ele sunt tipice subdezvoltării. Sursa lor principală este în economie, dar îşi dezvoltă corespondenţi la nivelul politicului, al structurilor sociale, al comportamentelor şi chiar în domenii care păreau a fi depăşit pentru totdeauna acest stadiu, cum este cel al educaţiei. Iar acum, toate aceste componente se sprijină şi se stimulează reciproc, adâncindu-ne, din ce în ce mai mult, în subdezvoltare. Dacă tranziţia spontană continuă, dacă nu se intervine repede şi ferm pentru modelarea tranziţiei orientate spre interior cu obiectivul direct de a impune dezvoltarea, s-ar putea ca soarta României să fie decisă pentru mulţi ani de acum înainte. Deoarece această tendinţă este deja instalată şi tot ce-i trebuie ca să se realizeze este ca toată lumea să continue să facă ceea ce a făcut şi până acum, atunci ea este cea mai probabilă.

Există însă şi posibilitatea de a evita subdezvoltarea. O şansă poate să izvorască tocmai din faptul că, deşi deocamdată este condamnată la periferie, România respinge, din mândrie naţională şi din orgoliul de a fi totuşi cea mai mare ţară a regiunii sud-estice, periferia. O a doua şansă poate consta din libertatea de mişcare pe care, pentru prima dată în întreaga sa istorie, România pare să o aibă, neinclusă încă în nicio sferă clară de influenţă. În sfârşit, ar putea contribui la şansele României o schimbare de atitudine. Dacă, obosită să repete tuturor marilor puteri ale lumii dezvoltate cât de importantă este prin atuurile strategice şi potenţialul său în speranţa de a le convinge că este în interesul lor să-i subvenţioneze nerealizările, România se hotărăşte să-şi valorifice aceste atuuri potenţiale. Ca aproape niciodată în istorie, transformarea unei şanse potenţiale într-o şansă reală depinde doar de două lucruri aparent simple – de cunoaşterea propriei realităţi şi de capacitatea de a transforma această cunoaştere în bazele unei acţiuni coerente de dezvoltare.

Rostul acestei cărţi este să propună construirea, pentru România şi oamenii săi, a unui viitor care să nu

semene cu cel pe care îl conturează tendinţele realităţilor stabilizate în ultimii cinci ani. Premisa de bază este că aceste realităţi sunt neplăcute şi indezirabile şi trebuie schimbate. Cartea de faţă nu se adresează celor care se simt mulţumiţi de ei înşişi şi de lumea care a crescut în jurul lor.

Desigur, un viitor nu poate fi proiectat fără a înţelege prezentul şi o bună parte din trecut De aceea, o primă parte a cărţii este o analiză a prezentului şi a scurtei sale istorii – cum s-a născut el din ruinele fostului regim. Deşi prima, această parte nu este şi cea mai importantă. Mult mai importantă este ultima parte, cea referitoare la ce anume ar trebui România să încerce şi cum anume se poate face o asemenea încercare. Acest drum propus nu este o descoperire, ci o invenţie. El are la bază o serie de opţiuni, întemeiate, la rândul lor, în valori pe care autorul consideră că ar trebui puse la fundamentul noii societăţi ce ar urma să fie construită. Alte opţiuni, bazate pe alte valori, vor conduce la alt drum şi la o altă societate. Deja un set de asemenea alte opţiuni funcţionează, pentru că societatea prezentă nu seamănă cu cea pe care o propune cartea şi nici nu va ajunge vreodată să semene fără operarea unor schimbări majore. Dar, opţiunile şi valorile sunt, aşa cum arată şi numele lor, o problemă de alegere, de preferinţe şi, în cele din urmă, de interese, personale, de grup sau naţionale. Iar alegerea aceasta trebuie să o facă fiecare în parte, desigur, după ce a decis să facă ceva.

I. EŞECUL TRANZIŢIEI INTERNE

5 9

1. Optimismul dezastrului

Motivul care a dus la scrierea acestei cărţi este nemulţumirea faţă de modul în care s-a desfăşurat tranziţia internă şi mai ales faţă de rezultatele ei. O asemenea nemulţumire nu este izolată. Dacă este să dăm crezare sondajelor de opinie, cei mai mulţi dintre români sunt nemulţumiţi. Nemulţumiţi de ce s-a întâmplat cu

economia ţării după revoluţie. Nemulţumiţi că cea mai mare parte a populaţiei a sărăcit şi trăieşte acum chiar mai rău, în unele cazuri, decât înainte de revoluţie. Sunt mai mulţi oameni care se hrănesc mai prost, deşi acum magazinele sunt pline, dar ei pur şi simplu nu-şi pot permite să-şi cumpere mâncarea de care au nevoie. Sunt mai mulţi copii care nu se duc la şcoală şi un număr tot mai mare de copii şi tineri va părăsi de acum încolo şcoala mai devreme, ceea ce înseamnă că vor fi mai puţin instruiţi decât generaţiile care i-au precedat. Sunt mai mulţi bătrâni care nu-şi mai pot permite niciun fel de recreere şi cărora pensiile le asigură o subzistenţă tot mai precară. Sunt tot mai mulţi bolnavi care nu-şi mai pot plăti tratamentul medical de care au neapărată nevoie. Şi sunt tot mai mulţi adulţi care nu au unde să muncească, nu au cu ce să se întreţină şi nu au cu ce să-şi întreţină familiile.

În schimb, s-au amplificat aproape toate fenomenele şi lucrurile neplăcute. A crescut criminalitatea, străzile oraşelor sunt din ce în ce mai puţin sigure şi au apărut o serie de delicte care până la revoluţie erau de neconceput în România, cum ar fi drogurile şi criminalii înarmaţi cu arme de foc. Corupţia administraţiei şi a conducătorilor economici s-a amplificat până a reuşit să se transforme, din excepţie, în regulă de aur a succesului în afaceri. Serviciile sanitare s-au înrăutăţit în loc să se îmbunătăţească, în spitale continuă să nu se găsească medicamentele necesare, îngrijirea bolnavilor să fie aproximativă, iar hrana proastă, în ciuda valurilor de ajutoare şi acte de filantropie făcute de comunitatea ţărilor dezvoltate în sprijinul României. Au reapărut boli pe care le consideram dispărute din ţară, unele precum malaria, ca urmare a degradării mediului înconjurător, altele pentru că a reapărut malnutriţia iar condiţiile de igienă publică s-au degradat mereu. Oraşele continuă să fie murdare, pline de gropi, prost aprovizionate cu energie, apă şi căldură, iar serviciile publice, de la poştă şi telefoane şi până la

transporturi şi ordine publică să fie sub standardele europene minime, deşi preţurile lor au crescut vertiginos în ultimii cinci ani. Şi, ca un simbol al tuturor acestora, construcţiile neterminate ale lui 1989 rămân, în continuare, neterminate.

Peste toate se întinde optimismul oficial. În toate timpurile şi în toate regimurile, guvernanţii au fost optimişti şi au văzut, cu predilecţie, jumătatea cea plină a sticlei, cea plină cu realizări. Discursul politic rostit în faţa bătrânilor conducători ai Troiei de tânărul Paris, cu mai mult de trei milenii în urmă, este o bună dovadă că, dintotdeauna, optimismul oficial a fost prezent chiar şi în pragul dezastrului. Puţină lume îşi mai aduce acum aminte de cuvântarea lui Ceauşescu de la ultimul congres al Partidului Comunist Român. Cu numai o lună înaintea revoluţiei care avea să mătură regimul politic existent, şeful şi simbolul acestuia era, cel puţin când se adresa celorlalţi, plin de optimism. Guvernele postrevoluţionare ale României nu au făcut, în această privinţă, nicio excepţie. Au enumerat, întotdeauna cu entuziasm, realizările. Uneori au trecut pe lista acestora şi lucruri pe care, până la discursul respectiv, le-am fi considerat mai degrabă neîmpliniri. Ele au fost prezentate drept „intervenţii chirurgicale” în transformarea societăţii – dureroase, e adevărat, dar fără ele nu se poate ajunge la mai bine. Pentru a ajunge în paradis, românii, se pare, trebuie mai întâi să treacă prin purgatoriu.

Peste optimismul bilanţurilor, se suprapune optimismul şi mai accentuat al privirii aruncate în viitor. Cel puţin la fiecare şase luni, primul-ministru în exerciţiu sau, uneori, întregul guvern, se adresează populaţiei anunţând că foarte curând, chiar din trimestrul următor uneori, va începe atât de aşteptata redresare economică. De fiecare dată, statisticile oficiale ne conving că ea este pe undeva pe aproape, iar specialiştii pot deja observa semnele îmbucurătoare ale revirimentului deşi, în viaţa de

toate zilele, efectele pozitive vor mai întârzia o vreme.

Este evident că, prin fiecare dintre aceste discursuri, guvernanţii vor să convingă populaţia că au guvernat bine, că există realizări, iar aceste realizări se vor concretiza cât de curând în binefaceri pentru cei guvernaţi. O asemenea atitudine a guvernanţilor nu are de ce să ne mire. Dar, de fiecare dată, o mare parte a populaţiei a dat crezare acestor discursuri şi prezentări în roz-u situaţiei. Ideea de bază a omului obişnuit, după ce ascultă un asemenea discurs rostit la televiziune sau în faţa Parlamentului este că, la urma urmei, lucrurile nu stau chiar aşa de rău, uite câte ceva s-a mai făcut şi, în curând, va fi mult mai bine ca acum. Această atitudine împăciuitoare a cetăţeanului nu dovedeşte credibilitatea guvernanţilor, aşa cum le place lor să creadă. Ea arată numai cât de dornică este populaţia să poată spera, să poată privi cu încredere spre un viitor mai bun, dacă nu imediat, măcar rezonabil de apropiat. Pentru a fugi de necazurile prezentului, unii se refugiază în trecut. Urmându-şi guvernanţii, românii preferă să se refugieze în viitor.

Nu este uşor pentru că, desigur, optimismul oficial a fost, de fiecare dată, infirmat de realitate. Asta nu i-a descurajat pe guvernanţi să fie optimişti, iar pe oameni să-i ia în serios. Atât pe guvernanţii care sunt la guvernare, cât şi pe guvernanţii care sunt în opoziţie. Toţi sunt guvernanţi, dar, desigur, predicile lor sunt diferite. În vreme ce guvernanţii care sunt la guvernare subliniază realizările şi le aşază ca temei ale speranţelor proiectate spre viitor, guvernanţii care sunt în opoziţie subliniază nerealizările şi aşază ca fundament al unui viitor pe care şi ei îl văd în roz, trecerea lor din opoziţie la guvernare. Şi unii şi alţii afirmă aceleaşi bune intenţii şi, mai ales, aceleaşi obiective, fiecare manifestându-şi încrederea că este capabil să le atingă şi convingerea că „ceilalţi” sunt incapabili să o facă, fie din incompetenţă, fie din rea intenţie, fie din amândouă. Aceste obiective, care adunate

la un loc reprezintă reţeta fericirii tuturor în România, nu sunt altceva decât obiectivele guvernărilor anterioare. Ele presupun aplicarea aceloraşi măsuri care, până atunci, au dat greş şi cam aceleaşi explicaţii ale eşecului.

În octombrie 1991, când a preluat guvernarea, Theodor Stolojan a anunţat ca obiectiv principal al guvernului său „creşterea zero". Creşterea zero, adică lipsa oricărei creşteri economice nu prea este o realizare cu care să te poţi mândri şi rareori guvernele şi-au propus-o ca ţintă ultimă a politicii lor economice. Dar, pentru o economie care, în doi ani de zile îşi redusese produsul brut cu mai mult de o treime, oprirea scăderii producţiei ar fi fost o realizare importantă. Iar, pe de altă parte, Guvernul Stolojan, nu era decât un guvern intermediar, de „aşteptare". El urma doar să pregătească terenul pentru noul guvern, rezultat din alegerile din toamna lui 1992, care avea să treacă la adevărata creştere economică pozitivă. Aşa că, din motive politico-propagandistice şi pentru că în forma „scăderea economică zero", obiectivul era şi mai puţin atrăgător, Stolojan a construit conceptul de „creştere economică zero" şi conceptul a prins.

Această noutate conceptuală a fost singurul câştig real, pentru că economia a continuat să descrească. Un an mai târziu, Guvernul Văcăroiu, cel căruia, în strategia pusă la punct pe vremea guvernării Stolojan, i-ar fi revenit perioada roză a creşterii economice pozitive, a adoptat obiectivul „creşterii economice zero" drept principală ţintă a „noii" sale strategii economice (care, în principal a constat în aplicarea acelor măsuri pe care Guvernul Stolojan le începuse, dar nu apucase să le termine înainte de alegeri). În cei doi ani de guvernare de după septembrie 1992, atingerea acestui celebru nivel al creşterii economice zero a fost anunţată de câteva ori de statisticile oficiale. Mai mult, utilizând comparaţii ba cu lunile anterioare, ba cu perioade similare ale anului anterior etc. Şi alte subterfugii de care statistica economică nu duce

lipsă niciodată, s-a putut din când în când crea impresia că, până la urmă, ceva chiar a început să crească. Nu era întotdeauna vorba de acelaşi indicator: uneori era producţia industrială, alteori exportul, alteori era vorba de o scădere a deficitului balanţei comerciale etc. Oricum, se putea crea senzaţia că măcar pe alocuri apar semnele unei îmbunătăţiri. Cu toate acestea, până acum cel puţin, obiectivul „Stolojan" cu siguranţă nu a fost încă atins.

Este sigur însă că, în cele din urmă, va fi realizat. O economie nu poate să scadă la infinit. Aşa cum o piatră aruncată în fântână va ajunge până la urmă la fundul acesteia, oricât de lungă i-ar fi căderea, tot aşa şi o economie va scădea până va ajunge la nivelul la care scăderea nu mai este posibilă şi atunci, orice mişcare se va face în sens invers. Chiar şi pentru o economie în criză profundă, cum este cea a României acum, vine un moment când o scădere în continuare a producţiei nu mai este posibilă, chiar şi numai pentru că se produce atât de puţin. În acel moment, se atinge mult dorita „creştere zero", dar ea, desigur, nu înseamnă niciun fel de realizare. Şi nici nu înseamnă că s-a ajuns la un bun punct de plecare, la o platformă de unde va începe neapărat procesul invers, al dezvoltării fără oprire.

Criza economică

Trebuie să lăsăm deoparte optimismul oficial, să renunţăm la comoditatea de a spera, fără un temei real, că lucrurile se vor îndrepta cumva de la sine şi să privim în faţă realitatea că, la cinci ani de la revoluţia din decembrie 1989, România nu a rezolvat niciuna dintre problemele care au dus la prăbuşirea regimului anterior. Ba, pe unele dintre ele chiar le-a agravat şi, în plus, a mai adăugat unele probleme noi, care, pe atunci, nu apăruseră încă. Criza economică actuală nu este altceva decât o prelungire a crizei economice dinainte de revoluţie. România continuă să se confrunte cu o criză cronică a energiei. Este adevărat că acum nu se mai întrerupe alimentarea locuinţelor cu

curent electric în timpul iernii, sau, chiar în timpul verii, atunci când apa în lacurile de acumulare ale hidrocentralelor atinge un nivel prea scăzut. Motivul principal însă nu este că a crescut semnificativ producţia de curent electric, ci că, urmare a scăderii producţiei industriale, s-a redus şi consumul de curent electric în economie. Dar, niciun nou pas semnificativ nu s-a făcut către soluţionarea problemei energetice. Termocentralele, mai ales termocentralele pe cărbune, continuă să funcţioneze defectuos. Centrala atomo-electrică de la Cernavodă – care este un proiect al vechiului regim – nu a fost pusă în funcţiune, până acum, nici măcar parţial. Problemele de producere şi distribuire a căldurii şi a apei calde în oraşe rămân cele care au fost. Iama în locuinţe continuă să fie frig, apa caldă se distribuie numai după un orar prestabilit, iar problemele alimentării oraşelor cu apă potabilă au crescut după revoluţie în loc să fie rezolvate.

Problema energetică continuă să existe. E adevărat, oarecum şi-a modificat înfăţişarea. În mare măsură, din motivele pe care le-am amintit, ea nu mai apare ca o lipsă cronică de energie electrică şi termică. Dar, a luat forma nouă a costului foarte ridicat al energiei. Preţul curentului electric a crescut de câteva ori de la revoluţie şi până acum, iar toate aceste creşteri de preţuri ridică apoi preţurile produselor industriale până la nivelul la care devin imposibil de vândut

Criza energetică nu era, desigur, singura criză cu care se confrunta economia fostului regim. Cel puţin la fel de importantă era criza tehnologică. Prin anii şaizeci-şaptezeci, ca urmare a unor eforturi investiţionale impresionante, o bună parte din industria românească şi-a înnoit tehnologiile. Chiar dacă această înnoire nu s-a făcut după un program de priorităţi bine pus la punct şi nici nu a constat în preluarea celor mai noi tehnologii existente chiar şi în acei ani, ea a însemnat mult pentru economia românească şi a permis creşterea economică din acea

perioadă. Către sfârşitul deceniului al optulea şi în tot deceniul al nouălea, înnoirea tehnologică s-a oprit. Tehnologiile achiziţionate cu două decenii în urmă sunt acum uzate moral, iar unele şi fizic. Mai mult, ele au început să se degradeze încă din anii optzeci, când s-a forţat înlocuirea importurilor cu găsirea unor soluţii autohtone chiar şi atunci când asta însemna o improvizaţie tehnică şi o deteriorare sensibilă a parametrilor. După revoluţie, înnoirea tehnologică a fost considerată o prioritate imediată. Cel puţin discursiv, nevoia de noi tehnologii a ocupat un loc de frunte în cuvântări, programe şi dezbateri. După cinci ani de discursuri, rata schimbării tehnologice este descurajantă. România a continuat să cheltuiască cea mai mare parte a resurselor, inclusiv fondurile împrumutate din exterior, pentru menţinerea în funcţiune a tehnologiilor existente şi mult mai puţin, dezamăgitor de puţin, pentru modernizarea lor sau pentru achiziţionarea de noi tehnologii. Iar atunci când ele au fost totuşi achiziţionate, această achiziţie s-a făcut suficient de neîndemânatic pentru ca rezultatele să fie cel puţin îndoielnice. Două exemple pot fi edificatoare. Primul a devenit celebru pentru că s-a încercat transformarea lui într-un scandal politic. Este vorba de modernizarea flotei TAROM, prin achiziţionarea de noi avioane: tip Airbus şi Boeing. Compania este acum în pragul falimentului. Cel de al doilea este cazul rafinăriei Midia, care, după ce şi-a modernizat şi completat tehnologia a ajuns cap de listă între întreprinderile care trebuie restructurate, deoarece nu numai că nu este capabilă să-şi plătească investiţia făcută, dar nu poate funcţiona decât dacă face noi datorii.

Criza economică este cauzată, în parte, şi de o criză de management. Românii nu au fost conştienţi că poate exista şi o asemenea criză până când nu s-a observat că întreprinderi care ar trebui totuşi să supravieţuiască se află în pragul falimentului, sau mai merg numai pentru că refuză să-şi plătească datoriile, dar continuă să facă altele.

O criză de management într-o companie sau întreprindere se rezolvă, de regulă, prin schimbarea managerilor existenţi cu unii noi, dar o criză de management la nivel naţional nu se poate rezolva pentru că nu există noi manageri. Ar trebui, pe de o parte, reeducaţi cei existenţi, iar, pe de altă parte, trecut la pregătirea masivă şi sistematică a unor manageri noi şi tineri. Nimic din toate acestea nu se întâmplă şi, ca urmare, criza managerială va continua să afecteze profund economia, cu predilecţie industria.

S-a spus de atâtea ori că economia românească este caracterizată de o productivitate net inferioară oricăror standarde europene sau dezvoltate, încât aproape nu merită repetat. Ceea ce merită însă este să subliniem două aspecte. Criza productivităţii în economia românească – şi mai ales în industrie – a apărut şi s-a accentuat în vechiul regim. România postrevoluţionarii a moştenit-o dar, nu numai că nu a rezolvat-o, dar a şi agravat-o. Un singur lucru a scăzut în România mai mult decât producţia industrială, iar acesta este productivitatea muncii. Se poate invoca faptul că unele din cauzele scăderii productivităţii sunt de natură politică. Se poate, dar nu cred că asta este important. Nu cred că trebuie să considerăm explicaţia mai importantă decât rezultatul. Rezultatul este că această criză a productivităţii muncii continuă, ba chiar s-a agravat, iar cinci ani de reforme postrevoluţionare nu au îmbunătăţit situaţia cu nimic. Acelaşi lucru se poate spune şi despre criza calităţii, care însoţeşte celelalte crize ale economiei. Vechiul regim dusese o politică deliberată de reducere a calităţii unor bunuri de consum pentru a opri creşterea preţului acestora sau pentru a nu fi nevoit să importe materiale, materii prime şi componente. După revoluţie această politică a încetat, importul de componente de calitate superioară a crescut, dar calitatea produselor nu s-a îmbunătăţit. Pe alocuri, chiar s-a degradat. Este adevărat,

acum aceste minusuri de calitate nu se mai datorează, sau nu mai pot fi puse pe lipsa importului. Abia acum a devenit evident că ele se datorează tuturor celorlalte crize amintite până acum: tehnologiile vechi şi neperformante, deficienţele de management, productivitatea scăzută şi lipsa de disciplină a forţei de muncă etc.

Este sigur că industria suferă de mai multe boli decât cele care aici au fost utilizate pentru a ilustra că, după cinci ani de la revoluţie, avem încă în faţa noastră aceleaşi probleme pe care şi Ceauşescu se străduia, fără succes, să le rezolve. În aceeaşi situaţie se află şi agricultura şi transporturile şi comerţul, inclusiv cel exterior şi sistemul financiar. Faptul că vechiul regim politic a fost răsturnat, iar Ceauşescu (care este doar un nume pentru un grup mai larg de conducători politici) nu mai conduce şi politica şi economia, nu a adus nimic nou nici în abordarea şi nici în rezolvarea acestor probleme. Nu suntem acum cu nimic mai aproape de soluţionarea lor decât eram în decembrie 1989. Dacă ne aşteptam ca victoria politică din decembrie 1989 să fie urmată de schimbări masive în economie, aşteptările noastre s-au realizat numai parţial. Au avut loc schimbări importante în economie, unele introduse chiar de noii conducători sub numele de „reformă economică". Altele, mai numeroase încă, s-au dezvoltat singure, ca rezultat nepreconizat al acţiunii la întâmplare a milioanelor de oameni. Dintre schimbările introduse unele au intenţionat, fără să reuşească, modernizarea economiei. Cele mai multe dintre ele au fost însă orientate spre redistribuirea controlului asupra resurselor. Asta este o formulare în jargon ştiinţific a unei realităţi care, spusă de-a dreptul şi în limbaj obişnuit, înseamnă că cinci ani de zile ne-am preocupat de cum să împărţim între noi uriaşa avuţie a fostei Românii socialiste şi mai puţin, sau deloc, de cum să rezolvăm problemele care au făcut din această uriaşă avuţie mai degrabă o povară decât un avantaj.

Revoluţia din decembrie 1989 a fost o revoluţie

exclusiv politică. Ea nu putea să schimbe economia într-o săptămână, aşa cum a făcut cu sistemul politic. Dar criza economiei socialiste a fost, fără nicio îndoială, unul dintre principalele motive care au dus la izbucnirea revoluţiei. Regimul politic a fost dărâmat în momentul în care a devenit evident pentru toată lumea că el este cel care se opune cu încăpăţânare unor schimbări atât de necesare şi de evidente în economie. Şi, deşi nu exista o viziune cât de cât clară a acestor schimbări, nimeni nu şi le închipuia totuşi ca pe o criză economică prelungită, ca pe o continuă prăbuşire a economiei, fără ca această prăbuşire să fie însoţită măcar de o schimbare a ei. Începută politic, revoluţia avea indiscutabil o finalitate economică şi socială, iar aceasta nu numai că nu s-a realizat, dar nici măcar nu a început.

Minoritatea care se îmbogăţeşte şi majoritatea care sărăceşte

Criza economică este singura despre care nu se poate să nu fie recunoscut că este o criză. Prea se vede cu ochiul liber, iar rezultatele nu pot fi interpretate prea diferit, din cauza evidenţei care le impune. De aceea, principala formă de contracarare a acestei realităţi neplăcute, la care apelează şi guvernanţii şi populaţia, este optimismul legat de viitor, această repetare continuă a unor lozinci cu scop terapeutic, de tipul „este tranziţie, va trece, suferinţele şi pierderile sunt necesare, va fi mai bine în curând” etc. Există însă alte domenii în care criza este cel puţin la fel de puternică, dar elementele ei sunt atât de noi, încât nimeni nu înţelege exact cum să le interpreteze.

Cea mai gravă dintre toate este criza socială. Criza socială este generată de trecerea brutală, aproape cu violenţă, de la egalitarism la elitism. Societatea românească de până la 1989 a fost o societate egalitaristă. Chiar dacă nu toată lumea trăia la fel, ba în unele privinţe diferenţele erau extrem de mari totuşi această intenţie de egalitarism era afirmată ca legitimă. Era un egalitarism

destul de prost înţeles, pentru că obiectivul lui consta în asigurarea unor niveluri minime şi nu a unor niveluri maxime. În bună măsură era construit după principiul omorârii caprei vecinului – ideea generală fiind că toată lumea trebuie să se mulţumească cu un minim considerat necesar şi posibil. Socialismul era astfel gândit încât reprezenta un sistem de distribuire egalitară a sărăciei. Nimănui nu i se permitea, cu excepţia câtorva categorii privilegiate prin apropierea de centrele de putere, să depăşească acel nivel minim, impus ca nivel mediu generalizat.

Revoluţia a fărâmat acest principiu egalitarist şi l-a înlocuit cu un principiu elitist. El nu este afumat niciodată cu claritate, pentru că este contraproductiv politic, mai ales electoral, dar toate măsurile şi acţiunile întreprinse îl traduc în realitate cu o consecvenţă care nu s-a aplicat şi la alte transformări. Principiul elitist afirmă că într-o societate se constituie elite, iar acestora li se cuvine mai mult, ba chiar mult mai mult decât oamenilor de rând din acea societate. Nu s-a afirmat niciodată clar cum se pot constitui aceste elite, dar ele au izbucnit practic imediat după revoluţie, grupându-se în cel puţin două categorii: o elită a puterii şi o elită a banilor. Iniţial au fost separate, drumul către putere şi cel către avere părând a reprezenta două traiectorii complet diferite şi care se excludeau reciproc. Dar foarte repede, la numai un an, doi de la revoluţie, cele două elite au început să se apropie una de cealaltă pentru că, evident, aveau nevoie să se sprijine reciproc. Puterea politică şi administrativă are nevoie de bani pentru a se menţine, iar elita de avere are nevoie de sprijin politic şi administrativ pentru a-şi avea banii în siguranţă şi, mai ales, pentru a face şi mai mulţi bani.

Aşa că, o primă caracteristică a crizei sociale care se dezvoltă acum în România, ca o urmare directă a revoluţiei şi a tranziţiei care i-a urmat, este polarizarea socială. Cele două elite, pe de o parte, şi grosul populaţiei pe de alta,

tind să se depărteze tot mai mult în privinţa veniturilor, condiţiilor de trai (de la mâncare, locuinţă şi îmbrăcăminte până la accesul la educaţie, timp liber şi servicii sociale) şi chiar şi a unor elemente ale calităţii vieţii cum ar fi drepturile omului sau libertăţile individuale. Acestea, teoretic, nu depind de locul ocupat în societate, dar, uite că practic ajung să depindă. Pentru că, sistemul administrativ, cel judecătoresc, poliţia, ba chiar şi opinia publică tind să trateze preferenţial elitele şi să dezavantajeze oamenii „de rând”. Se poate discuta mult dacă polarizarea este sau nu necesară, utilă, poate chiar de dorit. Se poate argumenta că elitele sunt necesare şi că fiecare ţară a prosperat şi datorită existenţei şi activităţii elitelor sale. Se şi face. O asemenea discuţie a fost foarte la modă în Europa în tot secolul trecut şi o bună bucată şi din secolul actual, cam până pe la sfârşitul primului război mondial. Se reia, acum, în ţările dezvoltate, dar, desigur, de la un alt punct de plecare.

Ceea ce face însă ca toate aceste dezbateri şi argumentări să fie inutile în România este faptul că polarizarea se face nu numai prin desprinderea elitelor de masa populaţiei, ci şi prin regresul generalizat al nivelului de trai şi al calităţii vieţii categoriilor majoritare. Polarizarea în România se face printr-o dublă mişcare. În vreme ce elitele achiziţionează tot mai multă putere şi averi tot mai mari, ridicându-se astfel deasupra nivelului mediu în toate aspectele vieţii cotidiene, marea majoritate a populaţiei face un drum invers. Populaţia pierde tot mai mult din putere şi, mai ales, sărăceşte cu aceeaşi rapiditate cu care elitele se îmbogăţesc. Astfel, nu numai că elitele îşi ridică semnificativ nivelul de trai peste cel avut înainte de revoluţie, ceea ce nici nu este rău deloc, dar, în acelaşi timp, polarizarea se produce şi pentru că majoritatea populaţiei îşi coboară nivelul de trai mult sub cel avut înainte de revoluţie. Iar acest lucru în România nu este de suportat România avea un nivel de trai extrem de

scăzut încă înainte de decembrie 1989. Scăderea lui în continuare este inacceptabilă. Şi, cu toate acestea, el a început să scadă încă din 1991, iar scăderea s-a accentuat şi mai mult în ultimii doi ani.

Din această cauză, discuţia despre elite este în bună măsură lipsită de sens. Preocuparea principală nu trebuie să o reprezinte elitele, ci majoritatea populaţiei şi mişcarea socială negativă care are loc la nivelul acesteia. S-ar putea să nu fie grav, ba chiar să fie benefic că un număr mic de cetăţeni, să zicem unu la sută din populaţie, se îmbogăţeşte acumulând milioane de dolari în averi personale. Dar, sigur este extrem de grav că peste nouăzeci la sută din populaţie a sărăcit material şi se degradează spiritual, uman şi chiar biologic. Iar acest lucru este inacceptabil. Atât din considerente umanitare, cât şi din considerente pragmatice. Oricât de cinici am fi, tot trebuie să ne dăm seama că principalul potenţial al unei societăţi este calitatea oamenilor săi, iar sărăcia este principalul factor de degradare a acestei calităţi.

La fel de îngrijorător este şi faptul că între aceste două poluri, între elite şi oamenii de rând, sau, folosind terminologia care s-a răspândit în Occident, între cei care au şi cei care nu au (the haves and the haves not), se creează un gol. Ideea achiziţionată din Occident despre structura ideală a unei societăţi moderne afirmă că aceasta ar trebui să aibă la un pol o elită restrânsă numericeşte, puternică şi bogată, la polul opus, un grup, de asemenea restrâns, de persoane defavorizate din cauza unor handicapuri economice, sociale, culturale sau chiar fizice, iar între aceste două extreme, marea masă a populaţiei grupată în aşa-numita clasă de mijloc. Ideea că şi în România ar trebui să apară această clasă de mijloc, care reprezintă forţa cea mai activă şi mai dinamică a unei societăţi, coloana ei vertebrală ş.a.m.d. a fost însuşită cu entuziasm de toate partidele şi toţi politicienii. Este o idee generoasă care prezintă cel puţin două avantaje imense. În

primul rând, mută atenţia şi discuţia de la cei doi poli, stânjenitori pentru că ne duc cu gândul la o criză socială, în al doilea rând, permite o întoarcere la procedeul atât de îndrăgit de toată lumea de a colora viitorul într-un roz nejustificat de altceva decât de caracterul extrem de neplăcut al prezentului. Astfel încât polului inferior, polului dezavantajat, sărăcit şi în plină degradare i se poate descrie idealul fericit al clasei de mijloc. În realitate, nu există niciun semn, nicio tendinţă şi niciun proces care să justifice speranţele legate de apariţia acestei clase de mijloc. România nu este pe cale să dezvolte o structură socială specifică societăţilor moderne şi dezvoltate, ci să refacă structura socială din perioada interbelică. Diferenţa ar fi că, în locul unei mari mase de ţărani săraci, va avea o masă, tot atât de mare, de muncitori săraci. O privire aruncată ţărilor sărace, semiurbanizate din America Latină sau Africa ne poate edifica în privinţa perspectivelor.

În sfârşit, al treilea motiv de îngrijorare legat de apariţia proaspetelor elite postrevoluţionare este comportamentul acestora, deoarece faptul că formarea elitelor este însoţită de marginalizarea grosului populaţiei nu este numai o nefericită coincidenţă. Dimpotrivă, cele două mişcări sociale, una de ridicare deasupra nivelului mediu, caracteristică elitelor, iar cealaltă de coborâre sub acesta, caracteristică populaţiei în general, sunt legate între ele. Mai exact, prima o generează pe a doua. Formarea unui pol majoritar defavorizat este rezultatul formării elitelor. Pur şi simplu, acestea acumulează tot mai multă putere şi tot mai mulţi bani reducând partea de putere şi venituri care, altfel, ar reveni populaţiei. În această privinţă există o diferenţă însemnată între elitele care se afirmă de cinci ani încoace în România şi elitele societăţilor moderne. Acestea din urmă sunt funcţionale în societate, îndeplinind un rol economic şi social precis definit. Ele stimulează producerea unei bogăţii suplimentare şi mărirea volumului de putere în societate

şi, este adevărat, pretind o parte din aceste surplusuri. Dar, pretind şi preiau mai puţin decât reuşesc să producă în plus. Astfel încât ele sunt de acceptat, împreună cu privilegiile lor, pur şi simplu pentru că, pe măsură ce ele se îmbogăţesc sau devin mai puternice, întreaga societate, adică toţi cetăţenii se îmbogăţesc şi devin mai puternici. Şi chiar dacă fiecare dintre cetăţeni o face într-o măsură mai mică decât membrii elitelor, atunci când măsori puterea şi bogăţia acumulate de toţi cetăţenii la un loc, rezultatul obţinut este mult mai mare decât puterea şi bogăţia suplimentare acumulate de elite. Astfel încât, elitele continuă să rămână elite, dar diferenţa dintre ele şi cetăţeanul de rând tinde mai degrabă să se atenueze decât să se mărească.

Evident, nu aşa ceva are loc acum în România şi tocmai de aceea avem de a face cu o criză socială şi nu cu un simplu proces de restructurare socială. Criza socială constă, în principal, într-un ansamblu de fenomene sociale, unele greu de observat în viaţa cotidiană, altele, cum este sărăcia, mult mai evidente. Peste toate aceste fenomene se întinde însă şi o construcţie ideologică, adică sisteme de valori, moduri de a gândi şi comportamente tipice, care sunt cel puţin la fel de îngrijorătoare ca şi procesele sociale în sine. Tonul îl dau, evident, elitele. Viteza cu care s-au format este uluitoare. În ceea ce priveşte elita de bani, rapiditatea cu care acest mic grup de oameni a acumulat averi uriaşe – la scara României – i-a uimit şi pe milionarii occidentali. Rate ale profitului ca cele pe care le-a obţinut proaspăta clasă de întreprinzători români sunt nu numai neobişnuite, dar sunt chiar inacceptabile într-o societate normală.

Acest proces rapid a fost însoţit de formarea, la nivelul elitelor, a unor moduri de a gândi, de a evalua realitatea şi de a se comporta în cadrul ei cu totul disfuncţional şi pentru societate şi, chiar, pentru elitele însăşi. Elitele în ascensiune şi-au dezvoltat o ideologie

conform căreia totul li se cuvine şi totul le este permis. Chiar dacă, formal, anumite lucruri sunt interzise, aceste interdicţii nu trebuie aplicate elitelor. Orice mijloace sunt bune dacă îţi permit realizarea scopului. Corupţia, furtul, abuzul de putere, neglijenţa şi lipsa de responsabilitate, toate aceste maladii sociale ale tranziţiei nu sunt altceva decât forme concrete prin care elitele îşi afirmă şi supremaţia şi dorinţa de a-şi accelera formarea. Nu are importanţă cum strângi banii, câtă vreme asta te face din ce în ce mai bogat. Nu are importanţă cum ajungi să concentrezi puterea dacă asta se termină prin a avea şi mai multă putere. Iar ceea ce este cel mai dramatic este faptul că aceste reguli nescrise, împotriva cărora tocmai elitele ţipă mai tare, au ajuns să fie acceptate de întreaga populaţie ca o normalitate a tranziţiei. Astfel încât, prin pasivitate, blazare şi individualism, tocmai cei care sunt deposedaţi şi de bunuri şi de putere ajung să sprijine acest proces. Rezultatul final este cel formulat de Trahanache: „o societate fără prinţipuri, care vasăzică că nu le are!”. Numai că la Caragiale, comicul acoperă amărăciunea. Atunci când nu mai este vorba de o piesă de teatru, ci de o realitate socială concretă, situaţia este mult mai dramatică.

Concluzia nepărtinitoare este că, în domeniul social, revoluţia a avut cu totul alte efecte decât cele care erau de aşteptat. Ca şi în alte domenii, cel politic sau cel economic, ea a păşit cu dreptul. A realizat cu succes o primă fază, cea de destrămare a unor structuri sociale care nu mai mulţumeau pe nimeni. Fază distructivă iniţială nu a mai fost însă urmată de una constructivă. Revoluţia nu a pus nimic în locul a ceea ce a destrămat, iar realitatea, care nu suportă goluri, a declanşat o lungă serie de procese spontane de schimbare. Înainte chiar să ne dăm seama că ele au loc, efectele lor au început să se stabilizeze, săpând nişte tendinţe care au darul nu numai să facă prezentul neplăcut, dar şi să ne îngrijoreze cu privire la viitor. În

privinţa realităţilor sociale, revoluţia a început bine, dar s-a oprit înainte să-şi facă în întregime treaba. Ca şi în cazul economiei, ca şi în cazul politicului, ea a rămas neterminată.

Confuzia „intrării în Europa”.

Nu este exagerat să afirmăm că unul dintre motivele pentru care revoluţia română a izbucnit şi a avut succes îl reprezintă izolarea internaţională în care Ceauşescu adusese ţara. România fusese întotdeauna puternic legată de lumea exterioară care funcţiona nu numai ca partener economic, dar şi ca termen de referinţă în viaţa de toate zilele. În ciuda regimului restrictiv al contactelor cu străinătatea, mai ales cu lumea occidentală, către acestea se orientau atât conducătorii industriali cât şi populaţia din România. Această orientare tradiţională a românilor a fost şi mai mult întărită de politica externă dusă de România după 1968, caracterizată printr-o orientare prioritară către Occident. Motivele principale erau, desigur, de natură economică. România avea nevoie de Occident ca de principala sursă financiară – pentru finanţarea dezvoltării – şi tehnologică. Mai mult, după anii şaizeci când, fie ca urmare a unei strategii, fie din cauza conjuncturilor, industria românească începea să se axeze tot mai mult pe petrochimie, iar cele mai importante resurse petroliere se aflau sub controlul Occidentului şi se vindeau prin intermediul pieţei acestuia.

În a doua jumătate a anilor şaptezeci, politica prioritar orientată spre Occident a României începe să se modifice. Încercând să profite de superioritatea de dezvoltare faţă de ţările lumii a treia, economia românească se orientează spre exporturi masive în această zonă, în schimbul unor materii prime indispensabile funcţionării ei. Această cotitură a reprezentat nu numai prima modificare importantă de politică externă după deschiderea spre Occident făcută în 1968, dar şi prima etapă în procesul de izolare politică şi economică a ţării pe

plan internaţional.

Aparent, desigur, lucrurile nu stăteau aşa, dar semnificaţia unei asemenea mutaţii era mai profundă decât teoria simplă a schimbului tradiţional dintre produsele manufacturate şi materiile prime. În realitate, economia socialistă din România, care se ciocnise deja cu piaţa internaţională odată cu deschiderea relaţiilor spre Occidentul dezvoltat, reintra, concomitent cu mutarea centrului de greutate către lumea a treia, sub ocrotirea relaţiilor politice. Turneele africane şi sud-americane ale lui Ceauşescu, precum şi crearea unor relaţii preferenţiale cu unele dintre statele Orientului Apropiat, aveau ca rost să creeze privilegii comerciale şi economice pe baza unor criterii politice. În cele din urmă, America Latină nu a reprezentat niciodată un succes pentru politica externă şi de comerţ exterior ale României. Vizitele, atât cele dinainte, ca şi cele de după revoluţie au rămas simple acţiuni protocolare, atunci când nu au avut obiective prioritar turistice. Dar Africa, aflată la intersecţia sferelor de influenţă occidentale, sovietice şi chinezeşti şi în care marea putere care tutela politic regimul local definea totodată şi partenerii comerciali, era ideală pentru o asemenea strategie. Iar, pe măsură ce comunismul tindea să se izoleze pe plan internaţional, pentru a evita o confruntare economică pe care nu putea decât să o piardă, relaţiile politice reprezentau criteriul esenţial al relaţiilor economice.

În felul acesta, încetul cu încetul, România a început să se orienteze economic nu după criterii comerciale, ci după criterii politice. Efectul de bumerang a constat în menţinerea impresiei de viabilitate pentru o economie – mai ales industrie – care refuza să facă pasul necesar de modernizare pe care l-ar fi impus încercarea de a rămâne pe piaţa occidentală. Iar pe măsură ce regimul de la Bucureşti devenea tot mai puţin popular şi tot mai izolat faţă de lumea dezvoltată, tindea tot mai mult să-şi limiteze

şi relaţiile comerciale la ţările care îi împărtăşeau situaţia – erau la fel de izolate sau puţin agreate din cauza regimului politic, ca şi România. În asemenea situaţie era Irakul lui Sadam Hussein, Libia lui Gadaffi, Iranul fundamentalist şi o bună parte dintre ţările Africii negre.

În a doua jumătate a deceniului al nouălea, când, faţă de regimul lui Ceauşescu, Occidentul a trecut de la răceală la represalii, iar acesta a răspuns cu aceeaşi monedă, la o scară evident disproporţionată, izolarea internaţională a României a devenit aproape totală, iar ţara trecea într-un soi de autarhie economică asemănătoare celei din timpul unui război fără aliaţi. O asemenea politică a fost profund dezagreată de români. Cu cât regimul comunist restrângea mai mult contactele cu Occidentul şi făcea mai dificilă comunicarea cu acesta, cu atât erau şi populaţia şi liderii economici mai atenţi şi mai înclinaţi spre acesta. De la posturile de radio occidentale şi până la produsele culturale occidentale, România înghiţea cu aviditate tot ce venea din Occident. Revoluţia a apărut în această privinţă ca o eliberare de o restricţie artificial impusă şi un mare pas făcut de ţară pentru a se reintegra în comunitatea internaţională.

În decembrie 1989 se părea că, în această privinţă, revoluţia înseamnă un succes total, iar România va fi reprimită în lumea „civilizată” – adică dezvoltată – precum fiul risipitor din Biblie. Televizată în direct şi preluată de toate posturile de televiziune importante din lume, revoluţia română a generat o simpatie extraordinară a opiniei publice internaţionale faţă de România şi faţă de români. România a devenit imediat principalul centru de preocupare nu numai al mass-mediei ci şi al instituţiilor şi organizaţiilor umanitare şi se părea că şi politicienii vor fi purtaţi de acest val de entuziasm general. E posibil ca o asemenea oportunitate să fi existat într-adevăr, iar politicienii revoluţiei, lipsiţi de experienţa relaţiilor internaţionale să o fi ratat. Este la fel de posibil ca

specialiştii cancelariilor occidentale să fi avut din capul locului o altă evaluare şi o altă atitudine faţă de România decât opinia publică. Cert este că, foarte curând, ţara s-a pomenit la fel de izolată internaţional ca şi până la revoluţie.

Au urmat cinci ani de eforturi politice pentru ca România să ajungă să fie acceptată de comunitatea internaţională la nivel politic. Încetul cu încetul, extrem de încet, România a devenit stat asociat la Uniunea Europeană, a fost primită în Consiliul Europei după o târguială extrem de umilitoare, a reprimit clauza naţiunii celei mai favorizate de la Statele Unite – după ce-i fusese refuzată în 1992 – a devenit unul dintre membrii Parteneriatului pentru pace construit în jurul NATO şi a primit, după multe tocmeli şi şovăieli, o serie de împrumuturi şi credite de la instituţiile financiare internaţionale. În 1993 şi 1994, toţi aceşti paşi timizi pe arena internaţională au fost, desigur, înregistraţi la rubrica realizări politice, dar, în realitate, ei nu au anulat, ci doar au atenuat poziţia marginală pe care România continuă să o ocupe în acest cadru. Una peste alta, ele nu înseamnă altceva decât că România nu mai este privită ca o ţară anatemizată, ca un fel de Irak sau Libie în mijlocul Europei. Nici nu există vreun motiv real pentru o asemenea ostracizare şi acest lucru l-au înţeles în cele din urmă până şi politicienii occidentali. Dar, asta nu a împiedicat ca România să fie considerată o ţară de mâna a treia sau a patra, un fel de rău necesar pe care nu poţi să-l laşi cu totul deoparte, dar cu care nici nu vrei să ai prea mult de a face. Faptul că, în evaluările economice şi financiare occidentale, România a ieşit din grupa ţărilor cu cel mai mare risc de ţară, şi a intrat în penultima, a fost considerat de guvernanţi drept un succes politic. Într-un fel, aşa şi este, căci înseamnă o corectare a imaginii eronate despre politica românească de după revoluţie. Această penultimă grupă de risc de ţară nu mai este

neapărat o evaluare incorectă. Ea exprimă, din păcate, locul pe care îl poate ocupa, deocamdată, România în lume, ţinând seama de caracteristicile sale interne.

Problema relaţiilor internaţionale ale României a fost probabil cea mai dezbătută problemă în viaţa politică internă a ţării. Vreme de cinci ani, opoziţia a utilizat presiunea internaţională şi eşecurile politicii externe oficiale ca temă principală de campanie electorală. La rândul ei, guvernarea s-a grăbit să-şi pună eşecurile în cârca opoziţiei, acuzând-o de sabotare pe plan internaţional a intereselor naţionale ale ţării. Iar atunci când niciuna dintre explicaţiile de acest fel nu păreau a fi suficiente, atunci se apela la unguri. Ungurii sunt de vină că România şi guvernarea ei au o imagine atât de proastă în Occident şi că ţara continuă să fie privită ca un outsider, deşi, desigur, românii au o cu totul altă părere despre propria lor importanţă şi despre locul care li se cuvine pe plan mondial.

Relaţiile internaţionale reprezintă un hăţiş de interese contradictorii şi destul de confuze pentru toată lumea. Mai ales după 1989, ţările occidentale au dovedit că nu acţionează pe plan internaţional nici consecvent, nici de comun acord. La fel au acţionat şi în privinţa României. Este, de asemenea, probabil ca toate explicaţiile să fie parţial adevărate. Conducerea politică a României de după revoluţie nu a fost niciodată şi nu este nici acum agreată în mod deosebit de cancelariile occidentale şi categoric dezagreată de mass-media. Liderii politici ai opoziţiei au încercat să stimuleze presiunile occidentale pentru a-şi facilita drumul către preluarea puterii pe plan intern. Iar lobby-uri maghiare există în toate ţările dezvoltate şi niciodată nu au fost favorabile României. Dar, categoric, niciuna dintre aceste conjuncturi şi nici măcar toate la un loc nu pot reprezenta explicaţia pentru situaţia actuală a României. Realitatea este că, nimerind dintr-odată într-o situaţie neobişnuită pentru ea, aceea de a nu mai depinde

hotărâtor de nicio mare putere, nici pentru a i se subordona, nici pentru a i se opune (cum a făcut Ceauşescu faţă de Uniunea Sovietică în anii şaptezeci şi optzeci), România nu a mai ştiut ce politică externă să promoveze. Şi, ca urmare, nu a dus nicio politică externă.

Nu duce nici acum, ceea ce înseamnă că ambiguitatea şi marginalitatea situaţiei actuale se vor prelungi şi în viitor. Politicienii români, atât ai guvernării cât şi cei ai opoziţiei, au rămas prizonierii unor paradigme şi ai unui limbaj conceptual specific perioadei de dinainte de 1989. Marile dezbateri ale politicii externe româneşti se mai duc în termenii de pro sau contra Rusia (până în a doua jumătate a lui 1991, pro sau contra Uniunii Sovietice) ori pro sau contra Uniunii Europene, Statelor Unite, NATO etc. Nici măcar promotorilor acestor politici nu le este clar ce anume ar justifica una sau alta dintre opţiuni şi nici cu ce anume s-ar alege România promovând una sau alta dintre alianţe. Ca şi în politica internă, politica externă poate fi şi ea definită în termenii lui Caragiale. Ea este sublimă am putea spune…

Pe scurt, România nu are o politică externă. Nu ştie ce vrea de la comunitatea internaţională şi, în general, nu ştie dacă vrea ceva de la aceasta. Retorica politică despre „locul în Europa" se poartă încă în termenii în care s-ar discuta despre un drept natural şi despre eticheta de la un dineu, în acelaşi timp. Pentru politicienii români „locul în Europa" este mai degrabă o problemă de prestigiu. Nimeni nu se gândeşte la atingerea unor obiective comerciale, economice, politice sau culturale. Şi mai puţin se gândesc politicienii români că, la urma urmei, rostul politicii internaţionale este de a obţine schimbări, avantaje, condiţii prielnice pe plan intern. Izolată de realităţile economice şi sociale interne printr-o superioritate prost înţeleasă, indiferentă faţă de acestea, politica externă românească se lasă purtată de curent, de vanităţi şi de problemele cotidiene.

Curentul este cel al integrării europene care a devenit un fel de lozincă destul de goală de conţinut a politicienilor şi diplomaţilor români. Integrarea europeană este un proces extrem de complex, al cărui nucleu dur este format de integrarea economică, financiară şi culturală a ţărilor Europei Occidentale. Politica legată de integrare este principalul instrument prin care aceste ţări impulsionează şi negociază condiţiile integrării economice, financiare şi culturale. Cum însă politica externă românească este indiferentă faţă de politica internă, integrarea europeană are pentru noi, mai ales, semnificaţia participării politicienilor români la tot soiul de întâlniri, discuţii, conferinţe etc., la nivelurile cele mai înalte. E, mai degrabă, o problemă de prestigiu internaţional utilizat ca un atu în relaţiile politice interne. Că lucrurile nu stau aşa avem să aflăm destul de repede pe pielea noastră. Asocierea României la Uniunea Europeană a fost negociată de occidentali, mai ales economic, iar de români, mai ales politic. Dar, intrarea în Uniunea Europeană va fi, mai ales, un proces de adaptare şi integrare economică şi culturală.

Rolul vanităţii în politica externă românească nu este de neglijat. Ceea ce îl face posibil este tot lipsa de legătură între obiectivele politicii externe şi ceea ce se întâmplă în interior. De aceea, o bună parte din activitatea diplomatică românească este simplu turism internaţional. Merită amintită aici o anecdotă reală, reprezentativă pentru întreaga politică externă românească postrevoluţionară. La un moment dat un foarte mare demnitar român a pus experţilor care îl deserveau o întrebare legată de una dintre cele mai mari puteri economice şi financiare ale lumii – de ce niciun ministru din această ţară nu vrea să facă o vizită în România? Răspunsul era evident – pentru că nu avea nicio problemă de rezolvat în raporturile cu România, dar faptul că demnitarul român nu găsea singur răspunsul la întrebare exprimă foarte bine diferenţa de

concepţie privind politica externă. În vreme ce pentru demnitarul român întâlnirea era importantă prin prestigiul pe care îl putea obţine, prin semnificaţia ei politică etc., pentru cel japonez (căci de Japonia este vorba) ceea ce conta era conţinutul discuţiilor şi nu numai semnificaţia faptului că ea a avut loc. Iar pentru ca acest conţinut să depăşească simple declaraţii de bună intenţie (sau „informări reciproce", formula oficială utilizată pentru a anunţa că nu era nimic de discutat) este nevoie de o infrastructură de relaţii şi interese economice, culturale etc.

România nu este, desigur, singura ţară fost comunistă a cărei politică externă se bâiguie din lipsă de obiective clare şi din incapacitatea de a identifica ce ţinte ale politicii externe pot să sprijine sau să se coreleze cu necesităţile transformărilor interne. Toată tensiunea şi neînţelegerile politice dintre România şi Ungaria, de exemplu, au ca punct de pornire tocmai faptul că, de data asta Ungaria, mai mult decât România, utilizează vechile criterii şi concepţii privind politica externă. Relaţiile economice, turistice, de vecinătate etc. dintre cele două ţări se dezvoltă în contradicţie flagrantă cu cele politice. Acestea au rămas ancorate în problematica sentimental-demagogică a naţionalismelor, iar, în ceea ce priveşte Ungaria, la nostalgiile după „epoca de aur" a Imperiului Austro-ungar. Dar, faptul că o asemenea politică nu este singulară nu este, desigur, o mângâiere.

Ca în toate domeniile şi în privinţa relaţiilor internaţionale revoluţia a rupt nişte bariere şi a deschis oportunităţi. Ca urmare a revoluţiei, România a renunţat la strania politică de autoizolare, iar comunitatea internaţională s-a arătat dispusă, fără entuziasm, este adevărat, să recupereze pata albă care era România. Dar, ca în toate celelalte privinţe, lucrurile s-au oprit la acest început. N-au fost terminate niciodată şi au rămas în acea ambiguitate caracteristică tranziţiei. Au rămas adică în

suspensie, aşteptând să fie duse până la urmă într-o direcţie oarecare.

Lipsa de guvernare întotdeauna când se fac bilanţurile revoluţiei – ce a realizat România din decembrie 1989 şi până acum –, locul principal îl ocupă schimbările politice. Într-adevăr, întregul sistem politic a fost schimbat. Niciuna dintre instituţiile politice ale fostului regim nu a supravieţuit revoluţiei, chiar dacă unele personaje politice au migrat din vechile instituţii în cele noi. Cu toate că această continuitate a unor politicieni este calul de bătaie al opoziţiei politice, în realitate ea are puţină importanţă, sau niciuna, atunci când este comparată cu schimbarea instituţională. Dar schimbarea sistemului politic, al instituţiilor şi al regulilor prin care este desemnată conducerea acestora încă nu reprezintă decât o jumătate de schimbare. Şi am văzut că, în toate domeniile, revoluţia a produs această primă jumătate a schimbării, acest început de transformare. Cel mai radical el a avut loc în politică şi este şi normal să fie aşa, pentru că revoluţiile sunt un act politic major. Revoluţia a destrămat sistemul politic al vechiului regim şi, pe minele acestuia, a apărut unul nou.

Dar, în ciuda tuturor acestor transformări politice, după ce acestea au fost experimentate şi au ajuns să se stabilizeze, satisfacţia bilanţului a început să fie umbrită de unele nedumeriri la început, iar, mai nou, de nemulţumiri. Toate sondajele de opinie arată că populaţia este nemulţumită de politică. Nu de noile reguli ale sistemului. Nu de democraţie, nu de pluralismul politic şi de alegerile libere. Participarea masivă la vot, atât la alegeri, din 1990 până în 1992, cât şi la referendumul privitor la Constituţie sunt o bună dovadă că oamenii sunt interesaţi şi îşi leagă încă speranţele de politică. Dar sunt dezamăgiţi de modul în care se face acum politică.

Nu e clar ce înseamnă asta. Aceiaşi oameni care îţi spun cu hotărâre că nu le place ce se întâmplă în politica

românească şovăie atunci când trebuie să explice ce anume nu funcţionează conform aşteptărilor. Dar, principalele instituţii ale sistemului politic – parlamentul, partidele politice, guvernul politic – şi-au erodat mult credibilitatea. Chiar şi cea mai stabilă dintre instituţii în materie de popularitate, preşedintele ţării, a început să fie asociat cu confuzia generală care domină politica românească.

Politicienii – cel puţin unii – sunt şi ei nemulţumiţi de propriile lor partide, de parlamentul în care îşi desfăşoară cea mai mare parte a activităţii, de lupta pe care o poartă şi de subiectele în jurul cărora se poartă această luptă. Un fenomen care tinde să devină statistic semnificativ este „dezertarea" politicienilor către lumea afacerilor sau, mai sigur şi mai tentant, către cea a administraţiei de stat, începând cu diplomaţia şi terminând cu ministerele şi prefecturile. Ceva se întâmplă în politica românească, ceva care nemulţumeşte la fel de mult pe toată lumea, deşi încă nu a devenit evident pentru opinia publică cum anume ar trebui denumit acest fenomen.

În realitate, politica aşa cum se face ea acum, s-a desprins treptat şi radical de realitatea pe care a încetat să o guverneze. De aici provine dezamăgirea tuturor. Ca act politic, revoluţia nu s-a îndreptat atât împotriva unui sistem politic, a unui partid şi a unui om, cât împotriva unei anumite guvernări. Oamenii au ieşit pe stradă şi au cerut demisia lui Ceauşescu atunci când a fost evident că guvernarea acestuia împingea tot mai mult ţara spre dezastru. Şi au pretins o altă guvernare, o altă direcţie, un mod de a conduce ţara spre ieşirea din dezastru şi nu spre adâncirea acestuia. Toată lumea a fost de acord că pentru asta este necesară o schimbare a instituţiilor politice şi a regulilor vieţii politice (adesea i se spune „joc politic", dar nu este deloc un joc; este o treabă extrem de serioasă de care depind vieţile noastre, ale tuturor). Dar nimeni nu s-a gândit că instituţiile trebuie schimbate doar de dragul de a

avea instituţii noi. Noi instituţii şi alte reguli erau, ar fi trebuit să fie, pur şi simplu mijloacele cu care noua guvernare ar fi putut fi realizată. Dezamăgirea se naşte din observaţia că, deşi avem noi instituţii politice şi noi reguli de a le conduce, în locul guvernării rele de dinainte de revoluţie acum nu avem niciun fel de guvernare.

În primii ani de după revoluţie, tuturor le-au plăcut foarte mult noile instituţii politice şi felul în care funcţionau. Plicticoasele dezbateri ale CPUN se transmiteau direct la televiziune şi populaţia urmărea ore întregi nişte discuţii sterile nu pentru că acolo se rezolvau probleme importante, căci nu se rezolvau, ci pentru că era fascinant să vezi cum noii politicieni încep să se obişnuiască cu instituţiile, iar acestea încep să se rodeze. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu dezbaterile din Parlament după alegerile din iunie. Acum, peste 80 la sută din populaţie este plictisită şi dezamăgită de Parlament şi de membrii acestuia, deşi i-au votat în alegeri. Şi asta pentru că noile instituţii, chiar şi rodate, au continuat să se învârtă în gol, fără a produce ceea ce toată lumea aştepta de la ele – o guvernare a României care să schimbe traseul descendent impus de guvernarea anterioară.

Ei bine, nu sunt deloc semne că această lipsă de guvernare se va îndrepta în viitorul apropiat. Mai mult, guvernanţii au început treptat să se „elibereze” de orice responsabilitate legată de cum arată realitatea, de ce face, cum este şi, mai ales, cum se trăieşte în România. Doctrina oficială a regimului anterior stabilea o legătură directă şi simplă între realitate şi politică. Realitatea era produsul activităţii politice a partidului comunist, mai exact a conducerii acestuia. Deoarece controla totul în România, conducerea politică a ţării era considerată sursa tuturor lucrurilor, şi a celor bune şi a celor rele. De aceea, atunci când realitatea a devenit insuportabilă, conducerea partidului comunist a fost considerată a fi principala cauză a răului, iar revoluţia a consemnat hotărârea oamenilor de

a o schimba cu forţa, dacă nu a reuşit să se schimbe singură (la congresul al XIV-lea al partidului comunist, din noiembrie 1989, cu numai o lună înainte de revoluţie). Această relaţie de cauză-efect între realitate şi conducere a fost însuşită şi de liderii apăruţi imediat după revoluţie. De aceea, măsurile pe care le-au luat conducătorii revoluţiei îndată după victoria acesteia au fost menite să corecteze realitatea, să înlăture frigul din locuinţe, lipsa de alimente şi de produse de import de pe pieţe, întreruperile de curent electric etc.

După alegerile din mai 1990, opoziţia a început să critice guvernarea preelectorală a ţării pentru provocarea unei creşteri bruşte şi artificiale a nivelului de trai în perioada ianuarie-iunie 1990. Un mod simplu de a cumpăra voturi de la un electorat politic naiv, afirmă opoziţia acum. Atunci nu a protestat şi nici nu putea să o facă. Nimănui nu i-ar fi trecut prin minte în acele zile să oprească curentul electric din nou în locuinţe sau să lase magazinele alimentare goale. Atunci când, îngrijoraţi de repeziciunea cu care se topeau rezervele puse grijuliu de o parte de zgârcenia ţărănească a lui Ceauşescu, guvernanţii au vrut să mai închidă robinetul, amânând, de exemplu, trecerea la săptămâna de lucru de cinci zile, reacţia populaţiei a fost de-a dreptul violentă. Iar guvernanţii au cedat, aşa cum vor face toţi cei care le-au urmat de la revoluţie încoace. În parte pentru că atunci, puterea instalată era prea slabă, prea puţin legitimă pentru a putea rezista eficient la presiunea oricărui grup semnificativ care se ridica împotriva ei. Dar, în parte, pentru că erau şi ei înşişi optimişti cu privire la posibilităţile lor de a schimba realitatea, declanşând o rapidă revigorare economică.

Ulterior însă, după alegeri şi după declanşarea a ceea ce a fost denumit „reforma economică”, ideologia vechiului regim despre relaţia cauză-efect dintre conducerea societăţii şi realitatea acesteia a fost înlocuită de o nouă ideologie, denumită – pe nedrept – a „economiei

de piaţă”. Conform acesteia, responsabilitatea guvernării se reduce dramatic, realitatea începând să fie, mai degrabă, rezultatul acţiunii unor mecanisme independente considerate a aparţine pieţei. Sărăcirea unei părţi a populaţiei, inflaţia, creşterea preţurilor şi a şomajului etc., toate acestea se datorează unor legi „obiective” asupra cărora guvernarea nu are cum şi nici nu intenţionează să acţioneze. Lipsa de guvernare a început în România prin diminuarea responsabilităţii guvernării cu privire la ce se întâmplă în ţară.

A crescut în schimb capacitatea explicativă a acesteia. Preocupată să răspundă acuzaţiilor opoziţiei, care punea în cârca guvernanţilor toate acele schimbări negative care au dominat ultimii cinci ani, mai ales în ceea ce priveşte evoluţiile economice, guvernarea a trecut la explicaţii. România nu a mai văzut aşa ceva – un prim-ministru sau un şef de stat apărând la televizor pentru a explica românilor că toate relele care au căzut pe capul lor după revoluţie se datorează unor „factori obiectivi”, de la criza economică mondială şi până la incompetenţa conducătorilor întreprinderilor. Indiferent de factorii incriminaţi, ceea ce rezulta cu siguranţă din toate aceste discursuri era că nu guvernarea era de vină, ba mai mult, că guvernarea nici nu putea şi nici nu trebuia să intervină. Ea putea însă să explice cu competenţă de ce lucrurile evoluează dinspre rău spre şi mai rău.

De la a explica că nu poate interveni şi până la renunţarea la oricare intervenţie nu mai este decât un pas, iar acest pas a fost făcut foarte repede. Era un demers oarecum paradoxal pentru că, în timp ce se elibera de responsabilitate, guvernarea trecea la realizarea unor reforme menite să schimbe instituţiile şi structurile economiei în mod radical. Dar, dacă ne aplecăm mai atent asupra acestui paradox aparent ne dăm seama că ne aflăm în faţa unei atitudini asemănătoare cu cea care a dominat schimbarea politică. Guvernarea îşi asuma sarcina să

schimbe sistemul de instituţii şi reguli din economie, aşa cum l-a schimbat pe cel din politică. Nu-şi lua însă nicio responsabilitate cu privire la modul în care noile instituţii şi reguli urmau să funcţioneze şi, cu atât mai puţin în legătură cu efectele acestora. Lipsa de guvernare înseamnă tocmai acest lucru.

Este dificil de discutat despre lipsa de guvernare pentru că aproape nimănui nu îi este foarte clar ce înseamnă guvernarea. Ultima guvernare, în sens real, a ţării a fost cea comunistă. Guvernarea comunistă a fost o guvernare care a generat o criză economică şi socială gravă, dar a fost o guvernare autentică. Pătura conducătoare îşi propunea obiective cu privire la parametrii de funcţionare a instituţiilor şi a mecanismelor economice, sociale ba chiar a comportamentelor şi apoi elabora combinaţii complexe de măsuri de aplicare a acestora. Elabora noi legi, înfiinţa instituţii, trimitea armata de activişti de partid să preseze şi să controleze pe toţi cei care ar fi putut să influenţeze deciziile, ameninţa cu schimbarea, ba chiar cu întemniţarea conducătorilor recalcitranţi etc. Atunci când obiectivele erau nerealiste, evident că ele nu se realizau, dar mecanismele guvernării erau oricum puse în mişcare pentru a le atinge. Este de asemenea adevărat că, dintre toate mecanismele de guvernare posibile, guvernanţii comunismului le utilizau cu prioritate pe cele mai primitive, cele întemeiate pe presiunea administrativă, dar le utilizau. Aşa cum, cu mai puţină eficienţă şi pe o scară mai restrânsă, utilizau (sau încercau să o facă) şi mecanisme mai moderne, de alocare preferenţială a resurselor şi de stimulare a comportamentelor pozitive (inventarea părţilor sociale este un exemplu de eşec al unei asemenea încercări).

Conducerile care s-au succedat după revoluţie s-au văzut în situaţia stânjenitoare de a utiliza fie guvernarea de tip comunist, fie de a renunţa la orice încercare de guvernare. În primele luni de după revoluţie, au beneficiat

de o extraordinară disponibilitate a populaţiei de a participa la guvernare prin simpla îndeplinire a unor obiective formulate de conducere. Pe vremea aceea însă conducerea era ocupată cu alte lucruri decât formularea de obiective ale schimbării sau, chiar şi numai ale guvernării. Incapacitatea formulării de obiective a devenit apoi cronică, guvernarea, ca şi politica, separându-se treptat de realitate până la a ajunge să trăiască într-o lume artificială, restrânsă la palatele administrative din Bucureşti şi complet ruptă de ceea ce se întâmplă în afara acestora.

2. Nevoia de acţiune

5

Este sigur că acest lung şir de nemulţumiri şi aşteptări înşelate ale revoluţiei ar putea fi lungit încă şi mai mult. S-ar putea adăuga şi altele, în afară de economie, structuri sociale şi politică. Învăţământul, asistenţa socială şi sanitară, asigurările sociale, cultura, urbanismul, protecţia mediului înconjurător, toate acestea trec prin propriile lor crize şi, în loc să se schimbe în bine, cum speram cu toţii la începuturile revoluţiei, merg, ca toate celelalte, din ce în ce mai prost Importante însă sunt concluziile care se pot trage dintr-o asemenea descriere a realităţii.

Mai întâi, este evident că nu este vorba de un aspect izolat şi nici de un detaliu care, eventual, se poate rezolva de la sine. Este evident că toate domeniile importante ale realităţii se schimbă, dar se schimbă altfel decât ne-am fi aşteptat. Mai ales pentru domeniile principale, schimbarea este de aşa natură încât ea evident nu se potriveşte cu aşteptările născute de revoluţie. Revoluţia nu a fost făcută pentru a accelera criza economică în general şi pe cea a industriei în mod deosebit. Dimpotrivă, un asemenea rezultat este exact inversul obiectivului formulat în timpul revoluţiei în celebra Declaraţie-Program, care nu trebuie în niciun caz uitată. De asemenea, revoluţia nu şi-a propus

niciodată ca obiectiv crearea unei elite şi puternice şi bogate pe seama sărăcirii populaţiei şi reducerii puterii care îi revine în mod normal ei. Dacă o elită este necesară, foarte bine, ea era acceptată (să ne amintim de cerinţa generală de competenţă care a însoţit revoluţia) cu condiţia să nu substituie dominaţia fostei birocraţii politice, a „revoluţionarilor de profesie", cu o nouă birocraţie a elitei de bani şi administrative. Şi, în sfârşit, dar câtuşi de puţin în cele din urmă, revoluţia nu a fost făcută pentru ca România să nu mai fie guvernată, iar tranziţia să se desfăşoare la întâmplare. Dimpotrivă, revoluţia a avut ca rost schimbarea guvernării şi nu anularea ei.

A doua concluzie preliminarii este că toate aceste schimbări, cât se poate de puţin dorite şi aşteptate, au fost declanşate de revoluţie. Fără revoluţia din decembrie 1989, ele sau nu ar fi avut loc, sau s-ar fi desfăşurat în forme cu totul diferite. Criza economică ar fi continuat să se adâncească. În mod cert, izolarea internaţională ar fi fost până la urmă înlocuită de confruntarea cu comunitatea internaţională, dar cazul Coreei de Nord a dovedit că se poate negocia cu Occidentul chiar şi în condiţii cu totul disproporţionate de putere şi influenţă. Sigur, România nu este Coreea de Nord, dar să nu uităm că, puţină vreme înainte de revoluţie, Ceauşescu făcea exact ce au făcut, cinci ani mai târziu, conducătorii coreeni – ridica în faţa comunităţii internaţionale spectrul unui potenţial militar nuclear necontrolabil. În sfârşit, renunţarea la vechea guvernare este sigur că nu ar fi avut loc fără revoluţie. Congresul al XIV-lea al partidului comunist român este cea mai sigură dovadă în acest sens. Congresul a fost marea ocazie a lui Ceauşescu de a înţelege tendinţele de schimbare din lumea contemporană şi, mai ales, din Europa de Est şi de a se integra în curentul dominant Este sigur că, la congres, Ceauşescu nu a ratat această ocazie, ci a respins-o. În viziunea sa,

România urma să continue un drum care, în mod cert, ar fi condus la un dezastru economic şi social, dar ar fi prezervat clasa conducătoare. Revoluţia este cea care a negat această opţiune, desfiinţând-o. A înlăturat pur şi simplu conducătorii care erau purtătorii ei, a desfiinţat instituţiile pe care se sprijineau, sau pe care doar le dominau, de la Securitate şi până la Marea Adunare Naţională şi a creat posibilitatea înlocuirii unei guvernări devenite deja suprarealiste, cu o nouă guvernare. Ca şi celelalte posibilităţi şi aceasta a rămas nerealizată. Dar, dintre toate, ea este cea mai importantă pentru că este o condiţie necesară a celorlalte. Nici economia, nici structurile sociale şi nici viaţa de toate zilele a populaţiei nu se pot schimba în bine în lipsa oricărei guvernări. Pentru că, tocmai ea este cea care ar trebui să iniţieze şi să asigure realizarea tuturor celorlalte schimbări.

Revoluţia a declanşat schimbările, dar, schimbările o dată declanşate nu au continuat de la sine. Nici nu este posibilă o asemenea tranziţie, pe care nimeni nu o orientează şi nu o modelează, dar care conduce automat către societatea visată de toată lumea. Deoarece a început, deoarece a reuşit în prima sa parte, aceea de a distruge baza sau infrastructura unor realităţi politice, economice şi sociale care întemeiau un regim devenit indezirabil, revoluţia română din decembrie 1989 a fost victorioasă. Dar, pentru că nu a continuat şi nu a realizat niciunul dintre obiectivele implicite pe care le avea, ea a rămas neterminată.

Cea de a treia concluzie este că, dacă revoluţia nu a reuşit să schimbe realitatea în sensul dorit sau aşteptat de toată lumea, asta nu înseamnă că realitatea nu s-a schimbat totuşi. Tranziţia a avut loc şi mai continuă încă. Vechea economie este înlocuită treptat de o economie nouă. Structurile sociale ale comunismului sunt în plină descompunere şi noi structuri se conturează în locul celor vechi. Sistemul politic şi-a schimbat regulile şi instituţiile

şi funcţionează, chiar dacă opinia publică este nemulţumită de această funcţionare. În ansamblu, România s-a schimbat, dar s-a schimbat într-un mod pe care nimeni nu afirmă că şi l-ar fi dorit. Tranziţia are loc, dar are loc spontan. Lipsa de control asupra tranziţiei nu ar fi gravă dacă ea ne-ar îndrepta către o Românie cât de cât asemănătoare cu ceea ce ne închipuiam că va fi în decembrie 1989. Dar, este limpede că ea ne îndreaptă spre o realitate care poate să reprezinte o înfundătură la fel de rea ca şi comunismul anterior. Tot mai des se aude afirmaţia că „era mai bine înainte”. Şi nu este rostită de fostele elite ale comunismului, de cei pentru care comunismul însemna în primul rând un şir de privilegii şi poziţii avantajoase, ci de aceleaşi categorii pe care şi comunismul le defavoriza, de la pensionari şi muncitorii industriali până la intelectualitatea din cercetare-proiectare. Comunismul n-a fost blând cu ei, dar a renunţa la comunism pentru a intra direct în lumea a treia nu este, categoric, o soluţie.

În România a avut loc o revoluţie. Revoluţia a schimbat bazele tuturor componentelor unei societăţi care, în ultimii ani a dovedit fie că nu poate, fie că nu vrea (ceea ce este acelaşi lucru, pentru că a nu vrea nu înseamnă decât că nu poate să vrea) să-şi optimizeze structurile. Această schimbare a fundamentelor fostei societăţi a declanşat tranziţia. Dar rezultatele tranziţiei riscă să nemulţumească la fel de mult ca şi societatea dinaintea revoluţiei. Numai că, acum, nu mai există nici măcar şansa de a repeta revoluţia rămasă neterminată. Dar există şansa de a prelua controlul tranziţiei.

Primul pas pentru valorificarea acestei cu adevărat ultime posibilităţi este să devenim conştienţi că nu suntem mulţumiţi de cum arată prezentul. Asta nu înseamnă doar să strigăm că nu ne convine. Mai înseamnă să ne dăm seama şi ce anume nu a mers, ce realităţi, pentru a căror schimbare revoluţia a creat oportunitatea necesară, nu s-

au schimbat şi ce alte realităţi, dintre cele nou apărute, nu corespund cu aşteptările generate de revoluţie. Înseamnă să analizăm critic tranziţia.

O asemenea analiză critică a tranziţie este necesară, dar nu este suficientă. Dacă doar aflăm ce nu ne convine am făcut un important pas înainte, dar nu am rezolvat, nici măcar pe hârtie, niciuna dintre dificultăţile pe care am dori să le vedem înlăturate. Următorul pas este să identificăm ce anume ar trebui pus în locul tranziţiei spontane care se desfăşoară de cinci ani încoace. Pentru aceasta avem nevoie de o concepţie asupra tranziţiei şi a guvernării ei. O astfel de viziune asupra viitorului ne-ar permite să proiectăm o continuare normală a revoluţiei. Dar, ea rămâne o simplă utopie fără o analiză a condiţiilor în care ar putea avea loc şi fără identificarea mijloacelor de realizare.

Cu acest ultim capitol, tranziţia ar ajunge să fie pusă la locul ei, măcar pe hârtie. În locul unei tranziţii spontane, pe care nimeni nu o controlează şi căreia nimeni nu poate şi nici măcar nu încearcă să i se opună, am dispune de un proiect realizabil al tranziţiei concepută ca o continuare firească a revoluţiei declanşate în 1989. De aici încolo nu ar mai fi nevoie decât de realizarea proiectului. Ceea ce, însă, nu mai ţine nici de teorie, nici de proiectarea realităţii, ci de acţiunea politică concretă. Despre acest din urmă aspect, orice s-ar spune ar fi insuficient. El nu mai poate fi doar descris. El trebuie făcut.

II. REVOLUŢIA

*

1. Reconsiderarea revoluţiei

O revoluţie contestată în ultima vreme, a început să se vorbească tot mai puţin despre revoluţie şi, în general, oamenii au început să aibă o părere ambiguă despre ea. Pasiunile şi interesele politicii interne şi internaţionale declanşate după 1989 au avut revoluţia drept ţintă specială. S-a discutat referitor la ea în toţi

termenii posibili să influenţeze sau să justifice atitudini şi obiective care, altfel, aveau destul de puţin de a face cu o revoluţie. Acei politicieni care au fost nemulţumiţi de împărţeala rezultată după revoluţie tind să o desconsidere şi să o minimalizeze. Pentru a-şi justifica propriul eşec şi, mai ales, pentru a delegitima pe actualii deţinători ai puterii, au acordat un sprijin important speculaţiilor legate de „comploturile" sau „loviturile de stat" care s-ar fi substituit, de fapt, revoluţiei. Mass-media, mereu în căutare de senzaţional, nu a obosit în cinci ani de zile să caute forţe obscure, ascunse de serviciile de spionaj din toată lumea, în spatele marii mişcări populare din decembrie 1989. Iar presa umoristică s-a hotărât să nu o ia în serios. Faţă de aceste eforturi de diminuare a semnificaţiei şi importanţei revoluţiei din decembrie, „ceilalţi" nu îi opun decât un festivism destul de lipsit de imaginaţie. Se pot cu uşurinţă recunoaşte clişeele celuilalt festivism, cel care a plictisit atâta românii, înainte de 1989, cu glorificarea „epocii de aut". Şi, poate această stângăcie de exprimare ar fi uşor de trecut cu vederea dacă, în spatele festivismului, nu ar fi transparentă dorinţa de a utiliza revoluţia pentru a-şi legitima poziţiile, avantajele şi, în cazul „eroilor revoluţiei", privilegiile.

În realitate, revoluţia din decembrie 1989 a fost cel mai important eveniment din România în ultima jumătate de secol. A schimbat radical vieţile a milioane de români, a modificat situaţia ţării în lume şi a declanşat un proces de schimbare a cărui evoluţie este greu de prevăzut acum. Prin implicaţiile lui, ar putea fi cel mai important din întreaga istorie modernă şi contemporană a ţării, de la Revoluţia din 1848 încoace. Aceea, desfăşurată cu un secol şi jumătate în urmă, deşi înfrântă, a deschis perioada de modernizare şi „europenizare" a României. Aceasta, deşi victorioasă, se află încă la o răscruce, pentru că nici consecinţele şi nici evoluţia ei ulterioară nu sunt încă decise.

Dintre toate modurile posibile de a trata revoluţia din decembrie 1989, cel mai eronat dintre toate este să o subapreciem. Putem face asta dacă o ridiculizăm, sau dacă o tratăm ca pe un roman de spionaj. Nu este nimic rău în a investiga evenimentele din decembrie şi modul în care au acţionat şi reacţionat în acele momente instituţii şi personalităţi. De asemenea, nu este nimic jignitor în a glumi pe seama revoluţiei. Dar, toate acestea nu trebuie să ne împiedice să apreciem revoluţia şi orizonturile pe care le-a deschis, la justa lor valoare şi semnificaţie. Mai ales, nu trebuie să ne împiedice să valorificăm posibilităţile pe care le-a oferit. Aceste posibilităţi sunt, încă, deschise. Dintr-o asemenea perspectivă, revoluţia încă nu este terminată pentru că nu şi-a epuizat consecinţele. Ele trebuie însă înţelese şi, pe cât posibil, modelate. Dar, pentru asta, trebuie mai întâi să înţelegem revoluţia în adevărata ei semnificaţie.

Schimbarea viitorului

Revoluţiile sunt fenomene atât de rare în istorie, încât se ştiu puţine lucruri despre ele. Nu ştim la ce să ne aşteptăm; e greu de identificat când anume se termină; şi foarte adesea, obiectivele lor se modifică pe parcurs, astfel încât schimbările pe care le declanşează sunt uneori slab legate de motivele care le-au generat. În 1989, România a trăit o revoluţie fără să-şi dea prea bine seama despre asta. O putem recunoaşte ca revoluţie prin aceea că a fost un atac din interior şi esenţial la adresa regimului politic existent. Ambele caracteristici sunt importante. Faptul că a fost din interior înseamnă că societatea însăşi nu mai accepta regimul politic existent. În această privinţă, revoluţia română din 1989 a fost o revoluţie, pe când, de exemplu, schimbarea de regim politic din Japonia în 1945, făcută ca urmare a dispoziţiilor comandamentului armatei americane de ocupaţie, nu a fost o revoluţie. După acelaşi criteriu, este discutabil dacă schimbarea de regim politic din 1946 – 1948 din România, care a fost tot atât de

esenţială, a fost o revoluţie.

Nu are nicio importanţă cum anume a început revoluţia şi care a fost evenimentul sau şirul de evenimente concrete care au scos, în decembrie 1989, oamenii pe străzi cerând demisia lui Ceauşescu. Ceea ce contează este efectul pe care l-a avut această ieşire masivă în stradă. Din această cauză, toate discuţiile despre posibilii „complotişti" şi despre eventuala implicare a unor servicii de informaţii străine în declanşarea evenimentelor de la Timişoara, din Bucureşti şi din celelalte oraşe sunt irelevante pentru problema dacă a fost sau nu o revoluţie.

Caracterul esenţial al schimbării este la fel de important. Iar el nu se referă numai la regimul politic. Revoluţiile declanşează schimbări politice esenţiale pentru a permite schimbări economice şi sociale profunde. În România, revoluţia a provocat prăbuşirea unui regim politic comunist de tip est-european şi l-a înlocuit cu un alt regim politic care, am văzut, se bazează pe alte instituţii şi reguli ale accesului şi menţinerii la putere. De asemenea, această schimbare de regim politic nu s-a făcut numai pentru a înlătura nişte conducători care deveniseră de nesuportat pentru toată lumea. Rostul ei a fost de a permite schimbări radicale în structurile şi instituţiile economice şi sociale şi în relaţiile României cu restul lumii. Faptul că direcţia pe care au luat-o aceste schimbări ne nemulţumeşte nu trebuie să ne împiedice să apreciem revoluţia ca atare. Faptul că transformările care s-au produs nu sunt cele la care ne-am aşteptat sau le-am fi dorit nu le face să fie mai puţin transformări. Şi nu schimbă caracterul revoluţionar al evenimentelor din decembrie.

A fost o revoluţie reală. Plăcute sau nu, consecinţele le resimţim cu toţii. Începând cu decembrie 1989, istoria României şi-a schimbat cursul. În anii care au precedat-o, o lungă serie de fenomene şi procese se stabilizaseră şi îşi precizaseră tendinţele. Revoluţia din decembrie a provocat

o ruptură netă a acestora. Viitorul, care era previzibil în noiembrie 1989 sau mai devreme, a fost pur şi simplu spulberat. Niciuna dintre aşteptările şi previziunile făcute înainte de 1989, pornind de la realităţile economice, sociale şi politice ale României socialiste, nu se va mai realiza vreodată, nici măcar cu aproximaţie. Revoluţia a însemnat această trecere dintr-un viitor probabil în altul care, până la victoria acesteia, era imposibil.

Revoluţia fără duşmani

Reconsiderarea revoluţiei nu este completă dacă nu reconsiderăm şi participarea la revoluţie. Căci, una dintre particularităţile care diferenţiază revoluţia română din 1989 de revoluţiile pe care le cunoaştem din cărţile de istorie, este că, practic, toate categoriile şi clasele sociale au participat la ea şi au sprijinit-o. Către sfârşitul secolului trecut, făcând o analiză a desfăşurării luptei de clasă din Europa Occidentală dezvoltată, Engels anunţa deja că revoluţiile victorioase au devenit o imposibilitate. Motivul era de natură militară – armamentul modern devenise atât de sofisticat şi de eficient pentru distrugerea în masă, încât nicio insurecţie populară nu mai putea să aibă succes împotriva unei forţe armate hotărâtă să opună rezistenţă. Este o evaluare greşită, pentru că el nu a prevăzut posibilitatea războiului civil, când forţa politică ce se opune regimului existent este capabilă să-şi organizeze o armată proprie, asemănătoare cu cea a statului. Revoluţia din Rusia, din octombrie 1917 şi revoluţiile din America Latină, Asia de Est şi Africa au dovedit că o asemenea victorie este posibilă. Ea presupune însă o perioadă lungă de război sângeros. Cea de a doua posibilitate a fost ilustrată de revoluţia română.

Revoluţia română, ca şi celelalte revoluţii din Europa de Est, nu au mai însemnat ridicarea uneia sau mai multor clase sociale împotriva unei clase dominante. Revoluţia nu s-a desfăşurat ca o luptă între clasele sociale, ci ca o ridicare a populaţiei împotriva unei elite politice. Ba, mai

mult, chiar şi această ridicare împotriva elitei a fost secundară. Ea a apărut şi a avut un rol important în revoluţie pentru că sistemul trebuia identificat şi personalizat cumva. Dar revoluţia s-a ridicat împotriva sistemului politic, al instituţiilor sale şi, mai ales, al politicilor pe care acestea le promovau. A fost o luptă a tuturor împotriva unui mecanism şi a unui sistem şi nu o luptă a unora împotriva altora. Chiar dacă unele persoane au fost identificate cu sistemul şi cu politicile acestuia, asta a fost mai mult un mecanism al psihologiei de masă. Iar acel mic grup de oameni care a fost identificat cu sistemul, sau s-au identificat ei înşişi cu acesta, refuzând să-l schimbe atunci când au avut ocazia să o facă, s-a pomenit izolat şi pus faţă în faţă cu întreaga populaţie. Chiar şi cu cei care, formal, ar fi trebuit să-i sprijine, cum ar fi fost miliţia, securitatea, armata şi justiţia. Tocmai de aceea revoluţia a avut un succes atât de categoric, de rapid şi, aparent, atât de facil.

În alte privinţe, revoluţia română a fost unică în Europa revoluţiilor anticomuniste. Şi în Polonia şi în Ungaria şi în Cehoslovacia au avut loc revoluţii, căci, în cele din urmă, sistemul politic a fost schimbat radical, iar această schimbare a declanşat schimbări ale tipului de economie şi ale structurilor sociale. Dar, schimbările din aceste ţări au fost făcute cu sprijinul regimului în funcţiune şi prin intermediul acestuia. După modelul declanşat de Gorbaciov în Rusia în 1985 (şi care pare a fi o reluare a experimentului cehoslovac din 1968), schimbările s-au realizat printr-un şir de reforme succesive introduse tocmai de regimul care se prăbuşea. Marile bătălii s-au purtat între elitele aflate în competiţie ale aceluiaşi regim politic.

În România, elita politică existentă – conducătorii partidului comunist – nu s-a divizat în susţinători ai regimului şi reformatori ai acestuia. Multă lume, inclusiv observatori şi analişti occidentali, sperau că asta se va

întâmpla la Congresul al XIV-lea al partidului comunist. Nemulţumirile populare care se cumulau, ilustrate de manifestaţia muncitorilor din Braşov din 1987, precum şi o serie de mici incidente cu caracter politic care au apărut în pregătirea congresului au întreţinut speranţele că România ar putea urma „reţeta” deja verificată în celelalte ţări comuniste din Europa. Dar asta nu s-a întâmplat şi atunci, în locul unui şir de reforme, România a trecut printr-o revoluţie.

Lipsa oricărui sprijin organizat în favoarea revoluţiei a fost pe deplin compensată de lipsa oricărui sprijin organizat al înăbuşirii revoluţiei. În mod aparent paradoxal, revoluţia din România nu a avut duşmani. În momentul în care instituţiile puterii au fost serios contestate – în dimineaţa de 22 decembrie, când populaţia Bucureştiului a ieşit pe stradă –, acestea s-au prăbuşit fără a opune rezistenţă. Erau categoric capabile să o facă. Aveau mijloacele pentru aşa ceva. Aveau până şi planurile pregătite pentru o asemenea ocazie. Raţionamentul lui Engels în această privinţă era corect. A lipsit însă motorul unei asemenea reacţii, care este voinţa de a rezista. Din această perspectivă, revoluţia din decembrie nu a avut duşmani. Slaba opoziţie pe care a întâlnit-o a fost individuală şi nu instituţională sau socială. Şi, este extrem de semnifi

câţiv că, pentru a contracara revoluţia, Ceauşescu a făcut apel la mijloacele care îi stăteau la îndemână ca şef de stat, dar nu la partidul comunist. Încercarea ratată de a mobiliza populaţia în sprijinul său, din 21 decembrie, nu a fost urmată de cea mai normală dintre toate măsurile, de încercarea de a mobiliza partidul comunist în sprijinul său.

Revoluţia a răsturnat un sistem de putere şi, după unele oscilaţii, a instaurat altul. Realizarea principală a fost, desigur, răsturnarea sistemului de putere comunist. Că asta a fost posibil mai uimeşte şi acum lumea şi specialiştii în analiza comunismului din ţările occidentale.

Nu de alta, dar prăbuşirea comunismului era singurul lucru pe care nu l-ar fi prognozat niciodată şi pe care nu l-au crezut nici atunci când a avut loc şi au fost puşi în faţa realităţii acestei prăbuşiri. Între altele, România a suferit mult şi mai suferă şi acum pe plan internaţional din cauza lipsei de înţelegere a specialiştilor occidentali şi ai mass-mediei. Ceea ce nu au înţeles nici specialiştii şi nici jurnaliştii occidentali şi nici unii politicieni români este că revoluţia a dispus de o lungă perioadă de pregătire, care a coincis cu o perioadă de slăbire continuă a structurii de putere a fostului regim. Revoluţia a distrus această structură de putere. Există o mulţime de percepţii false, cea mai răspândită fiind aceea conform căreia comunismul s-a menţinut la putere prin simpla represiune poliţienească. Este imposibil să înţelegem cum de a putut să o facă, dacă ne menţinem într-un asemenea teren al legendelor şi dacă nu înţelegem, mai întâi, în ce consta şi cum arăta structura de putere a comunismului.

2. Sistemul de putere al societăţii comuniste

Indiferent cum a venit la putere, impus de armatele ruseşti sau susţinut de populaţie, sau chiar printr-o combinaţie a acestora două, comunismul şi-a creat repede propriul sistem de putere care, cu mici variaţii naţionale, a fost acelaşi în toate ţările est-europene. În România, una dintre trăsăturile sale caracteristice a reprezentat-o ceauşismul, o variantă de dictatură personală cu totul diferită de celebrele dictaturi personale de care este plină istoria scurtă a comunismului: cea a lui Stalin în Uniunea Sovietică, a lui Mao în China şi a lui Kim Ir Sen în Coreea de Nord. Aceste dictaturi personale au reprezentat însă doar partea spectaculoasă şi vizibilă a unei structuri de putere, net mai complicate. O asemenea structură a fost decapitată de revoluţia din decembrie, dar succesul revoluţiei nu poate fi înţeles, nici în România, nici în celelalte ţări est-europene sau în fosta Uniune Sovietică, dacă nu înţelegem că o parte a sistemului de putere

socialist a participat la revoluţie utilizând-o ca pe o oportunitate de a tranşa în favoarea sa un conflict de putere care se desfăşura, subteran, de multă vreme.

Birocraţia administrativă şi birocraţia politică

Atunci când a venit la putere, partidul comunist nu a găsit locul gol. Ba, de fapt, l-a găsit mai ocupat decât îşi închipuia. Adevărata suprastructură politică a ţării, cea pe care în mod normal partidul comunist ar fi trebuit să o înlocuiască prin preluarea puterii, fusese desfiinţată încă din 1940. Chiar dacă partidele politice s-au revigorat imediat după 1944, ele nu s-au mai constituit niciodată într-o structură de putere şi nici nu aveau cum, în condiţiile ocupării militare a ţării. Puterea fusese deja concentrată în mâinile unei birocraţii guvernamentale care avea, ca urmare a războiului, inclusiv experienţa necesară cooperării sau dominării celeilalte birocraţii, tipice oricărei societăţi moderne, cea industrială. Birocraţia industrială, reprezentată de aparatele birocratice ale întreprinderilor industriale, ale băncilor şi societăţilor de asigurare şi ale marilor companii, are de regulă, în orice societate industrială, principalul control asupra economiei. În România cea înapoiată de la jumătatea secolului, care, la terminarea războiului, nu avea decât cca. 300.000 de muncitori industriali (numărându-i inclusiv pe cei din întreprinderile cu mai puţin de 25 de salariaţi), birocraţia industrială era şi puţin numeroasă şi slabă. Ceea ce conta în primul rând era cealaltă birocraţie, cea administrativă, acea reţea de funcţionari din primării şi ministere care ţineau sub control populaţia de ţărani a României.

Tocmai pentru că structura de putere în România postbelică se baza pe birocraţia administrativă, desfiinţarea partidelor politice şi înlăturarea monarhiei au fost gesturi cu valoare mai degrabă simbolică. Adevăratul act de preluare a puterii l-a reprezentat formarea guvernului. Prin acesta, partidul comunist şi-a plasat politicienii în poziţia de conducători legitimi şi absoluţi ai

administraţiei. În acelaşi timp, a constituit un alt grup de politicieni, adevăraţii lideri politici ai partidului, cu sarcina de a controla primul grup.

Desigur, comuniştii au făcut numeroase epurări şi şi-au numit oamenii de încredere în posturile cheie ale acestei administraţii, în prefecturi, în primării, în poliţie sau justiţie etc. Dar nu au schimbat esenţial sistemul, Oi pentru o birocraţie, importante sunt structurile şi modul în care ele lunqionează şi nu oamenii care, la un moment dat, ocupă locuri mai mult sau mai puţin cheie în aceste structuri. Caracteristica principală a oricărei birocraţii, inclusiv a celei administrative, este că, o dată ce un om a fost cuprins în structurile acesteia, personalitatea, opiniile şi în general tot ce îl deosebeşte de ceilalţi oameni, eventual de cei care au ocupat înaintea sa aceeaşi poziţie în structura birocratică, devin nesemnificative. Ele influenţează puţin sau deloc funcţionarea instituţiei în ansamblu sau out-putul acesteia. Tocmai de aceea este o birocraţie şi nu altceva.

Ceea ce a încercat partidul comunist să facă a fost nu să desfiinţeze birocraţia administrativă şi dominaţia ei, ci să şi le subordoneze şi utilizeze. În acest scop, a dezvoltat o birocraţie proprie – birocraţia politică a activiştilor de partid –, care le dubla pe cea tehnico-administrativă, atât în organismele centrale cât şi în cele teritoriale, şi, chiar înainte de naţionalizare, dar evident pe scară mult mai largă după, pe cea industrială. În felul acesta, foarte repede, practic imediat după preluarea puterii, a fost constituit un sistem de distribuţie a puterii care se baza pe două birocraţii – cea a administraţiei şi cea a partidului comunist.

Nu a existat niciodată un conflict real între birocraţia administrativă şi cea politică. În general, în sistemele autoritariste, birocraţia administrativă nu intervine în lupta pentru putere pentru că nimeni nu îi contestă puterea ei. Lupta se dă pentru ocuparea acelei poziţii care

permite conducerea politică a birocraţiei. Birocraţia administrativă nu ocupă niciodată ea însăşi această poziţie. Dar este nevoie de cineva să o ocupe. Această nevoie provine din caracteristicile interne ale mecanismelor de decizie de tip birocratic. O decizie birocratică, cel puţin la nivele superioare, adică acolo unde are încă un grad de generalitate ridicat, se ia întotdeauna pe baza a doua seturi de criterii. Primul set este definit de birocraţia însăşi. Criteriile ei sunt întotdeauna prezentate drept criterii tehnice şi chiar au o formă tehnică foarte sofisticată. Parţial, ele chiar sunt tehnice, căci cuprind sau ţin seama de toate caracteristicile tehnice ale contextului şi obiectului la care se referă decizia. Parţial, ele conţin în formă tehnică acele decizii care sunt indispensabile reproducerii administraţiei şi distribuţiei puterii în favoarea acesteia. Dar aceste criterii de decizie nu sunt suficiente pentru a elimina toate alternativele şi deci pentru a defini o decizie. Chiar atunci când condiţiile tehnice sunt îndeplinite, iar reproducerea birocraţiei asigurată, tot se poate întâmpla să existe mai multe soluţii pentru aceeaşi problemă. Pentru a le putea reduce numărul la una singură şi a permite astfel luarea unei decizii este necesară introducerea altor criterii. Acestea sunt criteriile politice. Pentru a putea funcţiona, birocraţia administrativă are nevoie de aceste criterii şi deci de un organism politic care să le elaboreze şi, în plus, să-şi asume şi răspunderea pentru ele. Căci, în ceea ce priveşte birocraţia ea este exonerată de răspundere de vreme ce criteriile pe care le introduce singură sunt prezentate drept criterii tehnice de neocolit.

Toată această analiză detaliată nu este altceva decât încercarea de a formula, într-un jargon ştiinţific, afirmaţia simplă că o administraţie este indiferentă faţă de conducerea politică, pentru că aceasta nu-i contestă niciodată puterea. Iar o administraţie poate sluji la fel de bine orice putere politică. Mai exact, de-a lungul istoriei le-

a slujit pe toate, măcar pe acelea care nu au încercat niciodată să se amestece în propriile-i mecanisme şi nu au ameninţat cu diminuarea puterii care îi revenea. O dată această autoritate politică superioară instalată drept conducere a administraţiei, birocraţia administrativă îi limitează serios opţiunile şi alternativele. Evident, prin intermediul caracteristicilor proprii de funcţionare şi a aspectelor „tehnice" ale deciziei. Rezultatul este că se dezvoltă întotdeauna un compromis, un fel de simbioză între puterea politică şi cea a administraţiei, în care cele două se susţin şi se limitează reciproc.

Pentru partidul comunist care tocmai se instala la putere, problema principală era să asigure un control eficient al acestei birocraţii. Preluarea guvernului central şi a conducerii administraţiei locale a reprezentat un prim pas. Introducerea unor oameni fideli politicilor proprii a fost un al doilea. Dar el era departe de a fi eficient Am văzut că, într-o birocraţie, cum era cea administrativă, nu prea conta fidelitatea personală faţă de o politică sau alta. O dată cuprins în sistem, persoana respectivă îndeplinea, în primul rând, o funcţie birocratică şi era prinsă în regulile acesteia. De aceea, partidul comunist a construit o a doua birocraţie, de data aceasta politică, birocraţia activiştilor de partid, având iniţial rolul de a controla birocraţia administrativă, iar, ulterior, pe cel mult mai important, de a controla birocraţia industrială.

Oricum, prin construirea acestei a doua birocraţii politice, partidul comunist a definit scena principală a luptei pentru puterea politică. În cadrul sistemelor pluripartidiste ea se purta între partide, mai exact în cercul restrâns al liderilor acestora. În partidul comunist, ea se purta în interiorul birocraţiei politice şi reprezenta, de departe, principala preocupare a liderilor acestuia.

Contestarea puterii: naşterea tehnocraţiei industriale

Această combinaţie de birocraţii a funcţionat eficient

în toată perioada anilor cincizeci şi şaizeci, cu obiectivul politic principal de a concentra toate resursele pentru industrializare. Dar industrializarea a adus în scenă un nou actor în competiţia pentru putere: birocraţia industrială. Într-o societate industrială, cea mai mare parte a resurselor sunt concentrate în industrie. Acolo sunt banii, mijloacele de producţie, forţa de muncă, materiile prime şi, mai ales, acolo se produc toate, sau aproape toate bunurile necesare societăţii. Într-o societate industrială, adevărata putere constă în controlul industriei (asta înseamnă inclusiv transporturile, sistemul bancar, comerţul etc., care sunt componente ale sistemului industrial). Iar această putere se află concentrată în mâinile birocraţiei industriale, reţeaua birocratică care începe cu directorii de companii sau întreprinderi şi se termină cu ultimii funcţionari sau ingineri de pe fluxurile de producţie şi pe care, de acum încolo, o vom denumi tehnocraţie industrială. În România, pe măsură ce industrializarea avansa, iar grosul resurselor tindea să se mute dinspre rural şi agricultura uşor de controlat de birocraţia administrativă, către urban şi industrie, birocraţia industrială devenea un factor tot mai important în distribuţia puterii.

Dacă birocraţia administrativă nu a fost niciodată un competitor real la putere pentru birocraţia politică a partidului comunist, nu acelaşi lucru se poate spune despre tehnocraţia industrială. tehnocraţia industrială are puţine motive să se supună necondiţionat unei birocraţii politice. Are, desigur, nevoie de o cooperare continuă cu aceasta, dar mai degrabă tinde să controleze ea deciziile politice, decât să accepte modificarea propriilor decizii după criteriile improvizate ale raţiunilor politice conjuncturale. Şi mai puţin este dispusă să se supună atunci când aceste criterii provin dintr-o ideologie politică relativ primitivă şi, deoarece a fost constituită în perioada premergătoare industrializării şi cu obiectivul expres de a

declanşa industrializarea, devenea evident demodată o dată ce aceasta atinsese un anumit nivel de dezvoltare. Erau prea multă putere în joc, prea multe resurse, financiare, materiale şi umane, prea multe implicaţii ale utilizării acestora, de la cele sociale până la cele ale relaţiilor internaţionale, pentru ca tehnocraţia industrială să se lase dominată fără crâcnire de un grup, altfel restrâns şi neputincios, de activişti politici.

În mod normal, într-o societate industrială, să zicem capitalistă, birocraţia politică se descurcă cu tehnocraţia industrială pe de o parte, apelând la compromisuri, iar, pe de altă parte, opunând fragmentării acesteia unitatea uriaşei maşinării a birocraţiei administrative. Tratând propria birocraţie ca pe o societate industrială, ale cărei venituri provin din impozite şi taxe, vârful politic al acesteia devine el însuşi o tehnocraţie care intră în relaţii normale cu celelalte tehnocraţii. Politicienii mai reuşesc să fie puternici faţă de tehnocraţii din industrie nu numai sprijinindu-se pe unii dintre ei pentru a se opune altora, dar şi prin posibilitatea pe care o au de a construi prin legislaţie şi reglementări administrative un mediu înconjurător, la care tehnocraţii trebuie să se adapteze. Cu toate acestea, raporturile de putere dintre tehnocraţie şi politicieni oscilează continuu, balanţa putând înclina fie într-o parte, fie în alta. Japonia este, probabil, cel mai explicit caz de control al politicului de către tehnocraţie, situaţie către care paie a se îndrepta şi Italia, după destrămarea elitei politice postbelice. În paralel, guvernările socialiste vest-europene au reprezentat cazurile tipice de supremaţie a politicului asupra tehnocraţiei industriale.

Dar, naţionalizând practic întreaga economie, iar apoi modelând industrializarea după principiul administrării unitare a acesteia, socialismul a anihilat ultima slăbiciune a tehnocraţiei industriale – fragmentarea ei şi concurenţa internă. Întreaga economie, dar mai ales industria, a

devenit o reţea, în care componentele – marile întreprinderi industriale – se intercondiţionează reciproc, tot atât pe cât se sprijină reciproc. Mai mult încă, a cuprins şi serviciile sociale ale industriei – care, altfel, aveau o anumită autonomie –, cum sunt cercetarea ştiinţifică şi proiectarea, comerţul şi învăţământul. Rezultatul a fost constituirea unei singure tehnocraţii industriale, capabile să controleze totul, cu excepţia politicului şi administraţiei, pe de o parte, iar, pe de altă parte, a acelor instituţii pe care politicul le-a dezvoltat în mod expres pentru a-şi asigura controlul societăţii, cum ar fi poliţia politică sau justiţia. Istoria competiţiei pentru preluarea controlului asupra societăţii dintre birocraţia politică a partidului comunist şi tehnocraţia industrială s-a desfăşurat, în România cel puţin, în trei episoade.

Primul episod a coincis cu intrarea lui Ceauşescu în primul plan al scenei politice. Mai exact, această intrare a fost unul dintre rezultatele colaterale ale bătăliei. Către mijlocul anilor şaizeci, odată cu terminarea primei etape a industrializării, această tehnocraţie industrială ajunsese destul de puternică pentru a încerca o primă tentativă de implicare în decizia politică, dacă nu de preluare a controlului partidului comunist. România atinsese deja un nivel critic, la care conducerea politică bazată doar pe lozinci comuniste şi fidelitatea faţă de partid a unor oameni poate bine intenţionaţi, dar simpli şi lipsiţi de instruirea pe care o solicita complexitatea economică generată de industrie nu mai era suficientă. La rândul ei, tehnocraţia industrială reuşise să aibă propriii ei reprezentanţi în interiorul birocraţiei politice, iar acum aceştia presau, pe de o parte, pentru reînnoirea birocraţiei politice prin integrarea acesteia cu vârfurile tehnocraţiei, iar pe de altă parte, pentru importante schimbări de politică, echivalente cu o reformă a comunismului de până atunci. Ca în toate cazurile de criză politică, bătălia s-a dus în spatele uşilor închise, adică în interiorul birocraţiei

politice. Rezultatul ei a fost un compromis. Birocraţia politică şi-a păstrat puterea, dar a acceptat să-şi modifice componenţa astfel încât să ajungă la o comunicare normală cu tehnocraţia. Au fost declanşate chiar o serie de reforme, dar ele au fost oprite repede, imediat ce s-a observat că unul dintre efectele lor ar putea fi pierderea controlului administrativ asupra unora dintre cele mai importante resurse financiare şi materiale.

Perioada hotărâtoare pentru această bătălie a fost cea a „primăverii de la Praga”. În acea perioadă, Ceauşescu a reuşit o dublă performanţă. A reuşit ca, profitând de sprijinul popular pentru politica antisovietică şi procehoslovacă, iar ca o consecinţă, prooccidentală, pe care a promovat-o, să-şi întărească poziţia în structurile de putere, acumulând, alături de funcţiile de conducere în partid şi pe cele ale conducerii de stat. În felul acesta, lupta pentru preluarea conducerii administraţiei de stat – birocraţia administrativă era principalul obiect al disputei politice dintre activiştii de partid şi tehnocraţie – s-a tranşat în favoarea activiştilor, adică a birocraţiei politice, deşi a mai durat o perioadă până acest control a devenit şi efectiv şi incontestabil. În al doilea rând, profitând de ameninţarea pe care Uniunea Sovietică o reprezenta în acea perioadă pentru România, a reuşit să mute întreaga dispută de pe terenul reformelor economice şi politice interne, pe cel al naţionalismului şi patriotismului, în forma antisovietismului. Este adevărat că promovarea reformelor însemna automat şi opoziţia faţă de Uniunea Sovietică, dar Ceauşescu a reuşit să golească această opoziţie de conţinutul ei reformist, lăsându-i doar un conţinut naţional. Acest teren al naţionalismului şi patriotismului va rămâne terenul său preferat pentru toată perioada în care s-a menţinut la putere, adică până în decembrie 1989. În multe situaţii el era justificat. Dar, în niciuna dintre ele problemele pe baza cărora se conturau şi cele naţionale, nu puteau fi rezolvate exclusiv sau în

primul rând pe acest teren.

Sfârşitul „Epocii de aur”.

Cert este că tehnocraţia a pierdut primul episod al confruntării, deşi, o vreme s-a legănat cu iluzia că l-a câştigat. Anii care au urmat, anii şaptezeci, au fost anii dezvoltării industriale rapide a României şi creşterii extensive a tehnocraţiei. De aceea, când, în etape succesive, Ceauşescu a eliminat vârfurile politice ale acestei tehnocraţii, asigurând birocraţiei politice controlul exclusiv al puterii politice, tehnocraţia industrială nu a resimţit asta ca pe o lovitură. În parte, pentru că era prea ocupată cu extinderea în sectoarele imediat conexe, dintre care administraţia era de departe cel mai important. Constituirea centralelor industriale şi proliferarea ministerelor economice a fost principalul proces prin care tehnocraţia industrială a început să penetreze administraţia. Iar, până la începutul anilor optzeci, administraţia a fost principalul teren de confruntare dintre cele două birocraţii – cea politică şi cea industrială. A fost şi principalul loc de dezvoltare a unor compromisuri şi de construire a unui modus vivendi care să dea satisfacţie ambilor competitori. Această perioadă de relativă „convieţuire paşnică” între cele două structuri a fost „epoca de aur” a socialismului în România. Competiţia pentru putere dintre acestea nu a încetat, dar miza ei încă nu era supravieţuirea uneia dintre ele. Ca urmare, ea se purta, dar cu mănuşi.

Începând însă cu 1980, România intră într-o profundă criză economică, iar aceasta a deschis un conflict pentru rezolvarea căruia nu mai erau posibile compromisuri. În a doua jumătate a anilor optzeci, conflictul a căpătat dimensiuni politice. Începe astfel a doua etapă a istoriei competiţiei pentru putere dintre birocraţia politică şi tehnocraţia industrială. De data aceasta, tehnocraţia industrială trebuia să lupte pentru propria ei supravieţuire. Dar, în aceeaşi situaţie se afla şi birocraţia

politică, pentru că, acum, miza jocului era menţinerea sau schimbarea nu numai a unor personaje politice, ci a întregului sistem de distribuire a puterii în societate.

Totul pleca de la faptul că, în jurul României, lumea se schimba rapid şi trecea dintr-o epocă industrială într-una nouă. Revoluţia tehnologică elimina muncitorul industrial calificat ca bază a producţiei. O dată, îl reducea numeric, ponderea muncitorilor scădea atât în totalul populaţiei active, cât şi în totalul forţei de muncă din industrie. Dar, mult mai dramatică era scăderea importanţei funcţiilor sale industriale, care erau preluate tot mai mult fie de maşini, fie de o nouă birocraţie industrială în dezvoltare, legată de computere, marketing, speculaţii financiare şi dezvoltare tehnologică. Muncitorii calificaţi, altă dată coloana vertebrală a industriei, se vedeau nevoiţi să se refugieze tot mai mult către serviciile industriale: întreţinere, intervenţii speciale, producţia unor componente de lux sau speciale etc.

Această revoluţie a început în Occidentul dezvoltat în anii şaizeci, dar ea nu a ajuns să schimbe mecanismele pieţei internaţionale decât către începutul anilor optzeci, odată cu declanşarea a ceea ce a fost denumit „reaganism” în Statele Unite şi „thatcherism” în Europa, sau o nouă „revoluţie” liberală în manualele de economie politică. Pentru România, prinsă de foarfecele preţurilor de pe piaţa internaţională, mânuite de reprezentanţii noului tip de economie industrială, singura soluţie raţională era să se integreze în acest proces şi să-şi modifice cât mai rapid propriile structuri industriale şi, mai ales, cele sociale. tehnocraţia industrială, prin intermediul elitelor sale din cercetarea ştiinţifică, din proiectare şi din comerţul exterior, presa puternic în această direcţie. Dar, pentru birocraţia politică, reducerea şi numerică şi, mai ales, a importanţei economice a muncitorilor industriali calificaţi echivala cu acceptarea distrugerii bazei sale sociale. Nu pentru că muncitorii industriali ar fi iubit prea mult

secretarii de partid şi ar fi luptat pentru menţinerea lor la putere. În decembrie 1989 nu au făcut-o, dimpotrivă! Dar, pentru că, în ecuaţia politică, birocraţia partidului comunist putea să se legitimeze exclusiv prin aceea că reprezintă muncitorii şi asigură un echilibru de putere în favoarea acestora, pentru a balansa politic puterea tehnică şi tehnologică care era monopolul tehnocraţiei industriale. Având de optat între acceptarea unei crize economice profunde sau schimbarea industrială, birocraţia politică în frunte cu Ceauşescu a optat pentru acceptarea crizei economice, deoarece schimbarea industrială ar fi însemnat şi schimbarea raporturilor de forţe în mecanismele puterii. Şi a transformat tehnocraţia în principala ţintă a unui proces dacă nu de distrugere, măcar de limitare şi de marginalizare.

Într-un fel, păreau să revină vremurile apuse ale anilor cincizeci, în care fidelitatea politică faţă de partidul comunist era un criteriu superior competenţei profesionale, iar subordonarea oarbă faţă de comandamentele conducerii de partid era reinstaurată ca principal criteriu de decizie şi de activitate. Trebuie recunoscut că Ceauşescu şi birocraţia sa politică au acceptat, fără şovăire şi în cunoştinţă de cauză, consecinţele economice şi sociale ale politicii pentru care optaseră. De asemenea, au dezvoltat un amplu complex de măsuri de toate felurile, de la întărirea supravegherii politice şi modificarea orientărilor de politică externă şi până la efortul de a crea o piaţă internă pentru industria „tradiţională” prin uriaşe investiţii în lucrări publice, unele utile, cum ar fi canalul Dunăre-Marea Neagrii, altele inutile, cum ar fi Casa Poporului, dar toate extrem de costisitoare.

După 1985, anul în care Uniunea Sovietică declanşa, la început cu timiditate, reforma, iar apoi, renunţarea la comunism în Europa de Est, tehnocraţia industrială a trecut la o luptă subterană directă, surdă, manifestată atât

prin sabotarea politicilor oficiale, cât, mai ales, prin delegitimarea conducerii politice, concentrând întreaga responsabilitate asupra vârfului birocraţiei politice şi scoţând din cauză atât partidul comunist, cu cele trei milioane de membri ai săi, cât şi administraţia, al cărei sprijin era absolut indispensabil pentru reuşita oricărei schimbări.

În tot acest proces, trei dintre elitele tehnocraţiei au jucat un rol esenţial. Prima este tehnocraţia din cercetare-proiectare, învăţământul superior, centrele de calcul etc., cea legată în cea mai mare măsură de dezvoltarea tehnologică şi care se constituise ca un soi de aristocraţie tehnică a economiei. Ea este cea care a construit ideologia nescrisă care a pregătit şi dominat revoluţia din decembrie şi o bună parte din perioada imediat următoare, ideologia competenţei tehnice, pe care am văzut-o deja în acţiune. În mod paradoxal, această elită va fi eliminată de tranziţie, tocmai pentru că tranziţia nu a reuşit să rezolve criza economică şi nu a orientat România exact spre ceea ce această elită propovăduise ca bază a schimbării sociale şi economice, adică schimbarea tehnologică. Cea de a doua este cea a reprezentanţilor tehnocraţiei în structurile administraţiei, în ministere, centrale industriale şi instituţii centrale de tipul CSP, cea care a asigurat o unitate opoziţionistă şi legătura cu conducătorii marilor unităţi industriale şi tehnocraţia de la nivelul acestora, singura care avea acces direct la muncitorii industriali şi putea să-i atragă în procesul de contestare şi schimbare. De asemenea, ea a asigurat cooperarea administraţiei în timpul revoluţiei şi imediat după aceea, în sfârşit, cea de a treia elită tehnocratică, despre care la noi nu s-a vorbit aproape deloc, dar fără cooperarea căreia nu ar fi fost posibilă nici revoluţia, nici ceea ce a urmat după aceea, a fost tehnocraţia militară.

Armata a reprezentat principalul paradox şi, prin urmare, punct slab al sistemului de putere comunist.

Armata comunistă iniţială, Armata Roşie a Revoluţiei din Octombrie era pur şi simplu poporul înarmat şi condus direct de politicieni. Acesta era rolul comisarului politic din armată. Al doilea război mondial a înlăturat asemenea armate şi Le-a înlocuit cu armatele profesioniste, bazate pe tehnologie şi dominate de ingineri şi tehnicieni ai războiului. Armata socialistă a României era şi ea „împănată" cu propria birocraţie politică, dar ca şi în industrie, ba chiar mai repede şi mai complet decât acolo, în armată ea a fost marginalizată şi scoasă în afara sferei reale de putere. Autoritatea locţiitorului politic se întemeia exclusiv pe bunăvoinţa comandantului. Pe de altă parte, armata era chiar mai sensibilă decât industria la degradarea tehnologică pe care o presupunea politica partidului comunist după 1980, iar tehnocraţia militară mai alergică la încercările birocraţiei politice de a-şi întări controlul. De aceea, în toate ţările est-europene, armatele au sprijinit revoluţiile. România nu a reprezentat nicio excepţie din acest punct de vedere. Mai mult chiar, în revoluţia română, rolul armatei a fost esenţial. Nici nu se putea face vreo revoluţie în România fără acordul iniţial tacit, iar apoi pe faţă al armatei. De altfel, momentul de cotitură, momentul victoriei revoluţiei la Bucureşti, ca şi la Timişoara de altfel, a fost momentul în care armata a trecut de partea revoluţiei.

A treia etapă a fost cea a revoluţiei, care a dat câştig de cauză tehnocraţiei. Revoluţia din decembrie 1989 a eliminat de la putere birocraţia politică a partidului comunist. Puterea rezultată din revoluţie – CNFSN, CPUN şi guvernele care s-au succedat – a transmis puterea politică tehnocraţiei industriale sau, mai exact, combinaţiei dintre tehnocraţia industrială şi birocraţia administrativă, ale cărei fundamente fuseseră puse încă din anii şaptezeci.

3. Pregătirea revoluţiei

Mulţimea de scenarii şi bănuieli cu privire la „comploturile" destinate manipulării revoluţiei în interes

propriu de mici grupuri de conspiratori anticeauşişti a fost alimentată, în primul rând, de succesul aparent anormal de uşor al revoluţiei. A existat, mai ales în Occident, dar şi la o bună parte din populaţia ţării şi, paradoxal, tocmai la disidenţi, o imagine exagerată a forţei de represiune de care dispunea regimul lui Ceauşescu şi a stabilităţii sale politice. Această imagine a descurajat multe dintre potenţialele acte de opoziţie faţă de guvernarea acestuia şi a întărit convingerea că răsturnarea regimului ceauşist nu se poate face decât în condiţii extraordinare, cu mare dificultate şi, probabil, cu costuri umane ridicate. În ciuda acestor aşteptări, regimul lui Ceauşescu s-a prăbuşit după o zi şi jumătate de manifestaţii paşnice în Bucureşti şi o săptămână de ciocniri sângeroase între manifestanţi şi forţele de ordine, inclusiv armata, în Timişoara. Când, după izbucnirea manifestaţiilor de la Timişoara, s-a dezlănţuit violenţa şi s-a tras asupra mulţimii, multă lume a fost convinsă că în România se va repeta istoria Pieţei Tian-anmen. În China, armata a înăbuşit cu fermitate încercarea studenţilor de a răsturna guvernarea existentă, deşi ea era sprijinită mai mult sau mai puţin tacit de o parte a conducerii superioare a partidului comunist chinez. În România lipsea până şi acest sprijin. Dar, cu toate acestea, revoluţia a fost încununată de succes după ce populaţia Bucureştiului s-a alăturat celei din Timişoara. Una câte una, toate instituţiile care ar fi trebuit să sprijine regimul au dat un pas înapoi: şi miliţia, şi securitatea şi armata, şi, în cele din urmă, şi garda personală a lui Ceauşescu. Guvernarea lui Ceauşescu s-a prăbuşit nu atât de mult din cauza puterii loviturilor îndreptate împotriva ei, cât din cauză că nu a mai sprijinit-o nimeni.

O altă sursă a confuziei create în jurul revoluţiei a fost specificul ei. Revoluţia din decembrie a semănat puţin cu alte revoluţii, mai exact, cu imaginea pe care ne-am format-o noi despre revoluţii. Nu a existat o forţă politică constituită mai mult sau mai puţin subteran înaintea

izbucnirii revoluţiei şi care să fi jucat rolul de organizator şi conducător politic al acesteia. Indiferent cât de mulţi disidenţi ar fi fost, indiferent cât de mare era popularitatea lor şi indiferent cât de multe grupuscule de „conspiratori" ar fi încercat să proiecteze modul de desfăşurare al acesteia, ei nu au condus revoluţia în niciun fel. Asta nu înseamnă că revoluţia nu a fost pregătită şi că o serie de evenimente ale ei nu au fost declanşate conştient.

Ideologia revoluţiei

Cea mai importantă parte a pregătirii revoluţiei a început cu mult înainte de 1989 şi ea a constat în apariţia unei ideologii care ataca regimul politic şi social existent şi afirma necesitatea schimbării lui. În România, o asemenea ideologie nu a apărut niciodată într-o formă explicită, adică scrisă, dar s-a dezvoltat subteran, pe fondul nemulţumirilor generale legate de scăderea continuă a calităţii vieţii şi, paradoxal, utilizând elemente ale ideologiei oficiale. Procesul a început cu o deteriorare dramatică a ideologiei comuniste. Într-un mod destul de asemănător cu naşterea ereziilor în cadrul unei religii dominante.

Spre deosebire de alte ideologii, cea comunistă are pretenţia de a-şi întemeia afirmaţiile pe cunoaşterea ştiinţifică. Într-o societate, toate clasele şi grupurile sociale au interesul să mistifice realitatea, cu excepţia unuia singur: proletariatul, adică muncitorimea industrială. Din această cauză, singura perspectivă corectă a cunoaşterii este cea care, deliberat, porneşte de la interesele muncitorilor industriali. Dar muncitorii industriali nu au nici timpul şi nici cunoştinţele necesare pentru a studia societatea şi a trage din acest studiu concluziile care să întemeieze activitatea lor politică. Această sarcină o preia partidul comunist, care îşi asumă rolul de a-i educa politic după aceea pe muncitori şi de a-i conduce la transformarea societăţii în folosul lor. Comuniştii, în calitatea lor de politicieni ai proletariatului sunt ceea ce

sunt tocmai pentru că sunt dotaţi cu o cunoaştere şi, pe baza acesteia, cu o competenţă superioară. Competenţa este calitatea pe care o reclamă liderii comunişti şi prin care îşi legitimează dreptul la putere. Şi tot prin competenţă îşi legitimează şi autoritarismul. Cunoaşterea nu se sancţionează democratic, prin vot. Adevărul rămâne adevăr indiferent dacă oamenii sunt sau nu de acord cu el. Iar între adevăr şi fals, nu are rost să organizezi o alegere, chiar şi democratică. Tocmai de aceea, atunci când puterea dintr-un partid comunist a fost concentrată în mâinile unui singur lider, atributul principal al acestuia a fost competenţa superioară. Dictatorii comunişti sunt geniali. Alţi dictatori sunt inspiraţi de divinitate, sunt purtători ai tradiţiilor sau ai unei purităţi oarecare, sau sunt pur şi simplu puternici. Dictatorii comunişti, de la Lenin şi până la Ceauşescu, trecând prin Stalin, Mao sau Kim Ir Sen, sunt, mai simplu, de o competenţă atât de ridicată, încât sunt consideraţi geniali.

Tocmai această competenţă superioară a comuniştilor drept conducători ai muncitorilor şi a liderilor comunişti drept conducători ai partidului a fost atacată şi distrusă de ideologia alternativă care se forma pe ruinele celei oficiale. Teorema fundamentală a acestei noi ideologii afirmă nu numai că activiştii de partid, elita politică a clasei muncitoare, nu sunt cei mai competenţi reprezentanţi ai acesteia, dar, dimpotrivă, sunt cei mai puţin competenţi, iar liderii acestora, departe de a fi geniali sunt sau proşti de-a dreptul sau nebuni. Această ideologie nu a luat forma unor texte scrise, dar este foarte important de înţeles că tocmai acest lucru a făcut-o extrem de populară şi a uşurat imens comunicarea ei, pe de o parte, făcând, în acelaşi timp, practic imposibilă contracararea ei prin mijloace oficiale. Ea a luat forma anecdotelor, a bancurilor cu Ceauşescu şi soţia lui, a ştirilor „sigure” transmise din surse apropiate sau din experienţe „personale” ale celor care i-au întâlnit şi a unei

extraordinar de lungi cazuistici a intervenţiilor absurde sau dăunătoare a activiştilor de partid. Pe scurt, a luat forma unei literaturi populare, transmisă oral şi, cu atât mai convingătoare cu cât nu i se putea identifica o sursă interesată. În felul acesta, s-a dezvoltat, de-a lungul anilor, o ideologie cotidiană care putea fi rezumată în câteva propoziţii fundamentale. În primul rând, că în România lucrurile merg prost, ceea ce, de altfel era uşor de observat şi reprezenta contracararea tezei oficiale care afirma că în România este mai bine ca niciodată. În al doilea rând, în România se trăieşte prost pentru că ţara este prost condusă. Iar ţara este prost condusă pentru că este condusă de oameni incompetenţi, activiştii de partid, conduşi la rândul lor de un nebun, care este Ceauşescu. Teza nebuniei lui Ceauşescu sau măcar a caracterului iraţional al deciziilor acestuia nu era dificil de susţinut, mai ales în ultimii ani ai regimului său, când deciziile luate păreau a fi din ce în ce mai arbitrare şi mai puţin legate de realitate. Prăpastia care se căscase între Ceauşescu şi realitate era bine cunoscută, pornind chiar de la cei care erau nevoiţi să falsifice raportările statistice, înregistrând producţii record în agricultură şi industrie şi terminând cu cei care vedeau cartiere din Bucureşti dărâmându-se după o trecere prin zonă a maşinii prezidenţiale.

Dar, noua ideologie populară nu numai că identifica vinovaţii de dezastrul economic şi social al ţării în persoana conducătorilor. În acelaşi timp, ea oferea şi o alternativă credibilă. Ideea fundamentală era că, atât pe plan intern, cât şi pe plan extern, criza României era artificială. Pe plan extern, era clar că nimeni nu are nimic cu România, ci cu Ceauşescu personal. Izolarea României era pusă evident pe seama unei iniţiative mai degrabă personale a lui Ceauşescu. Pe plan intern, ideea era că România este o ţară bogată şi cu un potenţial ridicat. Atât bogăţiile, cât şi potenţialul ţării sunt însă irosite iraţional de capriciile conducătorilor. Există însă oamenii care ştiu

cum ar putea fi ele valorificate. Aceşti oameni sunt cei care formează intelectualitatea tehnică a ţării. Este suficient să dai mână liberă, adică autoritate, adică putere, conducătorilor normali ai economiei, ai întreprinderilor, ai oraşelor, pentru ca ei, cei special pregătiţi pentru rezolvarea problemelor, să le şi rezolve. Adică tehnocraţiei industriale. Ea ar şti cum să conducă România astfel încât lucrurile să meargă bine, dar nu poate din cauza birocraţiei politice.

O astfel de ideologie este tipică pentru gândirea cotidiană şi asta şi explică succesul ei deosebit, precum şi capacitatea de a se transmite în forme simple, fără a avea nevoie de texte scrise şi de elaborări sofisticate. Oferă o explicaţie simplă şi credibilă realităţii. Punctul central al explicaţiei este identificarea unor vinovaţi, responsabili de relele existente. Ideologia oferă, totodată, şi soluţia: înlocuirea conducătorilor incapabili (sau răuvoitori) cu cei care în mod natural sunt competenţi, adică tehnocraţia industrială. Pentru a legitima această pretenţie a tehnocraţiei industriale, are loc o foarte interesantă şi bogată în consecinţe schimbare în explicarea generală a societăţii. În modelul de societate pe care îl construieşte ideologia comunistă, problemele fundamentale sunt de natura politică. Natura politică a problemelor justifică natura politică a conducerii şi rolul central atribuit partidului politic (comunist). În noua ideologie, problemele generale ale societăţii sunt considerate a fi doar efecte ale unor probleme pur tehnice. Soluţiile sunt, de asemenea, de natură tehnică şi, prin turnare, trebuie încredinţate tehnicienilor şi nu unor politicieni cărora le lipseşte orice pregătire tehnică temeinică.

Noua ideologie cotidiană a avut un succes rapid şi spectaculos. Deşi şi-a menţinut tot timpul caracterul oral, ea a fost totuşi masiv sprijinită de publicaţii care aveau funcţia indirectă de a argumenta, pe de o parte, caracterul tehnic al problemelor societăţii, iar pe de alta de a glorifica

tehnicianul. Către sfârşitul anilor optzeci, această nouă ideologie eliminase deja ideologia oficială care era şi prost propovăduită şi tot mai mult înlocuită de simpla glorificare, dusă până la absurd, a lui Ceauşescu. Evident că efectele unei asemenea propagande erau în realitate altele decât cele scontate, dar toată vasta campanie de mass-media dusă pentru transformarea lui Ceauşescu într-o figură de tipul lui Kim Ir Sen avea ca obiectiv mai puţin convingerea opiniei publice (absolut toţi cei care participau la realizarea acestei propagande ştiau că ea este total ineficientă la nivelul populaţiei), cât de a-l măguli pe Ceauşescu personal. Întreaga activitate propagandistică oficială, care a impresionat atât de mult Occidentul, avea ca unic spectator şi auditor binevoitor, pe Ceauşescu însuşi şi grupul restrâns de apropiaţi.

Descompunerea partidului comunist în paralel cu dezvoltarea unei ideologii care delegitima tot mai mult regimul existent şi concentra responsabilitatea pentru eşecul acestuia pe seama lui Ceauşescu, a familiei sale şi a unui număr tot mai mic de figuri din preajma sa, avea loc restrângerea categoriilor sociale, a grupurilor şi a instituţiilor dispuse să îl mai sprijine. Cea mai importantă dintre acestea a fost disoluţia partidului comunist. În ultimii ani, acesteia i s-a adăugat reducerea tot mai accentuată a sprijinului pe care administraţia de stat şi instituţiile statului au fost dispuse să o acorde grupului de lideri politici şi administrativi situaţi în vârful piramidei puterii. Acest sprijin a dispărut în întregime în zilele revoluţiei.

Disoluţia partidului comunist a început cu mult înainte de revoluţie. Ea a constat nu dintr-o reducere numerică a acestuia, ci din golirea tot mai mult de semnificaţie a apartenenţei la acesta. Spre deosebire de partidele tradiţionale, partidele comuniste, care pornesc de la ideea că orice activitate are un conţinut politic şi, prin urmare, trebuie coordonată politic, sunt organizate nu

teritorial, ci pe locuri de muncă. Ca urmare, partidul comunist nu este un partid al cetăţenilor, ci un partid al lucrătorilor, indiferent de domeniul în care aceştia lucrează şi de activitatea pe care o desfăşoară. De aceea, structura partidului comunist dublează pur şi simplu structura organizării birocratice industriale. Organizaţiile teritoriale ale partidului comunist sunt simple grupări teritoriale ale acestor organizaţii industriale.

O asemenea organizare a fost, probabil, eficientă în perioada în care obiectivele politice erau diferite de cele ale organizaţiilor industriale şi în care conducerea tehnică a lor putea fi considerată dacă nu neapărat un duşman, cel puţin indiferentă faţă de ele. Această perioadă a dispărut odată cu consolidarea structurii de putere a regimului comunist, iar activitatea organizaţiilor de partid din întreprinderi s-a golit treptat şi de conţinut şi de autoritate. De conţinut, pe măsură ce locul politicii propriu-zise era luat de politicile economice, industriale şi sociale, iar conţinutul problemelor devenea tehnic în loc să fie politic. De autoritate, pe măsură ce decizia politică însăşi se integra în circuitele normale ale deciziei birocratice. O dată realizată o astfel de integrare, cel de-al doilea circuit decizional, de-a lungul birocraţiei politice, devenea inutil. În aceste condiţii, organizaţiile politice din întreprinderi au devenit la rândul lor inutile, iar activitatea acestora a rămas pur formală. Deciziile se luau la nivelul birocraţiei industriale, pe baza altor decizii care, la rândul lor, se transmiteau prin intermediul birocraţiei administrative. O vreme, în perioada de început a industrializării, organizaţiile de partid din întreprinderi au jucat un rol în disciplinarea proaspetei forţe de muncă industriale, recent adusă în industrie şi în urban, devenind în felul acesta un soi de factor de presiune neadministrativă pus în slujba birocraţiei industriale. Dar, către sfârşitul anilor şaptezeci şi această funcţie a devenit minoră. Tot ce a mai făcut partidul comunist, la nivel de

simpli membri, în ultimul deceniu de activitate s-a rezumat la propaganda în favoarea conducerii sale superioare, iar în ultimii ani, doar în favoarea lui Ceauşescu.

Pe măsură ce ideologia alternativă devenea tot mai răspândită şi mai agreată, această activitate însăşi s-a golit de orice conţinut real. În ultima perioadă a existenţei sale, partidul comunist devenise o uriaşă gogoaşă de mătase în interiorul căreia fluturele murise. A fi membra de partid devenise o simplă condiţie de formă pentru a putea avea acces la anumite servicii sociale, sau, pentru intelectuali, la o carieră normală. Apartenenţa nu mai avea nicio semnificaţie, nici politică, nici personală.

Din această cauză, pe măsură ce situaţia în ţară se degrada, iar ideologia îndreptată împotriva lui Ceauşescu şi a birocraţiei politice se răspândea, nu numai membrii, dar şi nivelurile inferioare ale acestei birocraţii începeau să manifeste, dacă nu opoziţie, măcar rezistenţă faţă de politicile oficiale. La nivelurile de bază, secretarii de partid, care erau în primul rând lucrători şi îndeplineau o funcţie politică onorifică, se identificau evident cu lucrătorii şi nu cu birocraţia politică. Birocraţia politică locală, la rândul ei, a început tot mai mult să se identifice cu interesele locale, raportându-se la conducerea centrală ca la un factor de mediu adesea ostil, faţă de care trebuie opusă o rezistenţă abilă. Deşi numirea şi menţinerea în funcţie a membrilor acestei birocraţii depindea exclusiv de Ceauşescu şi serviciul său de cadre, un mare număr dintre aceştia erau dispuşi să se alăture structurilor birocratice şi tehnocratice locale şi să dezvolte politici locale sau sectoriale, în loc de a o aplica pe cea elaborată la vârful piramidei. Aceste figuri de birocraţi politici, mai preocupaţi de interesele locale decât de politica partidului comunist, au devenit cu atât mai populare, cu cât acţionau mai puţin în concordanţă cu indicaţiile de la centru. După revoluţie, o asemenea activitate a fost considerată „opoziţie faţă de Ceauşescu”, dar, în realitate, nu era decât

semnul normal al descompunerii sistemului, ajuns în faza în care diferite sectoare şi, mai ales, zone administrative locale, tind să se autonomizeze de puterea centrală pentru că aceasta a intrat în contradicţie cu interesele lor. Procesul nu este câtuşi de puţin nou: istoria feudalismului şi istoria destrămării imperiilor coloniale nu sunt decât astfel de istorii, evident, la altă scară.

Pentru pregătirea revoluţiei române este important că, în preajma acesteia, partidul comunist nu numai că nu mai era o forţă politică, el nu mai era nici măcar o organizaţie în stare de funcţiune. Din această cauză, el nu a funcţionat în niciun fel în timpul revoluţiei, când, adevăratele forţe care s-au confruntat au fost, pe de o parte, masa populaţiei, acei cetăţeni pe care partidul comunist i-a ignorat pe tot parcursul istoriei sale, iar, pe de altă parte, instituţiile statului, singura structură de organizare care era în funcţiune. Acest lucru l-a înţeles până şi Ceauşescu. Atunci când s-a opus demonstranţilor de la Timişoara sau manifestanţilor de la Bucureşti, el s-a opus ca şef al statului şi nu ca şef al partidului de guvernământ. Chiar şi la procesul care i-a fost intentat după revoluţie, poziţia adoptată de el a fost de şef de stat. Destrămarea prerevoluţionară a partidului comunist a fost atât de totală încât, nu numai că el nu a jucat niciun rol înainte şi în timpul revoluţiei, dar nu a mai apărut după revoluţie nici măcar pentru a se autodesfiinţa, sau a permite membrilor săi să se retragă din partid. Ceea ce a condus la paradoxul, lipsit de importanţă politică, că, în momentul de faţă, formal, el are tot atâţia membri cât a avut şi înainte de revoluţie.

4. Speranţele revoluţiei

Revoluţia victorioasă

Succesul revoluţiei s-a datorat, în principal, faptului că instituţiile menite să apere regimul politic n-au funcţionat. Mai exact, au refuzat să funcţioneze, sub pretextul că sunt instituţii ale statului şi nu ale regimului

politic. Acest fenomen este răspunzător de victoria revoluţiei. El a constat în separarea bruscă – şi neaşteptată pentru Ceauşescu – a birocraţiei administrative de regimul politic. Rămas fără sprijin politic tocmai fiindcă, pentru a nu avea niciun fel de opoziţie la nivelul partidului, se bazase pe administraţia de stat, regimul politic nu doar s-a prăbuşit, ci pur şi simplu a dispărut.

Detaşarea instituţiilor ce compun sistemul birocraţiei administrative a statului – armata, poliţia, administraţia centrală şi locală etc. fac parte din acesta – de regimul politic a fost ea însăşi un proces care s-a dezvoltat de-a lungul bătăliei dusă pentru controlul puterii, dar care s-a tranşat în momentul în care regimul a pus în pericol chiar statul. Pentru birocraţia administrativă, opţiunea între stat şi regimul politic nu există, pentru că birocraţia administrativă este chiar statul. Atunci când a fost convinsă că statul este în pericol, birocraţia administrativă a sacrificat regimul politic. Deşi, la început cel puţin, toată lumea era convinsă că nu se vor sacrifica decât conducătorii săi.

Toate aceste procese de dizolvare a sprijinului de care aveau nevoie pentru a se menţine regimul politic, în general, şi Ceauşescu, în particular, au durat vreme îndelungată. Un anumit nivel minim fusese atins probabil încă din noiembrie 1987, atunci când a avut loc manifestaţia muncitorilor din Braşov. Cu toate acestea, ea nu a fost în stare să declanşeze revoluţia, aşa cum nu a fost în stare, în 1989, să o declanşeze manifestaţia de la Timişoara. Revoluţia din România îşi căuta nu un pretext, pentru că acestea se iveau mereu – practic orice eveniment putea fi transformat în pretext pentru revoluţie, inclusiv arestarea unui preot reformat într-un oraş de provincie –, ci organizarea şi conducătorii. Aici îşi au locul toate micile comploturi şi încercări de organizare desfăşurate mai mult sau mai puţin coerent, dar cu o relativă intensitate, în perioada de dinainte de revoluţie.

Până la urmă, revoluţia a izbucnit neorganizată şi a luat forma concretă a unei mari mişcări spontane a populaţiei. Şi a fost o mişcare spontană, chiar dacă au existat nuclee de stârnire a populaţiei şi de menţinere a moralului acesteia în perioada cea mai dificilă, cea din noaptea de 21 spre 22 decembrie, când mai era încă posibil ca revoluţia să fie înăbuşită de către armată.

De fapt, ceea ce a permis succesul revoluţiei a fost evidenţa faptului că regimul politic este lipsit de legitimitate. Pentru că legitimitatea regimului era asigurată exclusiv de sprijinul popular, iar, în cadrul acestuia, de sprijinul muncitorilor. Regimul se pretindea a fi în slujba poporului şi reprezentând muncitorimea industrială. Când, în dimineaţa de 22 decembrie, muncitorii au ieşit din întreprinderi în stradă, cerând demisia lui Ceauşescu, a fost clar pentru toată lumea că legitimitatea acestuia la conducerea statului ca reprezentant al muncitorilor nu există. Aceasta a permis instituţiilor statului să se detaşeze de conducătorii unui regim devenit nelegitim. Nici armata, nici miliţia şi nici chiar securitatea nu erau instituţii construite să lupte împotriva poporului, dacă era nevoie, pentru menţinerea unui mic grup de lideri politici la conducere. În această privinţă, dictatura lui Ceauşescu se deosebeşte esenţial de alte dictaturi, în care organele de represiune erau nu în slujba statului, ci a regimului sau doar a conducătorilor acestuia. Asemenea dictaturi nu pot fi înlăturate decât prin război civil sau prin lovituri militare. Dacă Ceauşescu ar fi dispus de o mică armată personală, aceasta ar fi putut, poate, să înăbuşe revoluţia. Dar aşa, a fost părăsit până şi de garda sa personală, care nu era deloc personală ci doar un serviciu pe care o instituţie a statului îl punea la dispoziţia şefului legitim al acestuia.

A meritat detaliat tot acest proces ca să se înţeleagă ce a însemnat pentru birocraţia administrativă revoluţia. A accepta revoluţia a constat, din punct de vedere birocratic,

în a lua în considerare legitimitatea şi nu legalitatea. Asta a echivalat cu mutarea bruscă a subordonării dinspre un centru al deciziei politice, Ceauşescu şi vârfurile partidului şi guvernului în funcţiune, către alt centru de decizie politică: conducătorii revoluţiei, oricare vor fi fost aceştia. Sprijinind revoluţia, birocraţia administrativă – oamenii şi instituţiile – au rămas la putere. Rămânea de văzut în slujba cui urmau să pună această putere.

Victorioasă, în ciuda lipsei de lideri şi de organizare, revoluţia era, în schimb, generatoare de speranţe. Cele mai multe dintre ele s-au dovedit a fi şi nerealiste şi nejustificate. Dar, atunci, în primele zile ale exuberanţei generate de triumf, optimismul şi încrederea în viitor erau caracteristicile dominante.

Aşteptările

Ce se aştepta şi ce se spera de la revoluţie? Aproape totul. În domeniul politicului, căderea „clanului Ceauşescu", ce însemna, de fapt, nu doar familia acestuia ci întregul grup de colaboratori, urma să facă loc acelei conduceri competente, corecte şi plină de bunăvoinţă pe care o propovăduia ideologia revoluţiei. În afară de o conducere înţeleaptă, aşteptarea dominantă se referea la o democraţie insuficient definită, prin regulile de acces, dar limpede în conţinutul ei, acela al participării populaţiei la decizie. Populaţia fusese practic eliminată din politică de birocraţia partidului comunist şi nu intenţiona câtuşi de puţin să rămână în continuare în afara ei. Forma de democraţie pe care revoluţia a impus-o imediat a fost cea a democraţiei în cadrul instituţiilor şi întreprinderilor. Revoluţia a declanşat un val de alegeri a cadrelor de conducere în acestea, un fel de democraţie a colectivelor de muncă. Chiar dacă acest sistem a fost repede eliminat de noua conducere politică a ţării, populaţia a rămas în continuare şi interesată şi activă în politică, de la manifestaţiile de stradă şi până la participarea în alegeri. Abia după trei-patru ani de continue dezamăgiri, interesul

pentru politică al omului de rând a început să se diminueze.

Un foarte important set de aşteptări erau legate de schimbarea uneia dintre cele mai detestate caracteristici ale fostei societăţi şi care ar putea fi denumită „ipocrizia socială”. Sub acest nume se ascunde o foarte bogată fenomenologie şi, practic, un mod de viaţă. Două componente importante se reuneau aici. Unul era legat de imposibilitatea de exprimare a unor opinii, păreri sau adevăruri, altele decât cele oficiale sau acceptate şi aprobate de organele de control politic. În societatea comunistă, în mod formal, exista o singură opinie, iar aceasta era cea oficială. Sistemul de propagandă al partidului comunist nu numai că interzicea exprimarea unor opinii alternative sau critice la opinia oficială, dar mai forţa şi pe toată lumea să o repete sau să o sprijine făţiş pe cea oficială. Asta obliga la o ipocrizie generalizată şi care generase, la rândul ei, forme subtile de opoziţie mascată, de tipul poeziei Anei Blandiana despre un motan care părea că îl reprezintă pe Ceauşescu. A doua componentă importantă se referea la regulile de comportament şi de succes în societate. Existau două asemenea seturi de reguli, unul formal, care nu era respectat aproape niciodată şi unul informai, care funcţiona practic deschis, utilizat de toată lumea, dar nerecunoscut niciodată deoarece era profund ilegal. Primul mima promovarea competenţei, cinstei etc. Cel de-al doilea era un sistem generalizat de corupţie şi nepotism, care însă respecta, în mod riguros, toate aspectele formale ale primului. Nimeni, nici măcar apropiaţii lui Ceauşescu nu-şi făceau iluzii în legătură cu aplicabilitatea sistemului oficial, pe care, de altfel, îl încălcau cu tot atâta uşurinţă ca şi toţi ceilalţi. Ceea ce categoric se aştepta de la revoluţie era, pe de o parte, eliminarea ipocriziei obligatorii, a nevoii de a mima întotdeauna o realitate falsă, dar şi schimbarea mecanismelor bazate pe corupţie, nepotism şi utilizarea

arbitrară a puterii.

Strâns legată de aceasta era convingerea că revoluţia a deschis o eră de justiţie şi echitate socială. Nu atât de egalitarism. Dimpotrivă, uniformitatea egalitarismului era binecunoscută şi, de aceea, respinsă de toată lumea, inclusiv de cei care, dacă se autoevaluau obiectiv, nu puteau spera la o situaţie privilegiată. Comunismul introdusese privilegiile şi avantajele legate nu de individualitate, de persoană, ci de poziţia ocupată în structurile birocratice. Un asemenea sistem de distribuire a privilegiilor era de aşteptat să genereze o adevărată aristocraţie a puterii, lipsită de orice merite personale. Revoluţia a declanşat o campanie împotriva acestui tip de privilegii, campanie bine susţinută de ideologia tehnocratică fundamentată pe meritele personale şi recunoaşterea acestora prin nivelul de şcolaritate şi realizările profesionale. În spatele cerinţelor de eliminare a privilegiilor de funcţie se afla însă şi o aşteptare mai profundă. O caracteristică esenţială a comunismului este colectivismul său. În structura de valori tipice acestei societăţi, colectivitatea are întotdeauna o valoare superioară individului şi este de aşteptat ca individul nu numai să se subordoneze, dar şi să se „dizolve” în colectivitate. Această caracteristică a sistemului a fost dusă la extrem de Ceauşescu şi sistemul său de propagandă, până într-atât încât România părea a fi alcătuită doar din el (eventual şi soţia sa), ca singură individualitate, pe de o parte, şi masa amorfă şi anonimă a „poporului”, pe de altă parte. Se aştepta de la revoluţie să repună în drepturi individul, cu particularităţile sale şi, eventual micile grupuri de indivizi, care se autorecunoşteau ca împărtăşind caracteristici comune. Cu alte cuvinte, se aştepta o revigorare dramatică a societăţii civile şi masiva aderare a românilor la sutele de iniţiative ale organizaţiilor nonguvernamentale de înfiinţare a unor filiale în România dovedeşte pe deplin acest lucru. Dar, mai

ales, se aştepta ca revoluţia să instituie un sistem de valori bazat pe individ şi nu pe abstracţiuni colective de tipul clasei muncitoare sau a poporului.

Această reconsiderare a individualismului nu era câtuşi de puţin apreciată a fi în contradicţie cu justiţia şi echitatea socială. Mai ales în ultimii săi ani, socialismul se caracterizase tocmai printr-o inechitate socială extrem de dură. Nu numai că individul, luat în sine, nu părea să aibă nicio valoare, dar distribuţia în societate se făcea extrem de inechitabil. Ceea ce este caracteristic sistemului şi clarifică şi aşteptările născute de revoluţie este observaţia că o asemenea inechitate se manifesta nu atât prin marea diferenţă de bunuri sau servicii de care dispuneau păturile privilegiate în raport cu cele defavorizate, chiar dacă ea era semnificativă, cât, mai ales, prin arbitrarul distribuţiei, pe de o parte, şi caracterul său profund ilegal, pe de alta. Revoluţia urma să se ridice împotriva amândurora. Între altele, tocmai de aceea atunci când a fost confruntată prima dată cu o ideologie cu adevărat individualistă şi încă într-o formă extremă, populaţia a reacţionat negativ. În primăvara lui 1990, gruparea tânără din Partidul Naţional Liberal, proaspăt refăcut şi încă în căutare de doctrină, a trecut la propovăduirea unui soi de darwinism social primitiv, într-o formă destul de asemănătoare cu cea a personajelor lui Jack London. Rezultatul a fost catastrofal nu numai din punct de vedere electoral, dar, mai ales, teoretic. Cea mai remarcabilă realizare a acestei încercări a fost statornicirea noţiunii de „liberalism sălbatic”, pe care atât populaţia cât şi toate forţele politice au căzut de acord să-l respingă.

Dar, desigur, primul lucru care se aştepta de la revoluţie era creşterea nivelului de trai şi ridicarea calităţii vieţii. Ideologia tehnocratică promovase cu consecvenţă ideea că în România se trăia prost pentru că ţara, altfel bogată, era prost condusă. În ultimii ani, la această explicaţie se adăugase explicaţia oficială că România

trebuie să facă eforturi pentru plata datoriei externe. Când, în 1988, Ceauşescu anunţase că România şi-a plătit datoria externă, toată lumea s-a aşteptat la o înlăturare rapidă a restricţiilor de orice fel, puse asupra consumului populaţiei şi mai ales, a celui alimentar şi energetic. N-a fost deloc aşa, iar eliminarea acestor restricţii a fost una dintre cele mai puternice revendicări ale revoluţiei. Cu atât mai mare a fost dezamăgirea atunci când, specialiştii, de data asta, au evaluat că o aducere a producţiei de curent electric, de exemplu, la nivelul cerinţelor de consum casnic şi industrial nu se poate face decât în circa cinci ani. A fost un prim moment al adevărului, destul de crud şi începutul unui proces de înţelegere a faptului că lipsurile din ţară se datorau nu numai zgârceniei absurde a lui Ceauşescu, ci şi unei degradări a întregii economii care nici nu fusese bănuită de opinia publică. Şi, în mare măsură, nici de tehnocraţie, indusă şi ea în eroare de statisticile falsificate ale festivismului oficial.

Dar aşteptările revoluţiei nu se îndreptau numai spre creşterea consumului populaţiei sau spre refacerea iluminatului urban. Ele se îndreptau cel puţin tot atât de mult spre refacerea economică. Toată lumea se aştepta la o redresare economică rapidă, cu atât mai mult cu cât, se spera, ea urma să fie sprijinită şi de Occidentul dezvoltat, după modelul sprijinului primit de celelalte state care trecuseră la schimbări de regim politic, cum ar fi fost Polonia sau Ungaria. Mai mult decât atât, românii, care făcuseră o revoluţie, se aşteptau la un premiu special. Aproape nimeni nu se gândea că revoluţia română venea mai târziu decât toate celelalte şi că, izolarea internaţională în care România se retrăsese până atunci eliminase multe dintre interesele pe care Occidentul le putea avea în zonă şi, în consecinţă, dintre motivele care l-ar fi făcut să intervină. Dincolo de sprijinul internaţional, românii contau foarte mult pe ei înşişi. Să nu uităm că teza fundamentală a ideologiei tehnocraţiei era că ea,

tehnocraţia, este în stare să facă ceea ce Ceauşescu şi birocraţia politică nu au fost în stare, adică să genereze dezvoltarea economică. Argumentul principal era propria ei situaţie de tehnocraţie, competenţa tehnică de care dispunea şi premisa că principalele probleme care trebuie rezolvate sunt de natură tehnică. Ca urmare, nimeni nu se îndoia că refacerea economică va fi rapidă şi spectaculoasă.

Niciuna dintre aceste aşteptări nu s-a realizat. Ca o consecinţă a revoluţiei au avut loc transformări esenţiale atât ale sistemului politic, cât şi ale economiei şi structurilor sociale, ale culturii, învăţământului, relaţiilor internaţionale. Aceste schimbări însă nu au fost nici prevăzute, nici sperate în acele zile de început ale revoluţiei. Din această perspectivă revoluţia a rămas, în toate domeniile, neterminată. Consecinţele ei, dezamăgitoare în raport cu speranţele, au fost inventariate rapid ca un bilanţ al nemulţumirilor. Este însă cazul să le examinăm mai îndeaproape, nu pentru a le ilustra mai mult, ci pentru a înţelege esenţa lor şi, mai ales, de ce în ciuda schimbărilor, noua realitate nu funcţionează, sau funcţionează defectuos. Deoarece revoluţia a rămas neterminată, avem nevoie de o analiză critică a tranziţiei.

Tranziţia spontană

Erau oare legitime toate aceste speranţe şi aşteptări? Trebuie subliniat că ele nu se întemeiau pe nimic altceva decât pe o difuză ideologie cotidiană, mai mult o mitologie decât o doctrină cu privire la realitatea socială care trebuie schimbată. Din acest punct de vedere, aşteptările erau neîntemeiate. Singurul punct în favoarea lor era că avusese loc o revoluţie.

Revoluţia anulase în mare măsură determinările pe care trecutul, adică realitatea, le introduce în viitor. În momentul de vârf al revoluţiei, niciuna dintre regulile, legile, mecanismele de orice fel nu au mai funcţionat. În acele momente, orice schimbări păreau posibile. Dar,

dincolo de aparenţe, revoluţia a deschis şi posibilităţi reale. Unele dintre ele nici nu puteau fi întrevăzute atunci. Dar exista această intuiţie că, dacă nu totul, măcar foarte multe lucruri pot fi făcute. Ceea ce este sigur este că, în acele zile de victorie a revoluţiei, orice direcţie de schimbare era posibilă. Acest fapt este foarte important şi el trebuie subliniat pentru că, atâta vreme cât revoluţia este neterminată acest potenţial de schimbare continuă să rămână ridicat.

O revoluţie anulează regulile, instituţiile şi mecanismele sociale, dar nu anulează, desigur, orice funcţionare normală. Nu anulează, de exemplu, legile naturii şi nici acele mecanisme economice care nu depind de forma de organizare socială, de exemplu, legile de bază ale circulaţiei monetare. Dar, deoarece are puterea să influenţeze sau să schimbe radical comportamente sociale, inclusiv cele economice, o revoluţie poate modifica tot atât de radical economia cât şi societatea sau sistemul politic. De aceea, niciun tip de analiză clasică nu este în întregime valid atunci când avem de a face cu o revoluţie, căci analizele de orice fel pornesc de la supoziţia unor caracteristici stabile ale realităţii, iar o revoluţie anulează, sau are capacitatea să o facă, orice asemenea stabilitate.

În momentul victoriei unei revoluţii, o societate are un grad de libertate foarte ridicat. Ea se poate îndrepta în aproape orice direcţie. Ulterior, restricţii de mediu intern sau internaţional pot interveni şi modifica evoluţia, dar, cel puţin în stabilirea direcţiei iniţiale a schimbării arbitrarul este practic total. Acest arbitrar se rezolvă politic. Asta înseamnă că decizia cu privire la direcţia de schimbare aparţine conducerii politice a revoluţiei. Deseori, asemenea decizii sunt prea puţin realiste, sau sunt contrazise de evoluţii ulterioare. În general, propunerea unei direcţii de schimbare utopice nu este o raritate în cazul revoluţiilor. Şi chiar dacă, aşa cum s-a întâmplat întotdeauna în istorie, aceste direcţii sunt apoi moderate

sau modificate, decizia iniţială îşi menţine o influenţă şi o importanţă remarcabilă.

Specific revoluţiei române este că, neavând o conducere politică cristalizată în prealabil, o asemenea decizie cu privire la sensul schimbării nu s-a luat niciodată explicit. Cu toate acestea, schimbările au avut loc. Şi, aşa cum remarca Theodor Stolojan, analizându-şi experienţa sa de prim-ministru în perioada postrevoluţionară, schimbările au avut loc cu viteza şi în ritmul cel mai rapid cu putinţă, în ritmul în care au putut fi introduse noi instituţii pentru a umple golul creat prin distrugerea celor vechi. Acest proces a determinat fundamental caracteristicile tranziţiei în România postrevoluţionară.

Tranziţia este perioada de mişcare dintre două perioade stabile. Prima este societatea socialistă, din care plecarea s-a făcut prin intermediul revoluţiei. Cea de a doua poate să fie cea pe care şi-a propus-o revoluţia, sau poate să fie una la care nimeni nu s-a gândit. Dar, este sigur că schimbările care au loc după o revoluţie conduc la o nouă perioadă de stabilitate. Societăţile nu suportă instabilităţile şi, prin urmare, nici tranziţiile. Întotdeauna, în perioadele de tranziţie, instituţii fundamentale nu funcţionează şi relaţii sociale importante sunt labile. De aceea, societăţile îşi dezvoltă rapid instituţiile şi îşi stabilizează relaţiile sociale. După revoluţia din decembrie toate instituţiile şi toate relaţiile sociale puteau fi schimbate. Dar, pentru că nu a avut cine să le schimbe, ele s-au schimbat singure şi s-au stabilizat pentru că societăţile nu pot exista fără instituţii şi relaţii. Din această cauză, în România tranziţia s-a petrecut în mare măsură spontan. Revoluţia a deschis posibilitatea schimbării, ba chiar a forţat-o atunci când a distrus instituţiile şi relaţiile vechi şi a lăsat locul gol pentru a fi ocupat de unele noi.

Aceste schimbări au avut loc, dar ele nu au fost nici prevăzute, nici dirijate. Pur şi simplu ele au rezultat din comportamentele indivizilor şi grupurilor sociale, în

funcţie de raporturile de forţe dintre ele. Astfel, a rezultat un sistem politic. Sistemul politic născut după revoluţie nu a fost dirijat de nimeni. Partidele politice au apărut fără aprobarea conducătorilor revoluţiei. Dimpotrivă, aceştia au fost presaţi să recunoască realitatea partidelor politice după apariţia PNŢ şi a PNL. Apoi, multă vreme, toţi politicienii şi doctrinarii români au afirmat că cel mai bine ar fi ca viaţa politică românească să se desfăşoare în jurul a două partide politice, care să se rotească între ele la putere şi s-au propus nenumărate sisteme electorale şi legi ale partidelor care, se spera, vor conduce la un asemenea sistem ideal. În realitate, toate acestea au rămas vorbe, iar în prezent, România numără peste 150 de partide politice înregistrate, dintre care vreo duzină în parlament şi câteva în afara lui sunt implicate în intriga care ţine loc de politică în România. Noul sistem politic nu seamănă cu cel vechi, dar nu a realizat niciuna dintre aşteptările revoluţiei, pentru că nu este nici democratic şi nici nu asigură o conducere politică reală a societăţii. Din acest punct de vedere, tranziţia politică a avut loc, o schimbare s-a petrecut, dar ea a consemnat eşecul revoluţiei politice.

La fel stau lucrurile şi în privinţa economiei. Nici vorbă de creştere economică, modernizare, retehnologizare, restructurare etc. Dar asta nu înseamnă că economia românească nu s-a schimbat esenţial. În niciun caz, nu se mai poate vorbi de o economie socialistă, chiar dacă cea mai mare parte a mijloacelor de producţie încă nu a fost privatizată. Dar, aceste schimbări nu au realizat câtuşi de puţin speranţele legate de revoluţie. Poate că cel mai bun exemplu în acest sens este sectorul privat. De la sectorul privat, care este indiscutabil o creaţie a revoluţiei, se aştepta ca el să devină motorul unei dezvoltări economice axate pe productivitate, calitate şi eficienţă. Nu a făcut nimic din toate acestea. În loc să dezvolte producţia, să crească calitatea şi să permită acumulările necesare investiţiilor în tehnologie, sectorul

privat a devenit un simplu mijloc de îmbogăţire a unora pe socoteala altora. Caritas şi, în general, jocurile de tip piramidal care au răsărit ca ciupercile după ploaie în proaspăta economie „capitalistă” a României – şi a celorlalte ţări foste socialiste – sunt reprezentative pentru tranziţia spontană din economie. Sigur că sectorul privat nu înseamnă numai Caritas, dar nici nu înseamnă în primul rând altceva. Tranziţia spontană, deşi toate programele de reformă promiteau şi chiar intenţionau cu totul altceva, a condus şi aici la o realitate atât de neaşteptată, încât nici măcar nu o înţelegem bine. În orice caz, ea a înseninat un eşec al revoluţiei economice.

Dacă societatea românească în schimbare seamănă cu un râu căruia i s-au distrus zăgazurile şi care se revarsă complet ieşit de sub control, respectând doar regulile gravitaţiei, atunci nu este câtuşi de puţin corect să mai vorbim de o „reformă”. Putem vorbi, desigur, despre schimbare, căci este clar că România se schimbă, dar ne referim la o schimbare necontrolată, despre care nu ştim nici unde duce, nici cum se desfăşoară.

Pentru populaţie însă, acest lucru este de neconceput şi absolut inacceptabil. Populaţia poate accepta şi costurile transformărilor şi necazurile care le însoţesc şi chiar şi greşelile care par a presăra „reforma”, cu condiţia să fie convinsă că, până la urmă, toate acestea vor conduce la un viitor previzibil, iar acest viitor nu este mai rău decât prezentul, ba dimpotrivă, presupune o îmbunătăţire sensibilă faţă de acesta. Cam tot aşa promitea şi comunismul, iar populaţia sprijină acum eforturile de a scăpa de caracteristicile acestuia – privatizarea de exemplu –, tocmai pentru că apostolii comunismului s-au dovedit a fi profeţi mincinoşi. Din punctul de vedere al populaţiei, reducerea revoluţiei din 1989 la simpla înlocuire a unui rând de profeţi mincinoşi sau neinspiraţi cu un alt lot de aceeaşi factură este o schimbare nesemnificativă şi este îndoielnic că merita să faci o

revoluţie pentru asta. Este adevărat că apologeţii comunismului şi conducătorii României socialiste au fost totodată acuzaţi şi de rea credinţă, dar această acuzaţie este minoră. Dacă vina pentru declinul economic, social şi cultural al României în deceniile opt şi nouă nu aparţine comunismului, ci doar conducătorilor acestuia – o teză foarte populară în perioada dinainte de revoluţie şi imediat după aceea –, atunci tot ce trebuia făcut era să se schimbe conducătorii. Dar, preşedintele Ion Iliescu, care în decembrie 1989 îl acuza pe Ceauşescu că nu a respectat principiile comunismului ştiinţific, acum, la patru ani de la acea declaraţie, are o cu totul altă poziţie şi afirmă, cu tot atâta tărie, că doar „trecerea la economia de piaţă” poate reprezenta o soluţie pentru România, ca, de altfel, pentru toate celelalte ţări ale fostului bloc comunist îngrijorarea provine din faptul că nici Ion Iliescu şi nici ceilalţi conducători politici şi economici, nici specialiştii sau ziariştii de renume, sau liderii sindicali, toţi cei care fac aceeaşi afirmaţie, nu se bazează pe nimic atunci când o fac şi când cer tuturor celorlalţi nu numai să-i creadă, dar şi să-i urmeze. Încotro? Asta nu o mai ştie nimeni, nici măcar acei conducători care, sfătuiţi profesionist de consilierii lor, mimează aici o încredere pe care nu o au.

Primul mare motiv de îngrijorare se referă deci la faptul că noi nu controlăm în niciun fel schimbarea. Nici populaţia, nici guvernanţii, nici măcar aceia care se consideră a fi în opoziţie nu au vreo idee clară despre ce, cum şi de ce ar trebui schimbat cu toate acestea, schimbări majore au, evident, loc. Noi înşine, după revoluţie, am introdus în organismul social o mulţime de elemente noi la care acesta trebuie cumva să se adapteze: de la liberalizarea preţurilor şi până la producerea a peste un milion de şomeri, de la creşterea rapidă a consumului populaţiei şi până la desfiinţarea asistenţei sanitare gratuite ş.a.m.d. Toate vechile mecanisme şi structuri au fost grav afectate, unele definitiv înlăturate. Or, un

organism social nu acceptă goluri – întotdeauna o structură sau un mecanism nou apar pentru a le înlocui pe cele vechi, disfuncţionale sau distruse. Aşa că societatea se schimbă. Dar, pentru că nu controlăm schimbarea nu putem să spunem cum se schimbă.

Nici măcar nu avem suficiente informaţii despre schimbările care au avut deja loc şi despre cele care sunt pe cale să se mai producă, multe dintre ele ca efecte secundare neprevăzute ale unor noutăţi introduse de „reformă”. Schimbări au loc, dar sunt spontane. Putem spune foarte puţin despre ele, căci cele mai evidente sunt, totodată, şi cele mai superficiale. Pluripartidismul este o realitate tot atât de superficială ca şi libertatea presei. Dincolo de pluralitatea partidelor se ascunde unicitatea „reformei”: toate lozincile „programatice” ale partidelor sunt parcă trase la indigo şi ilustrează aceeaşi ideologie generală. Chiar şi schimbarea de guvernare, de la o coaliţie de centru-dreapta (FSN-liberali în timpul guvernării Stolojan) la o coaliţie de centru-stânga (FDSN cu PUNR, PRM şi PSM în timpul guvernării Vacăroiu) s-a făcut fără nicio modificare importantă de politică a reformei. După instalare, Guvernul Văcăroiu nu a făcut altceva, vreme de doi ani, decât să continue programul de reformă al fostului Guvern Stolojan.

În ceea ce priveşte schimbările cu adevărat profunde, paradoxul este că nu-ţi poţi da seama în ce măsură acestea ne îndepărtează cu adevărat de ceea ce ar putea fi considerate nereuşitele vechiului regim. Suntem atât de puţin în stare să evaluăm conţinutul lor, încât nu putem să afirmăm cu siguranţă că ne îndepărtăm de vechiul regim şi nu ne afundăm, şi mai rău, tocmai în ceea ce reprezenta partea sa disfuncţională.

Acest lucru este valabil pentru toate domeniile. Tranziţia a avut loc, a început chiar să se încheie, lucru dovedit de scăderea ritmului şi importanţei schimbărilor. Structurile care au apărut fără ca cineva să le dorească

sau să le intenţioneze, au început să se stabilizeze, să se fixeze. De-abia ne-am trezit din entuziasmul generat de revoluţie şi ne-am desprins de bătălia politică purtată în jurul temei „Cine să conducă România în tranziţie?” şi am descoperit că tranziţia a avut deja loc, iar societatea care a rezultat nu este câtuşi de puţin cea pe care ne-am dorit-o.

Punctul critic al tranziţiei

Dezamăgirile legate de nerealizarea aşteptărilor revoluţiei pot să fie oricât de melancolice, pentru că ele nu sunt, desigur, în stare să schimbe realitatea. În istorie, numărul mişcărilor sociale care au sfârşit prin a înşela aşteptările celor care le-au sprijinit plini de speranţe este foarte mare. Pentru români, cea mai apropiată experienţă de acest fel este, probabil, revoluţia comunistă. Şi ea a ridicat speranţe şi a trezit aşteptări cam de aceeaşi natură cu cele ridicate şi trezite de revoluţia din decembrie. Dar, acum, după cinci ani de la revoluţie, ajungem într-un moment critic al tranziţiei. Nu mai este vorba doar de reacţii sentimentale, de tipul aşteptărilor şi al decepţiilor. Tranziţia care s-a desfăşurat spontan, tinde acum să se încheie, lăsând în urma ei un anumit tip de societate. Iar acest tip de societate este dezamăgitor, ba, mai mult decât atât, este disfuncţional. Şi, cel puţin sub anumite aspecte, generator de pericole, atât sociale cât şi naţionale.

Dincolo de orice alte obiective ale tranziţiei sau ale reformelor economice şi politice propuse şi dincolo de orice propuneri sau programe ale partidelor politice există un consens, nu al politicienilor, ci al populaţiei pentru două obiective fundamentale – stabilitatea şi schimbarea. Stabilitatea se referă la posibilitatea însăşi de guvernare, de menţinere a unei ordini oarecare a vieţii sociale, economice şi politice, a unor reguli care să permită tuturor orientarea în realitate. Schimbarea înseamnă menţinerea societăţii pe calea schimbărilor şi, prin aceasta, a speranţei de îndreptare a lucrurilor, chiar dacă ideologiile, politicile şi guvernările actuale vor trebui să fie înlocuite

de unele noi. Există astfel un consens real şi practic unanim al populaţiei asupra nevoii de ordine şi de reguli. Nu neapărat o anumită ordine şi anumite reguli; revoluţia şi cei patru ani care au urmat au arătat că toate acestea pot fi schimbate. Dar, înseşi preferinţele cu privire la ce ordine şi reguli ar trebui introduse sau schimbate sunt secundare faţă de baza pe care o reprezintă ordinea, în general.

Tot astfel, în legătură cu schimbarea. Necesitatea transformării prezentului este un consens absolut Cum anume însă să se transforme acest prezent împarte deja populaţia în tabere aflate în competiţie.

Aceste două mari obiective generalizate, însuşite de întreaga populaţie nu sunt explicite şi nu sunt reprezentate de niciun partid politic, în exclusivitate. Dar ele explică, în întregime, întregul comportament politic al populaţiei, rezultatele alegerilor şi modul în care evoluează orientările opiniei publice şi, în final, ale reprezentanţilor lor. Atunci când bătălia politică ameninţa stabilitatea ţării şi a vieţii de toate zilele, populaţia a votat cu o majoritate zdrobitoare împotriva celor care apăreau drept promotorii instabilităţii, arbitrarului şi insecurităţii (în 1990, în principal, partidele istorice) şi pentru cei care adăugau schimbarea (adică tranziţia) stabilităţii. În toată perioada de după 1989, perceperea PSM ca pe un partid care opune stabilitatea schimbării a reprezentat principalul motiv al lipsei de popularitate a acestuia, în ciuda populismului său. Alegerile din 1992 au adus în faţa electoratului o opoziţie mult mai puţin opusă stabilităţii decât în 1989, iar creşterea importanţei politice a acesteia se datorează tocmai unei asemenea schimbări de imagine, la fel cum FSN condus de Petre Roman a pierdut cea mai mare parte a voturilor obţinute în 1989, tocmai pentru că a devenit, prin atacul la Ion Iliescu, principalul purtător al destabilizării.

După 1992, când stabilitatea a încetat de a mai fi

ameninţată, în schimb a crescut ameninţarea la adresa schimbării, sprijinul popular a început să se diminueze nu numai pentru PDSR, dar şi pentru preşedintele Iliescu.

Faptul că ceva nu merge nu este important câtă vreme nu afectează cele două mari obiective asupra căreia populaţia este în vădit consens. Preocuparea devine însă acută în momentul în care acestea două sunt în pericol. Şi, cu atât mai mare, cu cât în prezent, amândouă sunt percepute ca fiind în pericol. Acesta este punctul critic al tranziţiei, pe care lumea, atât populaţia, cât şi unii politicieni încep să-l intuiască, în primul rând ca pe un mare impas.

Prima componentă care pare a fi cedat este schimbarea. Deşi noutăţi mai apar sau mai sunt anunţate, niciuna dintre ele nu mai oferă certitudinea sau speranţa unor schimbări esenţiale, cu efecte profunde, care să fie semne ale mişcării în continuare a societăţii. Dimpotrivă, societatea pare să osifice tot mai mult în prezent şi nici guvernarea, nici opoziţia nu par a mai avea resurse pentru a o scoate din această încremenire. Singura noutate majoră a guvernării PDSR – Legea accelerării privatizării – nu este decât o simplă revenire la principiul privatizării din 1991: distribuirea gratuită a 30% din economia privatizată, populaţiei. Alte iniţiative – Legea caselor naţionalizate, de exemplu se mărginesc să consacre statu-quo-ul. Tranziţia pare să se oprească şi, odată cu aceasta, dispare şi speranţa că acele schimbări care lipsesc ar mai putea să aibă vreodată loc, iar cele care nemulţumesc să fie corectate. Pentru că, dacă populaţia acceptă încă această realitate evident nesatisfăcătoare, o face doar pentru că o consideră o simplă etapă neplăcută într-un drum destinat să ducă către o lume categoric mai bună decât cea în care ne aflăm acum. Încetarea schimbărilor, sau măcar a schimbărilor esenţiale, echivalează cu ameninţarea ca această lume „în tranziţie” să devină permanentă, iar acest lucru este inacceptabil.

Mai mult decât atât, nu numai schimbarea, dar şi stabilitatea începe să fie percepută ca fiind în pericol. Din două motive principale. În primul rând, pentru că ordinea şi regulile existente sunt numai parţiale şi pe alocuri nu funcţionează. Actuala stabilitate este acceptabilă doar câtă vreme mişcarea garantează că ea va fi completată şi perfecţionată pe parcurs. În momentul în care mişcarea încetează, şi această garanţie încetează şi stabilitatea este ameninţată. Dar chiar mai importantă este o altă ameninţare a stabilităţii, care se instaurează odată cu încetarea tranziţiei. Lipsite de mişcare, principalele instituţii ale ordinii, cele politice în primul rând, încep să se descompună, ameninţând stabilitatea generală.

În această fază a tranziţiei este evident că ar trebui făcut ceva. Nevoia de intervenţie începe să se simtă, confuz, la toate nivelurile şi, cumva, chiar şi în interiorul instituţiei. Vestea proastă este că, aşa cum a rezultat din tranziţia spontană de până acum, societatea nu este capabilă să reacţioneze, oricât de multă nevoie ar fi de o reacţie. Partidele politice nu sunt construite pentru a modela tranziţia. Sunt atât de neputincioase în raport cu acest obiectiv încât nu pot nici măcar să formuleze doctrinar o asemenea necesitate. Cele două birocraţii atotputernice, birocraţia administrativă şi tehnocraţia industrială nu sunt, prin modul de alcătuire, funcţionale în raport cu o asemenea problematică. Ele ar putea, poate, să reprezinte un instrument util al intervenţiei în realitate, pentru a rezolva problemele tehnice ale acestei intervenţii, dacă ar exista o forţă capabilă să definească şi să coordoneze intervenţia. În niciun caz nu pot deveni ele însele o asemenea forţă. Mai mult, dacă o atare luare în stăpânire a tranziţiei şi modelarea ei ar avea drept consecinţă afectarea sistemului actual de distribuţie al puterii, atunci tendinţa normală a birocraţiei este de a opune rezistenţă schimbării. Societatea civilă poate să fiarbă şi să se zbuciume. Dinspre ea vin, de altfel, cele mai

multe semnale legate de perceperea impasului actual şi al nevoii de schimbare. Dar, societatea civilă este insuficient dezvoltată pentru asta. Şi, oricum, schimbarea presupune reconstruirea nivelului politic al societăţii.

Aici, la nivelul politicului se află cheia ieşirii din impas. Dar politicul nu reacţionează, iar după cinci ani de aşteptare putem conchide că nici nu este în stare. Dar nu este suficient doar să acceptăm această concluzie. Mai trebuie să înţelegem şi de ce a eşuat revoluţia politică.

III. EŞECUL REVOLUŢIEI POLITICE

j *

1. Sistemul de putere al revoluţiei

Primul lucru pe care îl destramă o revoluţie este sistemul politic. Este o caracteristică atât de constantă încât, uneori, revoluţiile sunt identificate cu această primă urmare a lor. În realitate, schimbarea regimului politic este numai începutul unui şir de transformări care afectează toate componentele societăţii.

Revoluţia din decembrie 1989 poate fi recunoscută ca o revoluţie autentică tocmai pentru că a desfiinţat brusc, brutal şi total sistemul politic în funcţiune. Nu doar a înlăturat actorii principali ai acestuia – ceea ce de altfel nici nu este esenţial –, dar a măturat toate instituţiile politice, atât cele nemijlocit legate de partidul comunist, cât şi cele care, formal măcar, erau instituţii autonome ale statului: Consiliul de Stat, Marea Adunare Naţională şi Consiliul de Miniştri. Vreme de câteva zile, în România nu a mai existat nicio autoritate centrală. Autoritatea se mutase în stradă şi aparţinea oricui putea striga destul de tare pentru a aduna în jurul său un număr suficient de trecători. Este adevărat că, în seara de 22 decembrie, directorul Editurii Tehnice din Bucureşti, împreună cu câteva sute de oameni care intraseră în clădirea televiziunii au anunţat înfiinţarea unui nou organism al puterii de stat – Consiliul Naţional al Frontului Salvării Naţionale –, dar autoritatea acestuia, evident, nu se

întemeia în nimic, ca şi legitimitatea lui, decât pe dorinţa autentică a oamenilor de a ieşi cât mai repede cu putinţă din anarhia care ameninţa să izbucnească în lipsa oricărei autorităţi.

Putem să ne mirăm că, într-o duzină de alte locuri din Bucureşti şi din ţară nu s-au format o duzină de alte instituţii de acest fel, care apoi să concureze între ele pentru legitimitate şi sprijin popular. Dar chiar dacă unele încercări de acest fel au existat – la Timişoara, cu o zi înainte de căderea lui Ceauşescu, sau în clădirea Comitetului central al partidului comunist, în aceeaşi după-amiază de 22 decembrie –, ele au dispărut imediat în favoarea celei anunţate deja public prin televiziune. Iar acest lucru este extrem de semnificativ, aşa cum semnificativ este că nu a contestat rumeni componenţa noii instituţii. Populaţia nu a părut a fi foarte interesată de cine anume era şi cine anume nu era membru al ei, ci, în primul rând de existenţa instituţiei însăşi. Pentru că, puterea reală a rămas pentru multă vreme în mâinile populaţiei. Iar aceasta era gata să urmeze pe oricine ar fi creat impresia că vrea să meargă undeva.

Conducerea improvizată

Vreme îndelungată, noul organism politic a supravieţuit numai pentru că nu a avut de înfruntat nicio opoziţie serioasă. Atunci când opoziţia a apărut – şi nu oricum, ci ferm hotărâtă să-l înlocuiască –, CNFSN a supravieţuit tocmai pentru că oamenilor nu le era deloc clar ce este şi ce vrea această opoziţie. De asemenea şi pentru că s-a arătat destul de flexibil mai târziu, când opoziţia a reuşit să mobilizeze un sprijin popular, mediatic şi internaţional semnificativ, pentru a o îngloba pur şi simplu în componenţa sa. Asta s-a întâmplat atunci când CNFSN a devenit CPUN. în ciuda abilităţii de a supravieţui, CNFSN este greu de identificat ca centrul politic al unei revoluţii. După instalarea acestui nou organism politic, dotat cu o putere teoretic absolută,

deoarece reunea atribuţiile şi puterile tuturor instituţiilor politice dărâmate de revoluţie, de la parlament şi până la centrul politic al executivului şi comanda supremă a armatei, a urmat cea mai confuză perioadă postrevoluţionară. Ea s-a întins din primele zile ale victoriei revoluţiei şi până după alegerile din mai 1990.

Ceea ce dezamăgea la proaspăt instalatul CNFSN era că nu ştia ce să facă. În general, într-o revoluţie, după destrămarea instituţiilor fostului sistem politic urmează o perioadă rapidă de inovaţie şi construcţie. Vechile reguli ale puterii politice sunt înlăturate şi sunt anunţate şi instituite cele noi. Se pun cât mai repede la punct noile instituţii, iar acestea încep să funcţioneze chiar şi improvizat, în condiţii oricât de incomplete. Dar, mai ales, puterea începe să fie exercitată într-un mod nou, cu alte obiective, după alte reguli. Iar principalul ei obiectiv şi realizare este punerea în funcţiune a unor noi mecanisme şi instituţii în domeniile nepolitice ale societăţii, în economie, în administraţie, în viaţa de toate zilele. Căci asta deosebeşte o revoluţie de o simplă lovitură de stat (cu care revoluţia din decembrie a fost adesea comparată), faptul că o forţă politică îşi asumă sarcina să introducă acele schimbări de natură nepolitică de care societatea are neapărată nevoie, dar nu le poate introduce singură. Forţa politică respectivă poate reuşi sau poate eşua, schimbările reale vor semăna mai mult sau mai puţin cu proiectul politic iniţial, dar în cazul unei revoluţii desfăşurate normal, este sigur că ea va încerca să impună programul politic al revoluţiei. Am văzut însă deja că revoluţia română era handicapată tocmai la acest capitol al construcţiei care urma victoriei.

Ceea ce însă caracteriza CNFSN era că nu făcea nimic din ce era de aşteptat de la el. Nu definise o direcţie clară a schimbărilor. În seara lui 22 decembrie, odată cu anunţarea componenţei sale, CNFSN a făcut publică o Declaraţie-Program în 12 puncte. În zilele care au urmat,

toată populaţia şi toate instituţiile şi organizaţiile care funcţionau s-au grăbit să adere la aceasta, pentru că era singurul document care putea oferi un sens revoluţiei. Dar Declaraţia era departe de a fi un program. Ca toate „programele” construite de atunci încolo, nu era decât o simplă listă de dorinţe, cele mai multe dintre ele neavând nicio legătură cu vreo analiză a realităţii, iar altele – cele referitoare la simbolurile naţionale etc. – nefiind decât un mod formal de a anunţa că revoluţia era victorioasă. Cel mai semnificativ a fost că, după lansarea Declaraţiei-Program, CNFSN nu a mai făcut nimic pentru a atinge obiectivele anunţate acolo. Se mulţumea să existe, pentru a umple golul de putere şi lipsa de instituţii pe care le crease revoluţia şi să gestioneze treburile curente ale ţării. Astfel că, după un succes neaşteptat de rapid şi de uşor în răsturnarea regimului politic anterior, revoluţia română se învârtea dezorientată în loc, neştiind în ce direcţie să o apuce. Era clar că CNFSN nu ştie ce poate face cu puterea cucerită, pentru că nu ştie ce să vrea. Puterii apărută după revoluţie, şi ca o consecinţă a acesteia, îi lipsea sensul. Dar, tocmai de aceea, sunt necesare şi există instituţiile politice, pentru a da un sens puterii şi un rost exercitării ei. Ca instituţie politică, CNFSN a eşuat total în îndeplinirea acestei funcţii. Eşecul, sau infirmitatea create atunci s-au perpetuat la întregul sistem de instituţii politice dezvoltat după alegerile din 1990. Începută victorios în decembrie 1989, revoluţia română a rămas neterminată tocmai în domeniul în care trebuia să se realizeze cel mai repede şi mai deplin, în cel politic.

Naşterea acestei infirmităţi şi stabilizarea ei ca o caracteristică generală a perioadei postrevoluţionare poate fi justificată printr-o mulţime de întâmplări şi succesiuni, unele imprevizibile, altele de necontrolat. Pe scurt, ar putea fi explicată ca un rezultat întâmplător, ceea ce ar fi totuna cu a spune că românii pur şi simplu nu au avut noroc, nici măcar atunci când au făcut o revoluţie. Dacă

analizăm însă mai atent acest şir de întâmplări putem identifica în spatele dezordinii sale aparente un proces care s-a desfăşurat cu o relativă coerenţă şi consecvenţă. Este procesul de naştere a unui sistem de distribuţie a puterii care, prin propriile sale caracteristici, este pur şi simplu nerevoluţionar. Nu se opune neapărat unei revoluţii, nu este o contrarevoluţie făcută pe ascuns, aşa cum îi place să creadă, pentru a se consola cu eşecurile sale, unei părţi a opoziţiei politice şi a intelectualităţii. Dar nu este nici dornic, nici în stare să impună şi să realizeze schimbări. Constituirea acestui nou sistem de distribuţie a puterii a echivalat cu eşecul revoluţiei politice, iar acum, echivalează cu eşecul tranziţiei. Iar acest proces vom încerca să-l analizăm în continuare.

Administrarea puterii şi salvarea României

Pentru că nu avea obiective generale şi nimic special de urmărit cu prioritate, CNFSN s-a apucat să facă ordine în ţară şi să administreze puterea astfel încât să asigure o viaţă socială cât de cât normală. Schimbările pe care le-a introdus în legislaţie şi structurile instituţionale nu au reprezentat nicio inovaţie şi niciun pas înainte. Ele nu au făcut decât să consacre legal şi documentar ceea ce revoluţia realizase deja practic. Din acest punct de vedere, CNFSN se comporta mai puţin ca un conducător politic al revoluţiei, cât, mai degrabă, ca un funcţionar al acesteia. Ca şi cum ar fi fost în aşteptarea unui actor politic autentic, care să preia puterea, ştiind într-adevăr la ce să o folosească. Din păcate, atunci, ca şi acum, aceasta este doar o metaforă. Nu exista niciun asemenea actor politic şi nici nu a apărut între timp.

Nici nu este de mirare că CNFSN nu îşi îndeplinea adecvat rolul de conducător politic, că nu avea o viziune a transformărilor care urmează să aibă loc şi al drumului pe care trebuie condusă ţara şi că şovăia în a lua măsuri înainte ca realitatea însăşi să se schimbe într-un fel sau altul. El nu era un organism politic, în primul rând pentru

că nu fusese construit ca atare. Cei peste o sută de membri ai săi au fost reuniţi acolo după cele mai diferite criterii, dar sigur nu după cele politice. Aproape toate personalităţile care aveau cât de cât o imagine publică au fost înglobate în CNFSN. Unele pentru că îşi făcuseră faimă de disidenţi, de opozanţi ai lui Ceauşescu, prin intermediul mass-mediei occidentale, cum erau Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu sau Andrei Pleşu. Alţii erau cunoscuţi ca disidenţi nu atât prin emisiunile „Europei Libere", ci din zvonistica prin care erau adesea înlocuite în România buletinele de ştiri. Era cazul lui Ion Iliescu, Silviu Brucan, Al. Bârlădeanu şi alţi foşti lideri comunişti, consideraţi reformişti sau „luminaţi". Alţii ajunseseră în CNFSN pentru că, în mijlocul mulţimii anonime erau figuri identificabile, adesea ca urmare a meseriei lor, care îi făcea să apară frecvent la televiziune sau în public. Este mai ales cazul actorilor care, în revoluţia română au jucat un rol deosebit de important, atât pentru că erau cunoscuţi de public şi, prin urmare ascultaţi, cât şi pentru abilitatea de a vorbi coerent şi fără trac mulţimilor. Au fost incluşi în rândurile CNFSN toţi liderii spontan formaţi ai manifestaţiei de la Bucureşti şi, desigur, figura centrală a mişcării de la Timişoara, László Tökes. În sfârşit, alţii au devenit membri ai CNFSN pentru simplul motiv că, în momentul în care a fost făcută lista acestora, s-au nimerit să fie în încăpere.

Toţi aceşti oameni erau departe de a alcătui o conducere politică a ceva. Nu alcătuiau nici măcar un grup, ci erau o simplă mulţime, aleasă practic la întâmplare din mulţimea mai mare care umplea străzile. Nu împărtăşeau aceleaşi păreri, făceau parte din generaţii cu experienţe diferite şi preţuiau fiecare alte lucruri. În mod excepţional, o asemenea combinaţie ar fi putut oferi o fericită complementaritate dacă, dincolo de toate diferenţele, ar fi existat o credinţă sau o viziune comună cu privire la ce ar urma să se întâmple cu şi în România şi

care este rolul lor. Nici nu putea fi vorba de aşa ceva. Această o sută şi ceva de oameni nu aveau nici cea mai mică idee despre ce urmează să se întâmple şi o imagine foarte vagă despre posibilităţile lor de a influenţa desfăşurarea evenimentelor. Mai mult, le lipsea o imagine globală despre situaţia din ţară şi despre evenimentele care aveau loc. În plus, nu se cunoşteau şi nici nu aveau încredere unul în celălalt. Aşa că, foarte repede, majoritatea a adoptat o poziţie pasivă, urmărind pur şi simplu pe cei câţiva lideri care s-au conturat destul de repede. În ceea ce-i priveşte pe aceştia, ei au intrat în competiţie, o competiţie care semăna destul de bine cu o încăierare de stradă, pentru că era lipsită de orice reguli.

Până la urmă a câştigat echipa condusă de Ion Uiescu. Era mai experimentată politic, iar Ion Iliescu avea o mai mare credibilitate la public decât oricare dintre ceilalţi potenţiali lideri. Dar, mai ales, pentru că în această perioadă de confuzie generalizată el a făcut dovada unui solid bun simţ, care i-a permis, chiar şi atunci când a făcut opţiuni greşite – cum ar fi fost cea de numire a generalului Militant ca ministru al Apărării –, să aleagă până la urmă o soluţie de compromis. Aceste soluţii aveau numeroase caracteristici şi consecinţe care puteau să le fie reproşate, dar, aveau totodată un foarte mare avantaj, acela de a menţine lucrurile sub control şi de a împiedica declanşarea unor catastrofe ireversibile. Şi erau destule dintre acestea care se conturau nu numai ea»

O posibilitate, ci chiar ca o probabilitate.

Câştigarea confruntării din interiorul CNFSN de către Ion Iliescu şi sprijinitorii săi a decis, în mare măsură, soarta şi orientarea noului organism politic. În fapt, câştigul a revenit liniei de mijloc, grupului care asigura şi o anumită continuitate cu fosta societate şi realităţile de neignorat ale acesteia şi care era ferm decis să schimbe câte ceva. Pe de altă parte, pentru acest grup şi pentru această politică, prioritatea numărul unu nu era câtuşi de

puţin schimbarea, ci prezervarea. Nu a vechii societăţi, ci a ţării.

Imediat după revoluţie, România s-a aflat în faţa a doua probleme diferite, dar la fel de acute. Una dintre ele era schimbarea. Avusese loc o revoluţie care dovedise că întreaga ţară optase pentru schimbarea nu numai a lui Ceauşescu, dar şi a tipului de politică promovată de acesta precum şi a instituţiilor pe care se baza realizarea ei. Această problemă a devenit relativ clară cu timpul şi de ea ne vom ocupa, pe larg, în cele ce urmează. Dar exista şi o a doua problemă care, deşi nu mai puţin acută, era deseori trecută pe planul secund de spectaculozitatea net mai mare a schimbărilor. Era vorba de menţinerea societăţii, bulversată de revoluţie, într-un echilibru oricât de precar şi menţinerea României şi întreagă şi, pe cât posibil, într-o poziţie cât mai avantajoasă în noua structură europeană şi mondială care se năştea, în urma destrămării blocului comunist, decăderii Uniunii Sovietice şi noului rol pe care era clar că urmează să-l joace Comunitatea Europeană – în formare – şi ţările membre ale acesteia, în special Germania unificată.

Pe plan intern, revoluţia română a destrămat toate structurile şi instituţiile care, comuniste sau nu, aveau funcţia de a menţine societatea coerentă şi de a face diferitele sectoare ale acesteia să coopereze între ele. Efectele distrugătoare ale revoluţiei au fost, în această privinţă, net mai mari decât se aştepta oricine. Din cauză că lipsea orice fel de autoritate stabilă, din cauză că orice regulă, nu numai politică, dar şi socială, putea fi pusă sub semnul întrebării şi orice valoare devenea cel puţin suspectă, pentru simplul motiv că funcţionase şi sub vechiul regim, ţesătura socială însăşi era în pericol. Una dintre cele mai utilizate formule în acea perioadă era „vidul de putere”. De fapt, nu a existat niciodată un vid de putere, ci doar un vid de autoritate al instituţiilor centrale ale statului. Una dintre sarcinile pe care şi le-a asumat

CNFSN condus de Ion Iliescu, iar ulterior CPUN şi, după aceea, preşedinţia României, a fost de a recrea, încetul cu încetul, autoritatea acestor instituţii şi de a administra ţara în perioada în care ele erau incapabile să o facă.

Această administrare a ţării consta, înainte de orice, în menţinerea în funcţiune a economiei. CNFSN, împreună cu guvernul nou constituit, trebuiau să continue să gestioneze resursele centralizate ale economiei, să aprovizioneze oraşele şi populaţia, să refacă reţeaua administrativă distrusă de revoluţie şi să menţină comerţul exterior în condiţiile în care pieţele de export se restrângeau dramatic. În al doilea rând, CNFSN trebuia să stingă incendiile politice care se aprindeau mereu, dintr-un motiv sau altul şi care, uneori, ameninţau nu doar să-l răstoarne de la putere, dar puneau în pericol însuşi statul. CNFSN şi, în principal, preşedintele Ion Iliescu şi-au îndeplinit aceste funcţii cu un relativ succes. Atât economia, cât şi viaţa socială au dispus de un minimum de gestionare, dar acest minim era exact cel necesar ca totul să nu se prăbuşească în mină. De cele mai multe ori guvernarea a cedat presiunilor de tot felul, de la cele politice, transformând CNFSN în CPUN şi înglobând opoziţia măcar formal în structurile de putere, până la cele sindicale, atunci când a cedat, după o palidă încercare de a opune rezistenţă, presiunii pentru reducerea săptămânii de lucru la cinci zile ca şi tuturor cererilor de pensionare înainte de vârsta legală etc. A fost probabil cea mai costisitoare gestionare socială şi economică din întreaga istorie a României moderne, dar obiectivul principal, acela de a menţine ţara într-un minim de stabilitate şi de control, a fost atins.

Acestui obiectiv pe termen scurt, care intra în funcţiune ori de câte ori se întâmpla ceva, i se adăuga un obiectiv pe termen lung, care consta în repunerea în funcţiune a structurii de autoritate şi a funcţionării normale a instituţiilor. „Intrarea în normalitate”, care în

bună măsură însemna reducerea posibilităţii unei noi insurecţii politice şi refacerea unei reţele de reguli ale distribuţiei şi utilizării puterii, a reprezentat obsesia principală a grupului condus de Ion Iliescu. Acest obiectiv a fost atins în etape. Cel puţin trei ar putea fi identificate. Prima a însemnat stabilizarea provizorie a puterii, obţinută, în final, prin constituirea CPUN şi organizarea de alegeri generale în mai 1990. A doua a constat în reluarea guvernării după alegeri şi, mai ales, după incidentele din 13 – 15 iunie 1990. În sfârşit, obiectivul final a fost atins odată cu adoptarea Constituţiei şi organizarea unor noi alegeri generale, în septembrie 1992.

Au fost necesari trei ani pentru a reface principalele instituţii politice şi sociale, pe minele celor destrămate de revoluţie. Asta ne poate da o idee generală cu privire la extraordinara forţă de distrugere pe care a avut-o revoluţia. Pe de altă parte, această reconstrucţie a reprezentat principalul obiectiv al puterii instalată în decembrie 1989. În aceste condiţii, evident că schimbarea propriu-zisă a rămas pe planul al doilea. Probabil că acest lucru este cel mai greu de evaluat. Guvernarea instituită după revoluţie a fost cu prioritate obsedată de înlăturarea consecinţelor negative ale revoluţiei, de refacerea cât mai rapidă a instituţiilor şi structurilor fără de care un stat nu poate supravieţui şi de evitarea degradării suplimentare a relaţiilor politice şi sociale. Pentru asta, a recuperat sau a acceptat recuperarea multora dintre „rămăşiţe”, persoane şi instituţii strâns legate de fostul regim. Dar revoluţia a avut loc tocmai pentru că era nevoie de schimbări esenţiale în toate sectoarele, de la cel politic, la cele economic, social şi cultural. Iar în această privinţă, prioritatea acordată stabilităţii şi refacerii a trecut schimbarea pe planul al doilea, sau chiar a renunţat la ea atunci când părea să reprezinte un pericol la adresa stabilităţii şi refacerii.

În esenţă, dincolo de oricare dintre problemele

concrete rezolvate sau nu, dincolo de orice pericol potenţial sau real evitat, refacerea stabilităţii interne a echivalat cu construirea unui nou sistem de distribuire a puterii în societate. Stabilizarea nu a însemnat până la urmă altceva decât preluarea tot mai completă a autorităţii de către sistemul de putere construit. El este, în domeniul politic, cea mai importantă realizare a perioadei postrevoluţionare. Caracteristicile lui sunt răspunzătoare de desfăşurarea tranziţiei până acum şi, în special, în continuare. Acest sistem trebuie analizat, evaluat şi, mai ales, schimbat. Fără schimbarea lui, desăvârşirea revoluţiei din decembrie nu este posibilă nu numai în domeniul politic, dar nici în economie şi nici în construcţia socială.

Destrămarea sistemului de putere al revoluţiei

în orice societate, puterea se distribuie între grupurile sociale, după un sistem de reguli mai mult sau mai puţin explicit sau organizat. O revoluţie distruge întotdeauna un asemenea sistem pentru a pune altul în loc. Dar, chiar şi înainte ca noul sistem să fie instalat, legiferat şi instituţionalizat, puterea tot este distribuită şi exercitată, de data aceasta, de către instanţele revoluţiei. Alocuţiunea cea mai răspândită în ţară după 22 decembrie era cea de vid de putere. În realitate, un vid de putere nu există niciodată, chiar dacă poate să apară un vid de legitimitate a puterii, sau o lipsă cronică de instituţii legale care să o exercite. Vid de putere nu a existat nici în cazul revoluţiei din decembrie.

După demisia lui Ceauşescu, în ziua de 22 decembrie, au fost câteva ore în care nu a existat nici măcar un sistem improvizat de gestionare a puterii. Cauza principală era lipsa unei conduceri politice a revoluţiei. Au fost câteva ore, dar numai câteva ore, în care puterea era pur şi simplu difuză. Ceea ce nu înseamnă însă că nu a fost exercitată. Au fost câteva ore, cele care au precedat înfiinţarea CNFSN, în care sugestiile sau recomandările

făcute în faţa camerelor de luat vederi de către oricine s-a nimerit să fie pe acolo au devenit decizii care au pus în mişcare mase de oameni sau divizii de blindate. Situaţia s-a mai clarificat un pic odată cu formarea, seara, a noului centru al deciziei politice. Dar acesta a fost doar centrul. A doua zi de dimineaţă, a început formarea unui sistem ad-hoc de distribuire şi gestionare a puterii. Acest sistem a fost generat de revoluţie şi, ceea ce este extrem de semnificativ, a cuprins toată populaţia, sau aproape toată.

Formarea pe 22 decembrie, la Bucureşti, a CNFSN a fost semnalul pentru declanşarea în întreaga ţară a unui uriaş proces spontan de organizare politică. Începând cu a doua zi şi până în primele zile ale lui ianuarie s-au constituit Consilii locale ale FSN, atât în localităţi şi judeţe, înlocuind fostele consilii populare, dar, mai ales, în întreprinderi şi instituţii, preluând conducerea acestora. Toate s-au grăbit să recunoască autoritatea Consiliului Naţional şi şi-au afirmat disponibilitatea de a aplica politica acestuia, atunci când acesta avea să anunţe care anume îi este politica. Declaraţia-Program a Consiliului Naţional era departe de a fi sinteza unei linii politice, dar, oricum, sugera că ea avea să urmeze, în curând.

Astfel, CNFSN, apărut iniţial ca un Consiliu Naţional al unui Front care nu exista, s-a pomenit deodată în fruntea unei organizaţii politice uriaşe, perfect organizate şi dispusă să fie disciplinată. Filialele acestei organizaţii controlau practic întreaga ţară, toate centrele de putere, indiferent de mărimea lor şi, spre deosebire de fostele organizaţii ale partidului comunist se bucurau deocamdată şi de autoritate şi de sprijinul populaţiei. În plus, organizaţiile locale controlau şi ceea ce CNFSN nu controla decât prea puţin, mulţimea care încă mai era în stradă în număr foarte mare, sau era dispusă să iasă în stradă, atunci când aceste consilii ar fi cerut-o. Consiliile FSN erau, esenţial, bazate pe colectivele de muncă, alese de către acestea. Reprezentau pe membrii lor şi depindeau

de ei, pentru că, neexistând nicio regulă a funcţionării lor şi niciun mandat dat de vreun for superior, membrii acestora puteau fi schimbaţi imediat ce activitatea lor nu mai convenea mulţimii. Puteau fi schimbaţi, de asemenea, ori de câte ori vreun demagog sprijinit de un grup mic, dar gălăgios, reuşea, prin convingere sau intimidare, să obţină sprijinul majorităţii. Consiliile erau, evident, o improvizaţie, născută din revoluţie. Dar, respectau principiul democratic al acesteia, aveau putere şi erau dispuse să o folosească. Şi, mai ales, se plantaseră ca organisme de coordonare politică a tehnocraţiei, căci rolul lor principal era să numească şi să dirijeze pe conducătorii tehnici ai întreprinderilor şi instituţiilor.

Această uriaşă înregimentare a populaţiei într-o organizaţie politică nu are de ce să surprindă. Populaţia, care iniţial participase la revoluţie, acum dorea să participe la continuarea ei. Cu toate acestea, CNFSN a părut mai degrabă stânjenit decât încântat de situaţia creată. Iar, o lună mai târziu, a luat o decizie care avea să influenţeze hotărâtor întreaga viaţă politică ulterioară a României şi nu numai. A hotărât scoaterea din joc a întregii organizaţii, prin desfiinţarea Consiliilor nou formate sau transformarea lor în altceva, de exemplu, în sindicate. Consiliile din localităţi sau judeţe au fost integrate în sistemul administrativ, preluând atribuţiile de până atunci ale primăriilor. Cât despre cele din întreprinderi, iniţial s-a încercat transformarea lor în sindicate, de vreme ce fuseseră alese de colectivele de muncă. Cum încercarea a eşuat, pentru că între timp apăruseră şi noi sindicate care s-au opus unei asemenea uzurpări, până la urmă au fost pur şi simplu desfiinţate, directorii întreprinderilor luându-şi locul de conducători absoluţi, subordonaţi doar ministrului de resort (sau centralei industriale, acolo unde acestea existau).

Nimeni nu a sesizat atunci semnificaţia extraordinară pe care o avea desfiinţarea acestor organisme politice ad-

hoc ce alcătuiau piramida pe care ar fi putut să se sprijine CNFSN, dacă ar fi vrut să promoveze o politică oarecare. Este adevărat că, iniţiativa desfiinţării lor nu a aparţinut în exclusivitate CNFSN. Ca aproape întotdeauna, acesta nu a făcut decât să cedeze presiunilor, indiferent de unde ar fi venit ele. Or, din rândurile opoziţiei în formare se ridicau voci acuzatoare, care protestau împotriva refacerii organizaţiilor politice în întreprinderi, o formă de organizare tipică partidului comunist în principiu, aveau dreptate. Partidele politice moderne sunt organizaţii ale cetăţenilor şi nu ale lucrătorilor, ele grupează membrii după criterii teritoriale şi, măcar formal, nu intervin în conducerea organizaţiilor economice sau sociale. Mai târziu, unele partide politice, cum ar fi PNŢCD au încercat să-şi înfiinţeze organizaţii de întreprindere, dar, atunci, au considerat că este în interesul lor să se opună unei structuri care oferea CNFSN un sprijin remarcabil. Cum principalii lideri ai CNFSN erau foşti membri ai birocraţiei politice a defunctului partid comunist şi cum erau deja supuşi acuzaţiei că nu reprezintă altceva decât o restauraţie mascată a acestuia, este probabil că, atunci când au cedat presiunilor, au vrut pur şi simplu să scape de o bătaie de cap suplimentară. Dar, în acelaşi timp, Consiliile FSN îi stânjeneau pentru că interferau alte circuite ale puterii care tocmai fuseseră puse în funcţiune, ale administraţiei şi ale tehnocraţiei.

Până la urmă, consiliile din întreprinderi au fost desfiinţate şi, odată cu aceasta, a fost desfiinţată şi singura organizaţie politică născută din revoluţie şi care ar fi putut să preia iniţiativa schimbărilor în numele acesteia. A fost desfiinţat, totodată, singurul cadru formal existent care permitea populaţiei să participe la viaţa politică altfel decât prin manifestaţii sau încăierări de stradă. Iar CNFSN a rămas un cap fără trup şi, după cum am văzut, un cap cu vederi limitate. Din acest moment, singura lui legătură cu populaţia a rămas birocraţia instituţionalizată

şi, în momentele de criză realmente serioasă, charisma pe care o putea pune în joc Ion Iliescu, adresându-se direct populaţiei prin intermediul televiziunii. Asemenea momente nu au lipsit şi ele s-au întins până în iunie 1990. Şi merită remarcat că răspunsul la aceste apeluri a fost mereu mai slab. Nu din cauză că Ion Iliescu devenise mai puţin popular – alegerile au dovedit că majoritatea zdrobitoare a populaţiei îl prefera oricui altcuiva – şi nici pentru că entuziasmul din timpul revoluţiei se diminuase – asta a dovedit-o participarea masivă la alegeri –, ci pentru că rolul de mulţime improvizată, răspunzând spontan conducătorului ei politic, era tot mai puţin adecvat şi satisfăcător. Asta nu putea să înlocuiască, în niciun caz, participarea la gestionarea puterii.

Totuşi, consecinţa cea mai importantă a desfiinţării consiliilor nu se referă la cine nu a mai participat la distribuţia puterii, ci la cine a umplut locul gol creat astfel. Beneficiarul principal l-a reprezentat tehnocraţia cu prelungirile ei administrative. Acest rezultat este remarcabil. Adevărata bătălie pentru putere s-a tranşat atunci, în ianuarie-februarie 1990 şi nu în alegerile care s-au succedat din mai 1990 şi până în octombrie 1992. Iar ea a fost decisă în favoarea principalului adversar al birocraţiei politice comuniste – tehnocraţia industrială.

A câştigat, în primul rând, ideea sau principiul unei conduceri tehnocratice şi nu a uneia politice. Această idee era deja populară încă din timpul revoluţiei, ca un reflex al identificării oricărei conduceri de tip politic, cu activiştii partidului comunist Această idee a fost preluată de CNFSN şi aplicată cu consecvenţă. O dată desfiinţate consiliile din întreprinderi, iar cele teritoriale identificate cu simple organe ale administraţiei locale, CNFSN, însuşi s-a putut identifica mai degrabă cu o structură birocratică, cea mai înaltă instituţie administrativă a statului, decât cu o organizaţie politică. CNFSN – iar ulterior, CPUN – făceau legi şi coordonau guvernul. Guvernul însuşi era chiar şi

formal apolitic. Era, ca şi guvernele ulterioare, un guvern de tehnicieni. Când s-au format partidele politice, niciunul dintre membrii semnificativi ai acestuia nu s-au alăturat vreunuia dintre partide. Nici măcar primul-ministru, care s-a hotărât să participe la alegeri, dar ca independent, ca un tehnician care se bucură de popularitate, dar care nu urmează nicio politică.

Acea hotărâre luată în ianuarie 1990, de a ceda controlul şi exercitarea puterii tehnocraţiei industriale în combinaţie cu birocraţia administrativă şi realizată, în principal, prin desfiinţarea singurei organizaţii politice din mecanismul de distribuire a puterii a fost o opţiune majoră, care a hotărât practic soarta puterii în noua societate. Este foarte probabil că cei care au luat-o atunci să nu fi formulat niciodată explicit această opţiune. Tot astfel, motivele pentru care au luat decizia desfiinţării Consiliilor FSN au fost mult mai concrete şi categoric altfel formulate. Dar motivele unei decizii nu au neapărată legătură cu opţiunea realizată prin decizie. Indiferent dacă a fost formulată sau nu ca opţiune, ea a existat. A fost mţa dintre puţinele opţiuni cu un caracter realmente politic luate în perioada de după revoluţie. Efectul ei a constat în deplasarea puterii din mâna populaţiei organizate politic în mâinile celor două birocraţii – cea administrativă şi cea industrială. În felul acesta, organismul de conducere al revoluţiei a acţionat exact ca şi cum ar fi fost reprezentantul acestor două importante grupuri de putere din fosta societate socialistă. Iar victoria tehnocraţiei era totală. Nu numai că se eliberase de sub tutelă politică nemijlocită, dar reuşise să desfiinţeze orice subordonare politică.

Nu a fost un accident A fost o direcţie de schimbare urmărită cu consecvenţă. Dacă nu singura, una dintre cele puţine. Rezultatul ei a fost constituirea unui sistem de distribuţie al puterii care s-a conservat de-a lungul celor cinci ani care au trecut de la revoluţie şi s-a stabilizat după

alegerile din 1992. În ciuda sistemului politic nou, instituţionalizat ca sistem pluripartidist etc. După aceea, au fost constituite pseudoformaţiuni politice, de tipul Fronturilor sau partidelor care, deţinând nominal puterea câştigată în urma alegerilor, aveau ca rost să permită acestei birocraţii să o exercite fără rezerve.

Sfârşitul politicii

Dramatismul deciziei luate atunci de CNFSN nu constă atât în ce anume a desfiinţat, ci în ce a construit şi în consecinţele acestei construcţii. Prima care merită amintită este sfârşitul politicii. Cea de a doua constă în apariţia şi stabilizarea unui sistem de putere real, diferit de cel formal. Aceste două consecinţe reunite echivalează cu eşecul revoluţiei politice.

„Sfârşitul politicii" este o noţiune care sună destul de patetic, dar ea desemnează fenomenul care a avut loc imediat după revoluţie şi care, de fapt, a fost principala sursă a eşecului revoluţiei politice. Căci, fără îndoială, consiliile din instituţii şi întreprinderi, incapabile şi nedorind să coordoneze tehnic activitatea acestora ar fi presat pentru precizarea unor politici chiar şi numai pentru a-şi justifica existenţa. Aceste politici puteau fi sau nu acceptate. Indiferent de asta, ele ar fi reprezentat un punct de referinţă şi ar fi introdus o problematică politică care ar fi avut măcar meritul de a fi fost strâns legată de preocupările populaţiei. Cu toate acestea, CNFSN nu poate fi făcut singur răspunzător de sfârşitul politicii în cadrul tranziţiei. Lui i se poate reproşa de a fi fost un organism politic care, pe de o parte, nu a făcut politică, iar pe de altă parte, şi-a rupt legăturile cu o bază politică posibilă. După alegerile din mai 1990, aceeaşi caracteristică, în forme diferite, a fost reprodusă de către partidele politice.

Revoluţia din 1989 a desfiinţat birocraţia politică a partidului comunist, dar a creat o nouă suprastructură politică: partide, parlamente, preşedinte etc. precum şi o

birocraţie slab controlată politic, având rolul de a supraveghea sau arbitra utilizarea puterii: Curtea constituţională, Curtea de conturi etc. Procesul revoluţionar normal ar fi însemnat trecerea puterii politice, a capacităţii – nu numai a dreptului de a lua decizii politice cu privire la utilizarea resurselor naţionale – din mâna birocraţiei partidului comunist în cea a noii suprastructuri politice. O asemenea mişcare nu ar fi fost deloc contrarevoluţionară. Revoluţia nu a fost îndreptată împotriva simplei existenţe a unui sistem politic, oricare ar fi fost acesta. Şi nici împotriva unei subordonări politice a tehnocraţiei industriale. Ca orice revoluţie din istorie, revoluţia din decembrie a fost îndreptată împotriva unui sistem de distribuire şi utilizare a puterii, deci împotriva unor anumite politici şi nu a oricărei politici. Dimpotrivă, aşteptările revoluţiei, difuze, neclare, imprecis formulate, dar existente, aveau neapărată nevoie de formularea unei politici pentru a fi realizate. Neînlocuirea unei coordonări politice a distribuirii şi utilizării puterii cu un alt control politic semnifică neterminarea revoluţiei politice şi explică eşecul acesteia.

Cauza iniţială a fost, desigur, lipsa unei politici care să fie promovate în numele revoluţiei şi pentru realizarea ei. Această cauză mai este adevărată şi în prezent. Dar, între timp, lucrurile s-au complicat. Pentru că, deoarece aşa cum am mai spus, o societate nu suportă golurile de putere, lipsa unei coordonări politice a devenit pur şi simplu o componentă a sistemului. Ba chiar o componentă instituţionalizată. Ca orice sistem de putere, cel construit după revoluţie, în condiţiile lipsei unei coordonări politice, este şi el complet. Tranziţia politică, de la un mecanism de distribuire şi utilizare a puterii la altul, a avut loc, ba chiar a avut loc destul de repede. Mai repede decât în alte domenii. Regulile există, graniţele dintre diferiţii participanţi la putere sunt bine stabilite, iar relaţiile dintre ei s-au stabilizat. Atâta doar că toate acestea, participanţii,

regulile şi relaţiile nu sunt recunoscute formal. Dimpotrivă, sunt disimulate de o structură instituţională formală a puterii politice care, în realitate, nu exercită nicio putere, dar care există ca un soi de acoperire, îndeplinind pe de o parte funcţiile de protocol, iar pe de altă parte, pe cele de paratrăsnet pentru nemulţumiri, reacţii negative sau respingeri din partea celor supuşi acţiunilor puterii reale. În construcţia „înălţată" după revoluţie pentru a înlocui sistemul politic dărâmat de aceasta, rolul de structură formală, protocolară şi de paratrăsnet revine partidelor politice, parlamentului şi preşedinţiei. Niciunul dintre aceştia nu face o politică reală, nu coordonează sau controlează utilizarea puterii şi, în general, nu participă la gestionarea ei.

2. Sistemul de putere al României postrevoluţionare

Cu toate acestea, România are un sistem de putere, un şir de instituţii şi grupuri între care este distribuită puterea şi care o gestionează. Acest sistem este destul de complex şi merită descris şi înţeles nu numai pentru că, de regulă, este bine să înţelegi mecanismele puterii într-o societate, dar şi pentru că el este principalul producător al unei tranziţii spontane postrevoluţionare. Acest sistem nu s-a format din capul locului în forma în care s-a stabilizat astăzi. Mai mult, această formă continuă încă să se mai ajusteze, unele noutăţi mai pot apare. Cu toate acestea, în trăsăturile sale cele mai importante, el a apărut încă din primăvara lui 1990. Forma definitivă avea să o primească în 1991, odată cu formarea Guvernului Stolojan, iar 1992 urma să confirme stabilitatea sa faţă de orice evoluţii politice previzibile. În forma sa actuală sistemul este construit pe patru niveluri.

Împăratul gol

Dintre toate aceste niveluri, cea mai mare importanţă se acordă vârfului. Tradiţional, o tradiţie veche cât istoria, aceasta era simultan o instituţie politică şi un om – un

domnitor, un rege sau un preşedinte – care concentrau –, cel puţin formal, întreaga sau aproape întreaga putere. Tot conform tradiţiei, persoana aflată în această funcţie este cea mai populară personalitate şi, totodată, cea presupusă a fi cea mai competentă. Către ea împinge, întregul sistem de putere, toate problemele majore, aşteptând deciziile de rezolvare. Ei i se atribuie, atunci când nu-şi atribuie singură, toate lucrurile bune care se întâmplă în timpul guvernării sale şi cea mai mare parte a celor rele. În general, de la acest vâri se aşteaptă toată lumea ca puterea să fie exercitată, indiferent cât de arbitrar.

O asemenea concepţie despre vârful politic al piramidei de putere nu este nici originală, nici „balcanică", trădând, adică, cine ştie ce înapoiere în cultura politică românească, urmare a influenţelor neeuropene din istoria noastră. Ea se înscrie într-o paradigmă încă dominantă despre construcţia sistemelor de putere în care figura principală este ***Statul.*** Conform ideologiei care o însoţeşte, ***Statul*** este o entitate anistorică, mai presus de indivizi, instituţii, reguli şi orice alte valori, a cărui supravieţuire şi prosperitate reprezintă obiectivul final al activităţii întregii populaţii şi ale cărui interese au prioritate în raport cu orice alte interese individuale sau de grup. Dincolo de religia pentru acest nu prea nou zeu, se află însă interesele mai pământeşti ale preoţilor acestuia, adică ale administraţiei. Întreaga construcţie – ideologia, doctrinele, teoria politică, legislaţia, instituţiile şi raporturile lor cu societatea şi populaţia – este proprie acelui tip de societate în care puterea este distribuită prioritar către birocraţia administrativă. În istorie, este cea mai veche şi mai răspândită formă de organizare a puterii. În România a fost, în diferite variante, continuă. Nici chiar comunismul nu a modificat-o esenţial. Chiar dacă birocraţia politică era distinctă de birocraţia administrativă şi se străduia să o subordoneze, principala ei legitimitate nu era de natură politică, ci se întemeia pe

posibilitatea scurtcircuitării drumului către vârful piramidei. Activiştii erau agenţii nemijlociţi ai vârfului piramidei, un fel de vătafi urmărind ca interesele proprii ale instituţiilor administrative şi economice să nu impieteze asupra slujirii intereselor vârfului, adică ale statului.

După revoluţie, reorganizarea puterii nu a modificat nici teoria şi nici structura esenţială existentă. Marile bătălii politice s-au dat pentru ocuparea structurii preexistente şi nu pentru schimbarea ei. Singura modificare notabilă a constat în restrângerea rolului birocraţiei politice (nici activiştii FSN nici, mai târziu, cei ai PDSR, nu au putut recupera în sistemul puterii locul pe care l-au avut cei ai partidului comunist), dar asta nu a făcut decât să întărească şi mai mult importanţa vârfului piramidei. Un alt factor s-a adăugat aici, cel al practicii, care tinde să devină tradiţie. Conjuncturile, personalitatea preşedintelui Ion Iliescu, aşteptările populaţiei şi comportamentele celor aflaţi în apropierea acestui vârf de putere au făcut ca, în ciuda existenţei a doua structuri paralele – administraţia şi partidul –, vârful să fie unic. Prevederea constituţională ca şeful statului să nu fie în acelaşi timp şi membru al unui partid nu are, desigur, alt rol, decât acela să legitimeze autoritatea sa asupra celor cu angajamente politice diferite.

Soluţia unui vârf unic al puterii a devenit cvasidefinitivă în urma a doua evenimente politice majore – conflictul dintre Petre Roman şi Ion Iliescu şi unificarea celei mai mari părţi a opoziţiei în Convenţia Democratică. În primul caz, structura iniţial bicefală a puterii, în care preşedintele şi primul-ministru erau amândoi puternici, şi administrativ şi politic, a sfârşit într-un conflict al cărui rezultat a fost subordonarea de către preşedinte şi a partidului şi a guvernului. În cel de-al doilea caz, opoziţia s-a adaptat pur şi simplu la soluţia rezultată din acest conflict, construind un fel de preşedinţie-fantomă, menită

să o înlocuiască pe cea reală în caz de victorie electorală, dar nu să-i schimbe atributele.

Vârful piramidei, adică Preşedintele României şi apropiaţii săi, a devenit, conform mai degrabă tradiţiei decât în litera legislaţiei şi a teoriei despre organizarea democratică a puterii, cel mai important centru de decizie politică şi administrativă. Cel puţin aşa arată imaginea creată despre acest centru de la nivelul opiniei publice şi, nu în mică măsură, chiar la nivelul sistemului administrativ şi politic. Ei i se alătură o imagine complementară, a raţionalităţii, a competenţei, a abilităţii, a înţelepciunii şi, evident, a organizării şi a mijloacelor superioare de care dispune acest vârf. Ambele imagini sunt însă înşelătoare. În sistemul de putere construit după revoluţie, decizia şi mijloacele sunt concentrate nu la vârf, ci la nivelul mediu al instituţiilor administrative şi al birocraţiei industriale. Noutatea adusă de revoluţie a constat tocmai în eliberarea acestui nivel de subordonările superioare. Asta nu înseamnă însă că suprastructurile politice ale nivelului mediu devin inutile sau complet golite de orice conţinut. Schimbarea este mai subtilă. Ele îşi menţin statutul şi prestigiul, ba chiar şi o parte din autoritate. În schimb, li se diminuează dramatic iniţiativa şi marjă de manevră, devenind, din instituţii de conducere menite să ofere orientările strategice şi direcţiile fundamentale de evoluţie, instituţii de legitimare a deciziilor şi politicilor de nivelul mediu, cel administrativ. Un întreg ansamblu de cauze şi factori favorizanţi contribuie la o modificare a rolului şi funcţiei vârfului politic al sistemului de putere. Cei mai importanţi dintre aceştia se află chiar în interiorul său.

Cu toate că, şi prin definiţie şi, m şi mai mare măsură prin imaginea atribuită acest vârf al piramidei este eminamente politic, nici prin construcţie, nici prin funcţionare el nu este adecvat acestui rol. Din decembrie 1989 şi până acum el nu a dispus niciodată de

instrumentele necesare pentru a deveni o instituţie politică. Mai mult decât orice, nu dispune de informaţie. Legăturile vârfului cu realitatea, fie că vorbim de preşedinte, fie de şefii de partide sau de instituţii definite din capul locului ca fiind politice, cum ar fi Parlamentul, sunt mai mult decât precare. Există o anumită corespondenţă adresată lor, sufocată de o vastă cazuistică, din care este absolut imposibil să se deceleze informaţia semnificativă de cea accidentală, sau de exagerări, fantezii, iar adesea chiar de minciuni. Vizitele şi contactele personale sunt, de cele mai multe ori, pline de formalism, sau, dimpotrivă, de subiectivism şi, de aceea, sunt lipsite de orice conţinut utilizabil. În cel mai bun caz, ele pot oferi o imagine incompletă a unor cazuri izolate a căror reprezentativitate este nulă. Dincolo de aceste surse inadecvate, vârful nu dispune de niciun fel de mecanism de culegere sistematică a informaţiei, indiferent de conţinutul ei. De aceea pentru a se informa, conducătorii ţării trebuie să apeleze la presă şi la informaţia care vine pe căile normale, administrative.

În măsura în care urmăresc presa – şi Preşedinţia, şi Parlamentul şi Guvernul dispun de servicii specializate în lectura ziarelor, care le semnalează mai ales ce se scrie despre ei în presă –, membrii vârfului sunt tot atât de informaţi ca orice cetăţean al ţării şi la fel de lămuriţi cu ce se întâmplă în realitate. Aici se dezvoltă, de fapt, un fel de cerc vicios, pentru că o bună parte din ceea ce scrie sau transmite presa este generat chiar de ei, prin declaraţii, conferinţe de presă sau comunicate. Acest „dialog cu presa” menţine de fapt întreaga descriere a realităţii la un continuu, dar ineficient schimb de impresii între cei câţiva membrii ai vârfului politic şi funcţionarii lor, pe de o parte, şi circa cincizeci sau şaizeci de jurnalişti, mai ales bucureşteni, pe de altă parte, iar discuţia în acest cerc restrâns are o contribuţie notabilă la formarea acelei false problematici în jurul căreia se învârte întreaga „viaţă

politică românească” şi la care, după şase ani de zile, publicul a participat cu din ce în ce mai puţin entuziasm. Reducerea sensibilă a spaţiului destinat politicii din presa românească este cel mai semnificativ semn al acestui dezinteres.

Informaţiile administrative, chiar dacă sunt culese cu ajutorul unui aparat adesea uriaş, nu sunt cu nimic mai folositoare decât cele din presă. Mai întâi pentru că ele au un pronunţat caracter tehnic, iar niciuna dintre instituţii nu dispune nici de specialişti, nici de metodologia prin care se pot extrage din informaţia tehnică semnificaţia şi consecinţele politice. În orice caz, dincolo de propoziţii simple de tipul „dacă producţia creşte, nu înseamnă că politica economică este justă” – afirmaţie valabilă pentru orice politică posibilă –, se întemeiază exclusiv pe bunul-simţ şi, în plus, mai este şi greşită (cele mai mari creşteri ale producţiei România le-a avut în timpul regimului comunist, iar acum se dovedeşte că, de fapt, politicile economice ale acelei perioade au fost, de fapt, greşite). Dar, chiar ca simplă descriere a unor detalii tehnice ale economiei şi vieţii sociale, ele sunt adesea incomplete. Nicio instituţie din ţară nu dispune în prezent de metodologia sau de infrastructura necesară pentru a culege informaţii semnificative şi corecte din economie sau societate. Un exemplu clasic în această privinţă sunt datele referitoare la economie; metodologia culegerii acestora abia începe să fie pusă la punct cu ajutorul expertizei occidentale, dar culegerea şi corelarea lor este atât de plină de goluri încât adesea nici nu se poate evalua ordinul de mărime al erorii. Astfel economia ascunsă, adică cea neînregistrată de statistica oficială, este evaluată de diferiţi experţi, unii dintre ei chiar din instituţiile specializate în culegerea şi prelucrarea datelor despre economie, între patruzeci şi două sute la sută din economia oficială. Cazurile spectaculoase nu sunt neapărat şi cele mai grave, dar ele sunt, oricum, edificatoare. Astfel,

atunci când guvernul a publicat, în vara lui 1995, lista întreprinderilor care urmează să fie privatizate, s-a dovedit că unele dintre ele erau deja în proprietate privată, iar într-un caz, o întreprindere producătoare de echipament nuclear fusese înregistrată ca producătoare de mobilă. Pe scurt, la nivelul cel mai înalt al conducerii politice, ocupanţii acesteia sunt, pe de o parte, copleşiţi de o adevărată avalanşă de informaţie privind cazuri izolate sau detalii tehnice neinteligibile şi, cel mai adesea incorecte, iar, pe de altă parte, sunt în imposibilitatea de a identifica semnificaţiile reale ale acestui munte de informaţii.

Un factor care agravează lipsa de informaţie este lipsa de comunicare. Nici Preşedinţia, nici Parlamentul, nici măcar conducerile partidelor politice nu sunt instituţii concepute pentru a comunica, deşi teoretic, aceasta ar trebui să fie principala lor activitate. Desele apariţii în presă sau la televiziune, precum şi nesfârşitul şir de „mesaje” transmise prin intermediul purtătorilor de cuvânt nu au nimic de a face cu o comunicare reală. Slăbiciunea esenţială în această privinţă nu constă în lipsa de mijloace, ci în concepţia care stă în spatele utilizării acestora. Conform acesteia, autoritatea cea mai înaltă în stat este reprezentată nu de populaţie, ci de ***Stat,*** acea entitate superioară şi dominantă. Rostul populaţiei este să slujească Statul, uneori chiar împotriva propriilor ei interese. De aceea, autorităţile trebuie mai degrabă să controleze şi să manipuleze populaţia în interesul statului, decât să fie receptivă la iniţiativele, mesajele şi interesele acesteia. Pe o asemenea bază comunicarea cu populaţia este, evident, imposibilă. Dar nu numai cu populaţia, ci şi cu orice altă instituţie care, formal, este autonomă şi-şi dezvoltă propriile interese, cum ar fi partidele politice, sau Parlamentul. Lipsa de comunicare dintre preşedintele ţării şi partidele politice a fost multă vreme pusă pe seama rigidităţii opoziţiei şi resentimentelor pe care aceasta le poartă preşedintelui, personal. Ambele caracteristici sunt

reale, dar apoi s-a observat că relaţia nu este foarte diferită nici cu partidele coaliţiei guvernamentale, ba chiar şi cu PDSR, partidul aflat sub autoritatea nemijlocită a preşedintelui. Rezultatul este că rarele iniţiative politice ale preşedintelui au rămas continuu fără niciun efect politic. În 1992, la instalarea în funcţie, discursul rostit de preşedinte a fost remarcabil prin traseul pe care îl propunea reformei. În toamna lui 1994, el a reluat această iniţiativă, propunând o adevărată restructurare a relaţiilor politice, inclusiv cu partidele din opoziţie, pe baza unui program minimal acceptabil pentru toată lumea. În 1995, cu obiectivul de a declanşa o adevărată campanie anticorupţie, el s-a adresat partidului de guvernământ propunând retragerea parlamentărilor PDSR din atât de profitabilele funcţii de membri în Consiliile de administraţie şi în Adunările Generale ale Acţionarilor din societăţile cu capital de stat. Niciuna dintre aceste iniţiative nu a avut vreun ecou politic. Partidele nu numai că nu s-au raliat la iniţiativele preşedintelui, dar nici măcar nu le-au luat în seamă, inclusiv PDSR. Pe de altă parte, a fost evident că toate aceste iniţiative au fost lansate fără nicio comunicare prealabilă tocmai cu acei cărora le erau adresate.

La toate acestea trebuie adăugată slăbiciunea fundamentală a vârfului în materie de autoritate. De la defunctul partid comunist s-a moştenit concepţia şi obiceiul ca principala relaţie pentru care sunt pregătiţi conducătorii instituţiilor din vârf să fie cea de subordonare, adică o relaţie pur administrativă. Mai mult încă, dintre toate relaţiile de subordonare, cea pe care ştiu, de regulă, să o folosească cei „de la vârf* este cea mai simplă şi mai ineficientă dintre toate – cea în care autoritatea se bazează aproape exclusiv pe posibilitatea vârfului de a numi sau a destitui subordonaţii. Prin conţinut şi efecte, o astfel de relaţie nu diferă de cea dintre sultan şi domnitorii Ţărilor Române din vremea

fanarioţilor.

Faptul că este aşa de veche nu o face să fie mai rea, dar atrage atenţia asupra limitelor sale. În principal, ea este utilă şi eficientă atunci când de la subordonat se urmăreşte obţinerea unui singur lucru (tributul, în caz istoric), nu are importanţă cum se obţine acesta – el are autonomie totală –, iar relaţia face obiectul unui contract public putând fi astfel legitim revocată atunci când îşi modifică funcţionalitatea. În contextul politicii româneşti, acest obiectiv unic a ajuns foarte repede o relaţie personală. Fidelitatea celui numit faţă de cel care l-a numit a devenit, prin forţa lucrurilor, principalul criteriu aplicabil, independent de competenţa, de bunele sau relele lui intenţii sau de activitatea celui numit. Generalizarea acestui tip de relaţie în toate structurile de natură politică a avut două consecinţe grave. Mai întâi, a anulat orice şansă ca aceste structuri să facă exact lucrul pentru care fuseseră create, adică o politică autentică. Asemenea baronilor feudali, oamenii structurii pot face tot ce le trece prin cap, cu condiţia să-şi sprijine seniorul la nevoie. Cum politica reală necesită o coerenţă, şi o coordonare pe asemenea relaţie nu are cum să o asigure, atunci politica însăşi se reduce, pentru nivelele subordonate, la un interminabil şir de conflicte şi rivalităţi interpersonale, iar pentru vârf la abilitatea de a naviga printre ele, asigurându-şi totuşi fidelitatea combatanţilor.

Cealaltă consecinţă gravă constă în faptul că autoritatea se întemeiază nu de jos în sus, ci de sus în jos. Cei doi preşedinţi ai PDSR, de exemplu, îşi întemeiază autoritatea nu în partidul pe care îl conduc, ci în numirea lor de către preşedintele Ion Iliescu. Un şef de organizaţie judeţeană, sau un prefect este, la rândul său, şef în funcţie de relaţia cu cel care l-a numit şi nu pentru că este acceptat de organizaţie ş.a.m.d. Imaginea finală seamănă cu acea veche metaforă indiană a succesiunii generaţiilor,

în care fiecare individ se agaţă cu mâna de piciorul celuilalt, iar ultimul din şir atârnă agăţat de un fir de iarbă ros de un şobolan. Şobolanul care ronţăie rădăcina unui asemenea sistem de autoritate politică este tocmai contradicţia dintre pretenţia lui de a reprezenta interesele naţionale şi evidenţa că oricare dintre componenţi urmăreşte sau propriile interese, sau, în cel mai bun caz, pe cele ale menţinerii sistemului. Exemplificarea mecanismului pe seama partidului de guvernământ nu trebuie să creeze iluzia că, prin simpla schimbare a partidului câştigător al alegerilor, s-ar schimba şi mecanismul. Opoziţia politică este construită după aceleaşi reguli de funcţionare şi, dincolo de polemicile politice, este perfect integrată în sistem.

Dar chiar dacă, prin însăşi construcţia sa, întregul mecanism este incapabil să facă politică, vârful este nevoit să ia decizii politice, împinse către el tocmai de neputinţa infrastructurii de promova politică. Din acest punct de vedere, situaţia vârfului este de-a dreptul dramatică. Lipsit de informaţie relevantă, de comunicare, de autoritate şi de o infrastructură politică autentică, vârful trebuie să ia decizii în toate acele probleme politice pe care fie birocraţia, fie populaţia, fie conjuncturile le împing către el. Nu are altă soluţie decât să improvizeze, iar adesea să apeleze la sfatul şi sprijinul unor adevărate echipe infórmale, la care participă adesea cele mai neaşteptate persoane sau instituţii. În felul acesta, deciziile politice iau, de obicei, caracterul unor acte personale şi conjuncturale. De aici deciziile neaşteptate şi adesea contradictorii, discuţii şi negocieri care nu devin niciodată publice şi, mai ales, lipsa de consecvenţă politică.

Cu o asemenea infrastructură, grupul de la vârf care rezolvă problemele cu conţinut politic rămâne în mare măsură obscur. Exceptând un număr mic de figuri publice, cum ar fi preşedintele Ion Iliescu, cei care participă la adoptarea unor decizii, adesea extrem de importante şi

bogate în consecinţe, rămân necunoscuţi. Tot necunoscute rămân şi mecanismele după care se iau deciziile, precum şi criteriile sau motivele reale pentru care o soluţie a fost preferată alteia. Rezultatul sigur al unei asemenea situaţii este arbitrarul deciziei. Arbitrar, aici, nu înseamnă că ea a fost luată la întâmplare. Înseamnă numai că nu este previzibilă. Deoarece regulile şi valorile care guvernează mecanismele acestor decizii nu sunt nici publice, nici verificabile şi nici stabile, ele apar deseori ca rezultate ale unor capricii ale guvernanţilor.

Puţine sisteme de conducere politică pot alimenta în mai mare măsură speculaţiile legate de existenţa unui grup de tip masonic sau mafiot, care conduce din umbră destinele unei ţări sau unui popor. Pe de altă parte, rareori au fost asemenea speculaţii mai puţin îndreptăţite. Departe de a beneficia de stabilitatea şi coerenţa unor organizaţii raţional îndreptate spre un scop, chiar dacă ocult, deciziile vârfului stau sub semnul improvizaţiei şi al întâmplării. Nici măcar în privinţa componenţei acest grup de la vârf nu este stabil, aşa cum nu îi sunt stabile nici deciziile. Desigur, preşedintele ţării, preşedinţii Camerelor, liderii partidelor politice – aceia dintre ei care participă la decizii – sunt personaje politice identificabile. Însă, în jurul fiecăruia dintre ei se formează treptat un soi de curte personală, alcătuită din consilieri, funcţionari, persoane de încredere, simpli admiratori sau vânători de favoruri, toţi încercând să influenţeze măcar unele dintre deciziile luate, după motive şi criterii care rareori sunt politice, dar niciodată nu sunt componentele unei politici.

Acest vârf, numai parţial structurat, cu o identitate vagă, greu de precizat, cu o responsabilitate şi mai vagă, niciodată posibil de a fi conturată în întregime, se află în continuă fierbere şi transformare. Uneori mărindu-se prin cuprinderea unor grupuri sau persoane din cele mai neaşteptate zone ale administraţiei sau ale politicului, alteori restrângându-se şi eliminând, surprinzător, tocmai

pe cei care păreau mai solid ancoraţi în chiar nucleul său, este măcinat de o continuă intrigă impersonală şi un perpetuu război cu contracandidaţii la ocuparea locului de conducere, fie ei din opoziţie, fie din propria tabără. Acest grup este cel care, în cadrul sistemului de putere construit după revoluţie conduce ţara. Legăturile sale cu structura politică a ţării sunt slabe şi, mai ales, nu sunt politice. Legăturile cu populaţia sunt şi mai slabe.

În acest fel, sfârşitul politicii care se prefigura imediat după revoluţie a devenit consacrat prin instituţionalizare. Este cuprins în chiar mecanismul de exercitare a puterii, prin aceea că vârful politic al mecanismului nu este politic, ci doar un înlocuitor al politicii, precum soia în salamul de vară al lui Ceauşescu. În sistemul de putere actual, împăratul este dezbrăcat tocmai de cea mai importantă haină a sa, cea politică.

Un guvern care nu guvernează

Al doilea nivel îl constituie administraţia, al cărei nucleu dur este format din secretariatul general al guvernului şi birocraţia ministerelor şi agenţiilor guvernamentale. De aici încolo, de la acest nivel în jos, începe exercitarea reală a puterii. Vârful acestui nivel este însuşi guvernul, primul-ministru şi membrii cabinetului.

În mod normal, guvernul, deşi conduce administraţia de stat, nu face parte din ea. Tot în mod normal, guvernul este suprastructura politică a administraţiei. În sistemul de putere constituit după revoluţie, acest lucru nu este adevărat. Miniştrii alcătuiesc în acest sistem doar vârful administraţiei, interfaţa acesteia cu grupul care ia decizii în problemele politice, deşi nu ia decizii politice. Ei nu sunt politicieni şi, cel mai adesea, nu fac parte din grupul însărcinat cu luarea deciziilor politice. De asemenea, tocmai pentru a-şi menţine funcţia de vârfuri ale administraţiei, membrii guvernului nu sunt, de regulă, şi vârfuri ale partidelor politice aflate la guvernare. În guvernele care s-au succedat din decembrie 1989 şi până

acum – cu excepţia perioadei cuprinsă între martie şi septembrie 1991, care a reprezentat apogeul ofensivei purtate de Guvernul Roman pentru a prelua controlul vârfului politic al conducerii ţării –, nu a fost inclus niciun lider important din partidul sau coaliţia de guvernământ. Guvernul format după alegerile din mai 1990 nu includea niciun lider al FSN, cu excepţia lui Bogdan Niculescu-Duvăz. El a fost numit în nesemnificativul post de ministru al Tineretului şi Sportului, pentru a da o minimă satisfacţie echipei de tineri revoluţionari care alcătuiau conducerea de atunci a FSN. După căderea guvernului Roman în septembrie 1991, Guvernul Stolojan a fost alcătuit pe baza unei coaliţii între mai multe partide, inclusiv FSN (cu cele două aripi ale sale, cea pro Roman şi cea prolliescu) şi PNL. Cu toată încrâncenarea luptei purtate până atunci pentru a ajunge la putere, PNL nu şi-a trimis în guvern niciun reprezentant de seamă, miniştrii numiţi de el, deşi, în posturi atât de importante cum ar fi cel al Finanţelor sau cel al Justiţiei, fiind personalităţi de mâna a doua în partid, fără un rol real în conducerea acestuia. În sfârşit, la formarea Guvernului Văcăroiu, într-un moment în care sistemul era deja stabilizat, niciunul dintre membrii cabinetului nou numit nu ocupa o poziţie realmente importantă în partidul de guvernământ şi, confirmând regula care pare să se încetăţenească în România, primul-ministru nu este nici măcar membru al partidului de guvernământ, nu are nicio influenţă politică reală şi, în general, nu face politică. De atunci, acest guvern a trecut prin două remanieri, niciuna făcută după criterii politice – dacă nu se consideră politică intriga din cadrul coaliţiei guvernamentale şi conflictele personale dintre liderii acesteia – iar noii membri ai guvernului au fost de fiecare dată figuri nesemnificative politic şi prezentate drept tehnicieni. Desigur, în toate aceste alegeri, criteriul principal era cel de loialitate, dar este vorba de o loialitate faţă de persoane, unul sau altul dintre membrii vârfului

„politic” şi nu faţă de o anumită politică.

Cu toate că puterea începe să fie efectivă la nivelul administraţiei, ea nu este totuşi efectivă la nivelul guvernului. Nu miniştri şi nu guvernul sunt centrele de concentrare ale puterii administrative. Această caracteristică a fost valabilă pentru toate guvernele care s-au succedat după revoluţie. În calitatea lor de guverne de tehnicieni, ele s-au mulţumit să rezolve problemele administrative curente şi să gestioneze ţara. S-au mulţumit să fie nu un organ al guvernării, ci un organism al administraţiei. Scuza, dacă se poate vorbi de aşa ceva, a fost explicit formulată în definirea Guvernului Stolojan. În toată perioada de până la alegerile generale din 1992, guvernele se aflau în aşteptarea momentului în care un sistem politic „normal” se va naşte pe ruinele celui desfiinţat de revoluţie pentru a prelua frânele conducerii. Am văzut că această atitudine, devenită deja paradigma principală a sistemului de putere, a fost definită încă de la formarea CNFSN şi a primului guvern de după revoluţie. Din cauza complexităţii condiţiilor cerute pentru preluarea coordonării schimbării, revoluţia victorioasă din decembrie 1989 a trebuit să aştepte până în 1992, pentru a fi continuată.

Momentul de cotitură părea că a venit după alegerile din 1992 – la aproape trei ani de la revoluţie –, dar s-a văzut atunci că lipsa de guvernare ca şi lipsa de politică nu sunt accidentale şi nici tranzitorii ci, pur şi simplu, fac parte din sistem. Pe scurt, ele sunt regula. Numirea Guvernului Văcăroiu este de departe cea mai bună ilustrare a acestei reguli şi forma aproape pură de acţiune a sistemului. El mai ilustrează şi lipsa totală de legătură care există între sistemul politic formal şi sistemul real de distribuire şi exercitare a puterii. În timpul alegerilor din 1992 s-a dat o bătălie cruntă pentru câştigarea voturilor. Cu atât mai mult cu cât acum, opoziţia era unită în cadrul Convenţiei Democratice, iar guvernamentalii erau divizaţi

între cele două aripi concurente ale fostului FSN. Bătălia electorală a fost câştigată de FDSN (actualul PDSR), ca urmare a sprijinului acordat acestuia de preşedintele Iliescu. Noul partid politic câştigător urma să formeze guvernul şi să guverneze. Toate acestea la un loc, campania electorală, alegerile la care au participat mai multe partide cu şanse apropiate de câştig, formarea guvernului de către partidul sau coaliţia majoritară câştigătoare a alegerilor şi, apoi, guvernarea după ideile prezentate în campania electorală însemnau ceea ce aştepta toată lumea şi anume intrarea României în normalitate, prin constituirea sistemului normal de putere.

Ei bine, nu s-a întâmplat deloc aşa. A fost format Guvernul Văcăroiu. Iar această decizie ilustrează perfect sistemul real de putere şi nu cel formal, cel cu partide politice, parlament şi alegeri. Figura cea mai reprezentativă este, desigur, premierul Nicolae Văcăroiu. Iar cel mai semnificativ fapt este că nu există nicio legătură între acesta şi rezultatul alegerilor. Nicolae Văcăroiu nu era unul dintre liderii partidului câştigător al alegerilor. Nu era şi nu este nici după trei ani de guvernare, măcar membru al vreunuia dintre partidele coaliţiei majoritare. Nu făcea politică nici înainte de alegeri şi nu a făcut politică nici după ce a fost numit prim-ministru. Desemnarea Guvernului Văcăroiu a reprezentat practic anularea nu numai a alegerilor din 1992, dar şi a utilităţii întregului sistem politic creat după decembrie 1989. A mai relevat şi caracterul obscur al deciziilor care se substituie deciziilor politice. Numirea lui Nicolae Văcăroiu ca prim-ministru nu a putut fi prevăzută de nimeni. Iar după aceea, nimeni, nici măcar cei care au făcut-o, nu au putut explica de ce l-au ales tocmai pe el. Nu există niciun set de criterii care să conducă la decizia referitoare la Nicolae Văcăroiu. El poate avea – şi probabil că are – foarte multe calităţi personale. Într-o ţară cu 23 de milioane de locuitori, cum este România, există probabil

câteva zeci de mii de oameni extrem de asemănători cu Nicolae Văcăroiu şi la fel de îndreptăţiţi să ocupe postul de prim-ministru. Pentru a fi ales tocmai el dintre aceste zeci de mii a fost nevoie de criterii suplimentare. Iar acestea nu au fost nici politice şi nici democratice. Aici nu este vorba de omul Nicolae Văcăroiu, ci doar de cei care au luat decizii referitoare la el. Decizia a fost luată în cadrul acelui grup mic de la vârf şi a fost luată prin acele mecanisme obscure în care până la urmă nimeni nu ştie cum a ajuns o decizie să fie luată.

Ceea ce este important este că formarea Guvernului Văcăroiu a anunţat stabilizarea acelui sistem de putere în care guvernul nu joacă niciun rol politic. El este o simplă interfaţă a administraţiei de stat şi nu guvernează. Şi, ca lucrurile să fie şi mai clare, tot Guvernul Văcăroiu a mai demonstrat că nu există nicio legătură între activitatea guvernului şi „programele" politice ale partidelor care l-au votat în Parlament. Pentru a nu exista nicio îndoială în această privinţă, guvernul a prezentat în Parlament propria „Strategie de guvernare", o lucrare teoretică cu privire la ce anume ar trebui făcut în România, admiţând că cineva s-ar hotărî să facă ceva. Lucrarea a fost elaborată de un grup de tehnicieni indiferenţi la toate programele politice ale partidelor, care au făcut politică aşa cum făcea monsieur Jourdain proză, adică fără să ştie că o fac. Nici primul-ministru, nici guvernul şi nici parlamentarii nu au luat în serios „Strategia de guvernare". După ce a fost votată de Parlament, ea nu a mai avut nicio influenţă asupra activităţii nici a guvernului şi nici a partidelor politice.

Avatarurile formării Guvernului Văcăroiu nu au fost un accident ci, într-adevăr, o intrare în normal, dar un alt normal decât cel pe care îl prefigurase revoluţia şi pe care îl formalizaseră Constituţia şi noile legi. Remanierile guvernamentale care s-au succedat au stabilizat regula că nu există nicio regulă după care cineva este schimbat ca

ministru sau poate să ajungă ministru. Niciuna dintre numiri nu a putut fi previzibilă, nici măcar pentru cei nou numiţi, care, uneori, au aflat de numire în ziua în care a avut loc, sau pentru cei destituiţi, dintre care unii au aflat din presă de destituire. Decizii politice atât de importante, cum ar fi schimbarea unui ministru, s-au luat pe baza unor criterii care au rămas total necunoscute şi publicului şi politicienilor şi care, până la urmă, au consacrat ideea că guvernul nu este politic, nu face politică şi nu depinde de politică, deşi depinde de politicieni.

Deoarece nu face politică, funcţia principală a guvernului este aceea de element de legătură şi teren de compromisuri între birocraţia administrativă în ansamblu şi grupul care ia deciziile politice la vârf. Guvernul mai are rolul de a asigura legitimitatea autorităţii administrative şi de a interveni pentru a tranşa numeroasele frecuşuri care apar la cel de al doilea nivel de articulare al sistemului de putere, cel dintre birocraţia administrativă şi tehnocraţia industrială. Aceste funcţii simt importante, dar ele nu înseamnă gestionarea puterii.

Consecinţa imediată a lipsei de putere a guvernului este lipsa de guvernare. Lipsa de guvernare a fost deja amintită în cea mai generală caracteristică a întregului sistem de putere, aceea a lipsei de influenţă a structurilor de conducere asupra evoluţiei realităţilor, la care se adaugă lipsa de responsabilitate. Lipsa de guvernare trebuie pusă în seama întregului sistem de putere – în primul rând, al celui politic. Însă, în cazul guvernului, lipsa de guvernare ia forme mult mai concrete, toate învârtindu-se în jurul acelui grup de cauze centrale alcătuit, pe de o parte, din faptul că guvernul nu vrea nimic, iar, pe de altă parte, din aceea că, admiţând că ar vrea ceva, nu ştie ce. Astfel că guvernul se mulţumeşte să prezideze birocraţia administrativă, să-i justifice deciziile în faţa opiniei publice şi să transmită „mai sus”, atunci când aceasta o cere, criteriile politice de rezolvare a problemelor care nu pot fi

rezolvate exclusiv după algoritmii specifici administraţiei.

Trebuie subliniat că, pe măsură ce lucrurile intră tot mai mult în normal, iar reconstrucţia instituţională tinde să se termine, lipsa de guvernare devine tot mai evidentă şi mai presantă. Lipsa de guvernare a guvernelor, adică acea plutire pe deasupra realităţii, fără a face nimic pentru a o modifica, a fost caracteristică tuturor guvernelor de după revoluţie, dar a avut o pondere diferită în activitatea acestora. Pentru primele guverne, prioritatea principală era, după cum am văzut, construcţia instituţiilor administraţiei, aici incluzându-se, desigur, şi legislaţia aferentă. Guvernul Roman a putut să se prevaleze de cele peste 100 de proiecte de lege pe care le-a trimis la Parlament, ca şi cum guvernele ar fi în esenţă un soi de oficii de fabricat proiecte de legi. Dar, în acea perioadă, lipsa de legislaţie era evidentă şi putea fi invocată ca principală cauză a lipsei de guvernare – nu existau instrumentele, adică legile şi instituţiile. Guvernul Stolojan a putut invoca un an de zile faptul că nu are mandatul politic de a guverna. De aceea, adevărata problemă a lipsei de guvernare începe tocmai cu Guvernul Văcăroiu, adică cu guvernarea creată după alegerile din 1992, deşi, după cum am văzut, nu este deloc rezultată din ea.

Guvernul Văcăroiu nu mai poate pretinde că mai aşteaptă ceva. Ar fi destul de puţin credibil la cinci ani după revoluţie. Asemeni guvernelor anterioare, a pregătit şi a trimis în Parlament un număr de proiecte de legi mai mare decât poate Parlamentul să dezbată şi să adopte în timpul sesiunilor sale, dar acest lucru nu mai poate fi invocat acum drept cauză a neguvernării. Pe de o parte, pentru că proiectele de legi trimise au puţină legătură cu problemele realmente presante ale economiei şi societăţii, iar, pe de alta, pentru că, de fapt, majoritatea legilor şi, mai ales, cele cu adevărat importante sau considerate necesare, intră în funcţiune nu în timpul sesiunilor parlamentare, ci în timpul vacanţelor acestuia. Ştiindu-se

că Parlamentul adoptă legile cu încetineală şi exact pentru a evita această aruncare a responsabilităţii neguvernării pe seama parlamentărilor, înaintea fiecărei vacanţe parlamentare, Parlamentul aprobă guvernului dreptul de a emite ordonanţe guvernamentale, adică de a pune în funcţiune legi de care are neapărată nevoie chiar înainte ca ele să fie dezbătute de Parlament. De fiecare dată, guvernul a utilizat această prerogativă a sa, ceea ce însă nu l-a apropiat de guvernare cu niciun pas.

Problema pentru guvernul actual – indiferent de compoziţia sa – este că nu mai are pur şi simplu ce să facă. Pe măsură ce tranziţia tinde să se epuizeze, guvernării par să-i revină tot mai puţine lucruri de făcut. Unul dintre lucrurile care derutează în egală măsură şi guvernanţii şi opoziţia este imposibilitatea de a critica în mod esenţial, guvernarea de după alegerile din septembrie 1992. Răspunsul acesteia este întotdeauna o listă a lucrurilor care s-au făcut – şi care este prezentată astfel încât să arate impresionant –, comparată cu o listă a lucrurilor care încă nu s-au făcut şi care arată destul de anemic. Cu atât mai mult cu cât majoritatea celor care nu s-au făcut încă au fost, măcar, începute.

Guvernul actual trece la activul său, în plan economic: restrângerea crizei economice, creşterea exporturilor, eliminarea subvenţiilor, introducerea TVA, reducerea inflaţiei, reducerea deficitului bugetar, încheierea acordului cu FMI şi reluarea finanţării externe, începerea restructurării, continuarea – lentă, e adevărat, dar există promisiuni de accelerare – a privatizării şi asigurarea convertibilităţii interne a leului.

În plan extern, bilanţul este şi mai favorabil: asocierea la Uniunea Europeană, intrarea în Consiliul Europei, recăpătarea clauzei naţiunii celei mai favorizate de la americani, asocierea la NATO prin intermediul parteneriatului pentru pace, reconsiderarea rolului României în Balcani şi în Europa de Est. Aşa încât,

guvernul se poate întreba cu nedumerire „Ce nu am făcut?”, iar opoziţia şi criticii săi, prinşi şi ei în acelaşi sistem de putere, sunt în imposibilitatea de a-i reproşa ceva substanţial. Maximum pe care îl poate face este să se refere la aşa-zisul „ritm al reformei”, o gogoriţă lipsită de orice conţinut şi care este utilizată ca element principal al demagogiei despre reformişti şi conservatori. Dincolo de acesta, opoziţia nu se poate referi decât la detalii, unele extrem de neconvingătoare. Această situaţie a contribuit foarte mult la schimbarea atitudinii opoziţiei, care a evoluat dinspre delegitimarea actualilor guvernanţi către explorarea posibilităţilor de cooperare cu aceştia la guvernare. Ceea ce dovedeşte că nu există opţiuni ale opoziţiei ireductibile cu cele ale guvernării.

Pentru guvernanţi – şi nu numai pentru ei – dificultatea constă în faptul că rezolvând sau avansând în rezolvarea aproape a tuturor problemelor formulate de reformă, nu mai au altele pe care să şi le propună şi de soluţionarea cărora să atârne schimbarea în bine a societăţii româneşti. Pe scurt, marea problemă a guvernării, indiferent dacă se cooptează sau nu opoziţia la guvernare, este că nu mai ştie ce să facă în continuare, mai exact, nu mai are nimic de făcut. Actuala guvernare, cu opoziţie cu tot, pare a se fi epuizat fără a reuşi să schimbe în bine societatea românească. În schimb, au sfârşit prin a se integra amândouă în sistemul de putere construit cu sprijinul şi cu acceptul, mai mult sau mai puţin conştient, al amândurora.

Vom vedea mai încolo ce anume ar trebui să facă un guvern care guvernează. Ceea ce însă se poate anunţa de acum este că, înainte de orice, ar trebui să facă politică. Asta înseamnă să-şi definească politici sectoriale, în cadrul unei politici globale explicite, şi să treacă la realizarea lor. Politici şi în special politici sectoriale se realizează şi în actualul sistem de putere, chiar dacă ele nu se elaborează niciodată explicit. Doar că aplicarea şi controlul acestora

nu aparţine guvernului, aşa cum nu aparţine nici micului grup de persoane de la vârful sistemului de putere, ci celorlalte două niveluri ale sistemului de putere, administraţiei şi tehnocraţiei industriale.

Primul dintre acestea este administraţia, pentru care guvernul funcţionează ca factor de legitimare şi ca absorbant al reacţiilor negative, dar nu ca autoritate.

Puterea administraţiei şi administrarea puterii

După revoluţie, s-a discutat mult despre administraţie, în special în termeni negativi. Administraţia a fost considerată o forţă remarcabilă, dacă nu cea mai importantă, a opoziţiei faţă de schimbare, iar noţiunea de „birocraţie stagnantă" a făcut carieră pentru uşurinţa cu care permitea politicienilor să găsească un ţap ispăşitor pentru propriile lor nerealizări. Birocraţia administrativă n-a fost niciodată prea populară în România aşa că nu era dificil să faci credibilă afirmaţia că ea este principala vinovată de faptul că schimbarea se face aiurea sau nu se face deloc. A existat însă şi un fenomen mai serios care a făcut din birocraţie o ţintă a atacurilor. Este vorba de conflictul dintre generaţii, care a dominat înfruntările perioadei postrevoluţionare. Asupra lui vom reveni, căci el nu se mărgineşte la atacul asupra birocraţiei administrative. Dar, cum aceasta era dominată de generaţia mai în vârstă, atacul tinerilor intelectuali, cărora revoluţia le-a deschis drumul către funcţii şi apetitul de a se constitui într-o nouă elită a puterii, s-a concentrat, o perioadă, asupra acestora. Până la urmă, conflictul a fost rezolvat în favoarea generaţiei mai în vârstă şi a liderilor prerevoluţionari ai administraţiei. Naivilor intelectuali ai perioadei de „romantism revoluţionar" le-a rămas consolarea de a putea învinovăţi în continuare birocraţia administrativă de propriile lor eşecuri.

În realitate, lucrurile nu au fost şi nu sunt atât de simple. Ceea ce este adevărat este că sistemul administrativ postrevoluţionar este o copie destul de fidelă

a sistemului administrativ prerevoluţionar. Este incorect ca acest sistem să fie etichetat drept comunist. Comuniştii l-au preluat şi ei de la regimul anterior care, fără a-l inventa el, l-a adaptat pe cel pe care îl moştenise de la feudalismul fanariot la cerinţele unei societăţi moderne. Pe scurt, sistemul administrativ pe care îl are acum România este cel pe care l-a avut aproape dintotdeauna. Faptul că revoluţia nu a reuşit să-l schimbe nu este o vină a nimănui. Dar, este categoric un eşec. Faptul că sistemul administrativ a reuşit să se reproducă este numai parţial meritul său. În bună măsură, este meritul noii puteri de după revoluţie. Pe 23 decembrie, imediat după constituirea noului organism al puterii politice revoluţionare, una dintre primele măsuri luate de CNFSN a fost să ordone administraţiei, ministerelor şi celorlalte instituţii centrale, să-şi continue activitatea. Noul guvern, înfiinţat imediat după aceea, a făcut acelaşi lucru, bazându-şi activitatea pe funcţionarea măcar aproximativă a fostei administraţii. Rezultatul a fost recrearea sistemului administrativ prerevoluţionar şi, pe această cale, a întregului mecanism de conducere a societăţii şi de control social pe care revoluţia îl pulverizase.

O asemenea schimbare nu a fost întâmplătoare. Ea se datora acelei ideologii implicite care a stat la baza revoluţiei române din 1989 şi care a fost împărtăşită în egală măsură şi de masele de manifestanţi şi de noii conducători politici. Teza de bază a acesteia era că societatea românească poate fi schimbată înlocuind conducătorii cei vechi şi „răi”, cu conducători noi şi „buni”. Chiar şi trecerea la un sistem politic pluripartidist, în care selecţia noilor conducători se face periodic, pe baza alegerilor libere, nu înseamnă schimbarea sistemului de conducere a societăţii, ci doar schimbarea sistemului de alegere a conducătorilor. Conformându-se acestei ideologii, şefii revoluţiei au schimbat funcţionarii administrativi, dar s-au ferit să schimbe administraţia. Mai

ales nu au schimbat concepţia cu privire la rolul şi funcţionalitatea acesteia, ceea ce, de fapt, a însemnat, reproducerea fostei birocraţii, dar de data aceasta cu alţi oameni. Mai târziu, când s-a văzut că oamenii cei noi şi tineri, în ciuda titlurilor lor ştiinţifice, sunt incapabili să se descurce în reţeaua complicată de relaţii şi circuite administrative, s-a făcut treptat apel la funcţionarii vechi. Asta a alimentat reproşurile cu privire la restauraţie, dar a făcut administraţia mai eficientă.

În realitate, puterea unei birocraţii, iar administraţia este una dintre cele mai bine puse la punct birocraţii, constă tocmai în faptul că nu oamenii sunt importanţi, ci structurile şi regulile de activitate. Niciodată nu s-a făcut o reformă a administraţiei schimbând doar oamenii care o alcătuiesc. Nici simpla restructurare a acesteia, modificarea continuă a raporturilor de subordonare şi a ramificaţiilor organizatorice nu are vreun efect. Revoluţia română Le-a încercat pe toate, aşa că beneficiem de această experienţă. În vara lui 1990 au fost desfiinţate toate ministerele economice şi s-a înfiinţat Ministerul Industriei, în speranţa că o asemenea reorganizare va elibera definitiv tehnocraţia industrială din întreprinderi de controlul administrativ, pentru simplul motiv că nu mai existau destui funcţionari în ministere pentru a se ocupa de asta. Desfiinţarea, ulterior, a centralelor industriale a mai fost un pas în această direcţie. Ambele măsuri au rămas fără un efect real asupra raporturilor dintre tehnocraţie şi administraţie. În măsura în care totuşi o schimbare la nivelul acestora a avut loc, ea nu s-a datorat acestor pseudoreforme administrative, ci modificării raporturilor cu tehnocraţia industrială.

Tranziţia a preluat şi a reprodus administraţia prerevoluţionară, pe care a introdus-o în sistemul de putere nou creat după revoluţie. A preluat-o nu în măsura în care a păstrat o parte, pe alocuri pe cea mai mare, a oamenilor care o alcătuiau, nu în măsura în care a păstrat

instituţiile, multe dintre ele indispensabile oricărei societăţi moderne, ci în măsura în care a reprodus funcţiile administraţiei în sistemul de putere. În sistemul de putere construit după revoluţie, administraţia are aceleaşi funcţii pe care le-a avut în vechiul sistem. Alte caracteristici şi raporturi s-au schimbat.

Cheia întregului sistem este raportul cu populaţia. Administraţia poate fi utilizată în două feluri. Ea poate fi folosită pentru a oferi servicii populaţiei. De la strângerea deşeurilor şi până la asistenţă sanitară, educaţie, transport sau ordine publică. Şi în acest caz administraţia are putere, pentru că ea controlează acele resurse care sunt necesare efectuării serviciilor care revin în seama ei. Dar, nu controlează populaţia ci, mai degrabă, ea este supusă controlului acesteia. Un asemenea sistem administrativ nu a existat niciodată în România şi, cu atât mai puţin, în regimul socialist. Actualul sistem de putere, la rândul său, utilizează administraţia ca pe un instrument de gestionare, administrare şi control al populaţiei. Ca urmare, administraţia oferă servicii, dar le oferă centrului său de control, oricare ar fi acesta. Într-un asemenea sistem de putere, populaţia nu este considerată drept principalul beneficiar al exercitării puterii ci, dimpotrivă, principalul ei obiect. Desigur, una dintre principalele resurse de administrat.

Pentru administraţie, diferenţa este importantă. În funcţie de definirea raporturilor dintre aceasta şi populaţie, ea îşi construieşte structurile şi mecanismele. Într-o situaţie ca cea existentă acum, administraţia îşi organizează funcţionarea de jos în sus. Ceea ce contează cu adevărat, ceea ce stabileşte criteriile de profesionalism şi bună funcţionare, care reprezintă criterii de recompensare şi promovare a funcţionarilor şi, în general, funcţionează ca o cerinţă generală de-a lungul sistemului administrativ este satisfacerea nevoilor nivelului superior. Nivelul inferior este privit ca unealta sau resursa de care

se dispune în acest scop. Toate instituţiile administrative îşi modifică nu numai funcţionarea, dar şi sensul faţă de cel iniţial sau formal. Formal, el rămâne oferirea unui serviciu populaţiei. Dar chiar şi aceste servicii sunt privite mai degrabă ca un mod de a absorbi resurse dinspre populaţie pentru a satisface nevoile unui nivel superior. În acest fel, de exemplu, învăţământul a putut fi considerat în vechiul regim în primul rând ca un mijloc de a forma o structură ocupaţională definită de politica partidului comunist – prin acel „pat al lui Procust" pe care îl constituiau liceele industriale – iar în actualul regim ca o simplă resursă de reducere a cheltuielilor bugetare, în această privinţă, nu există o diferenţă esenţială între vechiul şi actualul regim în ceea ce priveşte funcţiile şi modul de utilizare a administraţiei. Revoluţia nu a reuşit să modifice esenţial rolul administraţiei şi, din această cauză, nu a reuşit să modifice esenţial sistemul de distribuire a puterii. Administraţia continuă să fie utilizată ca un mecanism de dominare a populaţiei şi nu ca un mecanism pus în serviciul populaţiei.

Cel mai semnificativ indicator în acest sens este acest proces aparent paradoxal, prin care administraţia s-a consolidat din ce în ce mai mult în anii care au urmat revoluţiei, deşi serviciile pe care le oferă populaţiei sunt din ce în ce mai reduse şi cantitativ şi calitativ. Această degradare are loc simultan, şi la nivelul administraţiei locale, şi la nivelul administraţiei centrale. Există însă unele diferenţe semnificative. Degradarea serviciilor urbane şi comunale, principala sarcină a administraţiei locale, nu a fost prea mare în anii de după revoluţie şi nici nu avea cum să fie de vreme ce ele se degradaseră până la un nivel greu de depăşit încă dinainte de 1989. Deficienţele în aprovizionarea cu energie şi apă, lipsa de igienă specifică oraşelor mari, insuficienţa transportului în comun, lipsa de locuinţe etc., toate acestea fuseseră aduse la limita de sus în ultimii ani ai lui Ceauşescu. Singura

caracteristică nouă, apărută după revoluţie, este creşterea criminalităţii, pusă, propagandistic, pe seama creşterii libertăţilor individuale dar cauzată, în realitate, de un complex de factori, dintre care, şi nu ultimul, este acela că revoluţia a zguduit cel mai tare dintre toate instituţiile administraţiei, tocmai poliţia, ca urmare a funcţiei politice pe care o avea în fostul regim. Una dintre sarcinile prioritare ale revoluţiei ar fi fost, desigur, să restructureze această instituţie a poliţiei, dar o măsură atât de radicală nu intra în vederile moderate ale CNFSN şi ale guvernărilor care au urmat, preocupate, după cum am văzut, să folosească tot ce se mai putea folosi din vechiul regim pentru a menţine stabilitatea naţională şi socială. Restructurarea poliţiei rămâne în continuare un obiectiv de atins. Cu toate acestea, disfuncţionalitatea administraţiei locale a fost percepută, mai ales, ca o incapacitate de a îmbunătăţi o situaţie moştenită, în vreme ce, disfuncţionalitatea administraţiei centrale se manifestă în degradarea unor servicii sau activităţi la nivel naţional.

Prima dintre acestea este, evident, activitatea economică, dar aici avem de a face cu o evoluţie. După ce, în perioada imediat următoare revoluţiei, administraţia centrală, prin intermediul proaspătului guvern, şi-a asumat sarcina de a gestiona „mai inteligent” economia naţională – fără să reuşească nimic în această privinţă –, guvernele care s-au succedat după alegerile din 1990 şi până la alegerile din 1992 au adoptat o atitudine de „retragere din economie”, considerând că aceasta trebuie să iasă de sub controlul administraţiei şi, în general, de sub orice administrare centrală. Procesul a fost gradual şi incomplet, dar aceste guverne au adoptat public poziţia de a se amesteca cât mai puţin în economie şi au promovat o legislaţie care lărgea mult autonomia întreprinderilor cu capital de stat, reducând, în acelaşi timp, responsabilitatea guvernamentală în raport cu rezultatele economice ale acestora. Dimpotrivă, Guvernul Văcăroiu a fost format pe

fondul unor puternice presiuni, ideologice şi practice, de reluare a intervenţiei guvernamentale – adică administrative – în economie, ceea ce, în principal, a însemnat o reluare a unora dintre subsidiile guvernamentale acordate întreprinderilor cu capital de stat la care se renunţase sau se ameninţa cu renunţarea (ele nu au încetat niciodată în întregime). Dar, în ciuda afirmaţiilor opoziţiei cu privire la tendinţele de revenire la vechiul sistem al economiei de comandă, o schimbare esenţială avusese deja loc şi, cu toate aparenţele, situaţia era acum net diferită de cea dinainte de 1989. Principala diferenţă consta în poziţia dominantă a tehnocraţiei industriale şi poziţia extrem de slabă, aproape inexistentă în sistemul de putere, a instituţiilor politice.

Cu toate acestea, degradarea cea mai importantă a rezultatelor activităţii administrative nu a avut loc în economie, ci în serviciile oferite populaţiei şi societăţii, de la învăţământ, sănătate, asigurări şi asistenţă socială şi până la combaterea şomajului, protecţia mediului şi securitatea naţională. Există nenumărate explicaţii în această privinţă şi, după cum am văzut, una dintre noile caracteristici ale actualului regim este creşterea puterii sale de explicare precum şi a comunicării acestor explicaţii populaţiei şi organismelor internaţionale. Principala cauză însă care nu apare în aceste explicaţii, este faptul că îmbunătăţirea acestor servicii şi, în general, a oricăror servicii adresate populaţiei, pur şi simplu nu reprezintă un obiectiv al administraţiei. Ea nu este construită pentru asta ci, invers, pentru a absorbi de la populaţie toate resursele necesare atingerii scopului său real, acela de a face servicii nivelului de putere căreia îi este subordonată. În aceste condiţii, sistemul administrativ se orientează către două activităţi fundamentale: cea de colectare a resurselor şi cea de menţinere a stabilităţii sau liniştii sociale, adică a menţinerii sub control a populaţiei.

Colectarea resurselor se face şi ea pe mai multe căi,

dar, într-o administraţie relativ primitivă cum era cea moştenită de la regimul anterior, căile directe au o prioritate specială. Cea mai directă dintre toate căile este cea a sistemului de impozite şi taxe. Într-o societate complicată, cum sunt societăţile moderne, sistemul de taxe şi impozite este unul dintre cele mai importante mijloace de realizare a unor politici, fie ele economice, fie sociale. Acest lucru se bazează pe realitatea că orice taxă sau impozit are numeroase consecinţe atât economice, cât şi sociale, cel puţin unele dintre ele fiind previzibile. Şi, de fapt, aici, în acest sistem stă cheia oricărei guvernări. Pentru că, o guvernare constă, redusă la esenţă, în redistribuirea unei părţi mai mari sau mai mici a resurselor societăţii în funcţie nu de obiectivele şi interesele celor care au produs aceste resurse, ci urmărind atingerea unor obiective stabilite de conducătorii societăţii – elita sau grupul care controlează sistemul de putere. Până şi puterea nu înseamnă altceva decât posibilitatea, mai întâi, de a colecta această parte din resursele sociale şi, apoi, de a o utiliza pentru scopuri proprii. Dar, desigur, taxele şi impozitele reprezintă numai una dintre modalităţile de a absorbi resurse după producerea lor. Un al doilea mecanism, la fel de important, este cel al modelării consumului, cel mai simplu fiind limitarea acestuia. Vom mai pomeni aici încă un singur mecanism, cel al preluării directe, de către administraţie, a controlului şi distribuţiei resurselor esenţiale, cum ar fi pământul sau zăcămintele minerale sau unele produse de bază provenind din import.

Sistemul de putere românesc este şi el construit prioritar, dacă nu exclusiv, cu această destinaţie. În sistem, administraţiei îi revine, mai întâi, funcţia de a identifica şi aspira resursele. Apoi, de a distribui o parte din ele pentru acele servicii adresate populaţiei pe care le-am pomenit. După aceea, de a oferi politicilor stabilite la nivel naţional resursele necesare realizării lor. În acest proces intervin

două momente esenţiale. Primul este cel al selectării resurselor aspirate. Cel de al doilea, al selectării destinaţiei acestor resurse astfel colectate şi al raporturilor între diferite destinaţii. O asemenea manipulare selectivă şi modelatoare a impozitelor şi taxelor este imposibilă pentru sistemul actual de putere. Motivul principal nu este, cum a fost invocat nu rareori, incapacitatea de a înţelege şi de a prevedea consecinţele economice şi sociale. Unul dintre motive constă în mărimea foarte limitată a acestor resurse, în raport cu nevoile formulate. Şi mai importantă este însă opţiunea cu privire la priorităţi. Iar pentru sistemul actual de putere ea ar putea fi formulată astfel: prioritatea asigurării de servicii populaţiei şi societăţii trebuie considerată a avea nivelul cel mai scăzut în raport cu celelalte priorităţi. Aceasta este regula de aur a administraţiei româneşti de după revoluţie. Ea nu a fost formulată însă administraţia i se supune fără multe proteste, cu atât mai uşor cu cât îi este familiară. Într-adevăr, conform acestei reguli funcţionase administraţia şi în vechiul regim. Atunci, ea trebuise să absoarbă resursele şi să controleze populaţia pentru a îndeplini obiectivele formulate de birocraţia politică. Acum, aceleaşi funcţii sunt îndeplinite pentru a da satisfacţie tehnocraţiei industriale.

Asigurarea stabilităţii sociale este evident necesară pentru a permite şi colectarea şi redistribuirea resurselor. Administraţia este şi de astă dată principalul instrument iar aici are loc un proces extrem de interesant pentru modul în care s-au stabilizat raporturile dintre administraţie şi populaţie în perioada de după revoluţie. Căci, în această privinţă, administraţia este supusă unor presiuni care vin din două direcţii principale. Una este reprezentată de sindicate. Dar, sindicatele nu înseamnă populaţia, ci salariaţii, care într-un fel sau altul, sunt până la urmă cuprinşi în sistemul birocratic, fie administrativ, fie tehnocratic. Cea de a doua direcţie este reprezentată de

populaţia însăşi, mai slab organizată, mai incoerentă şi, net, mai puţin primejdioasă. Până acum, cel puţin, administraţia a ales strategia de a ceda tot timpul în faţa presiunilor sindicatelor – şi apoi de a le anula victoriile prin intermediul politicilor monetare şi fiscale – şi de a nu ceda niciodată în faţa populaţiei, aproape indiferent de cererile acesteia.

Administraţia şi-a construit până la urmă şi o adevărată ideologie a puterii sale şi a reprimării mişcărilor contestatare, sub denumirea înşelătoare de „stat de drept”. Deşi argumentaţia ideologică este mai sofisticată, în esenţă ea se reduce la afirmaţia că populaţia trebuie să se supună deciziilor şi regulilor administrative. Existenţa unor mecanisme administrative de contestare a acestora este o simplă formalitate. Ceea ce este mai interesant este faptul că, cele trei niveluri ale sistemului de putere care exercită o parte a puterii reale, nu consideră necesar ca ele însele să respecte regulile şi deciziile. Nu este vorba aici de cazurile de corupţie sau de ilegalitate frecventă care rămân nesancţionate şi care pot fi puse, pur şi simplu, pe seama unor disfuncţionalităţi ale sistemului juridic, pe seama tranziţiei etc. Este vorba de exemple de nerespectare a regulilor cum a fost formarea Guvernului Văcăroiu sau ignorarea „Strategiei de reformă” a guvernului etc.

La această ideologie a „statului de drept” se adaugă, pentru legitimarea puterii administrative asupra populaţiei, o altă ideologie, mai subtilă, mai credibilă şi, categoric, mai periculoasă. Este vorba de ideologia „intereselor şi obiectivelor naţionale”. Şi ea este complexă şi a fost dezvoltată continuu, din diferite motive şi în sprijinul unor interese extrem de diverse, de la 1848 încoace. Teza ei de bază este că interesele naţionale primează asupra intereselor individuale şi că, acestea din urmă pot, ba chiar trebuie sacrificate fără şovăire pentru atingerea unui interes naţional. De-a lungul istoriei

moderne şi contemporane a României nu s-a găsit nimeni care să conteste vreodată această teză, iar ea a fost continuu acceptată de populaţia însăşi. Cauzele credibilităţii acestei ideologii trebuie căutate în dificultăţile istorice de formare a statului naţional român şi a pericolelor reale pe care acesta a trebuit să le înfrunte în scurta sa istorie. Or, această bază, niciodată pusă în discuţie, a fost utilizată pentru a crea legitimarea celor mai diverse instanţe. Secretul tuturor invenţiilor de acest fel constă în concentrarea nu asupra intereselor naţionale – acestea rămân de regulă obscure –, ci asupra instanţei care este îndreptăţită să acţioneze în numele lor. În timpul regimului comunist, această instanţă era partidul comunist. În regimul postrevoluţionar, această instanţă nu mai este un partid politic, mai întâi pentru că orice partid este contestat de alte partide, iar apoi pentru că niciun partid politic nu se mai poate identifica cu statul. În schimb, administraţia, mai ales administraţia centrală, poate. Ea nu poate, desigur, defini interesele naţionale. Nu poate defini decât propriile obiective, iar acestea sunt triviale. În schimb, poate prezenta orice decizie referitoare la continuarea dominaţiei asupra populaţiei şi a absorbirii unei cantităţi cât mai mari de resurse de la aceasta, drept decizii luate pentru satisfacerea unor interese naţionale. Invers, orice contestare sau opoziţie faţă de acestea pot şi sunt prezentate drept opuse intereselor naţionale şi, prin urmare, condamnabile.

Există, desigur, interese naţionale – şi vom discuta despre acestea pe larg, mai încolo. Cea mai caracteristică abordare a lor în perioada postrevoluţionară este aceea că, deşi reprezintă unul dintre clişeele cele mai banale ale discursului politic şi administrativ, până în prezent, niciunul dintre actorii puterii – fie el la guvernare, fie doar un pretendent la aceasta – nu a făcut un efort serios de identificare şi definire a lor. Interesele naţionale continuă să rămână o necunoscută, ceea ce favorizează substituirea

lor cu interese de grup, ale unor instituţii sau chiar, mai rar, dar mai grav, ale unor persoane. Dincolo însă de această substituire, teza superiorităţii intereselor naţionale asupra celor individuale nu face altceva decât să reia şi să menţină ca principiu al relaţiei dintre stat şi individ superioritatea statului asupra individului. Statul, şi în consecinţă administraţia, continuă să fie perceput ca o entitate aparte, care transcende indivizilor care o alcătuiesc, fie luaţi individual, fie ca un tot. Această premisă este fundamentală pentru menţinerea funcţiei de control asupra populaţiei pe care administraţia şi-o asumă ca principală funcţie socială. La celălalt capăt al relaţiei, rolul populaţiei este de a fi o simplă resursă – sau izvor de resurse – pentru administraţie.

Se constituie, astfel, două domenii disjuncte. Pe de o parte, avem statul, a cărui principală funcţie este să vegheze şi să satisfacă interesele naţionale şi care se consideră – şi este considerat – îndreptăţit ca, în acest scop să acţioneze fără să-i pese prea mult de interesele indivizilor şi ale populaţiei. Pe de altă parte, avem interesele populaţiei şi ale indivizilor care o compun şi care au ca spaţiu de manifestare ceea ce mai rămâne după satisfacerea obiectivelor şi intereselor stalului, adică ale administraţiei centrale. Ideologia „intereselor naţionale” şi sistemul de valori care o fundamentează nu sunt altceva decât baza dominării societăţii de către birocraţia administraţiei centrale. De la bugete la legislaţie şi structuri instituţionale, şi administraţia şi societatea sunt construite pentru a satisface acest principiu. Fiind o ideologie generalizată, nu o contestă nimeni. Nimănui, nici partidelor politice, nici sindicatelor, nici organizaţiilor neguvernamentale, nici indivizilor nu le-a venit ideea că interesul naţional cel mai important este satisfacerea intereselor populaţiei şi indivizilor, de la cele economice şi de securitate, la cele culturale sau de educaţie.

Până la urmă, rezultă că administraţia, în ciuda

puterii pe care o exercită asupra populaţiei şi a controlului asupra unor resurse importante, nu este totuşi decât un element în sistemul de distribuţie al puterii. Deciziile cu privire la felul cum se redistribuie resursele şi cum se utilizează puterea nu aparţin administraţiei. În regimul comunist, ele aparţineau birocraţiei politice a partidului comunist. În actualul sistem de putere, rezultat în urma tranziţiei, ele aparţin, într-un mod mult mai complex, tehnocraţiei industriale.

Populaţia sau lipsa de putere

Al treilea nivel îl reprezintă tehnocraţia industrială. De rolul ei în sistemul puterii şi de drumul parcurs pentru a ajunge la acesta ne vom ocupa, pe larg, în continuare. Pe ultimul nivel al sistemului, acolo de unde puterea este absorbită, dar nu alocată, se află populaţia. Nu muncitorii, nu ţăranii, nu salariaţii, ci populaţia, cetăţenii, caracterizaţi nu prin ocupaţie, nu prin venituri şi avere, nu prin gradul de cultură, vârstă, sau sex, sau naţionalitate, ci prin calitatea simplă de a fi – parafrazându-l pe Ceauşescu – simpli cetăţeni. În sistemul politic construit după revoluţie, asta echivalează cu a fi alegători. În sistemul de putere, echivalează cu a fi lipsiţi de putere.

Există cel puţin trei caracteristici pe care populaţia le împărtăşeşte singură, în raport cu celelalte niveluri ale sistemului de putere. Este singurul nivel la care ea este un obiect al puterii şi nu un participant la aceasta. De asemenea, este singurul nivel al puterii care nu este structurat în niciun fel şi nu dispune de organizare proprie. În al treilea rând, este singurul care reacţionează negativ faţă de celelalte niveluri.

Sunt nenumărate structuri care pot fi identificate la nivelul populaţiei, utilizând cele mai diferite criterii, de la cele demografice la cele economice sau culturale. Cu toate acestea, niciuna dintre aceste structuri nu este o structură de putere. În raport cu puterea, populaţia se prezintă ca o uriaşă masă amorfă. Mai mult, ea este forţată să nu se

structureze. Am văzut deja cum „politicienii” primului nivel s-au opus unei structurări politice spontane a populaţiei imediat după revoluţie. Tot astfel, administraţia se opune structurării populaţiei la nivel comunitar. Bătălia reală care se duce pentru autonomia autorităţilor locale nu este cea dintre administraţia locală şi cea centrală. Există, desigur, şi o asemenea bătălie, care este însă neesenţială pentru că substratul ei este politic. S-a întâmplat pur şi simplu ca alegerile locale şi cele generale, ambele desfăşurate în 1992, să dea câştig de cauză unor grupări politice adverse. Ca urmare, în vreme ce administraţia centrală este controlată de politicienii coaliţiei guvernamentale, politicienii din fruntea administraţiilor locale sunt mai ales reprezentanţi ai opoziţiei. Nucleul conflictului nu este, deci, de natură administrativă, deşi lozincile aruncate în luptă se referă, desigur, la democraţie, autonomie locală etc. Ca toate bătăliile politice şi aceasta se va termina printr-un compromis de principiu şi va continua, în realitate, la nesfârşit, pe o scară mai largă sau mai restrânsă, în funcţie de evoluţia raporturilor de forţe pe plan local. Există în această perioadă de „aşezare” a unor raporturi de putere şi o confruntare între centru şi periferie, între instituţiile administrative centrale, care militează pentru un control sporit asupra sucursalelor lor din judeţe şi localităţi şi încercarea acestora de a dobândi o mai mare autonomie decizională şi, implicit, un control sporit asupra resurselor locale. Nu este o noutate. Exista şi pe vremea vechiului regim. Numeroşi conducători locali, de altfel ocupând funcţii importante în ierarhia partidului comunist, şi-au construit o bună imagine în rândul populaţiei pentru că au reprezentat mai degrabă interesele locale decât cele ale birocraţiei centrale. Competiţia între Capitală şi judeţe, iar, în judeţe, între localităţi este internă din punctul de vedere al birocraţiei administrative şi se va termina şi ea cu un compromis, cele două componente, administraţia centrală

şi cea locală aparţinând, până la urmă, aceluiaşi nivel al puterii.

Bătălia reală pentru putere se poartă între populaţie şi administraţie. Între administraţia care se străduieşte să-şi întărească controlul asupra populaţiei, făcându-l, pe de o parte, cât mai eficient, iar, pe de altă parte, cât mai lipsit de contrapondere, şi populaţia, nestructurată şi neorganizată, pentru care însă s-a ivit prilejul de a prelua controlul asupra unei părţi a administraţiei, cea locală, prin intermediul unor politicieni sancţionabili de către populaţie. Până acum, populaţia a pierdut bătălia. Pe de o parte, pentru că, în actualul sistem, sprijinul partidelor pentru politicienii care candidează în alegerile locale este mai important decât sprijinul nemijlocit al populaţiei. Alegerile locale continuă să fie un simplu reflex al luptei politice la nivel naţional. Iar partidele politice, indiferent dacă sunt în opoziţie sau la guvernare, sprijină actualul sistem de putere. Pe de altă parte, pentru că politicienii propuşi de partide sunt reprezentanţii partidului lor în plan local şi nu reprezentanţii populaţiei în raport cu structurile administrative. Ca urmare, ei sunt rapid integraţi în sistemul de putere drept lideri administrativi, într-un mod foarte asemănător cu cel prin care guvernul a fost integrat ca simplu vârf lipsit de autoritate al piramidei administrative centrale.

În aceste condiţii, populaţiei nu-i mai rămâne decât efortul de a se sustrage controlului şi puterii. Este o strategie pe care populaţia a aplicat-o de secole. Pentru că nu poate să se opună administraţiei, pentru că este lipsită de obiective, de organizare, de bază ideologică şi de mijloace, populaţia a ales întotdeauna soluţia evadării, eludării, evaziunii, care pot lua orice formă, de la simpla evaziune fiscală şi lipsa de simpatie faţă de administraţie, şi până la contrabandă, bişniţă, delincvenţă şi, mai ales, această economie ascunsă, paralelă cu cea oficială şi adesea parazitând-o, şi care s-a dezvoltat atât de mult

după revoluţie.

După revoluţie, lipsa de putere a populaţiei s-a stabilizat ca o caracteristică a sistemului doar relativ târziu. A avut loc aici o evoluţie caracterizată, pe de o parte, de un punct de pornire cu totul special, iar, pe de altă parte, de o tendinţă evidentă şi continuă. Punctul de pornire a fost concentrarea puterii în timpul revoluţiei tocmai la nivelul populaţiei. Într-o primă fază, populaţia a controlat puterea direct, grupurile mari şi anonime de oameni încredinţând-o, cu suspiciune, unor lideri ad-hoc, ale căror iniţiative erau sau nu aprobate pe loc. Această formă de democraţie primitivă este evident inadecvată într-o societate modernă şi, mai ales, pentru o populaţie numeroasă. Ea a sucombat rapid, iar strada n-a mai avut foarte curând decât un rol, e adevărat, pitoresc şi sâcâitor, ca în cazul Pieţei Universităţii, dar neesenţial în modelarea deciziilor. Foarte curând, începând chiar din decembrie 1989, strada a încetat să mai fie locul de manifestare al populaţiei şi a rămas doar terenul grupurilor de manevră ale partidelor politice. Cu toate acestea, o bună perioadă după revoluţie, care s-a întins chiar şi după alegerile din mai 1990, populaţia a rămas principalul factor de legitimare a accesului la putere. Nu este vorba aici de criteriul formal al rezultatului alegerilor, ci de participarea activă şi intensă a populaţiei la viaţa politică a ţării.

Acest lucru este important pentru că singurul mod în care populaţia poate participa la sistemul de distribuţie al puterii, ca deţinător al puterii şi nu doar ca obiect al acesteia, este prin intermediul politicului. Dar, populaţia nu formulează teme, obiective şi strategii politice. Tot ce a putut face a fost să se integreze, cu bună credinţă, iar uneori cu pasiune, în temele, obiectivele şi strategiile formulate de partidele şi de personalităţile politice pe care le agrea. Cum acestea erau cele ale bătăliei pentru ocuparea locurilor cheie în vârful sistemului de putere, populaţia s-a integrat în această luptă. A făcut-o iniţial cu

mult entuziasm şi identificându-se cu interesele politicienilor. Dar, pe măsură ce viaţa în România devenea tot mai complexă şi, din cauza crizei economice, tot mai grea, iar tranziţia, de care partidele politice încetaseră de mult să se mai ocupe, continua să se desfăşoare la întâmplare, populaţia a început să se retragă tot mai mult din bătălia politică. Devenea tot mai evident că obiectivele partidelor nu sunt şi obiectivele alegătorilor, în ciuda risipei de demagogie politică făcută de politicienii tuturor taberelor. O vreme, până după alegerile din 1992, unele dintre temele aruncate în lupta politică au continuat să mai stârnească participarea afectivă măcar a unor categorii de alegători. În Transilvania, discursurile naţionaliste şi ameninţarea continuă cu pericolul la adresa Ardealului aveau, în mod normal, efectul degetului care râcâie o rană reală. Alte teme erau la fel de sensibile. Atât pentru muncitori, cât şi pentru ţărani, spectrul deznaţionalizării, prin redarea proprietăţilor naţionalizate foştilor proprietari, continuă să rămână o alternativă nu doar indezirabilă, dar inacceptabilă. În sfârşit, pentru toată populaţia în curs de sărăcire – iar asta înseamnă majoritatea populaţiei –, apariţia unei pături subţiri de bogătaşi, ca rezultat al corupţiei administraţiei şi tehnocraţiei industriale apărea şi injustă şi de combătut

Dar, după alegerile din 1992, a devenit evident că sistemul politic nu doar se integrează, dar şi sprijină sistemul de putere stabilizat acordându-i exact legitimitatea pe care ele, partidele politice au smuls-o de la populaţie. Ca urmare, populaţia a început să nu mai reacţioneze favorabil nici la aceste teme, oricât de îngroşată ar fi fost utilizarea lor de către politicieni. Asta nu pentru că subiectele în sine, sau valorile asociate lor şi-ar fi pierdut din actualitate sau din acuitate, ci, pentru că simpla existenţă a realităţilor puse în discuţie nu mai este doar o moştenire a trecutului, ci un produs al societăţii postrevoluţionare, iar partidele şi politicienii sunt

principalii susţinători şi beneficiari ai acesteia.

Aşa că populaţia a început să se dezintereseze tot mai mult de viaţa politică, o dată ce s-a convins că participarea la viaţa politică nu înseamnă şi o participare la putere. Simpla înlocuire a unor politicieni cu alţii în funcţiile de conducere ale statului, precum şi înlocuirea consecutivă a unor funcţionari cu alţi funcţionari în funcţiile de conducere ale administraţiei sau economiei nu prezenta interes decât, cel mult, din punct de vedere sportiv. Era clar însă că orice schimbare de acest gen urma să aibă doar implicaţii minore, sau niciun fel de implicaţii asupra problemelor reale cărora oamenii trebuiau să le facă faţă în viaţa cotidiană. Şi, mai ales, că nu va afecta în niciun fel funcţionarea în conţinu are a sistemului.

Retragerea populaţiei din viaţa politică este un proces care s-a desfăşurat continuu din decembrie 1989 şi până în prezent şi sunt semne că va continua, dacă raportul dintre sistemul politic şi sistemul de putere nu se va modifica semnificativ. În decembrie 1989, revoluţia a adus brusc întreaga populaţie la activism politic, politica fiind singurul mod prin care populaţia, nestructurată şi neorganizată, se poate structura şi organiza pentru a participa la putere. De atunci însă această participare a scăzut continuu. Instituirea sistemului de putere bazat pe cooperarea dintre administraţie şi tehnocraţia industrială a influenţat decisiv evoluţia partidelor şi a eliminat posibilitatea organizării populaţiei ca factor politic. Dezvoltarea apoi a partidelor ca simple tabere de simpatizanţi ai unor candidaţi la funcţiile puterii şi angrenarea populaţiei în această luptă sterilă a golit de conţinut orice activism politic. După adoptare; Constituţiei şi concentrarea, după alegerile din 1992, a bătăliei politice; în sălile Parlamentului, chiar şi bătălia politică s-a transformat într-un i simplu spectacol de televiziune, plictisitor şi lipsit de interes. Încetul ci încetul, atitudinea populaţiei a evoluat de la implicarea afectivă profund dă

din timpul revoluţiei la dezamăgire, iar apoi la dispreţ. i

Retragerea populaţiei din viaţa politică este aspectul cel mai vizibil al unui proces care echivalează cu retragerea populaţiei din viaţa publică. O asemenea afirmaţie este puţin neobişnuită, dar ea caracterizează acel stadiu al relaţiilor de putere în care populaţia nu numai că nu are putere, dar devine conştientă şi de lipsa de acces la aceasta şi de lipsa unor mijloace de a forţa totuşi accesul. Retragerea din viaţa publică a populaţiei nu este o noutate. Ea a caracterizat întregul regim anterior, mai ales ultimul deceniu al acestuia, când nu numai populaţia, dar şi membrii partidului comunist refuzau pur şi simplu să se mai intereseze de politică, de vreme ce nu jucau niciun rol în aceasta. Actuala retragere a populaţiei din politică are însă o semnificaţie mai complexă. Ea nu înseamnă numai că populaţia a sesizat că rolul ei se reduce doar la a legitima accesul la putere a unor oameni pe care nu îi poate influenţa apoi în niciun fel. La asta se adaugă dispariţia încrederii că realitatea mai poate fi schimbată prin activitate şi decizie politică.

3. Eşecul tranziţiei politice

Rostul tranziţiei politice era să schimbe sistemul de putere. Sistemul prerevoluţionar era bazat pe dominaţia birocraţiei politice asupra birocraţiei administrative şi controlul total pe care aceasta din urmă îl exercita asupra populaţiei şi asupra clasei muncitoare prin intermediul tehnocraţiei industriale. Un asemenea sistem, tipic preindustrial, a putut fi creat şi să reziste doar prin eliminarea – economică şi chiar fizică – a burgheziei române, apărută în perioada interbelică, şi cu sprijinul clasei muncitorilor industriali. Sistemul a fost contestat şi, până la urmă, desfiinţat de tehnocraţia industrială, dezvoltată în paralel cu clasa muncitoare şi devenită, din ce în ce mai importantă, pe măsură ce industria devenea preponderentă în sistemul social de producţie. Toată această istorie este destul de banală pentru evoluţia

societăţilor ca urmare a industrializării. Pur şi simplu, în România socialistă, tehnocraţia industrială a preluat rolul jucat de burghezie în societăţile postfeudale ale – secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea.

Totuşi, tehnocraţia nu este burghezie, iar sistemul de putere creat de aceasta nu este cel creat de burghezie în Europa Occidentală. În plus, nu mai suntem la sfârşitul Evului Mediu, ci la sfârşitul secolului al XX-lea. Aşa că, deşi în urma revoluţiei sistemul de putere s-a schimbat, avem tot dreptul să ne întrebăm dacă s-a schimbat aşa cum ne aşteptam şi, până la urmă, chiar dacă s-a schimbat aşa cum ar fi trebuit.

Puterea fără democraţie

Apare aici o opţiune, o alegere care, în analiza ştiinţifică nu are ce căuta, pentru că are de a face cu politica. Când spunem că sistemul de putere ar trebui să fie de un anumit fel, pornim de la anumite valori şi alegeri pe care le considerăm obligatorii a fi îndeplinite. Un astfel de punct de pornire este valabil pentru foarte multe aspecte ale societăţii, dar nu este valabil pentru sistemul de putere. Cauza este că, un sistem de putere este fundamental într-o societate. Toate componentele societăţii, inclusiv valorile şi alegerile care stau la dispoziţia oamenilor se modelează în funcţie de sistem. Tocmai de aceea este foarte important să fim conştienţi de sistemul de putere pe care îl creăm pentru că, în această perioadă de tranziţie, există şansa extrem de rară în istorie de a construi sistemul de putere pe care cei mai mulţi oameni dintr-o societate şi-l doresc. Mi se pare un argument temeinic faptul că revoluţia română a afirmat cu destulă putere că cei mai mulţi oameni din ţară doresc un sistem de putere democratic.

Nu este singurul argument. Un altul, poate chiar mai solid decât invocarea revoluţiei, este necesitatea dezvoltării. România trebuie să se dezvolte şi, pentru aceasta, un sistem de putere democratic este esenţial.

Această situaţie este, în cazul României, excepţională, pentru că, în mod normal, nu există o relaţie directă între democraţie şi dezvoltare. Este adevărat că dezvoltarea este o condiţie necesară a democraţiei, care, ca sistem de putere este scump şi, uneori, risipitor. Democraţia mai este condiţionată de posibilităţile tehnice de comunicare şi de un nivel limită al cunoştinţelor politice şi al informării corecte cu privire la problemele asupra cărora trebuie să se decidă. Dar, România a depăşit de mult acel nivel minim al dezvoltării economice şi tehnologice pe care îl necesită democraţia.

La fel de adevărat este că democraţia nu condiţionează dezvoltarea. Ba, mai mult chiar, în anumite cazuri, regimurile autoritare sunt mai eficiente în a mobiliza resursele pentru dezvoltare, decât cele democratice. România s-a dezvoltat rapid între 1950 şi 1980, cu o rată a acumulării care, în unele perioade a depăşit-o chiar şi pe a Japoniei. Iar această performanţă nu a putut fi asigurată decât de un regim autoritar, capabil să mobilizeze toate resursele în folosul dezvoltării, menţinând consumul la un nivel nefiresc de redus. Că această dezvoltare şi acele resurse au fost orientate într-o direcţie care s-a dovedit a fi greşită este altă poveste, care ţine de critica sistemului socialist. Această ultimă corectură poate aduce o umbră de îndoială că un regim în care puterea este distribuită unui singur centru de comandă poate asigura o dezvoltare economică şi socială eficientă. De aceea, am putea invoca exemplul Japoniei, o ţară care a fost condusă vreme de jumătate de secol, după cel de-al doilea război mondial, nu numai de acelaşi partid politic, dar, mai ales, de aceeaşi combinaţie între administraţie şi tehnocraţia industrială care tinde să se formeze acum şi în România. Şi a fost condusă autoritar, deşi în forme mult mai subtile şi mai eficiente decât cele utilizate de partidul comunist la noi.

Chiar dacă dezvoltarea nu este condiţionată de

existenţa unui regim democratic, totuşi noi suntem acum în situaţia excepţională în care avem neapărată nevoie de un asemenea sistem politic, dacă vrem să declanşăm şi să menţinem procesele specifice dezvoltării. Tranziţia, şi cea politică şi cea economică şi socială, a ajuns la un echilibru în momentul în care sistemul de putere s-a stabilizat şi în momentul în care fiecare dintre cei care controlează cât de cât nişte resurse au ocupat un loc în sistem pe care nu mai vor, sau nu mai pot să îl schimbe. Odată cu această stabilizare, schimbările radicale în societate au luat sfârşit. Schimbări vor mai fi, desigur, şi de acum încolo, dar ele sunt deja previzibile, se aşază pe tendinţele identificabile în structurile şi relaţiile care s-au format. Aceste schimbări previzibile nu mai afectează sistemul de putere, deşi ar mai putea afecta pe multe dintre personalităţile care îl încarnează acum. Dar, aceste schimbări previzibile nu aduc după sine dezvoltarea. Ba, tind să producă şi să stabilizeze structurile tipice ale subdezvoltării.

Pentru a asigura dezvoltarea, problema principală a României nu este creşterea economică, ci menţinerea unui ritm ridicat al schimbărilor şi în economie şi în societate. Iar niciunul dintre participanţii la putere nu mai este interesat în schimbarea în continuare a realităţilor. Obiectivul lor acum este reproducerea raporturilor şi relaţiilor existente. Singura categorie care potenţial este promotoare a schimbării este populaţia. Nu clasa muncitoare, nici vreo altă categorie ocupaţională sau de venituri, ci cetăţenii, oamenii oraşelor, mai ales. În primul rând, pentru că ei sunt cei mai afectaţi de criza economică şi vor beneficia cel mai puţin de reluarea creşterii economice. În al doilea rând, pentru că ei sunt singurii care nu participă la putere. Nici măcar prin alianţă cu vreuna dintre elite.

Populaţia poate exercita presiuni serioase pentru schimbare numai dacă are, într-un fel sau altul, acces la putere. Nu este vorba de accesul formal, de participarea, o

dată la patru ani la vot, pentru a hotărî care dintre grupările din interiorul administraţiei sau al tehnocraţiei o va înlocui pe cealaltă în funcţiile de la vârful statului, fără ca prin asta să se schimbe ceva în sistemul de putere. E vorba de a reface sistemul de putere existent, astfel încât cel puţin o parte din resurse să fie sub controlul populaţiei, iar, pentru utilizarea celorlalte, populaţia să fie factorul de evaluare.

O astfel de situaţie, oricât de rară ar fi ea, se numeşte democraţie. Există un singur mod prin care populaţia poate avea acces la controlul direct sau indirect al resurselor, iar acesta este democraţia politică, atât la nivel local, cât şi naţional. Democraţia politică ar însemna controlul politic al sistemului de putere constituit de birocraţia administrativă şi de tehnocraţie.

Indiferent cât de neatractive ar fi aceste două birocraţii, iar lipsa lor de atractivitate este în mare măsură o superstiţie neîntemeiată, ele sunt indispensabile. Nu există, între sistemele de organizare socială, vreunul care să fie mai eficient decât cel birocratic. Dar, nu numai că este eficient, este singurul care poate fi controlat dintr-un centru prestabilit şi prin mecanisme sau instituţii stabile. Birocraţia este singurul mod de a gestiona puterea care permite un control total asupra populaţiei. Dar, este, în acelaşi timp, singurul mod de a gestiona puterea care permite populaţiei de a controla utilizarea acesteia prin intermediul politicului. Totul depinde de cum o foloseşti. Şi, desigur, de sistemul de putere.

Or, actualul sistem de putere este, evident, nedemocratic. El nu poate asigura controlul populaţiei asupra sistemului, căci se fundamentează tocmai pe a controla populaţia, subordonând-o cât mai complet administraţiei. Mai mult, el nu poate accepta nici măcar controlul politic al administraţiei. Administraţia este controlată de tehnocraţie. Pentru a-şi menţine supremaţia, tehnocraţia nu poate accepta niciun fel de control politic

asupra administraţiei. Aşa ceva a mai existat în fostul regim şi tehnocraţia s-a ridicat împotriva lui.

Dar, este necesară existenţa unui simulacru al acestui control. Orice ţară are nevoie de un sistem politic. Acesta, chiar dacă nu conduce cu adevărat este util pentru a legitima deciziile celor care deţin puterea şi a crea mediul înconjurător de care aceştia au nevoie pentru a asigura realizarea lor. În plus, mai este necesar pentru a se asigura că nimeni, nicio forţă politică autentică, putând aspira la conducere, nu se naşte pentru a ocupa locul gol. De aceea, tehnocraţia a sprijinit formarea partidelor politice şi a regimului parlamentar şi sprijină funcţionarea lor după caracteristicile actuale. Dar, pe de altă parte, partidele nu ajung niciodată la o conducere reală. Aşa cum poate fi utilizat pentru a menţine un sistem în esenţă autoritar, pluripartidismul poate fi la fel de bine utilizat pentru a menţine un sistem lipsit de politică. Şi, în felul acesta, ajungem la cheia întregii evoluţii postrevoluţionare.

Puterea fără politică

Ceea ce a caracterizat tranziţia în toţi aceşti ani a fost caracterul ei spontan. Pare cel puţin nerealist să vorbeşti despre spontaneitatea tranziţiei, câtă vreme legislaţia nou introdusă numără noile reglementări cu sutele, iar ele se referă la toate domeniile şi aspectele societăţii, de la economie şi educaţie până la regimul trecerii frontierei şi programele de radio. Dar, trebuie să deosebim aspectele superficiale ale tranziţiei de cele profunde. Aşa cum trebuie să facem diferenţa între a consemna legislativ o realitate socială şi a o schimba prin introducerea legislaţiei. În sfârşit, nu trebuie să cădem în cea mai răspândită superstiţie a oricărei administraţii din lume, dar mai ales a celei româneşti, aceea de a crede că, o dată emisă o reglementare, realitatea se va modela după conţinutul ei şi intenţiile legislatorilor. Schimbările introduse intenţionat pe parcursul tranziţiei s-au limitat la

simpla transformare a instituţiilor româneşti după chipul şi asemănarea instituţiilor occidentale. Atunci când, după cum era şi de aşteptat, ele au funcţionat cu totul altfel, în funcţie de realitatea în mijlocul căreia se aflau, soluţia adoptată a fost întotdeauna de a aduce alte modificări instituţiilor. Restructurările şi reorganizările au reprezentat principala preocupare a administraţiei şi guvernelor în aceşti cinci ani şi tind să devină o activitate autonomă, un obiectiv în sine, fără mare legătura cu ceea ce este în realitate. Între timp, tranziţia spontană continuă să modifice structuri şi raporturi sociale, orientări economice majore, modele culturale de bază şi instituţii sociale importante, cum ar fi familia sau comunităţile.

Caracterul spontan al tranziţiei este răspunzător de foarte multe caracteristici ale actualei societăţi româneşti. Între altele, este răspunzător şi de sistemul actual de putere. Există o legătură directă între acestea două. Sistemul de putere a rezultat şi pentru că tranziţia s-a desfăşurat spontan şi nu controlat, nu orientată spre realizarea unui proiect de societate, definit politic. O dată format, el are nevoie, în continuare, de o tranziţie spontană pentru a se putea stabiliza şi reproduce şi, mai ales, pentru a putea transforma societatea astfel încât să fie sistemul normal de putere în societate. Condiţia necesară pentru asta este lipsa unei politici globale şi instabilitatea politicilor sectoriale. Legătura dintre sistemul de putere şi caracterul spontan al tranziţiei trebuie bine înţeleasă, acesta din urmă fiind determinat de cel dintâi. Un sistem de putere care se bazează pe doi stâlpi fundamentali – tehnocraţia industrială şi birocraţia administrativă nu face din România un caz excepţional. Dar, trebuie să fim conştienţi de consecinţe. tehnocraţia industrială şi birocraţia administrativă sunt elemente constitutive ale oricărui sistem modern de putere. Ele ocupă nivelul de mijloc al sistemului. În cazul, mai rar, în care vor să controleze societatea, ele trebuie să elimine de

la putere extremele, adică, baza alcătuită din populaţie şi vârful, reprezentat de politicieni. Ceea ce uşurează sarcina tehnocraţiei şi administraţiei este că amândouă pot fi scoase din joc printr-o singură mutare – golirea de conţinut a vieţii politice. Analiza societăţilor moderne ne oferă două exemple extreme în acest caz, amândouă ilustrând situaţia unor ţări dezvoltate – Japonia şi Suedia.

Japonia poate fi considerată un caz tipic de succes al unui sistem de putere bazat pe combinaţia dintre tehnocraţia industrială şi administraţia de stat. Cele două s-au sprijinit reciproc, în toată perioada de după cel de-al doilea război mondial, tehnocraţia japoneză fiind acum cea mai puternică din lume, iar administraţia continuând să joace un rol important în menţinerea coeziunii sistemului şi a controlului celor două „capete" – populaţia şi politicienii. Rolul acestora din urmă în sistemul de putere este, în schimb, nesemnificativ. Suedia ilustrează cazul opus. Suedia este o ţară mică, situată într-un colţ nordic al Europei şi cu o tehnocraţie industrială disproporţionat de puternică: firmele suedeze se numără printre cele mai mari din lume de aproape un secol, capabile să absoarbă sau să se adapteze la toate schimbările economice şi tehnologice ale ultimilor cincizeci de ani. În acelaşi timp, pentru că de la producţia de energie şi transporturi şi până la educaţie şi urbanism, cea mai mare parte a infrastructurii se află sub controlul statului, Suedia are şi o administraţie extrem de puternică, prin mărimea resurselor pe care le controlează. Suedia însă a avut întotdeauna o populaţie independentă, cu un grad foarte ridicat de educaţie, inclusiv civică şi organizată politic pe scară largă încă din secolul trecut. Sistemul de putere suedez este dominat de populaţie, prin intermediul partidelor politice, în Japonia, nivelul mediu al sistemului a reuşit să elimine extremele, preluând conducerea societăţii. În Suedia, populaţia şi partidele controlează politic tehnocraţia şi administraţia. În România, după

revoluţie, tehnocraţia şi administraţia şi-au început ascendenţa la putere eliminând primele încercări de organizare politică a populaţiei şi golind de conţinut viaţa politică. Rezultatul şi condiţia necesară a unui asemenea proces este tranziţia spontană, adică o tranziţie a cărei evoluţie nu poate fi influenţată din centre de decizie identificabile.

Dar, dacă nu există asemenea centre de decizie, cum poate tehnocraţia, chiar în combinaţie cu administraţia să deţină puterea. Pentru a înţelege asta trebuie să adâncim discuţia despre tehnocraţie. Modul în care am vorbit despre ea până acum a inclus o foarte puternică personificare. Pentru că am desemnat cu un singur nume un mare număr de oameni care au caracteristici asemănătoare şi ocupă un loc determinant în sistemul de producţie al societăţii – conduc procesele industriale de producţie – şi, pentru că adesea am vorbit despre ei ca şi cum ar fi un unic actor social, s-a creat, probabil, impresia că tehnocraţia industrială este asemenea unei organizaţii. Ea pare a avea o unică voinţă, conştiinţa propriilor interese de grup, capacitatea de a identifica soluţiile care o avantajează şi de a impune aplicarea lor în realitate. Cum o asemenea organizaţie nu există în mod formal, putem bănui că există un adevărat complot, cu înţelegeri secrete şi acţiuni purtate subteran pentru a influenţa acele organizaţii sau personalităţi de care depind, măcar aparent, alegerile avantajoase pentru tehnocraţia industrială. Nimic mai fals decât imaginea unui asemenea „complot al directorilor”, oricât de tentantă ar fi ea într-o perioadă în care mai toată lumea este în căutarea unor asemenea determinaţii subterane, tocmai pentru că la suprafaţă nimic nu pare raţional şi consecvent. A vorbi despre tehnocraţia industrială ca şi când ar fi un singur actor social şi politic este doar o modalitate comodă de a face să se înţeleagă mai uşor că o mulţime de comportamente izolate între ele pot conduce la un rezultat

comun la fel de previzibil ca şi cum ar fi fost intenţionat şi coordonat de un centru de decizie.

Vom mai utiliza acest procedeu de exprimare, dar trebuie să fim conştienţi că un asemenea centru de decizie nu există. În realitate, oamenii care alcătuiesc tehnocraţia industrială nu întreţin între ei legături speciale, iar atunci când există ele pot fi la fel de încărcate de amiciţie sau animozitate şi conflicte ca în interiorul oricărui grup de oameni. În ciuda legăturilor economice şi tehnice care există între întreprinderile dintr-o ramură industrială sau care cooperează la fabricarea aceluiaşi produs, conducătorii acestora nu au ajuns să formeze, asemenea sindicatelor, organizaţii proprii, iar comunicarea dintre ei este destul de redusă, atunci când nu este încărcată de concurenţă interpersonală sau de tensiuni. Iar acestea din urmă nu sunt puţine, dovadă confruntarea dintre formaţiunile concurente care îşi propun organizarea tehnocraţiei industriale şi slaba lor eficienţă în a asigura atitudini unitare, ca să nu mai vorbim de politici ale acestora.

tehnocraţia românească nu a ajuns la un nivel real de organizare – comparabil cu cel al tehnocraţiei japoneze, de exemplu, şi, deocamdată, nu are nevoie de el. Deciziile pe care le iau tehnocraţii, exercitându-şi puterea, nu se referă la economie în ansamblu, sau la ramuri industriale. Fiecare mică grupare tehnocratică se ocupă exclusiv de propria întreprindere, mai mare sau mai mică, de relaţiile şi problemele acesteia. Pentru a le rezolva, are nevoie fie de resurse suplimentare, pe care le cere de la societate, fie de modificări ale legislaţiei, fie de orice alte acţiuni sau decizii administrative. Aceste cereri ale grupusculelor tehnocraţiei pleacă spre alte întreprinderi, către bănci şi comerţ, către administraţie, către populaţie, către partidele politice şi parlamentari, chiar în exterior, către partenerii lor de afaceri. Atunci când un mare număr dintre ele au un conţinut comun, care poate fi generalizat,

încetul cu încetul se conturează ideea de a introduce o nouă lege sau de a modifica unele existente. Uneori, când satisfacerea cererii presupune luarea mai multor decizii administrative, legate între ele, avem de a face cu o pseudopolitică industrială şi atunci intră în joc partidele politice care o preiau drept drapel şi asigură legitimitatea acesteia în opinia publică. Două exemple edificatoare simt suficiente.

Primul se referă la cea mai importantă măsură luată de al doilea guvern Roman, şi care, prezentată drept esenţa reformei economice, a consacrat guvernul respectiv drept reformist pentru tot restul carierei sale. Este vorba de liberalizarea preţurilor începând cu toamna lui 1991. După cum se ştie, măsura a fost justificată politico-ideologic. Liberalizarea preţurilor, pe care o recomandau cu prioritate şi Banca Mondială şi FMI, era prezentată drept un pas esenţial spre economia de piaţă. În urma ei, preţurile controlate administrativ, o caracteristică a comunismului de care voiam să ne desprindem, urmau să rămână la dispoziţia producătorilor, care le vor regla în funcţie de piaţă, după regula de aur a cererii şi ofertei. Dacă va creşte cererea, depăşind oferta, atunci şi preţurile vor creşte; dacă, dimpotrivă, cererea scade sub nivelul ofertei, atunci preţurile vor scădea şi ele pentru a stimula cererea. Simplu şi convingător. Urma să intrăm pe jumătate în capitalism, punând în mişcare ceea ce era denumit pompos „mecanismele obiective ale pieţei”. Cu toate acestea, o dezbatere uriaşă s-a declanşat în jurul acestei măsuri administrative majore, la care au participat şi partidele politice şi sindicatele şi opinia publică, împărţind pentru prima dată, dar definitiv, participanţii în „reformişti” şi „conservatori”. A fost necesar ca preşedintele Iliescu să arunce în balanţa dezbaterii greutatea întregii sale popularităţi pentru a convinge pe „conservatori” să accepte măsura, iar populaţia să o suporte, căci populaţia urma, desigur, să plătească aceste

costuri. A trebuit, de asemenea, să-şi folosească întreaga autoritate pentru a mai tempera „reformatorii” şi a-i face să accepte o liberalizare treptată a preţurilor, astfel încât şocul asupra nivelului de trai al populaţiei să fie, iniţial, mai redus. Cu această ocazie s-a lansat în dezbaterea politică românească tema care avea să ocupe locul central, cea a „ritmului reformei”, creându-se cele două tabere, cea a „reformei-şoc” în opoziţie cu cea a „reformei graduale”, termeni care vor fi folosiţi de atunci încolo drept etichete politice. Mai sunt folosiţi şi acum.

Ei bine, în spatele acestei uriaşe dezbateri era o realitate mult mai banală. tehnocraţia industrială presa pentru mărirea preţurilor la toate produsele industriale. Nu avusese loc niciun congres al tehnocraţiei şi nici comploturi subterane. Directorii şi contabilii şefi de întreprinderi nu se întâlniseră în secret pentru a se înţelege cum să corupă politicienii şi guvernanţii pentru a susţine măsura şi nici nu elaboraseră planul prezentării ei ideologice. Pur şi simplu, ei se înfruntau toţi cu aceeaşi problemă fundamentală: în mai toate întreprinderile industriale, cheltuielile de producţie depăşeau veniturile realizate din vânzarea producţiei. În toată perioada de după revoluţie, salariile şi sporurile adăugate acestora fuseseră mărite, uneori până la dublare, în timp ce timpul de muncă fusese redus, prin reducerea săptămânii de lucru, prin mărirea duratei concediilor de odihnă şi ca urmare a grevelor. Disciplina industrială scăzuse catastrofal după revoluţie şi o bună parte din producţie, produse finite sau componente sau chiar numai materii prime, erau pur şi simplu furate, uneori chiar de muncitorii din întreprindere, iar alteori de conducerile înseşi. Comerţul cu produse furate atingea, pentru unele produse, cote internaţionale. Pentru a avea tabloul complet, mai trebuie să fie adăugate şi stângăciile manageriale ale tehnocraţiei. Toate acestea afectau dramatic productivitatea muncii şi, în consecinţă, rezultatele

financiare ale întreprinderilor.

În toamna lui 1990, industria românească, în ansamblu, cheltuia mai mult decât producea, aşa că soluţia care se impunea era să i se aloce mai multe resurse, în parte preluând din alte ramuri industriale, în parte de la populaţie. Mecanismul era simplu: majorarea preţurilor la produsele industriale. Iar decizia necesară pentru asta a fost prezentată şi considerată ca indispensabilă. Or, asta nu este adevărat. Mai erau posibile, teoretic măcar, cel puţin două soluţii alternative.

Una era de a subvenţiona întreaga industrie. Existau, au existat întotdeauna, în sistemul industrial românesc, întreprinderi, chiar ramuri industriale care erau subvenţionate fie direct de la buget, ca în cazul industriei miniere, fie indirect, prin intermediul creditelor cu dobânzi preferenţiale, sau a fondurilor de investiţii. Nu ar fi fost, deci, o noutate. Metoda fusese folosită cu succes pe tot parcursul fostului regim pentru a controla administrativ resursele care, altfel, ar fi fost sub controlul direct al tehnocraţiei. O asemenea soluţie ar fi echivalat cu refacerea subordonării tehnocraţiei industriale faţă de administraţie, în general, şi faţă de guvern, în particular, de vreme ce toate aceste ajutoare indispensabile ar fi fost gestionate de guvern prin intermediul administraţiei.

Cea de a doua soluţie ar fi fost chiar şi mai radicală şi, categoric, mai mult în spiritul economiei de piaţă. Ea ar fi constat în luarea unor măsuri ferme pentru creşterea productivităţii muncii, reducerea cheltuielilor de producţie, întărirea disciplinei de muncă şi restructurarea internă a unora dintre întreprinderi, probabil a celor mai multe. Punctul de pornire pentru o asemenea soluţie ar fi fost acceptarea ideii că reducerea de productivitate care a urmat revoluţiei se datorează în mare parte chiar tehnocraţiei industriale, incapacităţii sale de a asigura exact ceea ce promisese imediat după răsturnarea vechiului regim, adică un management inteligent al

resurselor şi capacităţilor industriale. Ar fi echivalat cu recunoaşterea necesităţii restructurării actualei tehnocraţii, ca o condiţie prealabilă oricărei alte restructurări. Dincolo de asemenea procese de natură ideologică, ar mai fi însemnat un control politic asupra tehnocraţiei, bazat pe o politică de dezvoltare industrială al cărei accent s-ar fi mutat dinspre tehnologie către management.

Avem de a face, deci, cu trei soluţii alternative, dintre care două ar fi condus direct la reducerea puterii tehnocraţiei industriale prin preluarea controlului asupra acesteia, fie de către administraţie, în prima variantă, fie de către o structură politică oarecare, în a doua. A treia soluţie, nu făcea altceva decât să consacre dominaţia tehnocraţiei atât asupra administraţiei, cât şi asupra politicienilor. A fost adoptată aceasta din urmă, dovedind capacitatea tehnocraţiei de a elimina alternativele care o dezavantajează şi de a le impune pe cele care consacră autoritatea ei asupra resurselor.

Cel de-al doilea exemplu, este cel al aşa-numitelor „blocaje financiare”, care au început să devină un mecanism rutinier al reglării economiei naţionale. Aici este şi mai evident mecanismul prin care tehnocraţia industrială impune decizii la nivel naţional fără a avea nevoie de o coordonare naţională, prin simpla repetare a aceluiaşi comportament. Blocajul financiar apare atunci când un număr de întreprinderi ajung în situaţia de a nu-şi mai putea plăti furnizorii. Aceştia, la rândul lor, trebuie să-şi plătească propriii furnizori, dar, desigur că nu o fac, pentru că nu au cu ce. Acest lanţ de neplăţi se întinde inexorabil pe întreaga economie, fără a fi luat prea în tragic de nimeni. A devenit aproape un mecanism economic normal şi este privit ca atare. Până şi guvernul a intrat în acest joc de-a „blocajul financiar”, întârziind plăţile către furnizorii săi, sau forţând administraţia locală să întârzie plăţile prin repartizarea cu întârziere a

fondurilor care îi sunt destinate. Asta măreşte blocajul financiar, dar reduce cheltuielile guvernamentale şi, astfel, deficitul bugetar.

Acest proces nu poate continua la infinit. Vine un moment în care economia pur şi simplu nu mai poate funcţiona pentru că nimeni nu mai poate face plăţile necesare din lipsă şi de bani şi de credite. Şi aici există mai multe soluţii, dintre care unele dezavantajează tehnocraţia industrială, iar cele mai radicale îi afectează direct puterea. O soluţie radicală ar fi întărirea disciplinei financiare şi contractuale, falimentarea şi restructurarea întreprinderilor care ajung în incapacitate de plată şi neacceptarea răspândirii blocajului financiar. Aici, băncile ar putea interveni, refuzând acordarea de credite. Dar nu o fac, de teama de a nu stârni reacţii sociale. Iar sindicatele reprezintă principalul instrument prin care sarcina rezolvării „blocajului financiar” trece în seama guvernului, adică a societăţii. Guvernul trece la „deblocarea financiară”, adică pompează noi resurse în sistemul industrial, dar nu pentru a-l optimiza, ci pentru a-l ajuta să se reproducă aşa cum este, cu deficienţele lui cu tot. În cinci ani de zile, industria românească a ajuns de trei ori în blocaj financiar şi de trei ori acesta s-a rezolvat prin preluarea de către societate a costurilor.

În niciunul dintre aceste cazuri, tehnocraţia industrială nu a avut nevoie de un centru de decizie, care să impună decizii evident în favoarea ei. De fiecare dată însă soluţia s-a luat în favoarea tehnocraţiei industriale, a reproducerii poziţiei sale dominante în procesul de producţie industrială, cu toate că procesul este şi scump şi prost, iar menţinerea lui fără a-l schimba este principala cauză a deteriorării nivelului de trai şi a formării structurilor specifice subdezvoltării.

Tocmai pentru că nu dispune de un centru de decizie proprie, tehnocraţia industrială trebuie să acţioneze pentru ca el să nu se constituie în altă parte şi, mai ales, să

nu se constituie la nivel politic. Un centru de coordonare politică ar conduce automat la impunerea de politici industriale tehnocraţiei. Lipsa unui asemenea centru favorizează tranziţia spontană. Iar tranziţia spontană favorizează tehnocraţia.

Cum se face însă că, la putere fiind, tehnocraţia nu acţionează pentru creşterea eficienţei, productivităţii şi rentabilităţii propriilor întreprinderi? Cea mai răspândită credinţă este că tehnocraţia e neapărat interesată în succesul întreprinderilor pe care le conduce. În această formă generală, premisa este corectă. Dar, s-a considerat de la sine înţeles că „succesul întreprinderilor" înseamnă creşterea eficienţei şi rentabilităţii acestora. Această premisă este greşită. În timpul regimului comunist, rentabilitatea şi eficienţa nu au fost niciodată un obiectiv al activităţii industriale, în ciuda frecvenţei cu care apăreau în discursurile oficiale şi în programele partidului comunist. Orice măsură îndreptată în principiu spre promovarea acestora era rapid înăbuşită chiar de cei care o aplicau, pentru că efectele ei intrau în contradicţie cu obiectivele politice ale regimului. După revoluţie, eliberate de presiunea politică, întreprinderile, adică tehnocraţia, şi-au definit succesul nu prin eficienţă şi rentabilitate, ci prin simpla reproducere. tehnocraţia industrială nu are de ce să promoveze eficienţa şi rentabilitatea, pentru că propriile ei poziţii nu depind de obţinerea acestora. Puterea lor depinde nu de rezultatele producţiei, ci de simpla ei existenţă, de existenţa întreprinderii, a muncitorilor ei, a resurselor alocate pentru menţinerea în funcţiune a utilajelor, instalaţiilor etc., a locului pe care îl ocupă în sistemul de producţie şi din care rezultă mărimea presiunii sociale pe care o poate exercita.

Pentru a reproduce toate acestea este obligatoriu să nu existe niciun fel de politici. Nici industriale, nici chiar sociale. Primele ar impune activităţilor industriale, direct şi imediat, obiective a căror promotori ar subordona

tehnocraţia. Politicile sociale ar stabili criterii de importanţă şi ar sili activităţile industriale să devină funcţionale în raport cu acestea. Altfel spus, ar obliga sistemul industrial nu numai să existe, dar şi să fie folosit în scopuri care nu sunt definite de el. tehnocraţia industrială nu a complotat pentru a elimina tranziţia coordonată politic în favoarea unei tranziţii spontane. Dar a sprijinit, prin simplul ei comportament social, caracterul spontan al tranziţiei şi s-a opus, ideologic şi politic, oricărei încercări de exercitare a unui control asupra ei înseşi. A promovat formarea actualului sistem de putere al cărui principal beneficiar este.

O conjunctură care l-a favorizat a fost, fără îndoială, incapacitatea sistemului politic de a prelua conducerea societăţii, în special pentru că nu a putut genera partide politice autentice.

IV. PARTIDELE ORIGINALE – OPOZIŢIA

*

Într-un asemenea sistem de distribuire a puterii, partidelor politice nu le revine niciun rol şi, în consecinţă, nicio putere autentică. Termenul de „putere autentică” nu este prea corect, dar el trebuie subliniat aici pentru a-l deosebi de un alt aspect, mult mai vizibil şi care adesea este confundat de opinia publică cu puterea. Căci politicienii, de fapt conducerile naţionale şi locale ale partidelor politice mai importante şi, mai ales, parlamentarii acestora, beneficiază de numeroase mici privilegii şi avantaje personale. Acesta se poate întinde de la salarii mărite cu prioritate şi transport public gratuit şi până la accesul la micul trafic de influenţă realizat prin intermediul administraţiei sau tehnocraţiei şi care poate fi, uneori, extrem de lucrativ. Aceste privilegii cu caracter personal nu au totuşi nicio legătură cu puterea şi nu trebuie confundate cu aceasta. Puterea se referă la capacitatea de a decide cu privire la orientarea şi utilizarea resurselor în societate. Privilegiile pot însă

însemna – şi asta se întâmplă în România după revoluţie – plata care se acordă acestor politicieni cu numele pentru a accepta să nu participe la distribuţia puterii. În schimb, ei participă la ceremonialul puterii, care înseamnă acel lung şir de negocieri, şedinţe, discuţii etc. care, în final, nu face altceva decât să binecuvânteze deciziile luate în centrele autentice ale puterii. De asemenea, mai participă la eticheta puterii care, uneori sâcâitoare, are totuşi partea ei de confort. Căci, în afară de depunerile de coroane, cuvântările parlamentare şi întâlnirile oficiale, mai înseamnă autoturism de serviciu, gardă personală, acces prioritar la serviciile administrative, excursii în străinătate etc.

1. Etapa „democraţiei originale”.

Sistemul de distribuţie al puterii politice care s-a constituit în România după revoluţie nu are nevoie de partide politice pentru a funcţiona.

Dimpotrivă, partidele politice pot fi, în anumite circumstanţe, un inconvenient serios. Este incorect să se considere că a existat un complot pentru a înlătura partidele politice de la putere. Nu are niciun rost să considerăm că birocraţia, tehnocraţia şi micul grup de la vârful sistemului, care ocupă funcţiile de decizie în stat, au conspirat împreună pentru a menţine, de cinci ani încoace, partidele politice în situaţia umilitoare, dar aurită, de a fi simple ghirlande decorative pe edificiul puterii reale. O explicaţie bazată pe ipoteza unui complot s-ar bucura de popularitate, atât la public, căruia, de regulă, îi plac istorioarele cu comploturi, cât şi la politicieni, care ar putea-o utiliza în polemica lor cu adversarii politici. Ar fi şi mai convenabilă, pentru că este infinit mai uşor să înlături un complot, decât să transformi în partide politice autentice, capabile să exercite puterea, actualele grupuri de politicieni. Dar, ar fi cu desăvârşire falsă. În realitate, principalele cauze pentru care partidele politice nu participă la sistemul de putere trebuie căutate în primul

rând chiar în partidele politice.

Atunci când în decembrie 1989, CNFSN a trecut la organizarea sistemului de putere bazat pe structura piramidală a birocraţiei administrative a fostului regim, el nu avea la dispoziţie partide politice pe care să le introducă în sistem. Nici nu le simţea nevoia, aşa cum nu le-o simţea nici populaţia, care s-a grăbit să încerce să transforme FSN într-un partid politic, iniţiativă faţă de care Consiliul Naţional a avut mari rezerve. Mai face şi acum carieră acea nefericită afirmaţie a lui Ion Iliescu legată de „democraţia originală”, care nu mai are nevoie de partide politice. Ea a fost frecvent utilizată pentru a dovedi că Ion Iliescu este un nostalgic al autoritarismului, dovadă că, iată, s-a opus condiţiei sine qua non a oricărei democraţii, adică pluralităţii partidelor politice.

Teza „democraţiei originale” a fost atacată cu furie de opoziţia politică şi luată în derâdere de mass-media internaţională, dar, între decembrie 1989 şi mai 1990, România chiar a trecut printr-o perioadă de democraţie originală. Câteva trăsături care caracterizau această originalitate s-au stabilizat în acea perioadă şi au continuat să rămână definitorii pentru sistemul politic românesc chiar şi atunci când acesta a luat forme mai normale.

În primul rând, lupta care se dădea la nivel politic se purta pentru a stabili cine va conduce ţara şi nu pentru a stabili cum anume va fi ea condusă şi încotro. Chiar din primele zile de după revoluţie, când disidenţii proveniţi din elita culturală au început să-i conteste pe disidenţii proveniţi din fosta birocraţie politică, tema disputei nu a fost că aceştia nu conduc bine, au alte obiective decât cele ale revoluţiei etc. Motivul contestării era pur şi simplu că oameni ca Ion Iliescu, Silviu Brucan, Alexandru Bârlădeanu, Dan Marţian ş.a. nu sunt îndreptăţiţi să conducă pentru că au făcut parte din fosta nomenclatură şi că, drept şi moral este ca cei care s-au mai bucurat o dată de privilegiile conducerii să se dea acum la o parte pentru

a face loc altora. Posturile de conducere ale ţării şi puterea în general erau considerate nu ca o funcţionalitate, ci ca o recompensă, iar cei care nu o avuseseră niciodată se simţeau mai îndreptăţiţi să o capete decât cei care o mai avuseseră.

Această temă referitoare la „cine are dreptul să conducă ţara" a devenit nu numai principală, dar singura temă realmente importantă a dezbaterii politice de după revoluţie. În jurul ei s-au format partidele politice, în jurul ei s-au desfăşurat campaniile electorale, în jurul ei s-au purtat toate intrigile politice ulterioare. Nu era o bătălie pentru putere. Era o bătălie pentru privilegiile care însoţesc deţinerea şi exercitarea puterii. Pentru protocolul care însoţeşte înaltele funcţii în stat, de la maşini, secretare şi bodigarzi şi până la apariţiile la televiziune, întâlnirile oficiale şi participările la ceremonii. Pentru privilegiul de a primi nenumărate mici favoruri de la cei din jur, subordonaţi sau doar fascinaţi de funcţia sau înaltul titlu conferit şi pentru „puterea" de a împărţi mici favoruri apropiaţilor, cum ar fi case, slujbe, o afacere profitabilă sau un tratament excepţional în raporturile cu instituţiile administrative. Era într-adevăr o competiţie meschină şi nimeni nu a sesizat acest lucru mai bine decât populaţia. Atitudinea populaţiei faţă de politică a rămas continuu aceeaşi şi a fost net determinată de perceperea acestei realităţi, oricâte floricele retorice i s-ar fi adăugat.

O altă caracteristică a acelei perioade a fost adoptarea soluţiei ca, atâta vreme cât nu este vorba de altceva decât de împărţirea privilegiilor puterii şi nu de împărţirea puterii propriu-zise, conflictele se dezamorsează asigurând participarea la acestea a unor adversari rezonabili. Într-un fel, acest principiu a funcţionat chiar de la început, de la constituirea CNFSN, în care a fost înghesuită toată lumea care revendica asta, sau pur şi simplu se aflau prin împrejurimi. Consacrarea soluţiei a reprezentat-o, însă, constituirea CPUN.

Iluziile „consensului naţional”.

Dacă este să facem o ierarhie a originalităţilor democraţiei, atunci CPUN va ocupa, categoric, un loc de frunte. El şi-a asumat rolul de parlament al partidelor politice existente, în care acestea se puteau înţelege între ele cum anume să conducă ţara. Deşi format ca urmare a presiunilor opoziţiei împotriva lui Ion Iliescu şi a grupării reprezentată de acesta, CPUN a însemnat, de fapt, marea lui victorie. Era încarnarea însăşi a doctrinei care îi era cea mai apropiată şi de care era cel mai ataşat, aceea a consensului naţional. În linii mari, această doctrină este teoretizarea conducerii societăţii de către tehnocraţie prin intermediul unei birocraţii administrative puternice şi centralizate. Evident că nu a fost niciodată prezentată ca atare şi, probabil că nici măcar Ion Iliescu nu este pe deplin conştient de asta.

Consens naţional înseamnă că, dincolo de interesele de grup sau personale, dincolo de orice opţiuni, există o soluţie unică, cea mai bună, cea pe care o impune realitatea dacă, ajutat de tehnicieni şi specialişti, ajungi să o cunoşti suficient de bine. Această soluţie de bază este la fel de inflexibilă şi inexorabilă ca legile gravitaţiei. Pentru a sublinia caracterul ei absolut, se consideră că ea reprezintă interesul naţional şi, cum nimeni nu se poate ridica împotriva interesului naţional, în jurul ei se constituie un consens. În faţa soluţiei purtătoare a interesului naţional, politicienii nu pot decât să se încline, acceptând-o, pe de o parte şi aducându-i mici adăugiri, neesenţiale, pe de altă parte. Democraţia se desfăşoară în jurul acestor adăugiri neesenţiale. Ele pot reflecta interese de grup sau chiar personale care, de regulă, sunt divergente, dar, la urma urmei, sunt legitime, din cauza diversităţii „naturii umane” şi a societăţii. Soluţionarea lor se poate face prin compromisuri, după regula „mai dai tu, mai lasă şi el”. În niciun caz ele nu pot afecta soluţia de bază. Atunci când s-au realizat compromisurile, s-a atins

consensul naţional total, soluţia poate fi aplicată şi ea va mulţumi pe toată lumea.

Fundamentul acestei doctrine constă în două presupoziţii, niciodată afirmate explicit şi care sunt, ambele, false. Prima afirmă că toate, sau măcar cele mai importante probleme ale tranziţiei şi ale dezvoltării societăţii, sunt de natură tehnică şi pot fi, deci, rezolvate prin abordări ştiinţifice corecte. Această presupoziţie nu este împărtăşită numai de tehnocraţia industrială românească. Specialiştii Băncii Mondiale sau ai

Fondului Monetar Internaţional nu au o altă credinţă mai fundamentală atunci când elaborează reţete de stabilizare macroeconomică a României şi a celorlalte ţări est-europene, decât aceea că problemele unei economii sunt întotdeauna tehnice şi că modelele şi ecuaţiile lor găsesc soluţia corectă tehnic a acestor probleme. Dacă nu întotdeauna rezultatul este pe măsură, asta se întâmplă din cauză că, uneori, nu au fost folosite ecuaţiile potrivite, sau, de cele mai multe ori, pentru că politicienii, speriaţi că pot deveni nepopulari şi pierde alegerile, nu au fost destul de fermi în aplicarea lor. Toată armata de consilieri străini sosită în România pentru asistenţă tehnică şi miliardele de dolari cheltuite cu aceştia de statele dezvoltate şi organizaţiile internaţionale ale acestora, există tot datorită credinţei în această presupoziţie cu privire la caracterul tehnic al soluţiilor problemelor tranziţiei.

Din păcate, această presupoziţie este falsă. Spun din păcate, pentru că, dacă ar fi adevărată, atunci orice problemă va fi până la urmă rezolvată şi încă rezolvată bine, spre fericirea tuturor. Tot ce mai rămâne de făcut este de găsit grupul de oameni destul de deştepţi şi de pregătiţi pentru a elabora soluţia. Dar, asta nu este o problemă, pentru că am văzut că există miliarde de dolari şi mii de specialişti de mâna întâi pe care Occidentul îi pune la dispoziţia României. Presupoziţia este falsă pentru

că, toate, absolut toate problemele majore ale tranziţiei sunt probleme ale distribuirii resurselor şi utilizării lor, adică ale împărţirii şi utilizării puterii în societate. Iar aici nu există soluţii ştiinţifice. Aici există numai grupuri de oameni, interesaţi să preia şi să controleze puterea. Nu are importanţă faptul că unii dintre ei sunt generoşi şi vor să utilizeze puterea cucerită spre binele întregului popor sau al tuturor cetăţenilor. Cea mai mare parte a puterii şi, prin urmare, a resurselor, va fi întotdeauna utilizată pentru a reface sistemul de putere. Asta înseamnă, în primul rând, a readuce acel grup şi nu altul la controlul resurselor. Mai înseamnă şi a schimba întreaga economie şi toate structurile sociale, aşa încât societatea să nu funcţioneze dacă acel grup (elită, clasă socială, nu contează ce nume i se dă) nu este continuu reprodus ca grup la putere.

Astfel de mecanisme sunt extrem de complexe, dar le vom vedea imediat la lucru. Important aici este că, la baza soluţiilor problemelor esenţiale ale tranziţiei, se află opţiuni, alegeri de direcţii, arbitrare din punctul de vedere al specialiştilor. Indiferent de forma în care sunt puse, ele răspund, direct sau indirect, la întrebarea „Cine va deţine puterea şi în folosul cui o va utiliza?” La o asemenea întrebare nu există răspunsuri tehnice. Puţinii experţi străini care erau conştienţi de această realitate, înainte de a se apuca de lucru au pus întrebarea banală, dar surprinzătoare pentru autorităţile române: „Ce vreţi să obţineţi în domeniul respectiv?” Când li s-a răspuns că e treaba lor să ne spună ce anume vrem să iasă, au ridicat din umeri şi au luat, ei, decizii politice majore. După care, soluţiile nu au fost aplicate pentru că, evident, opţiunile lor nu se potriveau cu opţiunile celor pe care veniseră să îi sfătuiască.

A doua presupoziţie fundamentală este că toată lumea are de câştigat de pe urma unui compromis. Acestei presupoziţii i se poate da şi o formă patriotico-democratică şi i se poate asocia o atitudine specifică. Se poate afirma

că România este o ţară suficient de mare şi de bogată pentru ca toată lumea să aibă un loc sub soare şi dreptul de a-şi susţine interesele, oricare ar fi acestea. Atitudinea asociată este de îngăduinţă, „toleranţă” într-un limbaj care are şi o conotaţie politică, nu numai de jurisdicţie a drepturilor omului. În esenţă însă acest limbaj este moştenit din filosofia secolului „luminilor” şi este şi el fundamentat în premisa falsă, conform căreia comportamentul uman este prioritar raţional şi că, prin raţiune se poate ajunge la înţelegere universală. Este adevărat că oamenii sunt fiinţe raţionale, dar, ceea ce iluminiştii nu ştiau, era că, atunci când este vorba de interese de grup, oamenii pot dezvolta raţionamente justificative perfect valabile şi perfect contradictorii, pentru că au puncte de pornire opuse. Indiferent de formă şi de origine, supoziţia că un compromis este întotdeauna posibil şi benefic este evident falsă. Există, este adevărat, compromisuri de pe urma cărora toată lumea are de câştigat, dar sunt cel puţin tot atât de numeroase compromisurile de pe urma cărora toată lumea nu are decât de pierdut, precum şi cele din care nimeni nu câştigă nimic.

Teza că un compromis este întotdeauna posibil, mai are însă o consecinţă care este mai costisitoare decât orice compromis prost încheiat. Ea spune că o opţiune pentru o direcţie sau alta poate fi oricând amânată. Ca urmare, deciziile politice majore pot sau să nu fie luate, sau, dacă se ia astăzi o decizie care împinge pe o anumită direcţie, mâine aceasta poate fi schimbată sau i se poate adăuga fără grijă una care împinge în cu totul altă direcţie. Toată confuzia, contradicţiile şi acea nepăsare generalizată care au caracterizat tranziţia românească postrevoluţionară îşi au sursa aici.

Ion Iliescu a susţinut şi a aplicat această doctrină a consensului naţional în toată activitatea lui ca preşedinte, succesiv, al CNFSN, al CPUN şi, mai târziu, al României. A

încercat mereu să o impună ca o regulă generală a comportamentului politic, influenţând în această direcţie, pe cât posibil, pe toţi actorii scenei politice româneşti. CPUN a reprezentat cadrul instituţional ideal pentru un asemenea experiment, căci CPUN reunea liderii tuturor partidelor politice existente, iar Ion Iliescu, în calitate de preşedinte al acestuia, conducea dezbaterile. A dovedit că are un real talent pentru a conduce discuţiile dezlânate şi interminabile ale participanţilor spre adoptarea unor soluţii la elaborarea cărora toată lumea să aibă senzaţia că a participat. Şi a reuşit să obţină, dacă nu un consens naţional, măcar consensul membrilor CPUN pentru soluţiile elaborate de tehnicienii administraţiei pe care o conducea. Televizarea dezbaterilor CPUN, conduse şi dominate de Ion Iliescu, a contribuit imens la creşterea popularităţii lui şi la câştigarea iară o concurenţă reală a alegerilor prezidenţiale din mai 1990.

Dar, dominarea şedinţelor CPUN era una, iar obţinerea unui consens naţional era cu totul altceva. Principalul motiv pentru care se obţinea acordul membrilor sau măcar a majorităţii membrilor CPUN, cu privire la unul sau altul dintre decretele-lege propuse, era că toţi participanţii considerau CPUN doar o etapă intermediară, de scurtă durată, aşa că nu acordau prea mare importanţă la ce anume se decidea acolo. Oricum, totul urma să arate altfel după alegeri, în funcţie de cine va fi câştigătorul acestora. Iar asupra principalei probleme politice a partidelor, cine ocupă de fapt funcţiile de conducere a statului, CPUN nu însemna nici măcar un compromis, necum un consens. Deocamdată, acestea erau ocupate de Ion Iliescu însuşi şi de oamenii lui. La constituirea CPUN, această realitate a trebuit să fie acceptată, pentru că, altfel, CNFSN nu ar fi admis transformarea sa în acel „parlament al partidelor”, iar liderii partidelor nu s-ar fi ales cu nimic. Dar, faptul că nu avuseseră încotro nu-i făcuse să ajungă la un consens cu

cei care le ocupau. Iar Ion Iliescu avea să descopere cât de crunt se înşelase cu prilejul demonstraţiei permanente din Piaţa Universităţii, care avea să pună capăt oricăror iluzii despre consensul naţional, despre acei „pater patriae" care, dând la o parte orice patimă şi interes mărunt, hotărăsc cu înţelepciune asupra legilor ţării, spre binele tuturor.

Atunci când li s-a adus la cunoştinţă membrilor CPUN, în plină şedinţă a acestuia, că un grup de tineri au ocupat Piaţa Universităţii din Bucureşti, blocând circulaţia şi manifestând împotriva comunismului, în general, şi a lui Ion Iliescu, în particular, pentru unii dintre participanţii la şedinţă ştirea nu reprezenta nicio noutate. Erau în măsură să ştie ce se întâmpla în Piaţa Universităţii chiar mai bine decât cei care îl informaseră în grabă pe preşedinte, pentru că participaseră la organizarea şi declanşarea acesteia. Mai ştiau şi că este prevăzută o largă acoperire de mass-media, în special internaţională, şi a manifestaţiei şi a orice este legat de ea. Aflând despre Piaţa Universităţii, Ion Iliescu a scăpat acel cuvânt „golani" referitor la manifestanţi, care a făcut ocolul lumii şi care a fost, apoi, adoptat ca titlu nu numai de studenţi, dar şi de mari personalităţi internaţionale, cum era Eugen Ionescu.

Multă lume s-a întrebat cum a fost posibil ca un politician experimentat ca preşedintele să facă o asemenea gafă. A fost pusă pe seama lipsei de informaţie şi a enervării, ceea ce se poate să fi fost adevărat, dar nu suficient. Mai fuseseră momente în care era enervat şi prost informat fără ca ele să dea naştere unor gafe politice. În realitate, a fost vorba de o eroare de evaluare nu a Pieţei Universităţii, ci a CPUN, iar sursa principală de eroare a fost doctrina „consensului" şi ideea că acesta este realizat în cadrul CPUN. Făcând, în faţa colegilor săi din CPUN, o apreciere atât de insultătoare la adresa manifestanţilor din Piaţa Universităţii, preşedintele Ion Iliescu conta pe o reacţie solidară din partea acestora, de

vreme ce Piaţa Universităţii contesta formula de putere existentă şi ataca direct ideea de consens bazat pe compromis, reprezentat de CPUN însuşi. S-a dovedit că lucrurile stau cu totul altfel, că nici vorbă de consens şi că, atunci când se pune problema cine anume să preia funcţiile de conducere ale sistemului politic – problema reală a partidelor născute după revoluţie –, compromisurile nu sunt nici posibile, nici agreate. CPUN s-a împărţit rapid într-o tabără pro Piaţa Universităţii şi într-o tabără contra, iar iluziile consensului naţional s-au risipit.

Efortul lui Ion Iliescu de a pune în aplicare doctrina consensului naţional nu s-a limitat însă la a conduce CPUN către compromisuri. În februarie-martie 1990, el a lansat cealaltă componentă esenţială a modelului – elaborarea soluţiei „ştiinţifice” a tranziţiei postrevoluţionare. Academia Română a reorganizat fostul Institut Central de Ştiinţe Economice în nouă institute de cercetări care au primit sarcina să elaboreze planul reformei economice a României. Până în aprilie 1990, peste o mie de cercetători din toate domeniile şi specialităţile au elaborat un proiect în zece volume, care a fost considerat de Ion Iliescu drept un fel de text fundamental al reformei economice şi sociale.

Nu ştiu dacă a citit vreodată cineva acest text în întregime. Personal sunt înclinat să cred că nu, pentru că nimeni nu a avut realmente nevoie de el. Oricum el s-a născut gata mort şi, deşi guvernul României a trimis o delegaţie care să discute ideile principale ale proiectului cu specialişti din universităţi şi institute celebre din Statele Unite, el nu a avut niciodată vreo influenţă reală asupra măsurilor sau politicilor economice ale guvernării postrevoluţionare. Nici nu putea să aibă. Textul nu conţinea vreo politică economică sau socială, aşa cum nu prefigura nicio reformă. El făcea o descriere aproximativă a situaţiei existente, formula dezideratele de atins, care

erau cele pe care le dorea toată lumea şi examina o parte dintre posibilităţile de optimizare a sistemului existent, care era, evident, fostul sistem socialist. Principalii autori ai proiectului erau adepţii a ceea ce a fost denumit „a treia cale”, un fel de hibrid între capitalism şi socialism, dar nici asupra acesteia nu aveau o concepţie clară şi nici nu puteau să aibă. Nu fusese suficient timp, nu avuseseră loc suficiente analize, lipseau datele, iar cele disponibile erau, cel mai probabil, eronate sau falsificate, conform tehnicilor vechiului regim. Dar, mai ales, lipsea o orientare politică, oricare ar fi fost aceea, iar oamenii făcuseră singurul lucru posibil într-o asemenea situaţie. Fiecare dintre autori se bazase pe propria sa orientare politică, aşa implicită cum era ea şi, pentru că cel puţin câteva sute de oameni contribuiseră semnificativ la scrierea textului, acesta era de o lipsă de unitate remarcabilă.

Ion Iliescu a fost probabil singurul personaj politic care a luat textul în serios şi continua să facă referiri publice la el chiar şi la trei ani după ce acesta a fost îngropat definitiv în iunie 1990, odată cu intrarea în funcţiune a guvernului Roman şi cu numirea lui Adrian Severin la conducerea reformei economice din România. Însă, prin însuşi faptul că exista, un asemenea text îndeplinea toate condiţiile de formă pentru a menţine iluzia cu privire la găsirea pe cale ştiinţifică a soluţiilor la problemele tranziţiei. Pentru elaborarea lui fuseseră adunaţi toţi, sau aproape toţi, cei care contau în lumea ştiinţelor economice şi sociale. Era cea mai mare echipă ştiinţifică constituită vreodată în România, pentru a lucra la un proiect comun. Rezultatul final era un compromis între diferitele puncte de vedere ale diferiţilor savanţi şi, dacă aceştia reuşiseră să cadă de acord, se credea că, în jurul lui putea fi realizat, în sfârşit, mult doritul consens naţional. În realitate, compromisul la care se ajunsese nu mulţumea pe niciunul dintre autori şi niciun economist nu a mai făcut vreodată referire la acel document.

Preşedintele Ion Iliescu însă a fost convins, sau cel puţin aşa a lăsat să se creadă, că reforma economică şi socială au fost realmente modelate după acel text. În 1993, dorind să sublinieze continuitatea reformei de-a lungul celor patru guverne care s-au succedat după revoluţie, a folosit acel proiect iniţial drept argument După părerea sa, proiectul era cel pe care toate guvernele se străduiseră să-l pună în aplicare, indiferent de culoarea şi construcţia lor politică. Nu putea să se contrazică mai eficient. Proiectul nu funcţionase niciodată, iar unitatea reformei nu era decât o iluzie în plus.

Formarea ideii de elită politică

Chiar dacă nu a funcţionat ca loc al consensului naţional, CPUN a funcţionat totuşi ca modalitate de a negocia, dacă nu puterea, măcar privilegiile puterii. Ceea ce s-a dovedit a fi eficient. E adevărat că, prin asta, nu se ajungea la compromisuri cu privire la politicile reale care urmează a fi urmate, dar nimeni nu-şi bătea capul cu politicile. Ceea ce se urmărea de fapt, era, pe de o parte, posibilitatea de a utiliza legitimitatea pe care opoziţia o putea acorda puterii în faţa străinătăţii. Pentru că, în străinătate, opoziţia era mai credibilă decât FSN, sau PDSR, sau Ion Iliescu. Pe de altă parte, se urmărea reducerea presiunii campaniei mass-media desfăşurată de opoziţie şi susţinută de cele mai multe dintre publicaţii.

Această reţetă a fost experimentată încă de la început, prin numirea unor personalităţi care erau evident neprietenoase faţă de liderii CNFSN, în posturi onorifice sau chiar importante, cum a fost cazul unor ambasadori, dintre care Alexandru Paleologu a devenit celebru căci a fost menţinut ca ambasador şi când a anunţat că, din cauza diferenţei de opinii politice, nu se mai consideră a reprezenta guvernul României, ci pe „golanii” din Piaţa Universităţii. Cum guvernele occidentale, inclusiv cel francez, pe lângă care era el acreditat, deşi dispuse să simpatizeze, eventual chiar să sprijine, neoficial, pe

manifestanţii din Piaţa Universităţii, nu erau totuşi dispuse să încheie relaţii diplomatice cu aceştia, situaţia lui Alexandru Paleologu ca ambasador care nu mai reprezintă niciun guvern s-a deteriorat semnificativ, dar preşedintele nu l-a schimbat până după instalarea noului guvern Roman, în iunie 1990.

Totuşi, incidentul cu ambasada din Paris a dovedit că procedeul de a împărţi onoruri pentru a îmblânzi opoziţia sau a o lăsa să se compromită singură, funcţionează. Drept care, au urmat numeroase încercări de a atrage opoziţia într-un soi de cooperare onorifică. În primăvara lui 1991, o remaniere guvernamentală aduce în cabinet un ministru care era membru al Partidului Naţional Liberal, fără însă să se ajungă la o înţelegere cu liberalii. În vara lui 1991, mai mulţi membri ai PL-Aripa Tânără sunt cooptaţi ca secretari de stat, cel mai important dintre aceştia fiind noul secretar de stat al Turismului, un prosper om de afaceri şi una din figurile centrale ale acestui partid de opoziţie. În septembrie 1991, Guvernul Stolojan, format după răsturnarea Guvernului Roman cu prilejul mineriadei, este deja un guvern de coaliţie, la care participa şi cel mai important partid al opoziţiei din acea vreme, Partidul Naţional Liberal.

Între timp, alte personaje ale opoziţiei, în special ale opoziţiei intelectuale au primit funcţii şi, prin intermediul acestora, privilegii. Economişti, scriitori, ziarişti etc. au fost numiţi în funcţii diplomatice sau în conducerea unor instituţii, fiind scoşi astfel, măcar în parte, din jocul politic sau din continua campanie de delegitimare a puterii. Totuşi, cel mai important proiect de acest fel s-a născut după alegerile din 1992. Preşedintele Ion Iliescu l-a pus, evident, în termenii consensului naţional, dar nu era vorba decât de un compromis cu privire la împărţirea privilegiilor puterii, de tipul celui reprezentat de CPUN. Ideea era de a aranja o guvernare a FDSN împreună cu Convenţia Democratică, iniţial, iar, ulterior, numai cu

PNŢCD, principala forţă a acesteia şi totodată a opoziţiei.

În octombrie 1992, s-au purtat tratative cu Convenţia Democratică pentru formarea, dacă nu a unui guvern comun, măcar a unei coaliţii majoritare. FDSN, care avea o majoritate la limită în Parlament prin coaliţia cu „partida naţională" (PRM, PUNR şi PSM), era dispus să renunţe la aceste alianţe pentru o mult mai confortabilă majoritate pe care o putea asigura alianţa cu opoziţia. Şi, punea pe masă posturi extrem de importante, cum ar fi cel de preşedinte al Camerei Deputaţilor şi de membri ai guvernului. Reuşita unei asemenea înţelegeri te putea face să te întrebi ce rost mai avuseseră alegerile, dar asta nu preocupa nici pe câştigători şi nici opoziţia. Dacă Convenţia Democratică, mai ales la insistenţele partidului lui Petre Roman, acum în opoziţie, a refuzat să ajungă la o colaborare, asta nu s-a datorat unei divergenţe de opinii cu privire la guvernare, ci doar convingerii că un guvern format de FDSN nu are cum să supravieţuiască mai mult de câteva luni. Aşa că, s-a decis să aştepte ca întreaga guvernare să-i cadă în braţe, fără să mai trebuiască să o împartă cu FDSN.

Eşuarea tratativelor privind o guvernare în comun a opoziţiei şi a majoritarilor nu a descurajat complet încercările de a utiliza mai departe tactica împărţirii privilegiilor şi funcţiilor. Problema împărţirii puterii nu se punea, pentru că nu FDSN, ca partid politic, deţinea puterea. Puterea era deţinută de tehnocraţia industrială, de care destul de mulţi reprezentanţi ai opoziţiei erau la fel de puternic legaţi ca şi conducătorii FDSN. Dar FDSN dispunea de posibilitatea de a împărţi funcţii şi pe acestea s-a oferit să le împartă. Noua tentativă s-a făcut în direcţia PNŢCD, oferindu-i-se acestuia perspectiva unei guvernări în comun. Proiectul nu a avut succes pentru că, în fiecare dintre cele două partide, exista câte o grupare „dură", care nu era dispusă să colaboreze cu foştii adversari.

Neputând să achiziţioneze partide întregi din rândul opoziţiei, FDSN s-a mulţumit să achiziţioneze

individualităţi prin aceeaşi verificată metodă a numirii de diplomaţi dintre personalităţile cele mai puţin incomode ale opoziţiei. Ţinta principală pentru un asemenea procedeu a devenit FSN care, după pierderea alegerilor, trecea printr-o gravă criză şi de identitate şi de conducere.

Tot acest proces nu trebuie privit ca o simplă corupţie politică. În realitate, politicienii din toate partidele începuseră să-şi însuşească treptat ideea că, indiferent de partidul din care fac parte, ei reprezintă noua elită politică a ţării. Între altele, asta însemna că reprezentanţii acesteia vor rămâne mereu la conducerea sistemului politic, schimbând doar rolurile între ei, în funcţie de rezultatele alegerilor. Ideea permanenţei la conducerea politică a ţării, însoţită de o rotaţie în funcţii ministeriale la fiecare trei-patru ani şi o luptă politică dusă cu mănuşi, ca un duel între gentlemeni, era seducătoare pentru toată lumea. Pentru a arăta că o împărtăşeşte, partidul de guvernământ era dispus să împartă posturi, funcţii şi onoruri şi opoziţiei, obosită de atâta aşteptare, cerând în schimb o atenuare a atacurilor şi, mai ales, renunţarea la delegitimarea sistemului. Opoziţia a început să intre în acest joc abia târziu, după alegerile din 1992, în etapa care poate fi denumită a „democraţiei parlamentare”.

În sfârşit, o a treia caracteristică, născută încă din perioada iniţială a revoluţiei şi dezvoltată pe parcursul celor cinci ani care au urmat, a fost eliminarea populaţiei din jocul politic. În această privinţă, nu numai că s-a ajuns la un acord al partidelor politice, dar ea era o cerinţă expresă a tehnocraţiei. Am văzut că populaţia este sau executant în procesul de producţie, sau obiect al administraţiei în societatea civilă. În niciun caz nu poate avea acces la puterea reală. În consecinţă, populaţia trebuia ţinută departe de sistemul politic, căci un partid ambiţios, care să o reprezinte şi care să dorească să-şi impună opţiunile şi politicile, este singurul instrument prin

care populaţia poate influenţa puterea. În mod concret, eliminarea populaţiei din politică până în faza în care, dezamăgită, se elimină singură, se face conjugând două metode fundamentale. Prima constă în luarea tuturor deciziilor politice majore pe baza unui sistem complicat de intrigi desfăşurate în secret, într-un cerc informai şi restrâns de iniţiaţi. A doua, în a elimina responsabilitatea celor numiţi în funcţie faţă de populaţie şi de a transfera evaluarea lor unor instituţii complicate, greoaie şi cât mai dependente de grupul în cadrul căreia se desfăşoară principalele intrigi.

Or, responsabilitatea faţă de populaţie este principalul, dacă nu cumva singurul mod de a asigura democraţia politică. Sistemul de putere construit de-a lungul celor cinci ani a transferat însă responsabilitatea celor aleşi, sau numiţi în funcţii, politice sau administrative, dinspre populaţie către instanţe proprii ale partidelor sau administraţiei. Ele se află sub controlul liderilor politici, aşa că aceştia sunt în situaţia fericită de a răspunde numai în faţa propriei conştiinţe, problemă pe care, până acum, au rezolvat-o cu succes.

Transferul nu a fost simplu şi a consumat un timp relativ îndelungat. Punctul de pornire a fost controlul total al populaţiei asupra politicienilor, câştigat în revoluţie. Nu numai că populaţia putea legitima sau delegitima o acţiune sau o personalitate politică, dar nici nu exista altă modalitate de a interveni în politică decât de a fi continuu în fruntea unei mulţimi de oameni. Până la alegerile din 1990, în care raporturile de forţe depindeau, în cele din urmă, de mulţimea care putea fi adunată pentru a face faţă mulţimii adunate de adversari, ambele tabere erau în cea mai mare măsură sub controlul populaţiei şi supuse presiunilor liderilor acestora, indiferent dacă aceştia erau lideri sindicali sau foşti revoluţionari, sau chiar numai personalităţi locale credibile.

Într-o primă etapă, cele mai multe dintre bătăliile

politice reale între partide s-au dus la nivelul organizaţiilor locale. Ele s-au dovedit cu atât mai importante în cazul partidelor care făceau parte din aceeaşi tabără. Bătălia reală dintre PNL şi diferitele sale fracţiuni s-a purtat pentru cucerirea acestora, ca şi bătălia subterană dintre PNL şi opoziţia reunită în Convenţia Democratică. Cauza principală a pierderii de către PNL a sprijinului electoral la alegerile din septembrie 1992 a fost nu atât stângăcia campaniei electorale şi neinspirata idee de a-l propune pe rege drept candidat la preşedinţia republicii, cât pierderea sprijinului organizaţiilor locale, mai înclinate către cooperarea cu Convenţia Democratică decât conducerea partidului. Tot astfel, bătălia dintre FSN (PD) şi FDSN (PDSR) s-a purtat – şi se mai poartă încă – nu numai şi nu mai ales pentru cucerirea opiniei publice, cât pentru cucerirea organizaţiilor judeţene şi orăşeneşti.

Însă, pe măsură ce sistemul de putere se consolida, presiunea populaţiei sau a sindicatelor pentru înlocuirea celor care ocupau o funcţie administrativă a devenit tot mai ineficientă. În ceea ce îi priveşte pe politicieni, a crescut tot mai mult capacitatea acestora de a controla şi manipula aşa-zisele „organisme colective de conducere” ale partidelor. Formal, toate partidele politice sunt conduse, la toate nivelurile, de organisme de felul consiliilor, delegaţiilor permanente, conferinţelor sau congreselor etc., cărora le revine, teoretic, sarcina de a adopta hotărâri, în realitate, ele nu sunt utilizate decât drept mijloace de legitimare a deciziilor luate în cercuri mult mai restrânse, adesea infórmale. Iar principala utilizare care li se dă este de a confirma victoria uneia sau alteia dintre grupările adverse din interiorul unui partid politic asupra rivalelor sale.

O asemenea situaţie era strâns legată de formarea ideii de elită politică. Elita se considera independentă şi lipsită de obligaţia de a cere părerea sau a da socoteală oamenilor de rând. Aici intrau populaţia şi alegătorii, în

primul rând, dar şi membrii fără funcţii ai partidelor politice şi chiar conducătorii de la nivel inferior ai acestora. În cele din urmă, în cazul partidelor mari, cu un număr mare de parlamentari, această elită nu a mai cuprins nici măcar toţi parlamentarii. Începutul l-a făcut FSN care, după primele alegeri, nu numai că dispunea de un mare număr de parlamentari, dar şi reuşise să creeze o prăpastie importantă între aceşti parlamentari şi guvernul care nu era dispus să împartă puterea cu ei. În cazul partidelor de opoziţie, purtătoarea doctrinei elitiste era elita culturală care, după ce a încercat să se propulseze pe sine însăşi la conducere, a sfârşit prin a se dizolva în mişcarea de ansamblu a opoziţiei, reunită sub numele de Convenţia Democratică. Ca urmare, elita era dispusă să ia decizii singură, iar aceasta nu însemna decât că motivaţiile ei depindeau din ce în ce mai mult de intrigile interpersonale purtate într-un cerc extrem de îngust şi de exclusivist.

2. Etapa „partidelor originale”.

Trăsăturile „democraţiei originale” şi constituirea sistemului de putere la care partidele nu participă, dar la privilegiile căruia participă liderii acestora, pot fi puse pe seama inexistenţei partidelor politice, la început, sau a lipsei de experienţă politică pentru perioada următoare. Dar, chiar şi după ce partidele au avut deja experienţă şi organizare, nu a existat o încercare reală a partidelor de a modifica sistemul de putere. Asta din cauză că, de la „democraţia originală” a primei etape s-a trecut la o etapă pe care am putea-o denumi a „partidelor originale”.

Tratând ideologic problema victoriei capitalismului şi a lumii democratice asupra lumii autoritarismului comunist, Occidentul s-a grăbit să forţeze exportul în ţările Europei de Răsărit a propriului său sistem politic tradiţional, bazat pe existenţa unei pluralităţi de partide politice, aranjate pe un continuum care se întinde de la stânga şi până la dreapta. Pe de altă parte, fostele ţări

socialiste nu aveau nimic altceva mai bun de făcut decât de a prelua sistemul occidental. Rezultatul nu este grozav în niciuna dintre ţările est-europene.

În primul rând, s-a dovedit dificilă construcţia partidelor politice. Nu a fost greu, desigur, ca grupuri de oameni să se adune şi să se denumească „partid politic", adoptând, în lipsa unei doctrine, măcar o etichetă recunoscută de lumea occidentală – liberal, creştin-democrat, social-democrat au fost cele mai utilizate – şi, în felul acesta să beneficieze de o legitimitate şi de un sprijin occidental adesea net superior celui de care se bucurau în propria ţară. Dar, aceste „partide" au rămas de cele mai multe ori în stadiu de mici grupuri, lipsite de audienţă reală.

În toate alegerile organizate în ţările est-europene cei care au adunat voturi au fost nu atât partidele, ci organizaţii politice ad-hoc, de tipul Forumurilor, sindicatelor, fronturilor, convenţiilor etc., care erau formaţiuni politice ce nu respectau modelul tradiţional european, sau reprezentau alianţe atât de ciudate încât, după criteriile occidentale, erau „nenaturale", cum ar fi Forumul Democratic în Ungaria sau Convenţia Democratică în România. Altfel spus, în încercarea contradictorie de a imita sistemul politic occidental şi de a avea totuşi un mesaj semnificativ adresat realităţilor interne, „partidele" Europei Răsăritene au adoptat acest ciudat amestec de forme, de cele mai multe ori lipsite complet de un mesaj doctrinar sau de ceea ce ar putea fi denumit „un proiect alternativ de societate".

Dincolo de înfăţişarea de mutant nereuşit al sistemului politic occidental, realitatea dezamăgitoare a sistemelor politice nou create în estul Europei este că nu funcţionează. Deoarece reforma se face în toate aceste ţări „de sus în jos" – populaţia o acceptă sau o suportă, dar nu ea este principalul ei promotor, ci micile elite guvernamentale –, sistemul politic fărâmiţat, instabil şi

dezorientat al acestor ţări este mai degrabă o piedică în calea reformelor economice şi sociale. Ca urmare, tot mai mult, conducătorii executivului apelează la forme mai mult sau mai puţin mascate de autoritarism, precum Elţîn în Rusia, Wallesa în Polonia, Gontz în Ungaria sau Iliescu în România. În acelaşi timp, ineficienţa politică şi precaritatea construcţiei începe să-şi spună cuvântul. Nici nu s-au format bine şi noile partide „democratice" ale Europei Răsăritene încep să se destrame. Conflictele interne, fărâmiţările, restructurările, refacerea alianţelor etc., toate sunt semne că sistemele politice îşi caută, în toate aceste ţări, cu mai multă sau mai puţină intensitate, o formă mai adecvată unui conţinut pe care încă nu îl cunosc, dar îl „simt" cumva diferit de ceea ce au reuşit să importe din Occident. Pentru România cel puţin, asta se datorează faptului că partidele se calchiază pe un sistem de putere cu care pur şi simplu nu ştiu ce să facă şi care nu are nevoie de ele pentru a funcţiona.

Partidele politice şi democraţia

Partidele politice au apărut imediat după revoluţie. La numai câteva zile de la victoria revoluţiei, în Bucureşti apăruseră deja mici manifeste despre formarea Partidului Naţional Ţărănesc. Era o iniţiativă „locală" a unor oameni care, ulterior, au fost respinşi de Partidul Naţional Ţărănesc format sub conducerea lui Corneliu Coposu. Ideea formării unor partide politice şi, mai ales, a revigorării celor care au dominat viaţa politică românească în perioada interbelică nu era prea populară în ianuarie şi februarie 1990. Pe de altă parte, nu era absolut deloc clar ce anume formă trebuie să ia sistemul politic. Curentul de opinie dominant era că sistemul politic care asigură democraţia – democraţia era o realitate pe care românii doreau să o păstreze, după ce o câştigaseră atât de greu – este cel bazat pe competiţia dintre mai multe partide. Ideea nu s-a dezvoltat în România ci, asemenea majorităţii ideilor despre cum ar trebui să arate sistemul instituţional

românesc postrevoluţionar, indiferent dacă este vorba despre instituţii politice sau despre instituţii economice şi sociale, a fost promovată, uneori cu presiuni destul de mari, din afară.

Oricum, în ţară exista dorinţa absolut legitimă a românilor de a reconstrui ţara după chipul şi asemănarea ţărilor dezvoltate din Europa Occidentală. Aşa că, în perioada imediat următoare revoluţiei, cuvântul cel mai des folosit în dezbaterile publice era cel de „model”. Nu era deloc clar ce înseamnă să aplici „modelul suedez” sau „modelul francez” sau chiar modelul „japonez” de societate, dar România era în căutarea unui termen de referinţă în raport cu care să aprecieze transformările realizate, iar acesta trebuia, evident, căutat în ţările care avuseseră cele mai mari succese în asigurarea unui nivel ridicat de dezvoltare a ţării şi a unei calităţi superioare a vieţii cetăţenilor lor.

În acea perioadă, România nu dispunea de capacitatea de a analiza relaţia dintre diferitele componente ale unei societăţi occidentale dezvoltate, cum ar fi sistemul instituţional al acesteia, sau chiar sistemul politic, pe de o parte, şi rezultatele obţinute în dezvoltare, pe de altă parte. Nici ţările occidentale, la rândul lor, nu au oferit asemenea analize. În principiu, s-au mulţumit să ofere fiecare, ca model, propria sa realitate şi, ca model general, trăsăturile comune ale acestora. Principiul care a fost aplicat era că tot ce există într-o societate contribuie la obţinerea nivelului de dezvoltare al acesteia. Ca urmare, dacă voia să ajungă o ţară dezvoltată şi cu un nivel de trai ridicat, România trebuia să reproducă toate instituţiile şi sistemele societăţii „model”. Aceeaşi convingere a fost aplicată şi în construcţia sistemului politic. România voia să ajungă o ţară democratică. Pentru asta, românii s-au autoconvins că este necesar şi suficient să construiască partide politice.

În realitate, partidele politice sunt un produs al

democraţiei şi nu o cauză a ei. O dată ce decizia politică este transmisă populaţiei, partidele politice apar pentru a media între grupurile cu opţiuni diferite ale populaţiei şi administraţia care trebuie să execute deciziile. În România postrevoluţionară însă toată lumea era convinsă că poţi obţine democraţia politică construind partide. La început, democraţia a fost pur şi simplu confundată cu lupta dintre partide pentru a-şi aşeza liderii în funcţiile de conducere. Apoi, când lumea s-a lămurit că democraţia este mult mai mult decât atât, s-a sperat că lupta partidelor va produce până la urmă democraţie, ca pe un fel de efect secundar. În faza în care s-a ajuns acum, ca într-o spirală calitativă hegeliană, conţinutul democraţiei este deliberat restrâns la lupta partidelor pentru controlul funcţiilor de conducere în stat şi a micilor privilegii legate de acestea.

În timp, după o perioadă iniţială de neîncredere în partidele politice, s-a trecut la o construcţie de-a dreptul înverşunată de partide. Nu numai că legislaţia a fost făcută astfel încât înfiinţarea unui partid politic se putea face cu extremă uşurinţă, dar statul şi-a luat obligaţia să sprijine material funcţionarea lor, astfel încât un partid politic a devenit repede o sursă de venituri pentru cei care s-au hotărât să-l folosească în alte scopuri decât cele politice. A trebuit să treacă cinci ani de zile de la revoluţie pentru a ne convinge că, prin simpla lor existenţă, partidele politice nu aduc cu sine niciun fel de democraţie, ba dimpotrivă, pot instaura o dictatură net mai subtilă decât cea anterioară. Căci, deşi puterea este exercitată la fel de arbitrar, acest arbitrar este mult mai eficient disimulat şi mai este şi legitimat în voturile electoratului. Una dintre cauzele pentru care realitatea a putut evolua astfel ţine chiar de modul de construire a partidelor politice.

Ceea ce a împiedicat partidele politice să acceadă la putere reală este un ansamblu de neputinţe pe care le-au împărtăşit cu toate şi care, în principal, se întemeiază pe două mari lipsuri ale acestor organizaţii ad-hoc. În primul

rând, o restrânsă audienţă la populaţie. De fapt, până la scindarea FSN – iar FSN nu a fost la început un partid, ci tocmai un fel de reacţie generalizată împotriva partidelor mai multă importanţă a fost acordată partidelor politice pe plan internaţional decât în ţară. Alegerile din 1990 au dovedit că un număr foarte mare de partide poate să aibă o audienţă electorală foarte mică. Cea de a doua infirmitate o explică în bună măsură pe prima. Partidele politice româneşti nu aveau politică. Nu reprezentau pe nimeni şi nu reprezentau interesele nimănui, exceptând, desigur, pe cele ale principalilor lor conducători. Numai că nici interesele acestora nu erau politice, ci se refereau la acele privilegii la care i-ar fi îndreptăţit câştigarea jocului politic.

Ca şi atunci când am diferenţiat puterea reală de accesul la privilegiile personale legate de deţinerea unor funcţii în stat, trebuie să facem şi aici o diferenţiere. Orice partid politic va spune că vrea nişte lucruri şi va prezenta nişte foi de hârtie intitulate „Program”. Din păcate, acele lucruri şi acel „Program” nu definesc o politică. Mai exact, orice partid politic din România postrevoluţionară va răspunde la întrebarea „Ce urmăreşte”, în două feluri. Şi niciunul dintre aceste răspunsuri nu îl justifică ca partid politic şi nu îi permite accesul la putere.

Mai întâi, orice partid politic va afirma că doreşte democraţie, libertate, bunăstarea tuturor cetăţenilor, creşterea economiei, dezvoltarea culturii ş.a.m.d. Acest lung şir de lozinci şi altele asemenea, pe care le folosesc toate partidele şi care exprimă până la urmă dorinţele tuturor cetăţenilor, nu au nicio legătură nici cu politica şi nici cu puterea. Ele nu definesc un anumit mod de distribuire a puterii şi nici cum anume va fi aceasta utilizată. Nu delimitează o guvernare şi, în general, nu au nicio legătură cu guvernarea. Nicio decizie nu poate izvorî din ele. Iar, pentru partidele politice româneşti, pentru toate partidele, nu mai există nimic în spatele acestor

lozinci. Pur şi simplu, partidele nu au obiective politice.

Nu este vina lozincilor. Orice partid politic foloseşte în relaţiile cu alegătorii şi cu propriii săi susţinători o anumită demagogie, în care intră toate aceste lozinci cu caracter general. Dar, în cazul partidelor politice autentice, demagogia are rostul să legitimeze şi să comunice obiective politice concrete. În cazul partidelor apărute după revoluţie, demagogia nu ascunde în spatele ei niciun obiectiv politic major. Dar, ca orice demagogie, încearcă şi ea să legitimeze ceva şi anume, obiective şi interese individuale şi de grup ale politicienilor care îl alcătuiesc.

La acestea se referă cel de-al doilea grup de răspunsuri pe care îl dă un partid politic atunci când trebuie să explice ce anume vrea, sau atunci când, după câştigarea alegerilor, este în măsură să impună decizii birocraţiei administrative şi tehnocraţilor. Este absolut normal ca politicienii să aibă şi ei interese personale. Este, de asemenea, absolut normal ca membrii unui partid politic să aibă şi interese de grup. Ceea ce nu este însă nici normal şi nici posibil este transformarea intereselor personale şi de grup ale politicienilor unui partid în obiectivele acelui partid, singurele obiective ale partidului. Numai că partidele politice româneşti aşa au apărut şi de aceea există şi acum.

După 1989, un partid politic s-a format întotdeauna în jurul unui mic grup de oameni care se considerau, dintr-un motiv sau altul, îndreptăţiţi să preia conducerea politică a ţării. Nu pentru că voiau să impună anumite schimbări economiei sau politicii externe, sau relaţiilor sociale, sau oricărui alt domeniu. În acest din urmă caz, legitimitatea accesului la conducere este justificată prin scopurile pe care partidul şi le propune. În cazul întemeietorilor de partide de la noi, legitimitatea pretenţiilor la conducerea ţării este justificată nu de ceea ce vor, ci de ceea ce sunt. Fie pentru că fac parte dintre cei care au condus România

şi înainte de cucerirea puterii de partidul comunist şi, în consecinţă, consideră că este drept şi corect ca ei să fie restauraţi la conducere. Fie pentru că ei sunt cei care au suferit cel mai mult în timpul vechiului regim, sau pentru că sunt cei care s-au opus cel mai mult acestuia, sau chiar au condus mulţimile în timpul revoluţiei. Există dintre cei care consideră că ei trebuie să conducă ţara pentru că simt tineri şi inteligenţi şi culţi şi buni cunoscători ai realităţilor occidentale, pe care oricum vrem să le imităm, în vreme ce alţii, dimpotrivă, pentru că au experienţă şi ştiu cum funcţionează mecanismele birocratice etc.

În general, nu este dificil să inventezi o justificare oarecare pentru a putea pretinde conducerea ţării şi a găsi un număr oarecare de oameni care să o susţină. Dovadă că, în perioada 1990 – 1992 s-au înfiinţat în România nu mai puţin de 160 de partide politice şi vreo sută dintre ele mai există şi astăzi, cele mai multe fără niciun fel de activitate. Important însă este nu atât pretenţia lor la conducere, cât faptul că justifică asta prin ceea ce sunt. Din această cauză nu au nicio şansă să ajungă partide politice autentice. Acestea din urmă îşi justifică pretenţiile prin ceea ce vor şi prin sprijinul pe care contează că îl vor primi din partea segmentului de populaţie care vrea acelaşi lucru. E diferenţa dintre a fi ceva sau a face ceva. Cum, prin construcţie, partidele politice din România nu pot depăşi această primă fază, ele sunt sortite să rămână un soi de grupări de sprijinitori ai unor pretendenţi la coroană, ceea ce ne cam întoarce, în politică, cu vreo două secole în urmă, pe de o parte, şi anulează orice şanse de democraţie, pe de altă parte.

Partidele „istorice”.

Probabil că cel mai complet ilustrează această situaţie aşa-numitele „partide istorice”. Partidele istorice, adică PNŢCD, PNL şi PSDR, reprezintă de fapt un singur partid politic, divizat ca urmare a neînţelegerilor dintre liderii acestora şi, în parte, ca urmare a unor legături

prioritare diferite în străinătate. împărtăşesc însă aceeaşi legitimare fundamentală a accesului la conducerea statului. Partidele istorice pretind conducerea ţării precum nişte moştenitori o moştenire. Ei se consideră moştenitorii partidelor care au dominat viaţa politică românească interbelică. Prin sine însăşi, asta nu înseamnă mare lucru, de aceea au adoptat şi promovat un fel de ideologie dialectico-romantică a binelui şi a răului, în forma societăţii „bune" şi a societăţii „rele". În vremea regimului anterior, societatea interbelică era societatea „rea", iar societatea comunistă era societatea „bună". Acum, pentru că socialismul a fost răsturnat şi a devenit dintr-odată societatea „rea", atunci, li se pare firesc ca fosta societate „rea" să fie considerată drept „bună" şi, prin urmare, foştii ei conducători, sau urmaşii lor, să fie repuşi în drepturi. „Romantic" în toată această istorie este procedura de a idealiza trecutul pentru că eşti nemulţumit de prezent. Exact ceea ce făceau romanticii, nemulţumiţi de societatea burgheză a secolului al XIX-lea – idealizau Evul Mediu.

Inutil de spus că pretenţia de a fi moştenitorii unui sistem politic dispărut cu jumătate de secol în urmă este sau o naivitate, sau un simplu procedeu propagandistic. Problematica politică a vremurilor actuale este cu totul alta decât cea de atunci, iar moştenirea acelor vremuri este acum de un folos cel puţin îndoielnic. De altfel, în afară de faptul că au preluat denumirile precum şi pe unii dintre tinerii politicieni din linia a doua ai acelor vremuri, nu există o legătură semnificativă între „istoricii" de astăzi şi partidele de atunci. PNŢ, de exemplu, s-a format prin reunirea Partidului Naţional din Transilvania, partid al grupului etnic român şi, prin esenţă, antimaghiar, cu Partidul Ţărănesc din România, partid al ţăranilor proprietari de pământ şi al intelectualităţii din lumea rurală, ceea ce îl făcea să fie un partid puternic legat de ortodoxie. Dimpotrivă, PNŢCD este aliat cu partidul grupului etnic maghiar din România, are o audienţă

extrem de redusă în rândurile ţăranilor şi este, probabil, singurul partid ortodox dintr-o organizaţie politică internaţională catolică. PSDR a fost şi a rămas un partid nesemnificativ în viaţa politică românească. Dar, asemănarea se opreşte aici. În perioada interbelică era un partid al intelectualităţii salariate şi se dorea un partid al muncitorilor. În prezent nu are audienţă nici la unii, nici la ceilalţi. În sfârşit, PNL a fost partidul burgheziei urbane, mari şi mici, care a dominat viaţa politică românească aproape un secol. Inutil de reamintit că, la o lună de la revoluţie, când a fost revigorat PNL prin intermediul unor foşti membri ai vechiului partid, nu exista în România niciun fel de burghezie. De altfel, în măsura în care era reprezentată în partid, noua burghezie românească în formare a intrat repede în conflict cu bătrânii urmaşi ai PNL şi a provocat principala ruptură în cadrul acestuia. Desprinderea PL-Aripa Tânără a însemnat tocmai conflictul dintre cei mai proaspeţi întreprinzători români de succes, Dinu Patriciu şi Viorel Cataramă şi colegii lor, bătrânii „politicieni” specializaţi în intrigă politică. Îi despărţea nu numai vârsta, dar şi interesele. În vreme ce noii oameni de afaceri erau dornici de putere, pentru a putea crea un mediu înconjurător prielnic întreprinzătorului în ascensiune, „bătrânii” (atât la propriu, cât şi la figurat) nu-şi doreau mai mult decât accesul la onorurile şi privilegiile funcţiilor de stat şi erau dispuşi la aproape orice compromis pentru aceasta.

Ca să pună capac la toate, cele trei partide, care vreme de treizeci de ani fuseseră adversari ireductibili, acum se aliaseră împotriva adversarului comun, Ion Iliescu. Problema era evident una de persoane şi nu una de politică. Aşa cum am spus, niciunul dintre partidele apărute după revoluţie nu promova vreo politică, iar „istoricii” nu făceau nicio excepţie. Singurul lucru adevărat era adversitatea lor împotriva foştilor lideri comunişti, dar asta din cauză că doreau să le ia locul. Că

biografia politică a unei persoane sau convingerile acestuia nu reprezentau un inconvenient pentru partidele istorice o dovedeşte nu numai acceptarea între membrii lor a numeroşi foşti membri sau lideri ai partidului comunist, dar mai ales nereuşita încercare de a-l înrola în rândurile lor chiar pe Ion Iliescu. Combinaţia, chiar mai grotescă decât primirea cu urale a lui Miron Cosma la congresul PNŢCD din septembrie 1991, aflat atunci în plină mineriadă împotriva lui Petre Roman şi a lui Ion Iliescu, a fost încercată înainte de alegerile din 1990. Atunci, nou formatul Partid Naţional Ţărănesc i-a propus lui Ion Iliescu să candideze la preşedinţia României din partea acestui partid istoric. Dacă Ion Iliescu ar fi acceptat, probabil că istoria postrevoluţionară a României ar fi arătat altfel. Dar Ion Iliescu nu era numai un om politic, ci şi un om cu convingeri, aşa că a refuzat politicos oferta şi a candidat în numele unui partid artificial pe care şi l-a confecţionat singur mai târziu.

Interesul liderilor de partide de a deveni conducători politici ai ţării era strict personal, de vreme ce nu adăugau acestui interes un obiectiv politic oarecare. Asta nu înseamnă că sunt neapărat ambiţioşi sau vanitoşi. O dată intraţi în joc, ei sunt prizonierii grupului lor de susţinători, cu atât mai mult cu cât, neavând obiective proprii, sunt nevoiţi să le susţină sau să le reprezinte pe ale acestora. La rândul lor, ei au propriile lor interese personale, care, în lipsa unor obiective politice reale, se rezumă la a beneficia de poziţia politică a liderului pe care îl susţin. Însă, la aceste interese simple, care nu pot mobiliza decât un număr mic de persoane, la partidele importante, cum sunt „istoricii”, se adaugă interesele de grup. O asemenea combinaţie de interese personale cu cele de grup nu este neapărat obligatorie. Cel puţin nu la partidele politice care au apărut după revoluţie. Un mare număr de asemenea partide au rămas restrânse la acest grup iniţial şi au dispărut din arena politică.

În ceea ce priveşte partidele istorice, acestea au adăugat însă la interesele personale ale politicienilor lor de vârf, interesele de grup ale unui număr important de membri şi susţinători ai partidelor. Partidele istorice au reunit pe acei oameni care, înainte de venirea comuniştilor la putere, se bucuraseră de privilegii, avantaje sau poziţii de relativă putere în societatea românească de atunci, indiferent dacă se bazau pe avere sau pe statut şi prestigiu. Interesul fiecăruia dintre aceşti oameni era personal, dar era comun. El consta în încercarea de a reface, cât mai mult, situaţia de dinainte de revoluţia comunistă. Desigur, o statistică a membrilor şi simpatizanţilor partidelor istorice ne va arăta că nu toţi, nici măcar majoritatea acestora, nu sunt foşti proprietari sau urmaşi ai foştilor proprietari. Dar conducerea politică a partidelor, „nucleul dur”.

al acestora este. Şi tocmai nucleul de conducere este cel care a transfor

mat rapid interesul personal comun în obiectiv politic pentru ţară – restauraţia, refacerea structurilor economice, în primul rând de proprietate, sociale şi politice ale României interbelice.

Dar, nici măcar un asemenea obiectiv politic, pentru că se referă la distribuirea resurselor naţionale, nu poate fundamenta o politică autentică a tranziţiei, chiar dacă grupul celor interesaţi este relativ numeros. Pentru că problema conducerii politice a unei societăţi nu este cea a împărţirii prăjiturii naţionale, chiar dacă după revoluţie şi din cauza acesteia, reîmpărţirea ei a devenit, pe de o parte, posibilă, iar, pe de alta, principala preocupare a nenumărate grupuri şi organizaţii, unele reprezentate politic, altele, precum cultele religioase, sau sindicatele, nu. Chiar dacă un grup de oameni îşi propune să preia puterea politică şi apoi să împartă între ei o parte importantă a avuţiei naţionale, iar pentru asta se unesc într-o organizaţie care participă la alegeri şi se

autointitulează partid politic, doar prin acest simplu fapt ei nu ajung să reprezinte o conducere politică autentică. Ei nu au niciun răspuns la întrebarea fundamentală a puterii, care este: „pentru atingerea căror obiective sunt utilizate resursele societăţii?” Şi, din cauza aceasta, nu reprezintă un partid politic autentic.

Dacă o coaliţie a partidelor istorice ar fi câştigat alegerile, ea nu ar fi guvernat mai mult decât a guvernat FSN sau actuala coaliţie, rezultată din alegerile din 1992. Ar fi înlocuit, desigur, în funcţiile de conducere politică pe reprezentanţii sau simpatizanţii actualelor partide ale majorităţii parlamentare. Ar fi procedat, probabil, la împărţirea unei bucăţi mai mari sau mai mici a avuţiei naţionale între ei şi sprijinitorii lor, utilizând drept criteriu deznaţionalizarea, refacerea structurii de proprietate de dinainte de 1948. Era posibil să fi pus la cale şi o răfuială politică cu cei care i-au persecutat în toată această perioadă de peste patruzeci de ani, posibilitate care i-a speriat pe actualii deţinători ai puterii chiar mai mult decât reîmpărţirea proprietăţilor. După care, pur şi simplu, n-ar mai fi avut nimic de făcut în afară de a parazita inofensiv centrele reale de putere. Niciunul dintre aceste obiective pe care istoricii şi aliaţii lor ar putea să le atingă, nu este suficient să dea un sens puterii în România. Ca urmare, n-ar fi deloc în situaţia de a putea contracara utilizarea puterii de către tehnocraţia industrială şi birocraţia administrativă, adevăraţii ei deţinători.

Asta face ca partidele politice istorice să nu fie partide politice autentice, iar ocuparea de către ele a conducerii politice a ţării să nu însemne crearea unei conduceri politice autentice, chiar dacă interesul de grup al nucleului politic al partidului este generalizat, până la formularea lui în principii generale de organizare a societăţii. Pentru liderii şi doctrinarii partidelor istorice, un asemenea proces de teoretizare şi generalizare era dificil şi, foarte repede, au avut nevoie de sprijin suplimentar în

fundamentarea ideologică şi propagandistică a propriilor obiective.

În aceste condiţii, nu este de mirare că elita umanistă a apărut drept aliatul natural al „istoricilor”. Existau mai multe motive care împingeau spre asta. În primul rând, elita umanistă era principalul ideolog al „întoarcerii în trecut” sau, după o formulă mai tardivă, dar perfect acceptabilă pentru a caracteriza în puţine cuvinte întreaga doctrină politică a opoziţiei, „înapoi la capitalism”. În al doilea rând, ea era, totodată, principalul purtător de cuvânt al atacului la adresa neocomunismului noii conduceri politice, pe o bază ceva mai actuală decât sfârşitul celui de-al doilea război mondial. Şi, în sfârşit, dar nu în ultimul rând, domina presa internă şi relaţiile cu mass-media internaţională. Astfel încât ea era o achiziţie preţioasă, fiind singura în măsură să ofere puţina ideologie de care „istoricii” aveau nevoie pentru a putea supravieţui politic. La rândul lor, partidele „istorice” reprezentau pentru elita umanistă o completare necesară, deoarece puteau oferi o bază logistică pe care ea nu putea să şi-o organizeze singură şi, mai ales, o activitate politică şi propagandistică cotidiană tocmai în acele medii cu care elita nu avea nicio comunicare.

Cu ajutorul elitei umaniste, partidele „istorice” au ajuns la o anumită ideologizare a intereselor personale şi de grup ale conducătorilor lor. Prin asta au început să capete, dacă nu un conţinut, măcar o aparenţă politică. Însă, aproape la fel de mult au contat în conturarea unui profil politic al „istoricilor” eforturile propagandistice ale FSN şi ale aliaţilor săi.

Restauraţia, ca identitate politică a opoziţiei în lupta lor împotriva lui Ion Iliescu şi a echipei sale, partidele istorice şi elita umanistă au dezvoltat o strategie, ca să zicem aşa, „personalizată”. Ceea ce atacau ei nu era politica promovată de FSN. în primul rând, un asemenea atac era dificil, dacă nu imposibil. Până la alegerile din mai

1990, FSN nu a avut nicio politică, el mărginindu-se să administreze ţara. După alegerile din nouăzeci, politica dusă de noul guvern era contradictorie şi confuză, măsurile care ar fi putut fi considerate liberale, fiind contracarate de măsuri etichetate drept „conservatoare”. În plus, o critică chiar mai agresivă decât a opoziţiei s-a dezvoltat repede chiar în interiorul FSN sau în stânga acestuia. În sfârşit, opoziţia nu era în măsură să critice eficient politicile FSN pentru că asta ar fi necesitat o raportare la propriile politici, iar acestea îi lipseau. Atunci când Petre Roman, în calitate de prim-ministru proaspăt desemnat, a prezentat Parlamentului proiectul programului său de guvernare, liderii PNL şi PNŢCD au afirmat că ar putea fi la fel de bine propriul lor program. „Asemănarea” nu se datora unei identităţi de opinii asupra unor probleme economice şi sociale ci, pur şi simplu, faptului că opoziţiei îi lipseau până şi opţiunile fundamentale. Liderii opoziţiei au „recunoscut” în programul Roman propriul lor program, tocmai pentru că nu aveau unul, iar formulele pe care tocmai le auziseră sunau familiar şi acceptabil pentru ei.

Neputând ataca politicile, partidele istorice şi aliaţii lor şi-au concentrat atacurile asupra persoanelor. Tema centrală a strategiei lor electorale nu a fost de tipul: „acest partid, FSN, promovează politici indezirabile sau greşite” ci de tipul: „aceşti oameni, Iliescu, Roman & Co „nu sunt buni de conducători”. Motivele pentru care nu erau buni se refereau la caracteristici personale, pornind de la biografie – aparţinuseră nomenclaturii comuniste, studiaseră la Moscova, erau în vârstă – şi terminând cu oful cel mai mare al opoziţiei, anume că erau tot aceiaşi, ceea ce, în concepţia lor, era injust. Au adoptat această strategie din multiple motive, dar, dintre acestea, două au fost, probabil, prioritare. În primul rând, o asemenea descriere a adversarilor era exact inversul modului în care se descriau pe ei înşişi: cei care fuseseră oprimaţi de vechiul regim, cei

care i se opuseseră dintotdeauna şi, deci, cei îndreptăţiţi să culeagă fructele revoluţiei. Mai mult, ei erau purtătorii democraţiei, reformismului etc. tot prin caracteristici personale: fie pentru că făcuseră politică în perioada interbelică, fie pentru că, asemeni lui Ion Raţiu sau Radu Câmpeanu, principalii adversari ai lui Ion Iliescu în primii doi ani de după revoluţie, trăiseră în timpul regimului comunist în Occident. Premisa nerostită, dar care întemeia întreaga argumentare, era că ocuparea funcţiilor de conducere în stat este o răsplată şi nu o funcţionalitate. Iar, din punctul de vedere al opoziţiei, bătălia politică se concentra pe înlocuirea în funcţii a câtorva personalităţi cheie, cea mai importantă dintre toate fiind Ion Iliescu.

Al doilea motiv provenea din strânsele legături în străinătate ale opoziţiei şi de dependenţa lor de imaginea construită de mass-media internaţională. Pentru mass-media, concentrarea asupra politicienilor şi nu a politicilor este modul normal de abordare. Din motive tehnice în primul rând; poţi mai uşor scrie sau televiza istorioare ilustrate despre politicieni, decât despre politici. În plus, în unele sisteme politice occidentale, cu precădere în cel american, personalităţile contează mult mai mult decât politicile şi chiar decât partidele. Însă, asemenea abordare era inteligibilă şi convingătoare pentru cititorii ziarelor occidentale în mai mare măsură decât pentru electoratul românesc. Iar opoziţia din România, care avea drept principal atu o legitimitate superioară guvernanţilor în Occident, era nevoită să rămână aproape de clişeele acestuia.

Dimpotrivă, pentru Ion Iliescu şi susţinătorii săi, o astfel de strategie nu era posibilă. Nu pentru că ei nu ar fi folosit atacurile la persoană, biografiile sau chiar înfăţişarea sau originalităţile vestimentare ale unora dintre adversarii lor. Figura osoasă a lui Corneliu Coposu şi papionul lui Ion Raţiu au făcut carieră în publicistică, precum şi mult disputata legătură dintre primul şi

Securitate. Dar, toate acestea la un loc nu erau nici suficiente şi nici nu se potriveau cu imaginea utopică a preşedintelui despre consensul naţional, care trebuia obţinut în jurul unei politici şi nu în jurul unui om sau un grup de oameni. În viziunea acestuia, campania electorală ar fi trebuit să constea în prezentarea de către partidele politice a propriilor programe de guvernare, criticând, totodată, programele adversarilor. După o campanie electorală desfăşurată în felul acesta, alegătorilor nu le mai rămânea decât să-l voteze, după o înţeleaptă cumpănire, pe cel mai apropiat de propriile lor aspiraţii. Realitatea, desigur, a fost cu totul alta, motivul principal fiind că, nici FSN în 1990, nici FDSN în 1992 nu dispuneau de programe de guvernare, dacă nu luăm în considerare celebrul program de reformă al Academiei Române, de care, de altfel, în afară de Ion Iliescu, nu a mai pomenit nimeni niciodată. Aşa că, neputând să-şi întemeieze legitimitatea în caracteristicile personale ale liderilor, guvernanţii trebuiau să şi-o întemeieze într-o politică. Dificultatea consta, desigur, în faptul că nu aveau o asemenea politică. Soluţia s-a aflat, atunci, în concentrarea asupra criticării politicii opoziţiei, în care scop a fost creată o identitate politică a opoziţiei.

În lupta politică şi propagandistică care s-a desfăşurat din 1990 încoace, ambele tabere au adoptat o strategie prioritar negativă, aceea de a convinge electoratul că adversarul reprezintă un rău mai mare, fiecare străduindu-se să construiască o identitate convingătoare a acestui „rău”. Pentru istorici, „râul” era chiar Ion Iliescu şi persoanele care îl înconjurau, cu biografia, clişeele de gândire şi vorbire („limba de lemn”) şi legăturile lor personale. Invers, procedeul utilizat de FSN a fost de a construi o identitate politică a istoricilor, având drept punct de pornire „restauraţia”.

Am văzut că şi partidele „istorice” şi elita umanistă cochetau cu ideea restauraţiei. Cu toate acestea, pentru ei

era mai degrabă o nostalgie decât un program politic. Interesele personale ale celor mai activi şi influenţi politicieni ai acestora îi îndemna să ia serios în considerare anularea unor măsuri legislative şi politice ale regimului comunist şi refacerea unora dintre structurile de proprietate şi de statut pe care revoluţia din 1946 – 1948 le distrusese. Dar, fiind simple recompense sau compensaţii cu caracter personal, toate acestea nu năşteau, până la urmă, o politică coerentă şi nu puneau în discuţie structurile reale de putere. „Istoricii" nu însemnau restauraţia, deşi semănau foarte mult cu ea. E dificil de ghicit cum ar fi evoluat o dată ajunşi la putere, când nu ar fi avut alt punct de plecare pentru construirea propriei identităţi decât asemănarea cu restauraţia perioadei interbelice. FSN a transformat această asemănare în identitatea politică a opoziţiei.

Identitatea construită pentru ei de către FSN a dezvoltat ideea de restauraţie până la ultimele ei consecinţe logice, înţelegând prin restauraţie refacerea nu numai a unor proprietăţi etc., dar şi a structurilor de putere şi de statut din economie şi din societate. Le-a atribuit „istoricilor" obiectivul de a reface marile moşii în agricultură, de a distruge industria creată în timpul socialismului şi, mai ales, de a distruge tehnocraţia industrială românească prin totala ei subordonare capitalului străin. Sub lozinca „Nu ne vindem ţara!", FSN a mobilizat muncitorii în sprijinul menţinerii la putere a tehnocraţiei industriale autohtone, având ca principală ţintă nu companiile străine sau multinaţionalele, ci tocmai partidele istorice.

Crearea unei asemenea identităţi politice a opoziţiei „istoricilor" a avut până la urmă succes. Ei înşişi au oferit numeroase argumente în sprijinirea unei astfel de imagini. Se încăpăţânau să se legitimeze mai ales în realităţile acelei perioade, prezentate drept adevărata „epocă de aur" a României. Apoi, ei înşişi, neştiind ce vor de fapt, nu erau

deloc convinşi că nu tocmai asta vor. Neavând o identitate politică, dar având nevoie de ea, erau destui în conducerile politice ale acestor partide dispuşi să o adopte pe cea construită de adversarii lor politici. Trebuie ţinut seama de faptul că, în afară de lupta cu FSN, în partidele istorice se mai duceau lupte şi între diferitele lor componente, iar legitimarea în perioada interbelică avantaja grupul liderilor în vârstă nu în lupta împotriva celor de la putere, ci în lupta împotriva tinerilor ambiţioşi din propriul partid. Această ambiguitate în interiorul istoricilor a dus până la urmă la ruperea PNL, din care s-a desprins grupul care sigur nu avea de câştigat de pe urma restauraţiei şi, în consecinţă, nu era dispus să accepte o asemenea identitate. Partidul Liberal-Aripa Tânără era grupul noilor întreprinzători, proaspeţii oameni de afaceri, care doreau împărţirea „caşcavalului" naţional nu după criterii istorice, ci după succesul postrevoluţionar.

Însăşi comportamentul electoral al partidelor istorice întărea asocierea lor cu o politică a restauraţiei. Una dintre tacticile cele mai frecvent utilizate pentru a-şi atrage simpatizanţi, a fost de a promite un avantaj material imediat. Era o tactică mult folosită în perioada interbelică şi, evident, inadecvată perioadei actuale. Un exemplu tipic îl reprezintă încercarea PNŢCD de a atrage ţăranii. În perioada imediat următoare revoluţiei, FSN a mărit lotul individual care revenea membrilor cooperativelor agricole formate în timpul socialismului. PNŢCD a supralicitat, cerând împărţirea pământurilor la ţărani. Pe moment, măsura a avut puţin efect, ţăranii votând masiv cu FSN, dar apoi FSN a preluat el sarcina reformei agrare, dând înapoi ţăranilor pământurile avute iniţial şi menţinând în proprietate de stat doar IAS, care proveneau, în principal, din naţionalizarea moşiilor perioadei interbelice. În continuare, PNŢCD s-a hotărât să-şi atragă ţăranii promiţându-le şi mai mult pământ, prin împărţirea terenurilor IAS. N-au explicat niciodată cum

urma să se facă această împărţire şi este îndoielnic că au aprofundat ideea dincolo de lozinca propagandistică, căci era o problemă tehnică extrem de complicată, dat fiind că aceste pământuri nu sunt uniform repartizate prin ţară. FSN a interpretat imediat propunerea ca pe o încercare de refacere a vechilor moşii şi de reconstituire a marilor proprietari de pământ ca o clasă socială importantă a ţării. PNŢCD a protestat că nu aceasta ar fi fost intenţia reală, dar a făcut-o fără convingere.

Faptul că o politică a restauraţiei nu avea cum să se bucure de popularitate în România, nu este de mirare şi nici nu are nevoie de cine ştie ce explicaţie. Erau mult mai mulţi cei care aveau de pierdut, decât cei care aveau de câştigat dintr-o asemenea politică. Chiar mai important era faptul că imaginea cotidiană, neteoretizată, dar generală, despre cum trebuie să arate România după revoluţie, se constituise pe baza informaţiilor şi iluziilor născute de contactul cu realităţile ţărilor dezvoltate din occidentul Europei. Ele conturau un tablou care nu aveau nimic comun cu o idilică societate rurală, maximum pe care îl putea promite o politică a restauraţiei. Ideea reîntoarcerii în rural şi la agricultură, idee pe care o avusese şi Ceauşescu şi care contribuise la a-l face şi mai nepopular, nu avea cum să se bucure de sprijin într-o societate în plin efort de industrializare şi urbanizare. De aceea, lozincile vagi ale preşedintelui despre modelul suedez sau japonez erau mai acceptabile decât lozincile, tot atât de vagi, ale partidelor istorice despre România interbelică.

În sfârşit, unul dintre principalele argumente ale identificării partidelor „istorice" cu politica restauraţiei era poziţia promonarhică a acestora.

Problema monarhiei

De fapt, partidele istorice nu numai că au susţinut restaurarea monarhiei în România, dar sunt creatorii acestei problematici, cu toate anexele ei. Ideea de a rezolva problemele politice ale tranziţiei şi a instaura un

regim politic care, în niciun caz, nu mai poate aluneca înapoi în comunism prin restaurarea monarhiei, nu le aparţine. Ea s-a născut în Europa Occidentală, înainte de revoluţia din 1989, ca o rezultantă a mai multor conjuncturi. În primul rând, exista, desigur, o presiune a supravieţuitorilor sau urmaşilor fostelor case regale din estul Europei. Aceştia dispuneau de legături, simpatii şi, pentru mass-media, prezentau avantajul de a fi interesanţi pentru publicul occidental datorită titlurilor şi vieţii lor mondene. Le lipseau, în principal, fondurile şi influenţa politică, iar acestea puteau fi atrase doar în măsura în care reuşeau să intereseze factori mai importanţi în succesul propriei lor cauze.

Până la revoluţie, toţi aceşti foşti monarhi trezeau un interes limitat în efortul propagandistic făcut în ultimii ani împotriva regimurilor comuniste de aliaţii occidentali, când, pe de o parte, nimic nu era de neglijat, iar, pe de altă parte, orice ajutor era binevenit, s-a apelat şi la unii dintre aceştia. Fostul rege al României, Mihai a vorbit la postul de radio „Europa Liberă” împotriva politicii lui Ceauşescu de sistematizare a satelor româneşti. E dificil acum de apreciat dacă o asemenea readucere în actualitate a fostului monarh intenţiona în primul rând să stimuleze opinia publică românească împotriva lui Ceauşescu, sau, dimpotrivă, să construiască o imagine favorabilă regelui Mihai. Oricum, de aici şi până la restaurarea monarhei mai era un drum lung, pe care fosta Casă domnitoare nu putea să-l facă singur. Avea nevoie de sprijin.

Sprijinul venit după victoria revoluţiilor din 1989 a fost şovăielnic şi incomplet. Răsturnarea comunismului n-a trezit nostalgii numai în Est, ci şi în Vest, iar confuzia generalizată care s-a născut pe fondul surprizei Vestului şi a lipsei sale de pregătire în a aborda integrarea fostelor state socialiste, le-a acordat acestor nostalgii o şansă serioasă, nu de a reuşi, dar măcar de a fi încercate cu oarecare seriozitate. Refacerea monarhiilor est-europene

în România, Bulgaria, Serbia şi, eventual, chiar şi în Rusia, au fost considerate, de unele centre de putere occidentale – nu neapărat guvernamentale – o variantă cel puţin demnă de interes. Contribuia la asta lipsa de informaţii reale cu privire la opiniile, dorinţele şi atitudinile populaţiei faţă de noii conducători, ca şi faţă de foştii monarhi. Iar avantajele nu erau de neglijat Restaurarea monarhiei era considerată o garanţie politică sigură împotriva oricăror încercări de revenire la un regim comunist, cel puţin din interior, iar în 1990 – 1991 existau temeri în acest sens pentru unele ţări, cum erau România, Bulgaria sau fosta Uniune Sovietică. Apoi, regalitatea ar fi putut reprezenta o soluţie pentru a pune capăt frământărilor sociale şi conflictelor etnice care ameninţau să transforme fostele state socialiste într-o uriaşă zonă de conflict endemic în mijlocul Europei. Nu trebuia neglijat nici faptul că aceste monarhii nu puteau fi restaurate fără sprijin occidental, iar, într-o negociere purtată pe această temă, foştii monarhi, aflaţi în poziţia de posibili viitori regi, nu erau, desigur, în situaţia de a refuza vreo cerere. Mai era şi succesul experimentului spaniol, în care restaurarea monarhiei după destrămarea regimului franchist a însemnat exact aceste lucruri: pacea socială şi aducerea luptelor politice pe un teren legal şi democratic. Profilul predominant de stânga al forţelor politice dominante din aceste ţări nu prezenta, evident, niciun inconvenient, monarhiile occidentale având deja o bogată experienţă în conlucrarea cu guvernări socialiste sau social-democrate.

Nicio instituţie sau organizaţie politică, sau implicată în politică, realmente importantă din Occident, nu a sprijinit direct restaurarea monarhiei în România, de exemplu. Ceea ce dovedeşte că niciuna nu a acordat un credit prea mare succesului unei asemenea variante. Dar le-au sprijinit indirect, pe căi uneori atât de încâlcite încât au dat naştere la scandaluri diplomatice, sau chiar politice interne, cum a fost cazul cu paşaportul diplomatic danez al

regelui Mihai. Reţinerile Occidentului faţă de soluţia monarhică proveneau din incertitudinile legate de sprijinul real de care aceşti monarhi se bucurau în propriile lor ţări. În această privinţă, România a reprezentat pe de o parte, un caz tipic, iar, pe de altă parte, un experiment

Indiferent de sprijinul acordat de afară, bătălia principală urma să se dea în ţară. De fapt, până la urmă nu a fost vorba nici măcar de o bătălie. Problema monarhiei a fost, de la început şi până la sfârşit o falsă problemă, utilizată de toţi politicienii pentru a tranşa propriile lor conflicte sau pentru a îngroşa accentele polemicii dintre ei. Ceea ce a lipsit partizanilor monarhiei pentru a transforma restauraţia regală într-o problemă politică majoră şi reală a tranziţiei a fost, în primul rând, o bază socială. Modelul spaniol nu avea cum să funcţioneze în România, în primul rând pentru că regalitatea din Spania nu semăna deloc cu regalitatea din România. În Spania, monarhia fusese cea mai importantă instituţie a unei întregi clase sociale nobiliare, puternică atât pe plan politic, cât şi economic şi financiar, pe care nici măcar regimul franchist nu a reuşit să o distrugă. În România, o asemenea clasă nobiliară nu a existat, elita politică fiind doar o extensie a elitei administrative. Regii români au fost regi burghezi, un fel de preşedinţi ereditari ai statului, cu funcţii în principal de reprezentare externă. Atunci când au încercat să se implice activ în politica internă, aşa cum a făcut Carol al II-lea, au intrat repede în conflict cu principalele forţe politice, strămoşii partidelor istorice de astăzi.

Când, în a doua jumătate a secolului trecut, tânărul stat român încerca să-şi facă un loc în politica internaţională, de care depindea într-o proporţie uriaşă propria sa soartă, politica europeană era esenţial o politică a Caselor regale europene. Obiectivele şi interesele politice erau profund influenţate de interesele de familie ale Caselor regale, iar un stat care nu era prezent în micul club exclusivist al capetelor încoronate, legate toate între

ele prin complicate relaţii de rudenie, nu avea nicio şansă să-şi facă vocea auzită şi interesele luate în seamă. Aceasta a fost şi raţiunea aducerii în România a unei case regale europene şi aceasta a fost şi funcţia pe care ea a îndeplinit-o cu brio în toată perioada de până la sfârşitul primului război mondial.

Europa secolului al XX-lea, care s-a născut pe ruinele provocate de prima conflagraţie mondială, nu mai semăna însă cu Europa secolului al XIX-lea. Nu numai pentru că monarhiile se prăbuşiseră în Prusia, Austro-Ungaria, Rusia, Spania şi Portugalia (în acestea două mai târziu, dar pe acelaşi fundal al restructurării sistemelor politice europene), dar pentru că politicile naţionale predominau acum în totalitate faţă de politicile transnaţionale pe care le implicau dinastiile internaţionale europene. În asemenea condiţii, funcţia regelui român în arena internaţională s-a diminuat dramatic. Obiectivele politice ale statului român aveau tot mai puţine şanse, dacă aveau vreuna, să fie realizate, pe motiv că erau totodată şi obiectivele personale ale unui om cu relaţii între monarhii şi nobilimea Europei. Aşa că regele român avea de ales între a deveni o simplă instituţie decorativă şi a face politică. Carol al II-lea a optat pentru a doua variantă, în vreme ce regele Mihai a fost exemplificarea istorică a primei, atât în timpul dictaturii lui Antonescu, cât şi în puţinii ani de după terminarea războiului.

Restaurarea monarhiei în România este pusă în faţa aceleiaşi opţiuni şi de aici provine şi lipsa unei baze sociale reale şi caracterul de pseudosoluţie care o domină. Pentru că, nici într-un caz, nici în altul, ea nu rezolvă nimic. În cazul în care alege să fie o simplă instituţie decorativă, rostul acesteia este greu de justificat dar, şi mai dificilă devine justificarea efortului făcut pentru restaurarea ei. În cazul în care se hotărăşte să facă politică, atunci nici vorbă nu mai poate fi de regalitate ca garant al păcii sociale şi al regulilor confruntărilor politice. În ceea ce priveşte

varianta ideală, aceea a unui monarii care să reprezinte interesele naţionale nu atât în faţa străinătăţii, ci în raporturile cu partidele, politicienii şi instituţiile administrative, veghind continuu la respectarea acestora şi corectând excesele făcute în dauna lor, pentru a juca acest rol, regele era, desigur, unul dintre cei mai puţin indicaţi. Pe de o parte, în toată campania propagandistică desfăşurată în jurul restaurării monarhiei, nu a făcut nicio încercare de a defini interesele naţionale, iar, pe de altă parte, acest ultim rol presupune existenţa unui consens social şi politic cu privire la ele. Şi, oricât de utopică ar fi ideea de consens naţional, legarea ei de restaurarea monarhiei o face şi mai utopică. În realitate, fără să dorească asta, dar şi fără să o poată evita, regele a intrat în jocul politic al partidelor istorice, dispuse să-l folosească, dar nu să-l servească.

Partidele istorice şi aliaţii lor au utilizat slăbiciunea fundamentală a regelui, aceea că, deşi dorea, sau era împins să acţioneze pentru restaurarea monarhiei, era lipsit de o bază socială reală. Niciuna dintre principalele categorii sociale din ţară nu-şi identifica interesele cu transformarea republicii în regat. Nici ţărănimea, nici muncitorii sau tehnocraţii industriali nu erau în vreun fel legaţi de monarhie şi nici aceasta nu era funcţională faţă de interesele lor de grup. Noua clasă socială a întreprinzătorilor poate că ar fi susţinut monarhia ca pe o garanţie a ne întoarcerii la comunism, dar o asemenea evoluţie era oricum improbabilă şi, în plus, ar fi condus la schimbări importante în suprastructura birocraţiei cu care ajunseseră deja la un modus vivendi. În sfârşit, pentru birocraţia administrativă, asta ar fi însemnat apariţia unei noi pături de comandă, cu care nu avea legături şi a cărei imprevizibilitate o făcea de nedorit. În toată perioada de după revoluţie, dincolo de afirmarea unor principii generale, regele nu a anunţat nimic din intenţiile sale în cazul în care ar reveni la conducerea statului. În asemenea

condiţii, principalii susţinători ai monarhiei erau micul grup de curteni şi înalţi funcţionari regali, foşti sau potenţiali, cărora li se adăuga grupul, ceva mai numeros, al celor care sperau ca, prin venirea regelui, să poată recupera ceva fie din fostele lor averi, fie din statutul pe care îl avuseseră, fie din amândouă. Chiar şi acest grup era insuficient pentru a-i asigura regelui o bază socială reală, dar era suficient ca, în condiţiile lipsei oricărui program regal, dorinţele acestora să fie uşor interpretate drept adevăratul program al acestuia şi să confirme temerile că o restaurare a monarhiei însemna mult mai mult decât refacerea doar a instituţiei regale.

Din această cauză, până la preluarea temei de către partidele istorice, restaurarea monarhiei nu a fost o problemă politică. Reacţia pe care o stârnea era mai degrabă de nedumerire, decât de teamă sau de adversitate. Preluând-o, partidele istorice nu au făcut-o deloc mai reală, dar au adus-o în centrul dezbaterii politice.

Trebuie precizat încă de la început că liderii partidelor istorice nu erau în niciun caz sprijinitori înfocaţi ai monarhiei. Nu recunoşteau regelui niciun fel de autoritate politică şi, tocmai de aceea, acesta nu a avansat niciun fel de program şi nu a adoptat nicio opinie politică clară şi concretă. În schimb, se simţeau ameninţaţi sau concuraţi de grupul de consilieri şi apropiaţi ai familiei regale, cu care au intrat repede în conflict. De aceea, în toată perioada în care au apărut mai mult sau mai puţin legaţi de monarhie, liderii partidelor istorice au jucat un joc dublu, iar uneori chiar triplu. În primăvara lui 1990, când ideea monarhică era cât se poate de nepopulară, s-au ferit să adopte o poziţie promonarhistă clară, împingând în linia întâi mici partide monarhiste, lipsite de orice fel de audienţă populară. Au sprijinit atât propaganda promonarhistă, cât şi ideea însăşi a restaurării monarhiei în primul rând ca pe o componentă a procesului de

glorificare a României interbelice şi a revenirii lor la guvernare şi ca un mijloc de a aduce în sprijinul lor voturile monarhiştilor. Dar n-au transformat-o într-un obiectiv al propriului lor program. Iar, în negocierile şi discuţiile secrete au tratat-o ca pe unul dintre aspectele negociabile. După alegerile din 1990, au adoptat teza monarhică cât se poate de făţiş, însă au utilizat-o din nou într-o formă ambiguă, care să nu-i angajeze definitiv. Au sprijinit monarhia, au refuzat să voteze Constituţia – al cărui prim articol preciza că România este o republică –, dar au refuzat să-şi lege soarta de a regelui, aşa că, în alegerile din 1992, au participat la alegerile prezidenţiale cu un candidat care, până la urmă, s-a declarat a fi republican. După alegerile din 1992, a devenit evident că ceea ce doreau partidele istorice să obţină din sprijinirea restaurării monarhiei era pur şi simplu un subiect de negociere. Partidele istorice erau dispuse să valorifice avantajele pe care le putea aduce sprijinul partidei regaliste, de la fonduri şi până la sprijinul mass-media şi al micii părţi de electorat pe care o reprezentau monarhiştii, dar, nu erau dispuşi să-şi asume costurile care puteau proveni din asta.

Restaurarea monarhiei în România nu s-a bucurat nicio clipă de o audienţă largă, dar atât regele cât şi susţinătorii săi au făcut foarte puţin pentru a mări această audienţă. Ei au fost primii care au abordat problema cu naivitate şi stângăcie. Nu aveau informaţii reale despre ţară şi despre baza socială şi electorală pe care pot conta. Nu au avut nici măcar un plan concret de acţiune. Au irosit cinci ani în frecuşuri cu administraţia română pe tema vizelor de intrare în ţară. Analiza acţiunilor întreprinse sugerează că ideea care domina planurile lor era ceva destul de asemănător cu un scenariu Hollywoodian. Contau pe faptul că, la simpla prezenţă a regelui în ţară, populaţia se va ridica şi, printr-un soi de revoluţie inversă (în istorie încă nu au avut loc revoluţii decât pentru

răsturnarea regilor, nu şi pentru restaurarea lor), îl va proclama din nou rege. Nu era deloc clar ce procedură este necesară pentru restaurarea regalităţii, aşa că aceasta era inspirată de revoluţia din decembrie. De aceea, toată tabăra monarhistă şi-a concentrat eforturile pentru obţinerea venirii regelui în ţară. Ce urma să facă o dată ajuns în ţară, era neclar. Asta s-a văzut limpede la fiecare dintre cele două veniri ale sale în România.

Prima a fost o adevărată aventură, copiată parcă din romane. Regele a sosit incognito, seara târziu, la bordul unui avion particular care a anunţat autorităţile române prin radio că transportă o echipă de jurnalişti. La graniţă şi-a dezvăluit identitatea adevărată, iar grănicerii, impresionaţi de titlul său, de personalităţile venite să-l întâmpine şi lipsiţi de instrucţiuni, l-au lăsat să intre în ţară. De la aeroport s-a îndreptat într-o mică coloană auto către Curtea de Argeş. Ce urma să facă acolo este greu de ghicit. Printre guvernanţi şi ziarişti circula zvonul că înalte feţe bisericeşti erau pregătite să-l încoroneze în catedrala cu rezonanţă istorică de acolo. Dacă ar fi adevărat, ar fi o dovadă în plus despre lipsa de seriozitate cu care chiar familia regală a abordat propria problemă, pentru că, un asemenea procedeu arhaic, utilizat în timpul certurilor pentru domnie din secolele XIV-XVI, era total ineficient la sfârşitul secolului al XX-lea. Nicăieri în lume, nici măcar în România postrevoluţionară, şefii statului nu mai sunt desemnaţi de biserică şi instauraţi printr-o simplă slujbă religioasă. Oricum, regele nu a ajuns până la Curtea de Argeş. Între timp, autorităţile au reacţionat cu promptitudine. După o scurtă urmărire, regele a fost ajuns din urmă de echipaje ale poliţiei, a fost readus la aeroport, îmbarcat în avionul cu care sosise şi expulzat din ţară.

Un an mai târziu a venit din nou. De data aceasta legal, cu o viză acordată cu mult curaj de Guvernul Stolojan în care acum, e adevărat, erau prezenţi şi liberalii, partid istoric care, formal, sprijinea monarhia. Regele a

venit în timpul sărbătorilor de Paşti şi s-a bucurat de un succes de public uriaş. Sute de mii de locuitori ai Capitalei au venit să-l vadă, să-l audă şi l-au însoţit de-a lungul traseului său bucureştean. Nu era o manifestaţie politică în sprijinul monarhiei, era pur şi simplu un spectacol. Dacă era ceva de făcut, nu se putea imagina un moment mai potrivit. Cu toate acestea, nici regele, nici susţinătorii săi nu au iniţiat nimic şi era clar că nu au ce. Prima parte a scenariului se împlinise chiar dincolo de orice speranţe. Regele era în ţară, mulţimea era adunată şi dovedea faţă de el simpatie. Grupurile de susţinători erau prezente şi asigurau entuziasmul necesar. Liderii politici ai opoziţiei erau alături de rege, impresionaţi de primirea pe care i-o făcuse populaţia. Şi totuşi, nu s-a întâmplat nimic şi asta a confirmat calculele făcute la rece de guvernanţi atunci când i-au acordat viza de intrare fără a se lăsa impresionaţi de emotivitatea unora dintre politicienii guvernării. Oricâtă lume s-ar fi strâns, oricât de entuziaşti ar fi fost susţinătorii şi oricât de impresionaţi liderii politici, nu exista nicio modalitate de a face nici cel mai mic pas către putere. Aşa că, după o excursie de câteva zile în nordul Moldovei, regele s-a reîntors în Elveţia şi a luat de la capăt eforturile de a obţine o nouă viză de intrare.

Cu tot succesul ei de public, vizita regală din primăvara lui 1992 a fost un eşec. Ea a dezvăluit impasul teribil în care se afla regele. Putea fi popular în România dacă accepta rolul de „fost”, de simplă mărturie istorică, pe care toată lumea e curioasă să o vadă şi mândră să o cunoască. Dar nu putea intra în politică fără a întoarce împotriva lui pe cei mai mulţi dintre cei care veniseră să-l salute în 1992 şi nici nu putea împiedica partidele politice să facă din persoana sa o temă predilectă a polemicilor. Două noi încercări de a-l aduce pe rege în ţară, în decembrie 1993, cu ocazia zilei naţionale şi în toamna lui 1994, când din nou a fost întors de pe aeroport, nu au mai

avut alt efect decât să înflăcăreze discursurile parlamentare.

Exceptând puţinii monarhişti autentici, din convingere sau din interes, problema monarhiei nu a fost decât un mijloc de a purta bătălia politică obişnuită pentru controlul autorităţii politice. Obiectivele reale ale partidelor istorice şi aliaţilor lor erau cu totul altele decât restaurarea regalităţii, iar, pe măsură ce timpul trecea, această divergenţă se întărea tot mai mult. Dezbaterea despre monarhie şi susţinerea acesteia îi era utilă opoziţiei pe mai multe planuri. Aducea în sprijinul lor influenţa diplomatică şi în mass-media de care dispunea casa regală. Nu era mare dar, atâta câtă era, era utilă. Apoi, regele a fost, şi mai este, utilizat pentru a-i opune lui Ion Iliescu o personalitate cu atât mai credibilă cu cât nu era cu nimic implicată în politica românească cotidiană. Ideea monarhică a fost utilizată şi pentru a sprijini ideologic legitimitatea partidelor istorice şi pentru a picta în culori cât mai favorabile „vârsta de aur” a României interbelice. Şi, în sfârşit, monarhia a mai fost utilizată şi ca un element de negociere în discuţiile purtate după 1992, legate de posibila participare a istoricilor la o guvernare comună cu PDSR. După aceea însă a devenit doar un mijloc de şicanare a guvernanţilor.

Guvernanţii au privit posibilitatea restaurării monarhiei cu mai multă seriozitate decât opoziţia. Întâi pentru că erau realmente îngrijoraţi de o astfel de posibilitate. Una dintre consecinţele imediate ar fi fost înlocuirea lor în conducerea structurilor politice de către opoziţie indiferent de rezultatele alegerilor. Motivul principal a fost însă că, susţinerea de către opoziţie a restaurării monarhiei era net în avantajul lor. Le dădea un sens politic pe care, altfel, nu-l aveau – îi făcea republicani. Le permitea să mascheze bătălia pentru privilegiile politice sub înfăţişarea tradiţionalei confruntări dintre republicani şi regalişti, specifică istoriei politice europene a ultimelor

două secole. Le dădea prilejul să pozeze în democraţi şi progresişti, atribute istorice ale republicanilor, şi să descrie opoziţia în culorile negre ale politicilor conservatoare sau reacţionare. În sfârşit, oferea nenumărate ocazii pentru o nesfârşită retorică şi un prilej de afirmare pentru acei parlamentari înclinaţi spre demagogie, de care, partidele de guvernământ nu duceau lipsă. Pentru ideologii guvernării susţinerea de către opoziţie a restaurării monarhiei era un argument serios în favoarea tezei lor favorite – aceea de a apăra ţara împotriva unei restauraţii retrograde, al cărei purtători erau „istoricii" şi aliaţii lor. În consecinţă, guvernanţii au acordat dezbaterii despre monarhie o atenţie cel puţin la fel de mare ca şi opoziţia. În această bătălie de suprafaţă, regele era un personaj convenabil propagandei şi unora şi celorlalţi.

După adoptarea Constituţiei, după vizita din primăvara lui 1992 a regelui şi după alegerile din acelaşi an, era de aşteptat ca problema monarhiei să dispară din arena politică românească. Nu s-a întâmplat aşa, iar faptul că a rămas una dintre cele mai dezbătute şi cele mai generatoare de pseudoevenimente politice problematice este o dovadă a incapacităţii partidelor politice româneşti de a-şi găsi o identitate politică rapoitându-se la realitate. După cum vom vedea, „democraţia parlamentară", cea de a treia etapă în evoluţia sistemului politic românesc, a transformat această lipsă într-un mecanism de supravieţuire.

Problema dacă România va rămâne republică sau va deveni regat este, în principiu, o problemă majoră. Ea nu devine, însă, o problemă politică decât atunci când societatea este realmente divizată în jurul ei, iar o parte, măcar, a sistemului de putere, este interesată în schimbarea situaţiei existente. Nu este cazul în România. Pentru prezent, ca şi pentru viitorul previzibil, problema monarhiei trebuie trecută alături de acele probleme ale

scolasticii politice româneşti menite să ofere combustibil demagogiei „democratice”.

Originalitatea UDMR

Dacă alianţa dintre partidele istorice şi elita umanistă s-a dovedit a fi firească, mai puţin naturală apare alianţa lor cu UDMR. UDMR a apărut imediat după revoluţie ca organizaţie menită să reprezinte grupul etnic maghiar în relaţiile cu statul român. Cu mult înainte de alegerile din mai 1990 însă ea a început să acţioneze ca un partid politic unitar al acesteia. Formal, UDMR este o coaliţie de partide politice la care sunt asociate şi organizaţii apolitice. Ca alianţă politică, ea este, aparent, una dintre cele mai bizare, pentru că asociază partide care, teoretic ar trebui să se afle în tabere diferite, urmărind obiective diferite, cum ar fi, de exemplu, liberalii şi socialiştii. În realitate, diferenţele dintre aceste partide şi grupări sunt minore, şi, asemenea partidelor româneşti, sunt simple delimitări între anturajele diferiţilor lideri ai minorităţii maghiare. Între aceştia există, desigur, disensiuni şi rivalităţi, dar obiectivele lor nu merg dincolo de câştigarea luptei pentru conducerea organizaţiei. Această luptă se poartă relativ pe tăcute, în interior, fără a afecta însă unitatea organizaţiei în raporturile sale cu statul român. Ele definesc originalitatea UDMR. Căci, pentru organizaţie şi, implicit, pentru fiecare componentă a ei, obiectivele politice ale minorităţii maghiare au prioritate absolută faţă de orice alte obiective ale partidelor sau organizaţiilor componente.

Asta asigură unitatea UDMR, dar nu o face să dispună de mai multă claritate politică decât oricare dintre partidele spectrului politic românesc. Ba chiar, dimpotrivă, pentru că, în vreme ce partidelor politice româneşti le este clar măcar faptul că vor să ocupe funcţiile de conducere ale statului român, pentru UDMR un asemenea obiectiv este interzis. UDMR nu-şi poate propune un asemenea obiectiv în primul rând pentru că, reprezentând o

minoritate clar definită, nu are cum câştiga alegerile. Pe de altă parte, autolimitându-se exclusiv la obţinerea de drepturi pentru minoritatea maghiară, UDMR nu are niciun fel de obiective pentru societatea românească în ansamblul ei. Fundamentul întregii activităţi al UDMR este tocmai ideea că minoritatea maghiară este o realitate independentă de realitatea românească.

UDMR însăşi nu poate exista decât pornind de la o asemenea premisă. De aceea, eforturile sale sunt orientate cu prioritate către crearea unei asemenea realităţi, a minorităţii maghiare ca un fel de enclavă, cu graniţele bine delimitate şi mai bine păzite, pentru a feri maghiarimea de impactul realităţilor României. Nu este imposibil şi nu ar fi o noutate atât de mare. În aproape toate societăţile, grupuri religioase, culturale, uneori etnice se autoizolează în mijlocul unei societăţi, menţinând reguli, comportamente, obiceiuri etc. proprii şi care îi separă de ansamblul comunităţii. Endogamia şi limba proprie sunt cele mai răspândite, dar, desigur se pot asocia şi altele. Problema pentru UDMR este că formarea şi menţinerea acestor reguli nu sunt activităţi sau obiective politice şi nu rezultă din interacţiunea minorităţii cu statul în care trăieşte. Ele sunt simple convenţii respectate în interiorul grupului sau minorităţii respective şi depind, în întregime, de acţiunea în interiorul acesteia şi de acceptarea de către maghiari a unor comportamente de autoizolare. Ca organizaţie politică a maghiarilor, UDMR este orientată automat spre exterior, spre relaţiile cu statul român şi este handicapată de faptul că nu poate adopta singurul obiectiv normal al unei organizaţii politice – să ajungă să conducă statul. De aceea, ea este obligată să-şi inventeze alte obiective, dar şi aici, posibilităţile sunt extrem de limitate. Astfel, după ce, până la adoptarea Constituţiei, UDMR a luptat pentru recunoaşterea drepturilor minorităţilor naţionale, odată cu adoptarea acesteia şi cu semnarea de către România a documentelor internaţionale în domeniu,

obiectivele politice ale UDMR au devenit simultan confuze şi ambigui. Asta însă a facilitat alianţa ei cu partidele istorice şi elita umanistă.

Dacă se înlătură falsele presupoziţii, ipocrizia şi demagogia din dezbaterea creată cu şi în jurul UDMR, atunci se ajunge foarte repede la identificarea clară a paradoxului şi „originalităţii" acesteia. În primul rând, UDMR este în situaţia de a avea de ales între obiective politice, pe de o parte, şi obiective culturale sau umanitare, pe de altă parte, înfiinţarea unei universităţi în limba maghiară, de exemplu, este un obiectiv cultural sau educaţional. Mai mult, el este de fapt, un obiectiv intern, al minorităţii maghiare. Nimic nu împiedică comunitatea maghiară din România să-şi înfiinţeze o universitate, oriunde ar dori să o facă. Ar fi şi asta o originalitate suplimentară, pentru că nu este o instituţie răspândită, nici măcar la comunităţile maghiare din alte ţări, dar, în niciun caz nu este inacceptabilă. Chiar şi obţinerea de subvenţii din partea statului român pentru întreţinerea unei asemenea universităţi nu este un obiectiv politic şi o presiune adecvată a organizaţiilor culturale sau civice maghiare pentru obţinerea acestor subvenţii ar fi şi normală şi, probabil, s-ar bucura de succes în cele din urmă. De aceea, UDMR nu poate adopta asemenea acţiuni drept obiective ale activităţii sale politice şi modalitate de legitimare a existenţei ei. Ea trebuie să transforme această problemă într-o problemă politică, legată de raporturile dintre maghiari şi statul român. Nu există decât un singur mod de a face asta şi îl vom vedea imediat, dar UDMR nu îşi poate permite să-l utilizeze direct, aşa că inventează probleme care măcar par politice.

Pentru universitate, de exemplu, problema principală se referă nu la existenţa acesteia, nu la finanţarea ei, ci la clădire. Desigur, dacă se îmbracă problema în vasta retorică creată în dezbaterea despre Universitatea Bolyai, atunci ea capătă un anumit aer de respectabilitate şi

permite investirea de către participanţi a unui important capital afectiv. Dar, dezbrăcată de toate acestea, ea rămâne problema semnificaţiei îndoielnice a plasării sau nu a unei universităţi maghiare în vechea clădire a universităţi chezaro-crăieşti de la Cluj. Alte probleme au o semnificaţie politică chiar şi mai îndoielnică, creată mai degrabă prin retorica dezbaterii decât prin eventualele lor consecinţe. Dar UDMR este obligat să se menţină în această ambiguitate, pentru că este singurul mod în care poate crea măcar impresia unei semnificaţii politice. Din cauza aceasta, politica ei se învârte în jurul unor probleme de tipul clădirii universităţii, statuilor din Cluj, plăcuţelor cu denumirea străzilor şi localităţilor etc. Situaţia este cu atât mai grotescă, cu cât nici reprezentanţii UDMR şi nici politicienii români angajaţi în polemici nu par a da dovadă nici de un simţ al proporţiilor, nici de unul al umorului.

În relaţiile dintre o minoritate, fie ea etnică, sau religioasă, sau culturală, sau lingvistică etc. Şi un stat, pot să existe doar două obiective politice. Unul este integrarea în societate, celălalt este separarea de aceasta. Integrarea politică, care nu presupune integrarea lingvistică sau socială, se realizează, prin eliminarea discriminărilor de natură politică – cele consacrate legislativ sau administrativ –, în raporturile dintre minoritate şi majoritate. Nu sunt eliminate, pentru că nu este posibil, discriminările de natură socială sau culturală. De exemplu, se elimină interzicerea legislativă sau administrativă a căsătoriilor mixte, dar nu se poate elimina discriminarea socială prin măsuri politice, pentru că nu se poate legaliza obligativitatea unui anumit număr de căsătorii mixte. Integrarea politică a reprezentat obiectivul declarat al UDMR în raporturile sale cu statul român până la adoptarea legislaţiei adecvate şi, mai ales, până la adoptarea Constituţiei. Trebuie totuşi menţionat faptul că, în vreme ce, formal, în raporturile sale cu statul român, UDMR promova integrarea politică, în practica sa în

interiorul comunităţii maghiare, ea a sprijinit şi chiar promovat întărirea discriminărilor sociale. Rezultatul a fost un proces de autoenclavizare a comunităţii maghiare din România, care s-ar fi potrivit mai degrabă celui de-al doilea obiectiv politic.

Acesta este separarea. Separarea politică nu seamănă nici ea cu cea socială sau culturală. Ca orice obiectiv politic, se referă direct la resurse şi presupune o anumită reîmpărţire a acestora. Integrarea politică însemna acceptarea de către majoritate a accesului minorităţii la resursele de la care până atunci era exclusă politic. Excluderea unei minorităţi sau a unei majorităţi de la resurse prin mijloace de altă natură decât politică, de exemplu prin mijloace economice sau sociale, este tot o problemă politică, dar ea transcende minorităţile etnice sau lingvistice şi aparţine întregii societăţi. Presupune, oricum, integrarea ca o fază iniţială. Sărăcia în România, de exemplu, nu este o problemă a maghiarilor sau a românilor, ci o problemă a societăţii în ansamblu. Este o problemă politică, dar participarea la rezolvarea ei echivalează cu integrarea în societatea românească, ceea ce UDMR, de exemplu, nu poate accepta fără ca diferitele ei componente să treacă în tabere adverse. Invers, separarea politică, înseamnă restrângerea accesului la resurse bine delimitate, numai pentru acea minoritate. Aici, teritoriul este esenţial. Baza separării politice este, desigur, autoenclavizarea socială şi culturală, respingerea majorităţii de către minoritate, dar toate aceste condiţii necesare la un loc nu sunt şi suficiente. Mai este necesar un pas, iar acest pas este opţiunea pentru separare, care poate lua concret orice forme, de la simpla autonomie comunitară şi până la independenţa politică şi face absolut necesară delimitarea spaţiului de autoritate a noii puteri. Acest spaţiu de autoritate are neapărată nevoie şi de o delimitare teritorială, puterea politică fiind strâns legată de teritoriu.

UDMR este deci, în prezent, într-o situaţie cât se poate de ambiguă. Singurul obiectiv politic autentic pe care îl poate adopta este acela de a deveni noua putere politică într-un spaţiu determinat inclusiv teritorial. Cum acest spaţiu nu poate fi România, căci UDMR îşi propune să conducă politic exclusiv minoritatea maghiară şi, tot exclusiv, în folosul acesteia, atunci ea trebuie să ajungă să-şi delimiteze un teritoriu în care să fie recunoscută ca autoritatea politică dominantă. Pe de altă parte, ea nu poate nici recunoaşte că are un asemenea obiectiv, nici nu îl poate adopta deschis, ca ţel al programului său politic. De aceea este nevoită să genereze singură ambiguitatea şi confuzia în jurul obiectivelor sale şi să se agaţe de asemenea probleme minore şi, evident, false, ca plăcuţele etc. Ambiguitatea aceasta a UDMR nu este în întregime propria sa creaţie. În parte ea a fost indusă de politica, la fel de ambiguă, a guvernului maghiar din ultimii ani ai lui Ceauşescu şi primii ani de după revoluţie.

Una dintre problemele acestor guverne a fost de a-şi asigura popularitatea. Asta este o problemă valabilă pentru orice guvern, dar este mult mai acută pentru guverne care promovează reforme ce afectează categorii importante ale populaţiei. Tocmai de aceea, toate guvernările din ţările est-europene în tranziţie au făcut apel sau s-au sprijinit pe ideologii naţionaliste, mai mult sau mai puţin hiperstaziate. Dincolo de câştigul de popularitate al guvernării era aici şi o nevoie mai profundă. Într-un moment în care toate sistemele de valori se prăbuşeau, iar realităţile stabile de până atunci erau întoarse cu susul în jos, naţionalismul asigura un minimum de identitate şi de comunitate de interese societăţii în transformare.

O formă aproape „naturală” a naţionalismului maghiar este refacerea „Ungariei mari”, recuperarea teritoriilor pierdute după sfârşitul primului război mondial, odată cu destrămarea Imperiului Austro-ungar şi formarea

noilor republici est-europene. Câtă vreme mai făcea parte din Tratatul de la Varşovia, iar Iugoslavia mai era favoritul SUA în Europa de Est, Ungaria nu putea adopta prea deschis o atitudine revendicativă în acest sens. Opoziţia lui Ceauşescu faţă de reformele lui Gorbaciov i-a permis să adopte, pentru prima dată după al doilea război mondial, o atitudine mai naţionalistă sub pretextul criticării comunismului dur al lui Ceauşescu în România şi decla Aindu-se îngrijorată de soarta maghiarilor din România. După succesul revoluţiilor din Est şi destrămarea sferei de influenţă sovietică, atunci când totul părea posibil, refacerea „Ungariei Mari" a fost luată în serios măcar din punct de vedere propagandistic. Oficialităţi maghiare au făcut o serie de declaraţii spectaculoase legate de Tratatul de Pace de la Trianon, iar guvernul maghiar şi-a întărit legăturile cu minorităţile maghiare din ţările vecine, intervenind direct în politica urmată de acestea. UDMR n-a făcut nicio excepţie. Nici măcar nu poate fi blamată că şi-a modelat declaraţiile, poziţiile şi acţiunile politice în funcţie de politicile de la Budapesta. Dar, a suferit şi consecinţele, cotiturile relativ bruşte şi rareori justificate ale politicii Budapestei creându-i probleme serioase atât în raporturile cu politicienii români, cât şi în interiorul său. Fiecare schimbare de politică la Budapesta, făcea ca una sau alta dintre grupările din conducerea UDMR să câştige sau să piardă teren. Ambiguitatea şi confuzia raporturilor UDMR cu statul român erau completate de ambiguitatea şi confuzia internă.

Relaţiile UDMR cu guvernul de la Budapesta induceau o „originalitate" suplimentară. Pe de o parte, ea nu putea să se prezinte pe sine însăşi, sau să accepte să fie privită ca un simplu instrument politic al guvernului de la Budapesta. Nu numai că şi-ar fi diminuat serios credibilitatea, dar ar fi riscat chiar să fie declarată o organizaţie ilegală. Niciun stat din lume nu acceptă organizaţii politice controlate de un alt stat pe teritoriul

său. Pe de altă parte, nu putea nici să nege sau să întrerupă legăturile cu Budapesta, privită totuşi ca centrul „mondial” al maghiarimii şi oricum, capitala ţării-mamă. Menţinerea unui echilibru între cele două ipostaze este nu numai o operaţie delicată, graniţele între autonomie, cooperare şi subordonare fiind aici extrem de vagi, dar, din nou, generatoare de confuzie. Până la urmă, rezultatul acestui nesfârşit şir de compromisuri din care consta baletul politic al UDMR şi care nici măcar nu conducea la un obiectiv final bine definit a dus la suprapunerea, peste structura formală a organizaţiei, a unei a doua structuri, mai degrabă infórmale – dar nu mai puţin cunoscută în interior –, care îi împărţea pe liderii acesteia şi pe sprijinitorii lor în radicali şi moderaţi şi a adăugat conflictelor şi neînţelegerilor interne pe cele ale conflictelor şi neînţelegerilor cu liderii de la Budapesta.

Originalitatea UDMR nu se opreşte aici. Al doilea obiectiv al său este ca ea să fie realmente recunoscută ca forţă politică de către cei pe care vrea să îi reprezinte, adică de către maghiarii din România. Dar, maghiarii nu sunt toţi la fel decât dacă sunt raportaţi la nemaghiari, în cazul nostru la români. Imediat ce dispare acest element de referinţă, ei încep să se diferenţieze. Unii sunt bogaţi, alţii sunt săraci. Unii locuiesc şi lucrează la ţară, alţii practică meserii urbane, iar alţii sunt intelectuali etc. Şi aceste grupuri au interese politice diferite. Tocmai de aceea, comunitatea maghiară din România a generat partide atât de diferite ca orientare şi doctrină. Diversitatea aceasta de interese este trecută pe planul doi doar atâta vreme cât problema comună şi recunoscută a fi prioritară este cea a raporturilor cu românii. De aceea, UDMR, pentru a exista, are nevoie de o continuitate a acestei probleme, nu de rezolvarea ei. De aceea, UDMR nu numai că nu îşi formulează deschis singurul obiectiv politic real pe care îl poate adopta, dar nici nu are pregătit ceva pentru cazul atingerii unui asemenea obiectiv. În această

privinţă, ea seamănă cu acel general englez al secolului trecut despre care se spunea că, în afară de o înfrângere zdrobitoare, nimic nu îl sperie mai mult decât o victorie decisivă. Situaţia ideală pentru ea este cea actuală, acest continuu mic război al declaraţiilor, nervilor şi amănuntelor, cu ecouri mai mult sau mai puţin convingătoare pe plan internaţional, care nu are niciun sfârşit şi nicio finalitate, dar care îi asigură şi sprijinul fără rezerve al maghiarilor din ţară şi unele simpatii occidentale şi, în sfârşit, un rost îndoielnic, dar un loc sigur în sistemul politic românesc.

Probabil că cea mai bună ilustrare a acestei ambiguităţi este istoria postrevoluţionară a comunităţilor secuieşti şi ungureşti din estul Transilvaniei. Era o zonă în care maghiarii reprezentau populaţia majoritară.

În timpul regimului comunist, autorităţile au stimulat implantarea în zonă de etnici români, dezvoltând, cu moderaţie, industria locală şi utilizând sistemul repartiţiei absolvenţilor de învăţământ superior pentru a stabiliza în zonă o intelectualitate românească. În acelaşi timp, reprezentanţii autorităţilor administrative erau numiţi cu prioritate dintre români. În timpul revoluţiei, contestarea autorităţilor de către populaţia majoritar maghiară a îmbinat o motivaţie politică cu una etnică. Populaţia a linşat miliţieni şi primari români şi este greu de diferenţiat acum dacă motivele au fost prioritar politice sau prioritar etnice. Oricum, după revoluţie, pe fondul tendinţei de autoenclavizare a comunităţii maghiare a urmat un proces de respingere a etnicilor români. Cea mai mare parte a acestora a fost nevoită să se mute din regiune în zone cu populaţie majoritar românească. Acest proces a fost sprijinit de UDMR, dar când, dând la urma urmei dovadă de consecvenţă, comunităţile secuieşti din estul Transilvaniei au vrut să-şi proclame „autonomia administrativă”, UDMR nu a mai sprijinit şi această iniţiativă, care risca să declanşeze reacţii ferme din partea

autorităţilor şi a populaţiei româneşti.

După care însă a urmat „scandalul prefecţilor”, în care UDMR a adoptat o atitudine exact inversă. Guvernul a numit prefecţi de naţionalitate română, iar UDMR a protestat, cerând prefecţi de naţionalitate maghiară. Nu e deloc clar ce semnificaţie acorda UDMR acestui fapt. Era exact genul de problemă care îi convenea cel mai mult prin ambiguitate, afectivitatea cu care putea fi încărcată şi lipsă de importanţă reală. Pe de o parte, îi permitea să lege problema minorităţii maghiare de un act administrativ, pe tema drepturilor minorităţilor. Pe de altă parte, putea conta că succesul va fi interpretat ca un pas înainte în autoizolarea maghiarilor de români. În sfârşit, nici chiar succesul nu ar fi modificat situaţia cu nimic, prefecţii, ca reprezentanţi numiţi ai guvernului fiind direct şi total subordonaţi acestuia. Până la urmă, guvernul a ajuns la concluzia că numirea prefecţilor este un atribut exclusiv al său şi nu l-a mai negociat cu UDMR, după ce o perioadă improvizase tot felul de soluţii hibride care aduceau un român şi un maghiar la conducerea administraţiei locale. După ce a dat prilejul la nenumărate discursuri, articole şi întâmpinări interne şi internaţionale, conflictul s-a stins, iar UDMR a sfârşit prin a-şi adăuga în program un punct despre „autonomia locală”, despre care nici propriii săi lideri nu ştiu dacă înseamnă autonomia administraţiei locale faţă de cea centrală, principiu sancţionat de Constituţie şi aplicat, parţial, prin reforma administraţiei locale din 1992, sau autonomia maghiarilor faţă de statul român.

În aceste condiţii, alianţa cu partidele istorice prezenta pentru UDMR un avantaj tactic imediat. Putea arăta tuturor, în ţară şi în străinătate, că ceea ce urmărea ea nu era inacceptabil în general pentru români, ci doar pentru unii dintre ei, adică pentru cei aflaţi la conducere. Pentru UDMR era neinteresant cine anume este la conducere, poziţia lor de veşnici opoziţionişti neavând cum

să se modifice. Dar îi avantaja că la conducere se află o grupare pe care opoziţia era dispusă să o conteste fără limite şi care nu se bucura de simpatie sau de o imagine favorabilă în mass-media occidentală. Făcea cu atât mai credibilă propria lor contestare.

Pentru partidele „istorice" şi aliaţii lor, alianţa cu UDMR însemna în primul rând obţinerea voturilor celor un milion şi ceva de maghiari din România şi, desigur, sprijinul parlamentărilor maghiari la propriile lor acţiuni politice. Mai însemna, la pierderi, scăderea dramatică a credibilităţii în Ardeal, unde, ca reacţie la UDMR, se formaseră partide politice naţionaliste româneşti, cel mai important fiind PUNR, şi care adunau majoritatea voturilor românilor din regiune. În relaţiile politice, aceasta mai însemna că, oricât ar fi cochetat PUNR cu ideea opoziţiei faţă de Ion Iliescu şi de partidele aliate acestuia – în alegerile din 1992, PUNR a prezentat un candidat propriu la preşedinţie, ales dintre liderii săi –, el nu avea cum să se alăture opoziţiei conduse de „istorici", de vreme ce UDMR se afla în aceeaşi tabără.

Originalitatea alianţei dintre „istorici" şi UDMR, care se răsfiăngea asupra amândurora, consta în aceea că ea nu era deloc politică. Cooperarea dintre ei se mărginea la a fi împreună împotriva guvernanţilor, pentru motivul principal, valabil şi în cazul unora şi al celorlalţi, că aceştia erau cei de la guvernare. „Istoricii" nu sprijineau, de fapt, niciunul dintre obiectivele UDMR, iar pe unele, reale sau bănuite, le contestau zgomotos. O parte a elitei umaniste era mai cosmopolită şi susţinea teza că, într-o perioadă de globalizare şi integrare europeană, specifică sfârşitului de secol, graniţele statale tind să se atenueze, cu perspectiva de a dispărea într-un viitor previzibil, temă ideologică agreată şi de UDMR, cu precizarea suplimentară că ei se refereau doar la graniţa de vest. O altă parte a elitei umaniste era însă profund naţionalistă şi privea cât se poate de prost alianţa cu UDMR. Tot astfel, în interiorul

partidelor istorice exista şi, periodic, căpăta predominanţă o

„Aripă" mai naţionalistă, provenită în special din Ardeal. La rândul ei, UDMR nu se amesteca în problematica politică a partidelor istorice. Nu-i interesa restaurarea monarhiei, de exemplu, de care partidele istorice făceau mare caz, dar pe care nu o considera problema maghiarimii. Era şi firesc de vreme ce restaurarea monarhiei nu ar fi modificat cu nimic propria lor situaţie. Nu-i interesa prea mult nici restituirea proprietăţilor, dacă nu era vorba de biserica catolică, unul dintre principalii lor sprijinitori. În alegeri, în ciuda alianţelor încheiate, au participat independent, limitându-şi astfel sprijinul acordat partidelor istorice şi refuzând categoric să se dizolve în vreo grupare a opoziţiei.

Alianţa dintre partidele istorice şi UDMR a fost masiv exploatată de partidele de la guvernare pentru a îndepărta electoratul din Ardeal – şi nu numai –, de partidele „istorice". Ei au pus problema în forma extrem de tranşantă a sorţii Ardealului. Câtă vreme UDMR era legată de politica guvernului de la Budapesta, iar acesta vântura ideea anulării tratatelor de pace încheiate după primul război mondial prin care Transilvania fusese alipită României, Ardealul era în pericol şi, prin aceasta, statul naţional român. Pericolul părea cu atât mai real cu cât, în 1940, diplomaţia maghiară reuşise să smulgă o parte din teritoriul românesc, adăugându-l Ungariei horthyste. E greu de evaluat cât de real era acest pericol în 1990 sau 1991. În acea perioadă, totul părea posibil nu numai la Bucureşti, dar şi la Budapesta. Destrămarea Iugoslaviei şi a Cehoslovaciei, izolarea României pe plan internaţional, mai ales european, poziţia privilegiată pe care părea a o deţine Ungaria în politica faţă de Europa de Est şi activismul politic de care dădea dovadă UDMR pe plan intern, erau elemente care justificau îngrijorarea. Abia după ce războiul iugoslav s-a dovedit mai uşor de stârnit

decât de oprit, iar stabilitatea politică şi socială a României a devenit o componentă a strategiilor occidentale în regiune, se poate considera că pericolul s-a diminuat considerabil.

Până la urmă, UDMR a devenit un ingredient cu atât mai necesar actualului sistem politic românesc cu cât nu mai face, nici ea, politică. Pe lângă faptul că, prin simplul fapt că există, contribuie la crearea uneia dintre principalele false probleme ale politicii româneşti, parlamentarii ei participă alături de ceilalţi la nesfârşitele intrigi şi combinaţii la care se rezumă viaţa politică românească şi al cărei vârf a fost atins în perioada pe care o vom denumi a „democraţiei parlamentare”.

V. PARTIDELE ORIGINALE-GUVERNANTE *

„Originalitatea” partidelor politice ale opoziţiei provine, în principal, din faptul că ele nu reprezintă variante ale unor politici alternative pentru România. Nu participă la sistemul de putere şi nici nu par a dori asta. În cel mai bun caz, confundă pur şi simplu sistemul de privilegii asociat funcţiilor de reprezentare în stat cu puterea, adică cu controlul şi utilizarea resurselor naţionale. Singurele obiective pe care şi le propun şi pentru atingerea cărora luptă cu o reală convingere, sunt cele legate de accesul unui mic grup de lideri la funcţiile de conducere politică a statului, deşi aceste funcţii sunt ele însele slab sau deloc legate de sistemul real de putere. Asta nu înseamnă, desigur, că liderii politici ai opoziţiei sunt naivi, lacomi şi vanitoşi şi, în niciun caz, că sunt principalii vinovaţi de situaţia politică a partidelor lor. Ar fi extrem de simplu, pentru că atunci simpla schimbare a liderilor ar conduce automat la schimbarea partidelor, a rolului şi funcţiilor lor şi, eventual, ar modifica întreg sistemul de exercitare a puterii la nivelul societăţii. În realitate, defecţiunea constă în modul în care s-au format partidele politice, ca simple grupări care aspirau la

conducerea statului, în lipsa lor de legătură cu electoratul – ca bază socială şi nu ca simplă maşinărie de vot – şi, mai ales, în lipsa de opţiuni pentru schimbarea profundă a societăţii. Numai acestea pot defini, în cele din urmă, o politică autentică. Limitarea opţiunilor la modul de împărţire a unei părţi mai mari sau mai mici din avuţia naţională, sau a rezultatelor activităţilor economice le face incapabile să proiecteze o schimbare autentică a ţării.

„Originalitatea" cea mai profundă a partidelor politice ale opoziţiei constă în incapacitatea lor organică de a formula şi promova politici ale tranziţiei. În felul acesta, o parte însemnată a sistemului politic este desprinsă radical de realitatea economică şi socială şi, în felul acesta, de sistemul real al puterii. Dar lucrurile nu stau deloc altfel în cazul partidului politic ai cărui conducători, câştigând de două ori alegerile, au ocupat acele mult râvnite funcţii de conducere în stat, în cei cinci ani care s-au scurs de la revoluţie.

1. Mărirea şi decăderea FSN

Iniţial, el s-a numit FSN, ulterior, după desprinderea grupului Roman, care a plecat preluând şi denumirea partidului odată cu cea mai mare parte a structurilor sale organizatorice şi a bazei logistice, s-a denumit FDSN, iar acum se numeşte Partidul Democraţiei Sociale din România (PDSR). Se pot face speculaţii asupra faptului că până şi evoluţia denumirilor partidului evidenţiază lipsa de obiective politice ale acestuia. Trecerea de la FSN la FDSN se referă la relaţiile din interiorul partidului şi nu la vreun obiectiv politic. Gruparea care s-a desprins din FSN pentru a forma FDSN îl acuza pe Petre Roman de lipsa de democraţie în interiorul partidului, împiedicând disidenţilor accesul la decizie. Se sublinia astfel, involuntar, realitatea că, de fapt, ruptura se datora unor neînţelegeri interne şi nu dezacordului cu privire la orientările politice ale partidului faţă de care cei mai mulţi dintre disidenţi erau indiferenţi. Când, după câştigarea

alegerilor, FDSN şi-a schimbat numele din nou, cu obiectivul principal de a se denumi „partid” şi nu „front”, a găsit eticheta pe care dorea cel mai mult să o folosească – cea de social-democrat – ocupată. Găselniţa inversării termenilor şi transformării social-democraţiei în „democraţie socială” este un simplu joc de cuvinte şi nu are niciun fel de semnificaţie doctrinară aparte. Căci, dacă social-democraţia modernă a ajuns să asocieze numele său cu politicile unui ***welfare state*** (statul bunăstării generale), asta este rezultatul întregii sale activităţi politice şi doctrinare de după al doilea război mondial şi nu al unei semnificaţii deosebite a aranjării cuvintelor. Democraţia socială deocamdată nu are istorie, iar simpla combinaţie de cuvinte nu înseamnă nimic.

Problemele FSN

Este mult mai relevantă o analiză a FSN şi a urmaşilor şi aliaţilor săi prin ceea ce au făcut decât prin prisma denumirilor şi chiar prin cea a programelor. Oricum, FSN a apărut ca partid politic exact din acelaşi motiv pentru care au apărut şi celelalte partide politice – pentru a asigura unui mic grup de conducători politici legitimitatea ocupării poziţiilor de conducere în stat Poate chiar mai mult decât partidele istorice sau alte partide ale opoziţiei, FSN a fost, din capul locului, un simplu mijloc de a salva aparenţele. Pentru a înţelege însă geneza şi rolul FSN trebuie să ne întoarcem la istoria, atât de bogată în consecinţe a CNFSN.

La sfârşitul primei perioade de lupte interne din CNFSN format pe 22 decembrie, după retragerea dintre membrii acestuia a unui grup de disidenţi (între care Doina Cornea, Ana Blandiana, Lăzslo Tökes ş.a.), cu obiectivul precis de a înlătura grupul rămas şi de a-l înlocui cu o nouă suprastructură politică, şi după tranşarea conflictului dintre cei rămaşi în favoarea grupării conduse de Ion Iliescu (prin eliminarea lui Dumitru Mazilu şi marginalizarea lui Silviu Brucan), în România se

stabilizează sistemul de putere deja descris, fundamentat pe coaliţia dintre administraţie şi tehnocraţie. Este foarte probabil ca el să se fi stabilizat în această formă indiferent care dintre grupările de mai sus ar fi câştigat confruntarea, dar este important faptul că se simţea ameninţat de acestea, oricât de nerealistă ar fi fost ameninţarea. Aşa cum am văzut, acest sistem de putere nu are nevoie de partide politice pentru a funcţiona. Legitimitatea lui nu se întemeiază pe opţiuni politice şi pe proiecte de modelare a viitorului, sprijinite sau nu de populaţie, ci pe competenţa tehnică pe care şi-o asumă. În această privinţă, doctrina schiţată cu timiditate de Ion Iliescu încă din ianuarie 1990, despre o democraţie fără partide politice, era extrem de convenabilă pentru sistemul de putere. Aşa cum era convenabilă şi organizarea puterii instituită după desfiinţarea CNFSN de întreprindere, când partidele politice nu jucau niciun rol şi erau cu toate reunite într-un soi de parlament politic care sancţiona, după mai multe sau mai puţine dezbateri, soluţiile legislative proiectate anonim şi „ştiinţific” în cadrul sistemului de putere.

Nu putea fi însă ignorată presiunea exteriorului şi a partidelor politice din interior pentru construirea în România a unui sistem politic după chipul şi asemănarea democraţiilor occidentale. De altfel, partidele politice şi apăruseră deja, ca organizaţii de sprijinire a unor pretendenţi la funcţiile politice de conducere ale statului. Singurii care nu dispuneau de o asemenea echipă oficială de susţinători erau tocmai politicienii aflaţi deja la conducere, cei care sprijiniseră constituirea sistemului de putere existent. De aceea, în lunile martie şi aprilie 1990 ei au trecut la organizarea în pripă a unui partid politic. Desigur, nu era vorba de un partid politic autentic, care să conducă România cam aşa cum o condusese partidul comunist în tot regimul anterior, dar, promovând alte obiective politice, ci doar de o organizaţie care să permită

populaţiei să sprijine puterea existentă şi să consacre sistemul de putere care deja fusese pus la punct în liniile sale generale. Nu era vorba nici de integrarea partidului politic în sistemul de putere. Acesta nu accepta partidele politice ale guvernării aşa cum nu accepta partidele politice ale opoziţiei.

FSN, organizat în pripă, cu numai câteva săptămâni înainte de alegeri, nu justifica cu nimic mai mult noţiunea de partid politic decât partidele opoziţiei. Era o simplă organizaţie de sprijin a campaniei electorale şi satisfăcea două condiţii esenţiale. Una era condiţia de formă a sistemului politic, care presupunea partide politice. Cea de a doua era de legitimare. Trebuia să existe un parlament Era necesar ca partidele politice să-şi trimită reprezentanţii în parlament, iar aceştia să voteze guvernele şi legislaţia. Până la alegerile din mai 1990, sistemul de putere, chiar dacă se constituise, era extrem de vulnerabil în ceea ce priveşte legitimitatea sa. Nu şi-o putea întemeia decât pe sprijinul opiniei publice şi pe simpatiile pe care populaţia le nutrea pentru Ion Iliescu şi Petre Roman. Era desigur prea puţin. Pe de altă parte, odată cu constituirea unui sistem politic normal, acesta, chiar dacă nu dispunea de putere, era mijlocul principal de legitimare a exercitării ei de către cei care o deţineau.

Pentru birocraţie şi tehnocraţie, un asemenea sistem era cât se poate de convenabil. El presupunea un parlament care să voteze menţinerea lor la putere, precum şi măsurile tehnice necesare acestei menţineri. În plus, partidul politic mai putea reprezenta un excelent intermediar în comunicarea cu populaţia. FSN a fost construit tocmai pentru asta.

O dată terminate alegerile, o dată politicienii instalaţi, de data aceasta legitim, în posturile lor de conducere, iar reprezentanţii lor trimişi în Parlament, FSN şi-a pierdut orice utilitate. S-a dovedit a fi extrem de ineficient ca organizaţie de propagandă

proguvemamentală. Electoratul votase FSN din cauza popularităţii liderilor acestuia, iar acum, liderii se depărtaseră de partid, deoarece preşedintelui îi era interzisă orice apartenenţă politică formală, iar Petre Roman păstrase tot timpul, preocupat de imaginea sa în străinătate, o distanţare respectabilă de FSN – candidase pentru Parlament ca independent pe listele FSN. Cum aceşti lideri ocupau acum principalele funcţii în stat, de preşedinte şi de prim-ministru, populaţia se orientase din nou către structurile guvernamentale, dând tot mai puţină atenţie FSN. Ca partid politic, el era inutil, o dată alegerile terminate. Avea să devină util odată cu următoarele alegeri. Până atunci însă risca să reprezinte mai degrabă un incomod factor de continuă presiune. Îşi dezvoltase, într-un timp foarte scurt, o structură organizatorică stufoasă, cu nenumărate filiale şi organizaţii risipite în toată ţara şi înfiinţase o vastă reţea de comunicare cu populaţia. În timpul campaniei electorale, aceasta fusese utilizată pentru a transmite, de sus în jos, dinspre lideri spre electorat, mesajele politice şi propagandistice ale campaniei. După alegeri însă, acest flux de mesaje s-a oprit şi, profitând de golul format, pe ele au început să urce, precum apa în capilare, mesajele populaţiei către liderii politici. Nu era o cale de comunicare eficientă. Majoritatea zdrobitoare a mesajelor nu avea cum să treacă de parlamentarii FSN şi de conducerea formală a partidului. Aceştia aveau ei înşişi un acces foarte limitat la principalii deţinători de funcţii şi nu puteau influenţa cu nimic centrele de putere şi deciziile realmente importante, în schimb erau supuşi unei continue, dar haotice presiuni politice din partea populaţiei şi a organizaţiilor locale, la care nu aveau cum reacţiona.

Într-o asemenea situaţie, o organizaţie cum era FSN, sau devine partid politic real, sau îşi modifică funcţionalitatea, astfel încât să răspundă, oricât de deformat, presiunilor bazei. FSN îi lipsea totul pentru a

deveni partid politic autentic. Îi lipsea o ideologie. Chiar şi mesajul său electoral fusese construit nu pe baza unei ideologii, ci ca o simplă respingere a pretenţiilor celorlalte grupuri de a accede la putere şi, mai ales, de a-şi împărţi între ele tot ceea ce considerau că le revine, mai mult sau mai puţin legitim, în calitate de moştenitori prezumtivi ai României interbelice. Mai ales acest al doilea mesaj a fost foarte popular în timpul campaniilor electorale, atât în mai 1990, cât şi în septembrie 1992. Mesajul electoral al FSN lăsa să se înţeleagă că, dacă este vorba să se împartă ceva – iar privatizarea era înţeleasă tocmai în acest sens de mai toată lumea –, atunci FSN este partidul celor care susţin că trebuie ca la împărţeală să participe toată lumea.

Dacă nu avea o ideologie explicită – iar în perioada alegerilor din 1990, a făcut din asta chiar o virtute FSN avea totuşi una implicită. Ea aparţinea mai puţin partidului însuşi şi aproape deloc conducătorilor săi, dar era, în principal, împărtăşită de membru de rând şi de simpatizanţii săi şi ea explică de ce oamenii au votat totuşi cu FSN şi cu Ion Iliescu. Această ideologie respingea orice proiecte de transformare prea radicală şi spectaculoasă. Populaţia intuia că realitatea este mai complexă şi că fericirea şi belşugul nu vin chiar aşa uşor. În schimb, prevedea o îmbunătăţire radicală a lucrurilor, pe baza mai puţin a unor soluţii tehnice foarte ingenioase, cât a unui sănătos bun simţ aplicat cu fermitate şi mai ales cu bună credinţă, în toate domeniile în care până atunci lucrurile merseseră prost din cauze evidente. Premisa falsă era evident tocmai prezumţia de raţionalitate şi bună credinţă, echivalentă cu lipsa unor interese proprii ale elitelor sau ale grupurilor care se străduiau să le ia locul. De aceea, aceste credinţe ale populaţiei, atribuite FSN pentru că populaţia trebuia să le atribuie cuiva şi pentru că Ion Iliescu le trezise deopotrivă şi încrederea şi speranţele, nu au generat niciodată o ideologie, în niciun caz la nivelul FSN.

La fel de total ca şi ideologia, FSN îi lipseau liderii. După alegerile din 1990, partidul de guvernământ a rămas complet fără conducere. Până la alegeri, Ion Iliescu era, formal, preşedintele FSN, dar el nu a acordat o importanţă deosebită acestuia. Era interesant şi instructiv cum, în perioada 1990 – 1991, niciunul dintre apropiaţii preşedintelui nu dorea să se implice în conducerea şi organizarea FSN. După ce mai multe variante au eşuat din lipsa de interes a celor însărcinaţi cu asta, conducerea efectivă a proaspătului partid de guvernământ a revenit unui grup de tineri revoluţionari lipsiţi de orice influenţă politică reală şi al căror principal rol a fost să se ocupe de logistica campaniei electorale. Guvernul nou format după alegerile din mai 1990 nu avea, conform cerinţelor sistemului de putere existent, niciun fel de legătură cu FSN aşa cum, în lunile următoare, nu au avut nici administraţiile locale nou instalate. Noul partid de guvernământ a rămas practic fără niciun fel de conducere până în martie 1991, când guvernul de tehnicieni condus de Roman a fost adoptat, în bloc, drept conducere a partidului.

Dar, mai mult decât conducerea şi ideologia, FSN, asemenea oricărui alt partid, îi lipsea activitatea. O fi fost el, în teorie, partid de guvernământ, dar, în realitate, nu numai că nu participa la guvernare, dar nici măcar nu avea informaţii despre ce se întâmplă în sânul acesteia. Atât birocraţia administrativă cât şi tehnocraţia aveau mari reţineri faţă de FSN, în ciuda sprijinului acordat liderilor lui în alegeri şi a bunei cooperări care se instalase după aceea. Nu părea a fi un partid cu un viitor politic strălucit, dacă se ţinea seama de virulenţa cu care era atacat în interior, de imaginea foarte proastă pe care o avea în exterior şi de ineficienţa organizatorică şi propagandistică de care dădea dovadă. Apoi, el nici nu era necesar ca element al sistemului de putere, iar birocraţia, după ce abia scăpase de dominaţia unei armate de activişti de

partid, nu avea deloc de gând să se bage singură în jug, sub dominaţia uneia noi. De aceea, FSN a fost repede desemnat ca neavând a se ocupa decât de polemica dusă cu partidele opoziţiei şi de problemele „politice”, adică cele de tipul „monarhiei”, raporturilor dintre minorităţi etc. exceptând, desigur, situaţiile când aceste probleme erau reale şi urmau să primească soluţii „tehnice”. Constituit ca organizaţie de luptă electorală împotriva adversarilor politici ai lui Ion Iliescu, FSN, incapabil să devină o organizaţie politică, se descompunea pur şi simplu din momentul în care războiul politic nu mai era principala preocupare a ţării. Contribuia masiv la aceasta însăşi faptul că era partid de guvernământ.

În primul rând, asta îl lipsea de unitatea pe care, partidelor istorice le-o conferea faptul că erau în opoziţie. În vreme ce acestea îşi puteau mobiliza cu uşurinţă militanţii şi simpatizanţii în criticarea guvernării, pentru FSN era aproape imposibil să cheme cu convingere populaţia la susţinerea ei, cu atât mai mult cu cât excela în compromisuri şi în măsuri de austeritate. În plus, slabele legături cu guvernul şi cu administraţia nu permiteau activiştilor FSN să acţioneze în cunoştinţă de cauză. Apoi, era un partid mare, mult prea mare şi mult prea strâns legat de marea masă a muncitorilor şi salariaţilor pentru a nu fi rapid prins în contradicţia dintre interesele acestora şi cele ale guvernanţilor. În toată perioada 1990 – 1991, perioadă în care FSN a avut o bază de masă variabilă, dar de masă, funcţia sa de bază era de a acoperi golul tot mai mare care se crea între sistemul de putere, pe care, formal, FSN îl controla şi pentru acţiunile căruia era considerat în orice caz răspunzător, şi populaţie, tot mai profund afectată de politica reală dusă de acesta. În acea perioadă, principalele măsuri de natură economică erau destinate absorbţiei de resurse dinspre populaţie către sistemul industrial aflat în criză profundă, dar pe care tehnocraţia industrială era obligată să-l ţină în funcţiune,

dacă voia să-şi menţină poziţia dominantă în economie.

Prinşi în acest fel între ciocan şi nicovală, activiştii FSN – membrii militanţi ai partidului – au fost ei înşişi angajaţi într-o mişcare centrifugă. Partea mai apropiată de populaţie a început să se îndepărteze de gruparea politică propriu-zisă. Fără a se apropia de opoziţie, care nu oferea o alternativă, ei rămâneau la periferia FSN, presând însă confuz pentru o schimbare a cărei iluzie a oferit-o, mai târziu, disidenţa FDSN. Partea mai apropiată de administraţie, în principal funcţionarii guvernamentali, iar, după alegerile locale, noii reprezentanţi ai autorităţilor locale, a format baza politică a noilor partide: FSN şi FDSN.

În 1991 începe să se accentueze conflictul în interiorul tehnocraţiei industriale, între tehnocraţia financiară şi cea de întreprindere. Principala bătălie dintre cele două grupuri – pe care o vom urmări detaliat în continuare – s-a dat pentru controlul birocraţiei administrative şi utilizarea ei ca instrument de exercitare a puterii. În aceste condiţii, atât guvernul cât şi legitimitatea sa politică deveneau importante, aşa că politicienii au fost atraşi rapid într-un conflict care, la urma urmei, nu le aparţinea. Cum politicienii opoziţiei nu puteau reprezenta nimic mai mult decât nişte aliaţi incerţi, principalele tabere s-au constituit chiar în interiorul partidului de guvernământ. Fiecare dintre ele s-a raliat în jurul unuia dintre cei doi conducători politici care se bucurau de popularitate – Ion Iliescu şi Petre Roman utilizându-i mai degrabă drept marcă de fabricaţie şi etichetă politică, decât drept conducători.

Conflictul Iliescu-Roman

Stranietatea conflictului dintre Ion Iliescu şi Petre Roman, care a marcat istoria politică a României în toată perioada de după alegerile din 1990, constă şi în aceea că, personal, cei doi lideri nu împărtăşeau vederile şi poziţiile grupurilor ai căror lideri au ajuns şi că, cel puţin în ceea

ce-i privea, conflictul nu avea sens. De unde provine atunci conflictul dintre Ion Iliescu şi Petre Roman? în bună măsură din neînţelegeri personale. Vreme îndelungată acestea au putut fi atenuate sau depăşite atunci când era vorba de politică, deoarece interesele celor doi coincideau în bună măsură. Dar, conformându-se regulii generale din noul sistem politic românesc, fiecare dintre ei era înconjurat de un soi de curte proprie, ai cărei membri desfăşurau un tăcut, dar aspru război subteran. Iar principala lor armă era să îndrepte împotriva rivalilor mânia, sau măcar adversitatea liderului politic pe lângă care se aciuiseră. Roman şi Iliescu au intrat în conflict din motivul ridicol că niciunul dintre ei nu a putut să-şi stăpânească propriul anturaj, măcar în ceea ce priveşte conflictul cu anturajul celuilalt.

O dată pornit în felul acesta, prima reacţie care a avut loc la nivelul populaţiei şi al membrilor de rând ai FSN a fost de a cere, eventual chiar de a-i forţa pe cei doi lideri, să-şi reia cooperarea. Ulterior însă a avut loc un proces de polarizare, două mari grupuri adverse formându-se în interiorul FSN. Mai târziu, cele două grupuri, din nevoia de a-şi constitui o identitate politică şi de a se legitima în faţa populaţiei, au adoptat mai întâi ideologii, iar apoi chiar politici diferite. Doi factori au favorizat acest proces.

În primul rând, mulţimea de conflicte mărunte care rodea pe dinăuntru organizaţiile locale ale FSN. Dacă la nivel central se formase cu o relativă uşurinţă un guvern autonom faţă de FSN, autorităţile locale erau însă strâns legate de FSN. Nu de alta, dar ele fuseseră iniţiatorii şi organizatorii filialelor judeţene şi orăşeneşti ale acestuia. Însă, nici chiar în administraţia locală nu existau destule funcţii şi privilegii care, după victoria în alegeri, să poată mulţumi pe toţi membrii „marcanţi” ai FSN. Rezultatul a fost că nenumărate certuri, adversităţi şi, bătălii de mică anvergură s-au purtat continuu în organizaţiile locale, iar

reflexele acestora ajungeau până la centru prin intermediul parlamentărilor, implicaţi şi ei într-una sau alta dintre taberele locale. Toate aceste conflicte erau departe de a avea vreun conţinut politic. Ele se purtau pur şi simplu pentru atingerea unor obiective cât se poate de personale, de la favoritisme în acordarea de licenţe sau în împărţirea pământului şi până la ambiţiile unor lideri de organizaţii de a deveni primari sau prefecţi. Legitimarea lor era însă o poveste diferită, aşa încât, imediat ce s-a ivit prilejul adoptării unei etichete politice pentru a înveli obiectivele personale într-o cerinţă legitimă, ea a fost adoptată cu entuziasm. Acest proces de politizare a conflictului şi de polarizare a susţinătorilor celor doi lideri a început imediat ce conflictul dintre ei a devenit public şi, evident, a alimentat şi conflictul şi speranţele fiecăruia dintre ei că poate câştiga o victorie decisivă, eliminându-şi adversarul şi păstrând, în acelaşi timp, controlul partidului în ansamblul său – ceea ce i-ar fi asigurat victoria în alegeri.

Politizarea conflictului a avut loc aproape împotriva voinţei celor doi. În etapele iniţiale ale acestuia, fiecare dintre ei s-a mărginit să atace nu direct pe celălalt, ci figuri cheie ale anturajului acestuia. Atacul lui Petre Roman s-a îndreptat mai ales asupra preşedinţilor celor două camere – Alexandru Bârlădeanu şi Dan Marţian –, în vreme ce Ion Uiescu era tentat să dea vina mai ales pe Adrian Severin, pe atunci ministru asistent al primului-ministru şi coordonatorul reformei economice. Polarizarea FSN a mutat pur şi simplu intriga de curte la nivelul jocului politic, iar cei doi au fost efectiv siliţi să intre în luptă ca lideri a doua curente politice diferite.

Această situaţie, care a devenit explozivă după căderea guvernului Roman ca urmare a mineriadei dintre septembrie, a încântat evident şi opoziţia şi o bună parte din actorii externi care jucau un rol ce nu trebuie neglijat în viaţa politică românească. Marea speranţă care s-a

născut a fost că, pe fondul destrămării FSN, redevine posibilă o victorie politică a opoziţiei. Era evident că, atâta vreme cât Ion Iliescu şi Petre Roman continuau să rămână în aceeaşi tabără, nicio deplasare sensibilă de electorat nu era posibilă. O analiză politică făcută de specialişti francezi şi dată publicităţii în toamna lui 1990 evidenţia şi acest lucru şi faptul că orice schimbare politică importantă trebuie precedată de separarea celor doi. Or, pe la mijlocul lui 1991, acest lucru deja era un fapt împlinit şi începea să capete şi coloratura politică necesară pentru ca orice întoarcere să nu mai fie posibilă.

Grupul „Un Viitor pentru România".

Cel de-al doilea factor care a favorizat destrămarea FSN în două partide politice adverse a fost existenţa unor puternice tensiuni la nivelul guvernării. Guvernul Roman, care se formase după alegerile din 1990, era un guvern al tehnocraţiei industriale în general. Atât tehnocraţia financiară, cât şi cea de întreprindere erau puternic reprezentate şi, o vreme, cele două grupări au cooperat bine. Ofensiva brutală a tehnocraţiei financiare, lansată în toamna lui 1990, a surprins tehnocraţia de întreprindere nepregătită. Neputând să lupte, aceasta s-a mulţumit să mârâie, dar asta a generat o adevărată ideologie antiguvernamentală la nivelul populaţiei şi al organizaţiilor locale. În primăvara lui 1991, are loc o remaniere guvernamentală care consacră preluarea guvernului sub controlul tehnocraţiei financiare. În aceeaşi perioadă însă grupul parlamentar, dominat de reprezentanţii judeţelor, şi mult mai sensibil la soarta întreprinderilor industriale din circumscripţiile lor electorale, începe să se opună tot mai mult guvernului, luându-şi ca lider de opinie pe Alexandru Bârlădeanu, care se constituie în ideologul tehnocraţiei de întreprindere, sub formula menţinerii intervenţiei statului în economie. În mod normal, FSN ar fi trebuit să se destrame încă de atunci, dar, în realitate, el şi-a strâns rândurile şi a devenit, dacă nu un adevărat partid politic,

măcar o organizaţie.

Această evoluţie nenaturală a fost rezultatul acţiunii unui mic grup de specialişti în politică, relaţii internaţionale, sociologie şi economie, cunoscut ulterior sub numele de grupul Un Viitor pentru România. Deşi, pe la începutul lui 1991, grupul nu avea încă un nume, el avea deja o istorie. Nucleul iniţial se formase încă înainte de decembrie 1989 şi cuprindea tineri specialişti în probleme de relaţii internaţionale şi probleme de securitate care, prin însăşi natura muncii lor, erau conştienţi de procesele de schimbare care se declanşaseră în Europa după venirea lui Gorbaciov la putere. Ce-i îngrijora era faptul că România rămânea în afara acestor schimbări şi îşi deteriorara poziţia pe plan internaţional, cu consecinţe incalculabile şi, de aceea, generatoare de spaime. Buni cunoscători şi ai istoriei şi ai intereselor reale din spatele retoricilor cu privire la relaţiile internaţionale şi, mai ales, ai mecanismelor de decizie din cancelariile occidentale şi birocraţiile internaţionale, urmăreau neputincioşi atât degradarea situaţiei interne cât. mai ales, a celei internaţionale. Erau, în acea perioadă, categoric naţionalişti şi se opuneau comunismului ca sistem, mai ales pentru consecinţele pe plan internaţional pe care le avea menţinerea lui în România. Imediat după revoluţie, o parte a acestui grup este cooptată ca echipă de specialişti pe lângă Comisia de politică externă a CNFSN (ulterior CPUN) şi, cu acest prilej, grupul se organizează. Îşi aleg singuri ca şef pe Vasile Secăreş, un sociolog militar, specialist în probleme de securitate şi ajuns conferenţiar la Academia „Ştefan Gheorghiu" a PCR. Acesta a rămas apoi liderul niciodată contestat al grupului, situaţie de două ori neobişnuită. O dată, pentru că bătălia pentru şefie era cea mai răspândită caracteristică a tuturor organizaţiilor de după revoluţie, iar a doua oară, pentru că tocmai acest grup era alcătuit din personalităţi puternice, oricare dintre ele capabile să joace rolul de lider autonom.

La sfârşitul lui ianuarie, această echipă, exasperată de evoluţia contradictorie şi de confuzia în care plutea CNFSN, îi adresează un memoriu lui Ion Iliescu, al cărui rezultat este preluarea lor drept principali consilieri ai acestuia. Iniţial, au avut un rol pur intelectual, mărginindu-se să facă analize şi să dea sfaturi. În primăvara lui 1990 au elaborat programul politic al FSN şi au pregătit Conferinţa de constituire a acestuia. Dar, după alegerile din 1990, au intrat masiv în politică – o parte a grupului trece în guvern, iar o altă parte organizează echipa de consilieri ai lui Ion Iliescu. Prin toamna lui 1990, grupul este din nou îngrijorat, de data asta de guvernare. Nu numai că lipsea orice strategie a tranziţiei, dar lipsea şi un centru capabil să o elaboreze şi să-i urmărească aplicarea. Era evident că lipsea o forţă politică autentică, iar ideea grupului, pe atunci, era să transforme FSN într-o asemenea forţă. Pentru asta, FSN trebuia reorganizat, trebuia asigurată legătura lui cu guvernarea şi trebuia înzestrat cu o strategie.

Din noiembrie 1990 şi până în februarie 1991, grupul se ocupă cu acest lucru, elaborând un nou statut al FSN, o nouă structură organizatorică şi un nou program politic, intitulat „Un Viitor pentru România”, de unde şi-a luat mai târziu şi numele. Ideea centrală a noii reorganizări era de a transforma guvernul, în frunte cu primul-ministru de atunci, în conducerea noului partid politic şi de a-i da o nouă orientare, deşi grupul nu-l socotea pe Petre Roman ca foarte potrivit pentru acest rol, iar raporturile cu el erau dificile. Dar era prim-ministru, iar obiectivul era de a da guvernului o politică, iar partidului un executiv. Reorganizarea a avut succes, dar ea a nemulţumit profund mai ales anturajele personale ale celor doi lideri, care, în felul acesta, se vedeau scoase din joc. Reflexul a fost că atât Petre Roman cât şi Ion Iliescu au devenit suspicioşi faţă de grup. Petre Roman pentru că un partid bine organizat şi dotat cu o strategie reprezenta o încorsetare,

iar Ion Iliescu pentru că, având o conducere formală şi organizată, partidul era mai puţin permeabil la propria lui influenţă.

Cele două grupări, care tindeau să se rupă una de alta, s-au izbit o vreme de rezistenţa opusă de grup şi de noile structuri ale partidului. Dar, în toamna lui 1991, Petre Roman începe o ofensivă directă asupra GUVR, pe care îl bănuia de a fi un instrument al lui Ion Iliescu în conducerea FSN şi reuşeşte să coopteze o parte din el – cea aflată deja în guvern – şi să o elimine pe cealaltă din conducerea FSN. Deşi atacat de Petre Roman, grupul refuză însă să se alăture celeilalte tabere şi, la Conferinţa Naţională a FSN din martie 1992, se prezintă cu o variantă proprie şi de program şi de conducere politică. A fost o bună dovadă experimentală a seducţiei pe care o construcţie intelectuală solidă o poate reprezenta pentru oameni aflaţi sub stresul nevoii de a alege şi derutaţi în privinţa valorilor, obiectivelor şi criteriilor de alegere. Grupul care s-a prezentat atunci la Conferinţă nu avea decât şapte oameni într-o sală de câteva sute de delegaţi aleşi de Petre Roman şi alte sute de invitaţi. Erau nepopulari pentru că acesta le era ostil, iar Ion Iliescu nu-i sprijinea şi mai plutea asupra lor şi imaginea negativă de a fi foşti profesori la „Ştefan Gheorghiu”. Ar fi trebuit să treacă cu totul neobservaţi, dar, în realitate, s-au dovedit a fi o opoziţie mai redutabilă faţă de Petre Roman decât grupul autodenumit al lui Ion Iliescu, obţinând 20 la sută din voturile delegaţilor, deşi, normal, ar fi fost să obţină mai puţin de 1 la sută. Acest spectaculos succes al său la Conferinţa care a consfinţit ruperea FSN a fost şi ultimul. În urma înfrângerii suferite la Conferinţă, tabăra lui Ion Iliescu – alcătuită mai ales din parlamentari – s-a desprins de FSN, alcătuind un partid nou, FDSN, iar GUVR, care a refuzat să se alieze cu oricare dintre tabere, a ieşit temporar din scena politică, pe care nu a funcţionat independent decât trei luni de zile.

Destrămarea FSN şi ascensiunea FDSN

Dincolo de conflictul interpersonal dintre Ion Iliescu şi Petre Roman, şi anturajele lor, şi de polarizarea pe motive strict personale a unei mari părţi a parlamentărilor şi liderilor locali, ceea ce a asigurat baza socială a destrămării a fost imaginea eşecului Frontului şi a guvernării sale în realizarea promisiunilor implicite sau explicite aduse în faţa electoratului în aprilie-mai 1990. Această imagine a fost, încetul cu încetul, interiorizată iniţial de populaţie, apoi de membrii Frontului şi, în ultima etapă, de membrii conducerii Frontului. Rezultatul păgubitor pentru Front a constat în aceea că cele două tabere se acuzau reciproc de a fi responsabile de acest eşec. A avut loc un proces care a început cu învinovăţirea Frontului de către opoziţie, a continuat cu autoînvinovăţirea sa şi a culminat cu învinovăţirea reciprocă a principalilor lideri ai acestuia.

Guvernarea Frontului eşuase în primul rând în satisfacerea aspiraţiilor şi aşteptărilor populaţiei. Populaţia se aşteptase ca Frontul, care părea mai puţin dispus la experimente economice şi soluţii minune, să gestioneze ceva mai bine economia bolnavă a socialismului şi să menţină măcar nivelul de trai obţinut în primăvara lui 1990, ca o răsplată directă pentru că făcuse revoluţia. O asemenea aşteptare se cupla foarte bine cu ideologia promovată de tehnocraţia de întreprindere şi, tocmai pe baza ei, purtătorii de cuvânt ai acesteia – cu precădere parlamentarii din provincie – acuzau acum guvernul Roman de incompetenţă, şi, ulterior de rea voinţă.

Dar, guvernarea FSN era considerată un eşec şi de tehnocraţia financiară şi de sectorul privat, principalele categorii sociale cărora li se adresase până atunci reforma. Reforma economică era singurul atu al guvernului, care considera criza economică şi socială ca tranzitorie, simple costuri inevitabile ale reformei. Iar reforma nu era îndreptată spre asigurarea creşterii economice şi,

eventual, spre menţinerea în funcţiune a sistemului industrial, ci spre introducerea economiei de piaţă, aceasta urmând să asigure de la sine un nou val de dezvoltare economică şi socială. Prin introducerea economiei de piaţă, atât guvernul cât şi tehnocraţia financiară înţelegeau, în principal, trei lucruri. În primul rând, desfiinţarea sistemului de comandă administrativă şi centralizată a economiei şi societăţii civile. Apoi, desfiinţarea proprietăţii de stat şi introducerea proprietăţii private, precum şi a dreptului nelimitat de a acumula proprietate. În sfârşit, introducerea capitalului ca o condiţie a producţiei şi a ratei profitului la capital drept criteriu de măsurare a utilităţii producţiei respective.

În realitate, reforma făcută până în 1991 – 1992 de Guvernul Roman, iar mai târziu de Guvernul Stolojan, nu a atins niciunul dintre aceste obiective. Ceea ce echivala, din punctul de vedere al tehnocraţiei financiare, cu eşecul reformei. Cauzele erau, desigur, complexe, dar la nivelul simplu al polemicii politice a fost oferită o explicaţie primitivă însă credibilă. Reforma economică a eşuat din cauza grupului „conservatorilor" din FSN, consideraţi iniţial a fi sprijiniţi de preşedinte, iar ulterior chiar reprezentat de acesta. Iar soluţia care se impunea de la sine era eliminarea lor din FSN.

Fiecare dintre cele două tabere ale FSN a acceptat poziţia politică care i-a fost mai degrabă impusă decât a ales-o. Cu toate acestea, în polemica politică, niciunul dintre grupuri nu a pus pe primul plan reforma economică. Fiecare a considerat-o a fi o problemă prea delicată, prea complexă şi prea nesigură pentru a aduce sprijinul popular la care aspirau. Au apelat atunci la lozinci surogat, care păreau mai uşor de susţinut şi permiteau continuarea ambiguităţii. De altfel, această ambiguitate este o caracteristică esenţială a vieţii politice româneşti. Niciunul dintre partidele politice nu adoptă o poziţie clară şi consecventă în vreo problemă reală, legată de reforma

economică şi socială. Cauza principală nu este o ipocrizie ieşită din comun la politicienii români în comparaţie cu politicienii altor ţări sau ai altor vremuri. Pur şi simplu nu adoptă asemenea poziţii pentru că nu le cunosc. Indiferent de partid, oricare dintre ele este deja cuprins într-un sistem de putere în care nu le revine, în niciun caz, rolul de a conduce o reformă economică. Dacă are sau nu loc vreo reformă economică şi cum anume se desfăşoară, acestea sunt decizii care se iau în cadrul sistemului de putere din care politicienii nu fac parte. Pe de altă parte, birocraţia şi tehnocraţia industrială care iau aceste decizii nu urmăresc vreun proiect de schimbare elaborat. În acest caz ar deveni ele însele un partid politic, iar sistemul de putere s-ar schimba. Ele iau decizii referitoare la reformă, dar de fiecare dată pe criterii ad-hoc, improvizând soluţii tehnice care să permită menţinerea pur şi simplu a sistemului existent. De aceea, cele două tabere adverse din FSN, iar ulterior cele două partide, nu s-au aruncat în stufărişul de probleme reale pe care îl reprezenta reforma economică, ci şi-au creat câte o problematică proprie, care să le asigure o nouă identitate politică.

Fiecare dintre ele a ales câte o problemă principală şi una secundară. Problema principală ţinea loc de program, iar cea secundară era destinată criticării adversarului. Caracterul grotesc al confruntării a constat în faptul că cele două teme principale erau departe de a se exclude reciproc şi, până la urmă, au jucat un rol minor în bătălie. Ele nu reprezentau opţiuni diferite de rezolvare a unei probleme unice, ci, pur şi simplu, aspecte diferite ale realităţii, ambele la fel de acceptabile şi de electorat şi de gruparea adversă. Astfel, echipa Roman a adoptat drept element de autodefinire „democraţia”, în vreme ce echipa Iliescu a ales „protecţia socială”. Să opui democraţia protecţiei sociale sau invers era desigur, din punct de vedere politic, o inadvertenţă. Cele două sunt complementare. Pe de altă parte, niciuna dintre tabere nu

a avansat prea mult în detalierea modului în care urma să-şi realizeze obiectivul astfel definit, în afară de a afirma că, pe de o parte, sunt ferm hotărâţi să-l realizeze, iar pe de altă parte, că sunt la fel de hotărâţi să-şi elimine adversarul. Fiecare echipă se străduia să convingă electoratul şi pe propriii militanţi că, o dată adversarul eliminat, acest obiectiv se va îndeplini cumva de la sine. FSN considera că menţinerea lui Ion Iliescu şi alor săi în viaţa politică era singura piedică rămasă în calea democraţiei. În această privinţă, gruparea Roman călca pe urmele opoziţiei, care susţinea o asemenea poziţie de mult mai multă vreme. La rândul ei, FDSN încerca să convingă populaţia că o dată înlăturată gruparea Roman, protecţia socială va intra cumva automat în drepturi.

În realitate, temele secundare au jucat un rol mult mai important în polemica politică, iar mai târziu în campania electorală, decât cele principale. Iar temele secundare nu mai aveau nimic cu identitatea politică, cu obiectivele guvernării sau cu reforma şi tranziţia. De altfel, nu aveau nicio legătură nici cu politica. Ele erau simple teme de atac la adresa adversarilor, fiecare având un puternic caracter personal. În această privinţă, FSN-Roman a ales tema trecutului comunist al adversarilor săi, în vreme ce FDSN a ales tema corupţiei demnitarilor din Guvernul Roman, cu precădere a lui Petre Roman însuşi. Niciuna dintre aceste teme nu a fost dezvoltată dincolo de nivelul în care, politicieni „serioşi” aduceau în mass-media simpla bârfa care bântuia coridoarele guvernului, ale Parlamentului sau coloanele ziarelor. Dar, nici nu intenţionau mai mult decât să arunce cu noroi în adversar până devine atât de copleşit de suspiciuni, încât să fie dificil să-l votezi. Până la urmă, din toată această ponegrire generalizată, cel care a ieşit cel mai câştigat a fost preşedintele. Pe el, atât propriile-i convingeri, cât şi poziţia politică pe care o deţinea, de şef al statului, îl împiedicau să participe la o astfel de încăierare. FDSN a purtat-o fără

el, rămânând imaginea lui mai puţin alterată. Efectul asupra populaţiei a fost contradictoriu. Până la urmă, acesta a contat mai puţin, în ciuda faptului că au avut loc alegeri. Adevărata bătălie s-a dat nu pentru cucerirea electoratului, ci pentru cucerirea administraţiei. Şi, astfel, a început ascensiunea FDSN.

Deplasarea centrului de greutate al FSN dinspre populaţie către administraţie a început încă înainte de polarizarea acestuia în două tabere adverse, odată cu câştigarea alegerilor şi împingerea propriilor candidaţi către controlul administraţiei centrale şi, mai ales, locale. Contractul nescris care a fost aplicat cu această ocazie consta, pentru una dintre părţi, în sprijinirea activiştilor şi simpatizanţilor FSN în ocuparea funcţiilor de conducere în administraţie, iar, de partea cealaltă, de a utiliza influenţa şi autoritatea conferită de funcţie pentru a sprijini partidul – în organizare şi în alegeri. Chiar şi un asemenea contract, deşi larg utilizat în viaţa politică de pretutindeni, era destul de dubios, dar mai important era faptul că graniţa dintre necesităţile partidului şi cele ale liderilor locali era destul de vagă. În consecinţă, rezultatul principal a constat într-un soi de troc în care, dintr-o parte se acordau funcţii, iar din cealaltă privilegii şi facilităţi administrative. În momentul în care a început ruperea FSN, conducerile locale erau deja divizate în jurul problemei cum şi în folosul cui se împart aceste privilegii şi facilităţi, ceea ce, după cum am văzut, a favorizat polarizarea celor două tabere. În linii mari, nemulţumiţii au tins să se grupeze în tabăra prolliescu, şi asta a făcut din corupţie una dintre acuzaţiile de bază ale acestei grupări, în vreme ce cei aflaţi deja în funcţie au rămas aproape de guvern – de care depindea menţinerea în funcţie – şi deci în tabăra lui Petre Roman. Această tendinţă de grupare era generală, numeroase excepţii confirmând regula.

Conflictul dintre cei doi lideri, pe care populaţia nu-l

înţelegea şi nici nu-l aproba, a condus la reducerea dramatică a sprijinului popular pentru FSN şi l-a obligat pe acesta să se bazeze tot mai mult pe birocraţia de partid aflată în administraţie. În momentul desprinderii de FSN, FDSN, pentru a-şi putea organiza rapid o reţea naţională de organizaţii locale, a avut ca primă ţintă administraţia. Mai mult decât atât, deoarece alegerile se apropiau foarte repede şi pentru că FDSN dispunea de puţini specialişti în politică, campanii electorale, propagandă etc., în schimb dispunea de foarte mulţi veleitari – toţi acei nemulţumiţi care vedeau în victoria în alegeri a FDSN posibilitatea de a ocupa funcţiile administrative la care FSN nu le permisese accesul –, FDSN s-a concentrat aproape exclusiv pe cucerirea administraţiei. Era, de departe, un obiectiv mult mai uşor de atins decât cel de a cuceri populaţia.

În diviziunea sarcinilor, care a urmat în campania electorală, acest obiectiv i-a revenit lui Ion Iliescu personal. Obţinerea sprijinului deschis sau subteran al administraţiei s-a dovedit a nu fi dificilă în momentul în care FDSN – până atunci un simplu grup de politicieni fără politică proprie – a adoptat nu numai lozincile, dar şi obiectivele politice ale tehnocraţiei de întreprindere. Administraţia era de partea tehnocraţiei de întreprindere. Pe plan local, ca urmare a legăturilor strânse dintre cele două grupări şi, mai ales, a dependenţei localităţilor de soarta marilor întreprinderi industriale în jurul cărora se dezvoltaseră. Pe plan central, cu excepţia unei birocraţii paralele, construită de tehnocraţia financiară pentru a promova genul de reformă care o avantaja, administraţia era totuşi aliată cu tehnocraţia de întreprindere şi orientată către menţinerea în funcţiune a sistemului industrial. Nici nu avea de ales. În efortul lor de a identifica un vinovat de eşecul reformei, aripa Roman a FSN îşi concentrase atacurile tocmai asupra administraţiei – de vină era, în concepţia lor, „birocraţia stagnantă” din ministere şi instituţii administrative, care sabotase

legislaţia reformei elaborată şi introdusă de guvernul reformist. Ameninţată direct în cazul unei victorii a FSN-Roman, birocraţia administrativă nu avea altă variantă decât să susţină FDSN. Ceea ce a şi făcut, asigurându-i astfel câştigarea alegerilor.

Doi factori au contribuit esenţial la câştigarea alegerilor de către FDSN. Pe de o parte, influenţa pe care a avut-o asupra alegătorilor administraţia şi tehnocraţia de întreprindere. Mai important chiar decât asta a fost capitalul electoral al lui Ion Iliescu. Chiar şi după doi ani de criză economică şi degradare a vieţii sociale, după conflictul cu Petre Roman şi în ciuda atacurilor virulente ale opoziţiei, Ion Iliescu domina în 1992, cu popularitatea sa, scena politică românească. Chiar dacă credibilitatea sa se mai erodase, ca urmare a eşecurilor politicilor de reformă pe care le-a sprijinit de fiecare dată fără rezerve, el se bucura încă de un sprijin popular neegalat de niciunul dintre potenţialii săi candidaţi.

Ascensiunea FDSN a fost favorizată şi de deruta FSN. O dată încheiată bătălia cu Ion Iliescu, prin retragerea taberei acestuia din FSN şi trecerea la construirea unui partid politic propriu, partidul lui Petre Roman, lipsit de adversari nu numai că lâncezea, dar s-a trezit având ca principală preocupare un nou şir de lupte interne. Motivele concrete ale acestora erau, desigur, neînţelegerile personale dintre diferiţi lideri. Deşi insuficiente pentru a provoca noi rupturi în partid, ele ocupau timpul şi energia membrilor acestuia. Cauza principală însă era lipsa de politică. O dată bătălia câştigată în numele reformei şi al economiei de piaţă, partidul s-a reîntors la starea de vegetare anterioară, căci rolul de a implementa politica revenea nu partidului, ci acelei părţi din administraţie controlată de tehnocraţia financiară. Guvernarea Stolojan a fost o guvernare favorabilă acesteia, dar a fost departe de a fi dominată de FSN în continuare. Şi, deşi populaţia l-a admirat şi l-a respectat pe Theodor Stolojan, chiar şi

atunci când a propus şi a aplicat măsuri de austeritate, această popularitate a lui nu s-a răsfrânt, în niciun caz, asupra partidelor politice care susţineau guvernul în Parlament. În ciuda victoriei obţinute, în ciuda atacurilor la Ion Iliescu care depăşeau prin virulenţă chiar şi pe cele ale opoziţiei uneori, FSN a continuat să se menţină în ambiguitatea iniţială. În privinţa etichetelor, oscila între liberalism şi social-democraţie. În privinţa doctrinei, accentul pe democraţie pus de noua conducere reflecta conflictul intern din partid şi temele politice ale seminarelor internaţionale şi mai puţin o preocupare centrală a populaţiei.

Într-adevăr, a veni la sfârşitul lui 1992 cu o ideologie centrată pe necesitatea democraţiei politice însemna o întoarcere în timp, la problematica specifică lui 1990. Aşa că, pe măsură ce organizaţiile locale ale FSN se descompuneau, părăsite de populaţia salariată a oraşelor, dezamăgită de conflict şi de ţărănime, care îl urma pe Ion Iliescu, partidul lui Petre Roman se orienta şi el tot mai mult către administraţie. Cu atât mai mult cu cât sectorul privat refuza să se angajeze, cu arme şi bagaje, într-un partid care era totuşi prea radical, pe de o parte şi insuficient de credibil, pe de altă parte. FSN deţinea un număr încă mare de consilieri şi primari în administraţia locală şi un grup important de funcţionari în cea centrală. În toamna lui 1992, când au avut loc alegerile, singurul partid cu adevărat popular din perioada postrevoluţionară se transformase deja în două tabere ale administraţiei centrale şi locale, aflate în competiţie pentru ocuparea funcţiilor şi împărţirea privilegiilor. În spatele lor, cele două grupări ale tehnocraţiei industriale – tehnocraţia financiară şi cea de întreprindere –, sprijinind amândouă acelaşi sistem de putere, îşi continuau lupta pentru controlul acestuia, prin sprijinirea politică a propriilor reprezentanţi în administraţie împotriva taberei administrative adverse.

Aşa cum era de aşteptat, în preajma alegerilor, viaţa politică românească a fost dominată nu atât de campaniile electorale, cât de intriga politică din interiorul partidelor şi dintre acestea. Câştigătorul formal al alegerilor a fost, până la urmă, FDSN, dar principalii beneficiari au fost micile partide care au format, împreună cu PDSR, noua coaliţie guvernamentală.

2. Aliaţii

*

În vremea în care FSN mai încerca să menţină un echilibru între cele două aripi ale tehnocraţiei industriale, iar guvernarea, pentru a-şi îmbunătăţi imaginea externă şi relaţiile internaţionale făcea compromis după compromis în favoarea opoziţiei, la periferia FSN se dezvoltau o serie de mici partide politice radicale. Specificul acestora era de a grupa acele categorii de paria ai vieţii publice şi politice, create de inversarea criteriilor după care se judecau dosarele de cadre. Partidele politice ale opoziţiei respinseseră cu dispreţ fosta elită politică şi intelectuală a regimului comunist, recuperând dintre aceştia doar pe cei utili prin virulenţa atacurilor îndreptate împotriva regimului anterior şi a credibilităţii de care se bucurau. FSN fusese mai „elastic”, acceptând şi sprijinul unor „foşti”, dar menţinând pentru aceştia o poziţie periferică atât în partidul politic, cât şi în administraţie. Mai mult încă, imediat după revoluţie, FSN se văzuse nevoit să procedeze la epurarea unor instituţii creditate de Occident a fi fost principalele bastioane ale vechiului regim, cum au fost internele şi securitatea, o parte a armatei, precum şi activiştii fostului partid comunist.

PSM

Două categorii importante de oameni care până atunci fuseseră activi şi influenţi erau acum marginalizate în viaţa publică. Pentru a-şi depăşi handicapul generat de revoluţie, aceşti oameni s-au hotărât să-şi dezvolte propriile lor organizaţii politice. Astfel au luat naştere PSM

şi PRM.

PSM s-a format ca partid politic al foştilor activişti ai partidului comunist, mulţi dintre ei slab legaţi de Ceauşescu sau opunându-se acestuia, într-o formă sau alta, de-a lungul carierei lor şi suferind consecinţa neplăcută de a-şi vedea ascensiunea încheiată sau de a fi retrogradaţi în ierarhia partidului sau chiar înlăturaţi din funcţiile publice. CNFSN recuperase o bună parte dintre figurile populare ale perioadei de destindere ideologică şi politică de la jumătatea anilor şaizeci. Alexandru Bârlădeanu sau Corneliu Mănescu erau exemplele cele mai reprezentative, dar nu erau singurii. Exista însă un grup mult mai mare de foşti politicieni sau activişti de partid care rămâneau în afara jocului politic şi care, nefiind acceptaţi de niciunul dintre partidele deja existente au decis să formeze un partid propriu. Din acest punct de vedere, PSM s-a format asemeni tuturor celorlalte partide politice. Rostul lui era să creeze unui mic grup de foşti activişti ai partidului comunist forma legală de accedere la funcţii în stat şi în administraţia publică. Asemeni celorlalte partide politice, PSM nu avea o politică proprie, nu dezvoltase o doctrină şi nu avea o viziune asupra tranziţiei. Se considerase, iniţial, urmaş al fostului partid comunist, în parte din raţiuni propagandistice – pentru recuperarea numărului mare de activişti ai acestuia, pe care revoluţia îi împinsese către periferia societăţii –, în parte din raţiuni pragmatice, legate de intenţia iniţială de a revendica măcar ceva din avuţia fostului partid comunist. Dar, fusese nevoit să accepte revoluţia şi nu numai căderea lui Ceauşescu, dar şi a socialismului. În noul său program nu mai vorbea de proprietatea întregului popor asupra mijloacelor de producţie şi nu mai considera capitalismul ca un duşman. În schimb, s-a dovedit cel mai aspru critic al reformei economice a guvernelor postrevoluţionare.

Încercarea de a aduna capital politic pe seama nemulţumirilor generate de guvernarea postrevoluţionară

nu a fost nici invenţia, nici monopolul PSM. Absolut toate partidele politice, începând cu cele istorice şi terminând cu FDSN au utilizat această temă în propaganda lor politică. Dar, PSM şi-a concentrat activitatea în marile centre muncitoreşti, ameninţate cu dispariţia din cauza crizei prin care treceau unele dintre uriaşele combinate siderurgice sau constructoare de maşini. A dezvoltat în aceste zone exact ideologia tehnocraţiei de întreprindere, accentuând pe sprijinirea de către stat a unor asemenea întreprinderi, pe un bun management al tehnicienilor locali ca soluţie a ieşirii din criză şi a căpătat, evident, sprijinul acesteia pe plan local. De asemenea, a împins în faţă pe acei activişti locali care avuseseră o bună imagine şi înainte de revoluţie şi al căror patriotism local era cunoscut populaţiei şi apreciat de cel puţin o parte a ei. Adăugând la aceasta numărul important de voturi pe care puteau să i le aducă foştii activişti şi militanţi ai partidului comunist, PSM a reuşit să devină partid parlamentar după alegerile din 1992. A rămas totuşi un partid regional, influenţa sa limitându-se la câteva mari centre muncitoreşti şi zone recent urbanizate din Oltenia şi sudul Moldovei.

Pentru FSN, apariţia PSM a reprezentat, iniţial, o adevărată uşurare. Un partid situat, cu certitudine din cauza numelui şi al liderilor săi, în stânga FSN, îi permitea acestuia să respingă o bună parte dintre acuzaţiile aduse de opoziţie şi credibile în exterior, că el nu este altceva decât partidul fostei nomenclaturi comuniste. Ulterior, când a izbucnit conflictul dintre FSN şi FDSN, acesta din urmă a găsit un aliat firesc în PSM, care ataca cu virulenţă guvernarea Roman, promova o ideologie nu prea diferită de a sa proprie şi, în plus, îşi permitea să afirme poziţii cu care mulţi dintre noii lideri politici ai FDSN erau de acord, dar nu le puteau exprima din motive legate, în special, de imaginea externă. Cum ar fi fost, de exemplu, lipsa de entuziasm faţă de capitalul străin sau menţinerea subvenţiilor de stat pentru industrie, precum şi controlul

preţurilor, în special al valutei. În general, PSM se opunea mult mai eficient tuturor încercărilor de a demonta mecanismele care permiteau pomparea de resurse către industrie din alte domenii ale economiei, iar reprezentanţii din FDSN ai tehnocraţiei de întreprindere erau încântaţi să sprijine aceste poziţii. La fel de încântaţi erau şi de faptul că iniţiativele de acest gen nu trebuie să vină neapărat de la ei.

Însă, problema fundamentală a PSM era – şi mai este încă – aceea că, dacă dorea să iasă din situaţia de a fi un partid periferic al nemulţumiţilor dezorientaţi, trebuia să mai şi propună ceva cu care să înlocuiască „greşelile" atât de dur criticate la ceilalţi. Iar, în această privinţă, PSM era el însuşi la fel de derutat ca şi celelalte partide. După alegerile din 1992, el obţinuse maximum care se putea obţine dintr-o asemenea situaţie – devenise un partid membru al coaliţiei guvernamentale, iar unii dintre politicienii săi, din linia a doua, fuseseră deja împinşi în funcţii administrative importante, cum ar fi cea de secretar de stat la Ministerul Culturii etc. Cu toate acestea, se ferise să preseze prea tare pentru intrarea în guvern (iar FDSN, tot din motive de imagine externă, se ferise să accepte) şi adoptase principiul de a vota continuu în sprijinirea guvernului FDSN, dar criticând, tot continuu, guvernarea acestuia. Putea astfel să joace un joc dublu, beneficiind de micile privilegii şi avantaje pe care i le putea acorda o administraţie care îi era obligată, dar refuzând să împartă cu aceasta responsabilitatea actelor guvernării. Mai mult, principala sa voce publică, Adrian Păunescu, fost poet de curte al lui Ceauşescu şi al soţiei sale, domina întregul grup parlamentar al coaliţiei guvernamentale prin curajul, virulenţa şi talentul actoricesc al discursurilor sale.

PSM ajunsese, pe la mijlocul lui 1993, atunci când coaliţia dintre el şi partidul de guvernământ a devenit sigură, iar desfacerea ei, printr-o eventuală coaliţie a

PDSR cu opoziţia, o imposibilitate, la punctul de maxim al traiectoriei sale. Orice creştere ulterioară ar mai fi putut fi făcută doar prin transformarea lui într-un partid politic autentic, înzestrat cu un program, cu o viziune asupra tranziţiei şi cu obiective politice care să se refere la populaţie şi la economie şi nu la soarta liderilor săi politici. O conjunctură favorabilă a făcut ca PSM să fie exact partidul care avea cele mai multe şanse să sară pragul care desparte grupul de veleitari sau intriganţi politici de partidul politic. PSM era singurul partid politic care îşi putea defini o bază socială. Nu o avea, dar o putea identifica în clasa muncitoare şi ar fi putut să-şi orienteze politica către reprezentarea intereselor acesteia. Asta însă ar fi însemnat să renunţe la interesele propriilor lideri politici, interese care îi împingeau pe aceştia la acceptarea oricărui compromis cu birocraţia administrativă. Până la urmă, PSM a urmat, cu mai multă timiditate şi cu mai puţin succes, politica generală pe care o vor urma toţi aliaţii PDSR. Ea consta în penetrarea treptată a administraţiei centrale şi locale, atât prin obţinerea numirii propriei clientele politice în funcţii administrative, cât şi prin racolarea în cadrul partidului a acelor funcţionari de stat care considerau – pe bună dreptate – că asocierea cu unul dintre partidele coaliţiei reprezintă o garanţie. În felul acesta, ca şi celelalte partide, PSM a urmat evoluţia „normală" de a se identifica treptat cu un grup din interiorul administraţiei.

Partidul „România Mare" şi PUNR

PRM a fost o revistă înainte de a deveni un partid, ceea ce ar fi trebuit să însemne că are o ideologie. Dar revista România Mare a fost mai puţin destinată să promoveze un set de idei, cât să susţină o polemică pe care liderii politici ai FSN păreau dornici, dar neputincioşi să o poarte ei înşişi. În orice caz nu cu mijloacele revistei. În linii mari, revista România Mare, care a fost o iniţiativă individuală a lui Corneliu Vadim Tudor, a fost – şi continuă

să fie – alcătuită din două părţi distincte. Prima parte cuprinde exclusiv atacuri la adresa opoziţiei, în principal a partidelor istorice, care se disting prin virulenţa lor, ca şi prin procedeul neobişnuit în care erau construite. România Mare nu polemiza cu adversarii săi, ci îi ridiculiza.

În politică, ridicolul este o armă mai puternică decât argumentul raţional. România Mare era indiferentă la argumentele raţionale sau la conţinutul real al polemicii politice. Ea împărţea lumea în două: ai noştri şi ai lor, unde „ai noştri" erau buni şi urmau să câştige, iar „ai lor" erau răi şi, inevitabil, urmau să piardă. O dată stabiliţi care sunt „ai noştri" şi care „ai lor", să dovedeşti că unii sunt buni, iar ceilalţi simt răi însemna, pentru România Mare, un efort inutil. Asta se înţelegea de la sine, iar revista nu se adresa decât celor care erau deja convinşi de asta. Ceea ce făcea revista era să-i acopere de ridicol pe „ai lor", utilizând toate procedeele clasice ale literaturii satirice. Nu conta ce anume spunea sau făcea în realitate Doina Cornea, de exemplu, una dintre ţintele preferate ale revistei. Contau căciuliţa şi tonul ascuţit al vocii. Contau poreclele, multe dintre ele create chiar de revistă, aşa cum contau jocurile de cuvinte, violenţa limbajului şi grotescul unor scene imaginare, construite prin asocierea eroticului, sau a sportului, sau chiar a gastronomiei cu politica.

Evident că o astfel de literatură a avut succes la o mare parte a populaţiei (aşa cum Academia Caţavencu a avut succes la altă parte). Tot astfel şi la numeroşi politicieni ai guvernării, care sufereau din cauza dezechilibrului creat între sprijinul popular pe care îl puteau obţine în alegeri şi ceremonialele puterii în care jucau un rol principal, pe de o parte, şi imaginea negativă creată de o mass-media aflată cu precădere în opoziţie, pe de altă parte. Aşa că revista era citită cu o satisfacţie la fel cu cea a şoferilor stresaţi ai Americii care aruncau roşii în imaginile unor poliţişti, în locuri special amenajate de-a lungul autostrăzilor. Oamenii se „răcoreau" citind la

adresa adversarilor lor politici înjurăturile pe care ei înşişi nu aveau curajul sau ocazia de a le inventa şi rosti.

Cea de a doua componentă a revistei era de cu totul altă factură. Aici era vorba de politică, de o politică simplistă, îmbibată de naţionalism şi care, iniţial, a avut o singură ţintă – Ungaria şi presupusul complot internaţional pe care aceasta îl regiza împotriva României. Declaraţiile şi acţiunile politice ale guvernului maghiar şi ale UDMR ofereau nenumărate prilejuri pentru a argumenta asta. Ulterior, România Mare a devenit promotoarea unui naţionalism dublat de xenofobism, pentru că, premisa iniţială a fost extinsă într-o teoremă de forma: Ungaria sau lobby-urile ungureşti din străinătate au reuşit să mobilizeze comunitatea internaţională împotriva românilor.

Ideologia simplă a României Mari, utilizată într-o formă mai puţin virulentă, dar şi mai puţin elaborată şi de PIJNR şi de „tribunii" naţionalişti ai FDSN, ar putea fi rezumată astfel: România este o ţară extrem de frumoasă şi de bogată şi mereu, de-a lungul istoriei sale, ţările din jur au încercat fie să o ocupe, fie să o subjuge. Asta se încearcă şi acum, aşa că orice atitudine negativă sau critică faţă de România este parte dintr-un complot de vaste proporţii menit să slăbească ţara în interior şi să o facă vulnerabilă în exterior. Cei care poartă asemenea atacuri la adresa guvernării sau ţării sunt fie agenţi conştienţi ai forţelor antiromâneşti, fie inconştienţi, naivi manipulaţi de agenţii conştienţi. În asemenea perioade grele, întotdeauna au existat grupuri de români care, în ciuda dezechilibrului de forţe, s-au opus eroic agresorilor şi, uneori, au reuşit să le dejoace planurile. În prezent, acest grup este reunit în jurul României Mari şi îl are ca lider pe Corneliu Vadim Tudor. Tocmai pentru că acest grup se opune unor planuri obscure de cucerire a României, el este atacat fără cruţare de agenţii acestor planuri. De aici, se poate face un pas mai departe, trecând la ideea că orice atac la adresa lui Vadim sau a

susţinătorilor săi este un atac la adresa suveranităţii şi independenţei României. Revista a făcut, desigur, şi acest pas, tratând criticile la adresa sa ca pe un fel de crimă de lezmaipstate. Dacă adăugăm la asta un nesfârşit număr de scenarii în care sunt amestecate servicii de spionaj, centre oculte de putere, comploturi internaţionale etc. obţinem o imagine clasică a paranoiei.

O asemenea imagine este însă înşelătoare. Autorii României Mari nu sunt nişte paranoici, deşi utilizează tocmai procedeele care îi fac pe paranoici să se autoconvingă de adevărul propriilor halucinaţii. Ei exprimau – şi tocmai pe aceasta s-a bazat popularitatea lor iniţială – resentimentele unor categorii importante ale populaţiei care se vedeau dintr-odată respinşi, marginalizaţi şi dispreţuiţi pentru că pierduseră războiul. Corneliu Vadim Tudor însuşi făcea parte din această categorie. Unul dintre poeţii „de curte" ai cuplului Ceauşescu, autor a nenumărate imnuri oficioase închinate celor doi, el nu se bucura nici măcar de faima de a fi fost un mare poet liric, de care beneficia, de exemplu, Adrian Păunescu. Naţionalismul, pe care obligatoriu trebuia să-l atribuie şi lui Ceauşescu, era singura sa scuză şi de aceea a exacerbat naţionalismul.

Evident, nu era singurul în această situaţie. Două grupuri importante, pentru care PSM nu reprezenta o soluţie, s-au alăturat României Mari. În primul rând, un grup de militari, ofiţeri ai armatei, ai miliţiei sau ai securităţii care au fost epuraţi în urma revoluţiei, adesea doar pentru că ocupaseră funcţii relativ importante în aceste instituţii, sau, mai simplu, au stat în calea unor ascensiuni spectaculoase, numeroase după revoluţie atât în armată, cât şi în interne. Cel de al doilea grup era alcătuit cu precădere din intelectuali, mai ales istorici şi literaţi, principalii artizani ai naţionalismului promovat de Ceauşescu însuşi în toţi cei douăzeci de ani ai „domniei" sale. Lor li se adăuga un important număr de pensionari,

fie ofiţeri în retragere, fie intelectuali, pentru care patriotismul nu însemna o vorbă goală şi care, mai ales, nu-şi puteau explica degradarea pre şi postrevoluţionară a ţării decât prin algoritmul simplu al complotului împotriva României.

O combinaţie atât de eteroclită genera, desigur, mari oscilaţii în politica promovată de revistă. De exemplu, în identificarea principalului adversar. Ungaria se oferea singură drept ţintă privilegiată, dar Ungaria era prea mică şi prea slabă pentru a reprezenta prin ea însăşi o explicaţie convingătoare. În spatele Ungariei putea fi identificat Occidentul, cu precădere americanii, pentru că o vreme au susţinut deschis ascensiunea politică a opoziţiei, sau, într-o variantă tradiţionalistă, ca în perioada interbelică, evreii, consideraţi că alcătuiesc o reţea internaţională ocultă a puterii. Dar, o bună parte a ofiţerimii şi intelectualilor din jurul revistei erau nu atât antioccidentali, cât antisovietici, pe o linie ideologică pe care Ceauşescu îşi construise autonomia politică şi credibilitatea în Occident şi considerau că principalul pericol vine din Est şi nu din Vest. Rezultatul acestei linii era apologia mareşalului Antonescu, căruia revista îi construia o imagine de patriot şi victimă a sovieticilor. Acest talmeş-balmeş ideologic a condus, până la urmă, la situaţia de a contura un tablou al României înconjurată de duşmani. Nu este surprinzător faptul că, deşi identifică un mare număr de adversari, România Mare nu identifică niciun aliat şi, deşi cea mai mare parte a tezelor sale izvorăsc din interpretarea unor conjuncturi internaţionale, este pur şi simplu lipsită de ideea de politică externă.

O revistă, chiar şi una promotoare a unor ideologii relativ de succes, nu justifică o analiză atât de detaliată aici, dar, în preajma alegerilor din 1992, România Mare devine partid politic şi câştigă un număr suficient de voturi pentru a intra în parlament în noiembrie 1992 este inclusă în coaliţia guvernamentală, cu care semnează un protocol

de colaborare în februarie 1995 şi, în ciuda numeroaselor ciocniri şi conflicte cu politicienii raţionali ai partidului de guvernământ, în principal cu preşedintele Iliescu, rămâne un membru de nădejde al acesteia şi în prezent.

Cu totul inversă a fost evoluţia PUNR. PRM s-a născut ca acţiune a unui grup de oameni ce voiau să-şi facă loc către vârful societăţii şi care, în acest scop, au adoptat un simulacru de ideologie. Dimpotrivă, PUNR s-a născut în jurul unei ideologii şi a sfârşit prin a fi un simplu grup de oameni care doresc să-şi asigure un loc călduţ în societate. PUNR a apărut nu atât ca reacţie la formarea UDMR, ci la presiunea politică şi ideologică exercitată de acesta sau în jurul acestuia. Din cauza experienţei istorice, populaţia din Ardeal este mult mai sensibilă la un potenţial pericol maghiar decât populaţia din oricare altă regiune a ţării. Iar, imediat după revoluţia din 1989, un asemenea pericol nu părea câtuşi de puţin o imposibilitate. Nu numai că vocile excentrice ale unor grupuri marginale din exterior şi interior – organizaţii extremiste, grupuri ale emigranţilor maghiari din cele două Americi etc. – se auzeau acum mai tare ca de obicei, dar însăşi oficiali ai guvernului de la Budapesta făceau declaraţii cu adevărat îngrijorătoare, cum ar fi cea referitoare la nerecunoaşterea Tratatului de Pace de la Trianon etc. Toate aceste lucruri, la care se adăugau efectele politicii de autoenclavizare a minorităţii maghiare promovată de UDMR erau percepute mult mai acut în Ardeal decât la Bucureşti, iar românii din regiune, considerând că Bucureştiul nu poate înţelege ce se întâmplă, au preferat să-şi creeze propria organizaţie politică. PUNR s-a născut la Cluj, un oraş cu bogate tradiţii în lupta românilor pentru emancipare naţională în secolul trecut şi la începutul celui actual.

Aşa că, spre deosebire de toate celelalte partide mici, PUNR a avut de la început o bază socială de masă şi şi-a axat ideologia şi profilul politic pe o tematică cu totul diferită de a celorlalte partide. Absolut toate problemele

importante ale tranziţiei erau secundare pentru PUNR, în concepţia căruia totul se subordona problemei esenţiale – care va fi soarta Ardealului? De aceea, în ciuda unei retorici asemănătoare, diferenţa dintre PRM şi PUNR a fost, cel puţin în perioada incipientă, esenţială. În vreme ce PRM promova o ideologie agresivă a românismului, purtând conotaţii foarte puternice asupra ierarhiei grupurilor care aveau acces la putere, pentru că la urma urmei, ceea ce urmărea era acceptarea grupului propriu între cele îndreptăţite să pretindă puterea, PUNR promova o ideologie de rezistenţă la ofensiva maghiarismului. Această autolimitare programatică a însemnat în acelaşi timp şi cel mai important atu, dar şi cel mai mare dintre handicapurile PUNR.

Avantajul consta în posibilitatea PUNR de a se adresa tuturor românilor din Ardeal, indiferent de poziţia sau opiniile lor în toate celelalte probleme ale tranziţiei. Câtă vreme pericolul părea iminent, adică în 1990 – 1991, PUNR nu a avut nicio dificultate în a obţine un sprijin important în zona sensibilă, adică în Ardeal. Dar, pe de altă parte, tocmai pentru că ignora toate celelalte problematici, percepute mult mai acut în celelalte regiuni ale ţării, impactul său acolo a fost mult mai mic. Antimaghiarismul era lipsit de sens în Moldova sau Oltenia, în schimb, problemele privatizării, monarhia sau atitudinea faţă de capitalul străin erau mult mai importante. De aceea, în aceste zone, ideologia naţionalistă simplă a PRM, care implica opţiuni faţă de problematica tranziţiei a fost mai percutantă, având în schimb, un impact neglijabil în Ardeal.

La fel de eterogen din punct de vedere politic ca şi UDMR, PUNR a început să fie măcinat de probleme interne imediat ce „pericolul maghiar” a fost perceput cu mai puţină intensitate de opinia publică. Una dintre surse era tocmai ambiguitatea fundamentală a PUNR în toate problemele importante ale tranziţiei. Încetul cu încetul,

păreau a se defini în PUNR o aripă liberală şi una tehnocratică, dar acest proces de clarificare a fost trecut pe planul doi de o structurare mai rapidă între grupuri de lideri în competiţie pentru a beneficia de privilegiile de a fi politicieni la nivel naţional. În PUNR a început o bătălie internă care, în pragul alegerilor din 1992, s-a terminat cu victoria aripii celei mai radicale, condusă de Gheorghe Funar, în primul rând pentru că era cea care avea mesajul cel mai simplu şi cel mai clar. În campania sa pentru preşedinţie, Gheorghe Funar şi-a dat seama că mesajul antimaghiar al PUNR era insuficient pentru a-i aduce voturi şi în celelalte regiuni ale ţării. De aceea, a încercat să-l dubleze de un mesaj liberal, un reformism declarativ pe care să-l poată opune mesajului mai complex, dar mai moderat al preşedintelui Ion Iliescu. Faptul că o asemenea încercare s-a sfârşit cu un eşec total, Gheorghe Funar obţinând pentru preşedinţie un sprijin mai slab decât PUNR pentru Parlament, a convins repede echipa radicală că, dacă doreşte să mai obţină voturi şi sprijin popular, singura şi cea mai bună metodă este să se limiteze la antimaghiarism şi la retorica naţiunii în pericol.

Alegerile din 1992 au adus PUNR nu numai în Parlament, ci şi în coaliţia guvernamentală, unde reprezenta, pentru tehnicienii administraţiei, un aliat nesigur, incomod şi compromiţător. El a devenit însă cu atât mai indispensabil cu cât intriga politică devenea din ce în ce mai complexă iar, pentru conducerea partidului de guvernământ, menţinerea alianţei cu PUNR a devenit o condiţie nu numai a păstrării controlului asupra guvernului, ci şi a însăşi menţinerii acestui grup la conducere. Începea o nouă etapă în viaţa politică românească, în care rolul partidelor se diminua treptat şi era luat de grupurile de presiune transpolitice din Parlament. Etapei partidelor originale i se suprapunea acum o nouă etapă, cea a „democraţiei parlamentare”.

3. Baza administrativă a partidelor politice

Etapa „partidelor originale” se încheie în perioada imediat următoare alegerilor din 1992. Principala ei caracteristică este aceea că partidele politice nu sunt cuprinse în sistemul de putere, deşi continuă să joace un rol important în sistemul de legitimare a puterii. O situaţie atât de paradoxală este posibilă doar datorită faptului că activitatea propriu-zisă a partidelor politice este lipsită de importanţă. Ceea ce contează este simpla lor existenţă, faptul că sunt mai multe, că au denumiri diferite, că participă la campanii electorale şi alegeri şi permit ocuparea locurilor din Parlament după un sistem de reguli recunoscut ca legitim de comunitatea internaţională. Ca urmare, sistemul partidelor politice este foarte important pentru realizarea obiectivului primei tranziţii, cea destinată integrării internaţionale. În al doilea rând, el este important pentru a asigura legitimitatea sistemului real al puterii, edificat în spatele acestei „acoperiri” pseudopolitice a partidelor.

Am văzut că la o asemenea situaţie nu s-a ajuns în urma vreunui complot sau viclenii a realilor deţinători ai puterii – tehnocraţia industrială şi birocraţia administrativă. Principalul factor care a favorizat o asemenea situaţie a fost, înainte de orice altceva, incapacitatea cronică a partidelor politice actuale de a-şi asuma obiective politice reale, care să le permită luarea în stăpânire a tranziţiei şi modelarea ei. Partidele n-au putut pur şi simplu să-şi depăşească condiţia iniţială, aceea de simple grupuri de pretendenţi la onoruri şi funcţii publice. Faptul că societatea s-a descurcat foarte bine şi fără o conducere politică – pe baza sistemului de putere creat după revoluţie – a facilitat menţinerea partidelor în acest stadiu infantil.

În timp, ele şi-au dezvoltat mecanismele necesare exercitării rolului care le-a fost rezervat şi pe care l-au acceptat fără măcar să-şi pună problema dacă nu cumva ar

trebui să fie sau să facă mai mult. Şi-au dezvoltat o problematică specifică, în jurul căreia se poartă marile dezbateri din interiorul partidelor şi polemicile dintre acestea. Monarhia, relaţiile cu maghiarii şi, pentru variaţie, cu evreii şi ţiganii, imaginea externă, Basarabia etc., acestea sunt problemele politice majore ale politicienilor români. Ei nu ignoră desigur, nici problemele reale, cum ar fi cele ale economiei sau vieţii sociale, dar le transfigurează într-o formă care să permită tratarea lor „politică", adică lipsită de orice conţinut relevant pentru realitate.

Privatizarea este un bun exemplu în acest sens. În principiu, privatizarea ar trebui să fie una dintre direcţiile reformei economice, ceea ce ar însemna mai întâi o opţiune politică clară, urmată de un proces tehnic destul de sofisticat din cauza nenumăratelor conexiuni dintre privatizare şi celelalte componente ale politicii economice. În politica românească însă privatizarea a fost folosită ca o etichetă în polemicile cu adversarul politic. Ideea de bază este că, aşa cum în raport cu reforma economică există unii mai reformişti decât alţii, în raport cu privatizarea există unii mai dedicaţi privatizării decât alţii. Ideologia simplistă, care s-a născut pe fondul polemicii desfăşurate în jurul falsei probleme „Cine este cel mai mare adept al privatizării în România?", domină viaţa politică românească de patru ani de zile. O vreme acest domeniu a fost monopolizat de partidele opoziţiei. Ele şi-au construit campania electorală şi au trăit politic, vreme de doi ani de zile după alegeri, mai ales acuzând coaliţia de guvernământ şi guvernul de lipsa unei voinţe autentice de a înfăptui privatizarea. Mai mult, chiar partidele coaliţiei guvernamentale au utilizat tema pentru a încerca să-şi menţină o oarecare identitate proprie în raport cu PDSR şi a compensa imaginea negativă pe care le-o asocia poziţia lor în alte probleme, cum ar fi cea naţională. Astfel, PUNR a încercat o vreme să se diferenţieze de PDSR tocmai

printr-o mai mare „aplecare” către privatizare.

Dar, la începutul lui 1994, plictisit să fie acuzat tot timpul că se împotriveşte privatizării, partidul de guvernământ a lansat lozinca privatizării în masă, adică a mai multe întreprinderi în acelaşi timp, anunţând un program guvernamental de privatizare a trei mii de întreprinderi într-un an de zile, program care, evident, a rămas o simplă intenţie. În paralel, concursul politic cu tema „cine vrea mai multă şi mai rapidă privatizare?” a continuat, noi şi noi programe de privatizare fiind lansate atât de partidele politice, cât şi de politicieni mai mult sau mai puţin independenţi, care doreau să-şi construiască o imagine reformistă. Aşa se face că, de la adoptarea legii privatizării în 1992 şi până la sfârşitul lui 1994, elaborarea de programe, modele şi metode de privatizare, precum şi polemica din jurul acestora a înlocuit privatizarea ca proces cu un torent de hârtie dublat de un şi mai mare torent de vorbe. Singurul punct comun la care s-a ajuns în urma acestei polemici a fost acordul general că este nevoie de un alt fel de privatizare decât cea începută prin adoptarea legii respective şi că totul trebuie luat de la început. Rezultatul acestei convingeri s-a concretizat în Legea privind accelerarea privatizării, propusă de Guvernul Văcăroiu în vara lui 1994. Istoria ei, care este mai degrabă o simplă anecdotică, este extrem de semnificativă pentru lipsa de conţinut real al politicii româneşti. În ansamblul, în prima jumătate a lui 1994, toate partidele se simţeau confortabil în lipsa unui proces real de privatizare. PDSR şi aliaţii săi tocmai construiau, de la nivelul aparatului politic al partidelor, mecanismul de control politico-administrativ al economiei şi, prin urmare, nu aveau nicio intenţie să-şi irosească munca prin trecerea controlului întreprinderilor pe seama întreprinzătorilor şi a investitorilor, fie ei români sau străini. De aceea, în materie de privatizare, coaliţia guvernamentală sprijinea mai ales MEBO, un sistem care permitea şi demagogia

despre „capitalismul popular” şi, totodată, menţinea controlul în mâinile managementului existent, controlat, la rândul său politic. Opoziţia era şi ea fericită că PDSR nu se aventurează în privatizare, având în felul acesta un cal de bătaie care îi permitea să se diferenţieze politic de coaliţia guvernamentală şi să „dea bine” atât în opinia publică internă, cât şi pentru străinătate. Această armonie de interese s-a sfărâmat în vara lui 1994, când preşedintele Ion Iliescu, răspunzând presiunilor internaţionale, a cerut foarte ferm guvernului să facă ceva să grăbească privatizarea.

Răspunsul guvernului a fost „Legea privind accelerarea privatizării” care, de fapt, a devenit principalul instrument cu care privatizarea a fost blocată aproape total vreme de un an de zile. În afara numelui, legea nu se referă deloc la grăbirea privatizării, mai degrabă implică reînceperea întregului proces prin distribuirea, în contul celor 30% acordaţi gratuit populaţiei, a unor cupoane destinate să substituie certificatele de proprietate date de guvernul Roman. Improvizată în mai puţin de o săptămână, în cursul vacanţei parlamentare, când PDSR, ca partid, era inert, ea a fost o iniţiativă guvernamentală şi nu una politică şi, în consecinţă, s-a lovit imediat de rezistenţa tocmai a majorităţii guvernamentale. A fost nevoie de un an de dezbateri, discuţii şi prelucrări a politicienilor proguvemamentali pentru ca aceştia să voteze în cele din urmă o lege care, în esenţă, nu modifică nimic din vechea lege. Dar cantitatea de discursuri, articole, interviuri, declaraţii şi polemici produse pe această temă, luni în şir, este imensă. Se poate spune că, în jurul legii, s-a desfăşurat „o vie activitate politică”, adevărată mană cerească atât pentru partidele majorităţii parlamentare, cât şi pentru cele ale opoziţiei. Este evident, că această abordare „politică” a privatizării este lipsită de relevanţă pentru economie şi pentru problema reală a transformării acesteia. Pentru partide ea reprezintă însă surogatul

necesar pentru menţinerea aparenţei că ele se ocupă totuşi de realitate.

Faptul că între partidele politice şi realitate se căsca treptat o prăpastie tot mai adâncă era sesizabil încă din 1991, din analiza activităţii Adunării Constituante şi a atitudinii partidelor politice faţă de problematica fundamentală pe care o ridică elaborarea unei Constituţii. Alegerile locale din 1992 au accentuat şi realitatea şi percepţia ei. Cam în perioada în care FSN începea să se descompună, tot în urma unei false problematici, iar Convenţia Democratică se constituia în afara oricărei opţiuni politice, ca un grup de pretendenţi pentru care opţiunile faţă de tranziţie sunt secundare în raport cu obiectivul suprem de ocupare a funcţiilor de reprezentare în stat, Grupul „Un Viitor pentru România" încerca să anunţe sfârşitul partidelor politice în forma în care se născuseră imediat după revoluţie şi necesitatea transformării lor. Deşi pus într-o formă ştiinţifică greu accesibilă opiniei publice, inclusiv politicienilor, mesajul acesta era prea tare susţinut de realitate pentru a nu fi credibil, dar succesul său a fost drastic limitat de apropierea alegerilor parlamentare şi prezidenţiale din 1992. Fierberea pentru clarificarea opţiunilor, care începuse în interiorul partidelor, a fost practic „îngheţată" de perspectiva alegerilor şi înlocuită cu mai pragmatica luptă dintre grupări pentru impunerea propriilor candidaţi pe locurile fruntaşe de pe listele cu alegători.

Deci, dacă nu se ocupau de politică, cu ce anume se ocupau partidele politice şi politicienii? în primul rând, de relaţiile interne din cadrul partidelor. Există o limită extrem de joasă care asigură unitatea unui partid politic construit după criteriile şi obiectivele partidelor existente acum, iar aceasta este dată de numărul mic de membri pe care îl poate suporta anturajul unui lider politic. O dată depăşit acest număr, în orice partid începe competiţia dintre lideri, îndeosebi ca o competiţie între anturaje.

Principalele partide din ţară, fie ele la guvernare, fie în opoziţie, erau suficient de mari pentru ca trei sau patru grupări să fie într-o continuă luptă în interiorul partidelor, mai deschisă sau mai subterană.

Lupta rămânea subterană câtă vreme prin imagine publică sau personalitate un lider reuşea să domine partidul şi să-şi menţină adversarii într-o poziţie de inferioritate. Este cazul, de exemplu, al PNŢCD, în care Corneliu Coposu a reuşit să menţină o poziţie dominantă faţă de Ion Raţiu şi alţi lideri, mai puţin marcanţi, al lui Petre Roman, care continuă să domine PD în ciuda conturării unor grupuri de competitori, sau al PSM, în care Ilie Verdeţ a câştigat bătălia cu grupul care îl contesta, obligându-l să iasă din partid. În situaţiile în care mai mulţi lideri ajungeau să aibă poziţii apropiate, lupta devenea deschisă şi se putea ajunge chiar la scindări. Este cazul FSN, deja amintit, sau al numeroaselor scindări ale liberalilor. Când disidenţii nu aveau destulă putere pentru a rupe partidul se mulţumeau să migreze, cum au făcut disidenţii PAC, ai PDAR sau ai PRM. Această ultimă situaţie a declanşat o adevărată vânătoare de politicieni, mai ales de parlamentari, partidele încercând să obţină prin reînregimentări ale deputaţilor şi senatorilor ceea ce nu reuşiseră să câştige în alegeri, adică un număr mai mare de voturi în Parlament.

În perioadele dintre alegeri, problemele interne devin mai importante decât cele ale relaţiilor dintre partide, ceea ce reprezintă o condiţie favorizantă importantă a „democraţiei parlamentare” care tinde să se instaureze în prezent. Dar, lupta dintre partide continuă să rămână a doua ocupaţie importantă a politicienilor. Lupta dintre partide are ca funcţie să definească şi să păstreze în actualitate problematica politică. Cum, din cauza prăpastiei dintre partide şi realitate, problematica politică nu izvorăşte din realitate, ea trebuie creată. Rostul luptei dintre partide este tocmai s-o creeze, împreună cu

impresia că partidele fac ceva. Mecanismul constă într-un şir nesfârşit de conferinţe de presă, declaraţii, comunicate şi cuvântări. Acestea nu se adresează atât publicului, cât adversarilor, care răspund prin aceleaşi mijloace. Un rol absolut esenţial revine în tot acest proces mass-mediei, care, dacă, n-ar mai pune în pagină decât acele declaraţii politice care sunt generatoare de acte politice, atunci probabil că viaţa politică românească s-ar stinge în câteva săptămâni. Dar, nevoite să umple cu ceva pagina politică, ziarele, posturile de radio şi cele de televiziune preiau toate aceste „mesaje”, le adaugă o cantitate impresionantă de semnificaţii presupuse şi scenarii probabile şi întreţin astfel o vie activitate politică lipsită în cea mai mare parte şi de rost şi de obiectiv.

Evident că, după cinci ani de zile, toată această frământare inutilă şi-a pierdut din popularitate. Dacă la început populaţia se implica masiv şi fără rezerve – dar şi fără spirit critic – în bătălia dintre partidele politice, pe măsură ce ruptura dintre politică şi realitate s-a accentuat, a început să se retragă din politică. Asta a ridicat, desigur, probleme importante în faţa partidelor politice, cea mai gravă dintre toate fiind nu atât lipsa unui auditoriu, căci ele conversează între ele, ci a membrilor de partid şi a masei de simpatizanţi. În asemenea condiţii, partidele riscau să se topească pur şi simplu, nemairămânând din ele decât grupul de lideri şi anturajul lor imediat.

Pentru a contracara acest proces, au apelat la birocraţie, cel mai eficient mod de a menţine în viaţă o organizaţie. Soluţia clasică este constituirea unei birocraţii proprii de partid, după modelul hiperstaziat al celei a partidului comunist. O asemenea birocraţie este însă extrem de costisitoare şi cu atât mai greu de construit cu cât cobori mai jos pe nivelele sale ierarhice, adică te apropii de populaţia care a ieşit din politică. De aceea, silite de nevoia de a fi mai mult decât un grup izolat de lideri, partidele politice s-au orientat către birocraţia deja

existentă, adică spre administraţie. Nu este o orientare nouă. În perioada interbelică, partidele „istorice” se bazau pe interconexiunile cu administraţia. După 1948, partidul comunist a stabilit o legătură ierarhică între propria sa birocraţie politică şi cea a administraţiei, ceea ce a permis menţinerea relativ separată a celor două. Dar, după revoluţie, o asemenea relaţie nu mai era posibilă. Soluţia adoptată de partide a fost de a reuni treptat propriile birocraţii cu birocraţia administrativă. Au utilizat în acest scop o mişcare dublă. O primă componentă a ei consta în a numi în funcţii administrative propria clientelă politică, pe acei membri ai partidului sau chiar conducerii acestuia care, într-o organizare normală, ar fi avut funcţii exclusiv în partid.

O astfel de metodă este, evident, mai la îndemâna partidelor coaliţiilor guvernamentale, dar, în România, intriga politică a făcut posibil accesul pe această cale la administraţie şi al unor reprezentanţi ai opoziţiei. Astfel s-a constituit, după investirea Guvernului Văcăroiu, Consiliul de Reformă, alcătuit iniţial, în principal, din reprezentanţi sau simpatizanţi ai opoziţiei. Printr-un soi de compromis tacit, principiul unui acces oarecare şi al opoziţiei la administraţie a fost acceptat de toată lumea şi el este cel care a condus la un atât de ciudat mecanism de numire a unor funcţionari publici, după apartenenţa politică, cum este cel consacrat prin lege în cazul Televiziunii, Radiodifuziunii sau Fondurilor Proprietăţii.

Cea de a doua metodă a constat în racolarea de funcţionari publici în partidele politice. Această metodă este egal folosită de toate partidele, desigur, cu un succes diferenţiat. Un avantaj important au din nou partidele coaliţiei guvernamentale care dispun de posibilitatea de a sancţiona administrativ refuzul integrării politice. Ambele metode sunt, în principiu, condamnate de toate partidele şi, în acelaşi timp, practicate de toate, iar bătălia purtată este suficient de încrâncenată pentru a da naştere la un alt

şir de polemici nesfârşite în arena politică. În sfârşit, ultima metodă, singura legitimă, este câştigarea alegerilor locale şi preluarea, în acest fel, a controlului administraţiei locale, al cărei rol în sistemul de putere este extrem de important.

Procesul de integrare în administraţie a partidelor politice s-a accentuat foarte mult după alegerile din 1992, când sistemul politic a început să se adapteze la noua etapă a „democraţiei parlamentare". Integrarea a fost facilitată tocmai de „originalitatea" partidelor. La urma urmelor, ea era exact obiectivul pe care partidele îl urmăreau – ocuparea funcţiilor de reprezentare sau deţinătoare de privilegii din administraţia de stat de către propriii lideri politici. La doi ani după alegerile din 1992, partidele politice tind să se reducă tot mai mult la a fi simple subgrupări din cadrul administraţiei, care luptă între cele pentru redistribuirea funcţiilor administrative cele mai înalte. Foarte repede, remanierea guvernamentală şi eventuala schimbare de guvern a ajuns să nu mai însemne nimic mai mult decât posibilitatea de a ocupa, cu clientela proprie, funcţiile administrative de vârf.

O asemenea evoluţie a partidelor reprezintă simultan o restrângere şi o extindere. O restrângere, deoarece ele îşi diminuează astfel simţitor capacitatea de a mai deveni purtătoarele de cuvânt ale unor categorii sau grupuri sociale semnificative şi de a face, din această cauză, o politică reală. Înseamnă însă şi o extindere, întrucât partidele încetează de a mai fi simple anexe ale liderilor lor politici. Dimpotrivă, aceştia încep acum să fie trataţi doar drept purtătorii de cuvânt la nivel politic al grupului administrativ pe care l-au „înghiţit". Intrigăria politică tinde astfel să se subordoneze intrigăriei administrative, iar bătăliile politice să reflecte tot mai mult confruntările din interiorul administraţiei. Scandalurile desfăşurate în jurul Ministerului Culturii, sau, mai spectaculos, scandalurile vânzării marinei comerciale româneşti şi cele

din jurul unor activităţi economice ale armatei, o parte a luptei politice pe tema conducătorilor băncilor sau ai regiilor autonome etc. sunt, mai degrabă, reflexul pe plan politic al confruntării dintre diferitele grupuri din interiorul administraţiei, decât polemici cu caracter politic nemijlocit. Rezultatul final este însă îngrijorător. Integrarea partidelor în administraţie, un proces în care mai mult administraţia înghite partidele decât partidele îşi subordonează administraţia, anulează nu numai politica, dar şi şansele unei revigorări a acesteia printr-o spectaculoasă „schimbare la faţă” a partidelor.

VI. DRUMUL CĂTRE PUTERE AL TEHNOCRAŢIEI INDUSTRIALE

tehnocraţia industrială a fost principalul beneficiar al revoluţiei din decembrie, dar, pentru a ajunge la acest rezultat a avut de parcurs un drum şi lung şi anevoios. A trebuit mai întâi să pregătească revoluţia, creând o ideologie alternativă la cea a conducerii societăţii de către avangarda politică a clasei muncitoare. A trebuit să atragă administraţia de partea sa, şi a făcut asta în mare măsură pătrunzând pur şi simplu în administraţie şi preluând o parte din poziţiile cheie din rândul acesteia. Revoluţia i-a adus eliberarea de sub dominaţia birocraţiei politice a partidului comunist, dar, cu asta, problemele tehnocraţiei industriale nu s-au rezolvat. Pentru că abia scăpase de sub un control politic şi s-a văzut ameninţată de un altul, de data asta în numele revoluţiei. Desfiinţarea Consiliilor din întreprinderi ale FSN a fost momentul când, în sfârşit, tehnocraţia industrială a ieşit de sub orice control politic, ba dimpotrivă, a fost în stare ea însăşi să formuleze şi să promoveze decizii politice dintre cele mai importante. Dar sistemul de putere nu a ajuns să se formeze şi să se stabilizeze decât mai târziu, abia atunci când tehnocraţia a pus la punct modalităţile de cooperare cu sistemul administrativ. A durat destul de mult până când toată lumea s-a convins că o asemenea cooperare este absolut

indispensabilă.

În vara lui 1990, tehnocraţia industrială depăşise deja cea mai mare problemă pe care o avusese după revoluţie: contestarea puterii ei chiar în întreprinderea industrială. Iniţial, această contestare venise din partea revoluţionarilor, care se organizaseră politic. Ulterior, a venit din partea sindicatelor. Sindicatele, care s-au reorganizat după revoluţie, au pornit imediat atacul asupra conducerii tehnice şi administrative a întreprinderilor şi instituţiilor. Printr-un fel de instinct de conducător, liderii sindicali au înţeles foarte repede că ei şi organizaţiile lor nu vor supravieţui, iar oamenii nu-i vor urma dacă nu vor identifica rapid un adversar şi încă unul care poate fi înfrânt. Iniţial, l-au identificat în conducerile întreprinderilor. A contribuit la asta şi tendinţa generală de după revoluţie de a schimba cât mai mulţi conducători şi resentimentele faţă de autoritatea exercitată în vechiul regim şi veleităţile unor contracandidaţi la funcţiile de conducere. În primele luni de după revoluţie, manevrând grupuri mai largi sau mai restrânse de muncitori, dar întotdeauna gălăgioase şi agresive, liderii sindicali au reuşit să schimbe uneori mai multe rânduri de manageri şi, în paralel, să obţină spectaculoase măriri de salarii, sporuri de toate felurile, reduceri ale timpului de muncă etc. A durat aproape un an până când raporturile dintre manageriat şi sindicate să ajungă la un echilibru, iar sindicatele să-şi modifice ţinta dinspre conducerile întreprinderilor către administraţia centrală, adică, mai direct spus, către guvern. O atare deplasare a mai fost favorizată şi de eforturile partidelor politice din opoziţie de a valorifica în favoarea lor potenţialul de presiune şi propagandistic al mişcării sindicale, precum şi organizarea treptată a sindicatelor la nivel naţional. Conducerile federaţiilor şi confederaţiilor sindicale trebuiau să preia lupta la nivelul lor pentru a-şi justifica utilitatea, iar ele nu aveau un manageriat cu care să se înfrunte. Aşa că s-au

înfruntat direct cu guvernul, iar cererile şi revendicările lor au luat rapid forma unor elemente de politică economică sau socială. Iar uneori, chiar o formă politică directă.

Cu toate că în această fază sistemul de putere era doar în construcţie, tehnocraţia putea deja să influenţeze semnificativ deciziile de natură politică prin intermediul „cerinţelor tehnice" ale producţiei. De fapt, în această perioadă de improvizaţie a conducerii şi utilizării puterii s-au format cele două instrumente principale prin care tehnocraţia modelează deciziile administrative şi politice. Prima o reprezintă ameninţarea pe care rezultatele economice ale activităţii sale o pot avea la adresa stabilităţii macroeconomice. România a trebuit să treacă printr-o criză economică gravă pentru ca un asemenea mecanism să fie până la urmă pus la punct Cea de a doua constă în ameninţarea cu pericolul consecinţelor sociale ale unor decizii economice şi politice ce par a fi recomandabile la un moment dat Astfel, prima mare victorie obţinută de tehnocraţie a fost „liberalizarea preţurilor" din toamna lui 1990. Liberalizarea preţurilor a fost un nume reformist cu care a fost botezat un proces, altfel destul de cunoscut românilor sub numele de „creşterea preţurilor". După mai mult de jumătate de an de măriri de salarii, reduceri ale timpului de muncă, scădere a productivităţii muncii şi prost management, singurul mod prin care întreprinderile industriale mai puteau să-şi continue activitatea era să-şi mărească preţurile. Teoretic, liberalizarea preţurilor era considerată a fi un pas înainte în punerea în mişcare a mecanismelor autonome ale pieţei. Preţurile, se afirma, ar urma să fie stabilite pe baza raporturilor dintre cerere şi ofertă. Această ecuaţie de manual era însă, cel puţin pentru economia românească, cu totul ¡realistă, pentru că majoritatea întreprinderilor producătoare aveau un monopol de piaţă, ca urmare a modului de structurare a

industriei în economia socialistă. A doua mare victorie a reprezentat-o crearea acelui mecanism nou de subvenţionare nelimitată, prin intermediul creditelor bancare. Acest mecanism era, din punctul de vedere al tehnocraţiei, superior celui de subvenţionare de la buget – deşi şi acesta a fost păstrat pentru unele industrii şi pentru agricultură încă o vreme îndelungată şi, parţial mai există şi acum, deşi nu oficial – pentru că înlătura controlul dministraţiei asupra destinaţiei subvenţiilor. În sfârşit, al treilea mare succes al tehnocraţiei în determinarea deciziilor de politică economică l-a reprezentat blocajul financiar. Blocajul financiar a dovedit că, în momentul în care tehnocraţia ia decizia de a nu respecta regulile economice stabilite de administraţie, aceasta din urmă nu are altă posibilitate decât să schimbe regulile. Una dintre reguli este că un cumpărător trebuie să plătească bunul sau serviciul pe care îl cumpără. Administraţia, cu tot aparatul ei legislativ şi instituţional, este garantul respectării acestei reguli. Atunci când întreprinderile au refuzat pur şi simplu să plătească, încălcând în masă regula care părea elementară, administraţia nu a avut încotro şi a acceptat această nouă regulă a jocului: când întreprinderile nu plătesc, plăteşte administraţia, sau, mai exact, administraţia pune naţiunea să plătească. Când n-au mai vrut, sau n-au mai putut plăti, întreprinderilor li s-au şters datoriile şi li s-au dat alţi bani ca să plătească salariile – pentru a asigura stabilitatea socială – şi pentru a continua producţia până la următorul blocaj financiar. În cei cinci ani care au trecut de la revoluţie au fost trei blocaje financiare şi toate au fost rezolvate după aceeaşi reţetă.

Aceste victorii, ca şi multe altele, mai mărunte, au dovedit încetul cu încetul că tehnocraţia industrială poate domina deciziile, prin intermediul administraţiei şi al guvernului fără să fie nevoită să preia direct conducerea economiei şi a ţării. Dar, a durat un timp până a fost

învăţată această lecţie şi, mai ales, până s-au pus la punct noile mecanisme de comunicare dintre tehnocraţie şi administraţie.

Căci principalul handicap al tehnocraţiei în gestionarea puterii este lipsa ei de unitate. Comunismul reuşise să asigure o unitate a tehnocraţiei, dar o făcuse prin subordonarea comună a acesteia, birocraţiei politice şi administraţiei (ministerele economice), ca şi prin faptul că toată economia suporta efectele negative ale unor decizii politice. Revoluţia şi reformele care i-au urmat au desfiinţat aceste dependenţe, dar au fărâmiţat tehnocraţia. O vreme, aceste circuite au tins să se refacă, tehnocraţia încercând să-şi formeze o nouă unitate la nivel administrativ, utilizând birocraţia ministerială pentru asta. De aceea, atunci când legea privind societăţile comerciale a încercat să destrame legăturile de tip birocratic dintre ministere şi centrale, pe de o parte, şi întreprinderile industriale, pe de altă parte, de opus s-a opus nu numai „birocraţia conservatoare" din ministere, dar s-au opus şi conducerile întreprinderilor. Se părea că asistăm la reluarea unei anecdotici suprarealiste, care a fost pusă pe seama unor stereotipii culturale: conducerile întreprinderilor vor să fie subordonate administrativ pentru că nu sunt în stare sau nu ştiu să-şi rezolve singure problemele. În realitate, nici nu se putea, câtă vreme industria în ansamblul ei nu putea supravieţui fără o redistribuire în favoarea ei, la nivel centralizat, a resurselor naţionale.

În paralel, a avut loc un alt proces care avea să influenţeze decisiv sistemul de putere: o schimbare a raporturilor între elitele industriale. În perioada de dezvoltare industrială a anilor şaptezeci, s-a format o elită a tehnocraţiei industriale care, mai târziu, a reprezentat nucleul opoziţiei faţă de Ceauşescu şi politicile economice ale acestuia şi principalul purtător al ideologiei alternative care a delegitimat sistemul de putere comunist. Această

elită era alcătuită din tehnocraţia care se afla cel mai aproape de tehnologiile de vârf. Era dominată de ingineri şi se afla concentrată, pe de o parte, în institutele de cercetare şi proiectare, iar, pe de altă parte, în acele insule tehnologic mai avansate, care erau centrele de calcul, sau unele întreprinderi mai noi, de tipul Oltcit, sau legate de ceea ce pentru industria românească reprezenta tehnologii înalte (high-tech), ca industria aviatică, tehnologiile nucleare etc. Perioada postrevoluţionară a adus după ea distrugerea acestei elite. Criza economică care s-a agravat începând din 1990 a afectat în primul rând cercetarea ştiinţifică şi proiectarea, care au fost practic desfiinţate, şi întreprinderile cu o tehnicitate ridicată a producţiei, care şi-au pierdut pieţele pentru produsele lor. Criza economică şi lipsa oricărei politici guvernamentale orientate spre zonele industriale avansate tehnologic, a condus practic la dispariţia acestei elite, ca urmare a lipsei ei de competitivitate economică din bătălia pentru putere. Cercetarea şi dezvoltarea tehnologică românească, puternică în perioada prerevoluţionară tocmai pentru că era separată de producţie prin finanţarea ei forţată administrativ, a devenit victima tocmai a acestei separări. Ultima ei victorie – finanţarea unui minim de menţinere în funcţiune, printr-o contribuţie unitară de unu la sută din întreaga activitate industrială, redistribuită apoi de la bugetul naţional – a însemnat şi condamnarea ei la situaţia de simplă anexă, lipsită de putere şi funcţie industrială reală a unei industrii care îşi asigura supravieţuirea prin consumul excesiv fie de materii prime, fie de energie, fie de forţă de muncă, dar, oricum, indiferentă la progresul tehnologic. Crearea, începând din 1992, a unui Minister al Ştiinţei şi Tehnologiei, departe de a-i reface situaţia privilegiată prerevoluţionară prin cuplarea cu administraţia, a transformat-o definitiv într-o activitate periferică, de tipul culturii sau protecţiei mediului înconjurător.

Pe de altă parte, criza a provocat emergenţa unei alte elite industriale, definite în funcţie de puterea economică şi financiară a întreprinderilor sau de gravitatea problemelor sociale cu care pol ameninţa societatea sau sistemul politic, de tipul Văii Jiului sau Reşiţei. Evident, în centrul acestora se află industria grea şi cea petrochimică, sau, altfel spus, marii coloşi industriali. Managerii acestora formează noua elită industrială a României şi ei au preluat rolul de conducători ai tehnocraţiei. Drumul lor către putere nu a fost deloc simplu. A durat doi ani şi a necesitat câştigarea mai multor bătălii economice şi politice.

1. Înlăturarea elitei umaniste

A trebuit, pentru asta, să înlăture mai mulţi concurenţi, unii potenţiali, alţii deja instalaţi la putere. Imediat după revoluţie, principala elită care s-a apropiat de putere a fost elita intelectuală a lumii cultural-artistice româneşti. Dintre toate elitele, cea umanistă avea cel mai mare acces la mass-media şi opinia publică internaţională, mulţi dintre ei fiind cunoscuţi nu numai în ţară, dar şi peste hotare. Atât numele cât şi figurile unora erau cunoscute populaţiei, iar din rândurile lor se desprinseseră unii dintre cei mai mediatizaţi disidenţi sau opozanţi faţă de Ceauşescu. În timpul revoluţiei jucaseră un rol important în mobilizarea maselor şi, apoi, prin apariţiile la televiziune, în orientarea lor. Şi, în plus, dispuneau de avantajul unui precedent, succesul Forumului Cetăţenesc din Cehoslovacia, care a adus la putere tocmai această intelectualitate şi care părea să se constituie într-un model general al traseului revoluţiilor anticomuniste.

În ciuda tuturor acestor atuuri, relativ uşor de valorificat în bătălia politică, totuşi, intelectualitatea culturală nu a reprezentat un adversar serios pentru tehnocraţia industrială. Trebuie precizat din capul locului că elita umanistă nu avea niciun fel de înţelegere a problemelor economice şi, în general, s-a arătat din capul locului dispusă să ignore, ba chiar să sacrifice sistemul

industrial românesc, cu tehnocraţia lui cu tot. Era purtătoarea unei ideologii de-a dreptul naive cu privire la rosturile revoluţiei române şi la modul în care ar putea fi valorificată, inclusiv în ceea ce priveşte orientarea evoluţiei în continuare a ţării. Prin însăşi natura profesiei şi activităţii lor, membrii acestei elite au sesizat criza României prerevoluţionare mai ales ca pe o criză umană şi morală şi au resimţit mai puternic decât alte categorii sociale alienarea pe care o produsese regimul comunist. După revoluţie, au rămas în continuare ancoraţi în aceeaşi problematică şi, aproape fără să-şi dea seama, în limitele acesteia. Au fost principalii promotori ai tuturor schimbărilor care se refereau la drepturile omului şi la promovarea libertăţilor individuale, dar au ignorat complet faptul că puterea reală se află acolo unde sunt concentrate resursele, adică în economie, în general, şi în industrie, în special.

Pentru tehnocraţie şi pentru reprezentanţii ei politici, preocupaţi cu prioritate de problemele economice şi de administrarea în continuare a ţării, o asemenea problematică era neimportantă, dar schimbările propuse nu aveau cum să strice. Erau chiar avantajos de făcut. Pe de o parte, erau luate foarte în serios de Occident, ca un semnal de schimbare, iar, pe de altă parte, menţineau o tensiune şi un ritm ale schimbărilor, ambele necesare. Iar, câtă vreme elita umanistă se preocupa mai ales de asemenea probleme, ea însăşi rămânea inofensivă, în ciuda hotărârii cu care s-a lansat, încă din primele zile de după revoluţie, în bătălia pentru preluarea controlului puterii politice şi înlăturarea grupării conduse de Ion Iliescu care, la urma urmei, reprezenta tocmai interesele politice ale tehnocraţiei.

Dar, tot elita umanistă a mai fost şi promotoarea unei alte direcţii a schimbării. Considera că revoluţia înseamnă în primul rând o transformare morală şi se purta faţă de ea mai degrabă ca faţă de o nouă religie decât ca un prilej de

reorganizare a societăţii, economiei şi relaţiilor internaţionale. De altfel, cel puţin unii dintre reprezentanţii ei s-au apropiat rapid de un soi de misticism politic, extrem de neproductiv. Ideologia naivă pe care o promovau, influenţată de filosofiile speculative ale începutului de secol, îi făcea să considere că, după jumătate de secol de dictatură şi comunism, România era bolnavă moral şi doar o purificare iacobină, bazată pe o autoflagelare, însoţită de o vânătoare de vrăjitoare, ar putea elibera societatea de comunism. Comunismul însuşi era considerat mai degrabă o maladie intelectuală decât un mod de organizare a societăţii şi a puterii. De aceea schimbarea, era teza lor esenţială, trebuie să fie în primul rând spirituală şi morală. Mulţi dintre ei se bucuraseră, în timpul regimului comunist, de favoruri şi privilegii şi, în anumite perioade, avuseseră chiar funcţii importante în ierarhia comunistă. Cu atât se simţeau acum mai înclinaţi spre duritate şi intoleranţă, ca o modalitate de a înlătura orice îndoială legată de propria lor vindecare de comunism.

Critica tranziţiei la intelectualitatea umanistă

Pornind de la această bază, intelectualitatea umanistă a fost prima care a încercat, pe de o parte, o critică a comunismului, iar, pe de altă parte, o critică a tranziţiei. A fost, totodată, singura care a însoţit aceste două critici de formularea unei direcţii pentru dezvoltarea în continuare a revoluţiei. Baza de la care porneau era, însă, precară. În cea mai mare parte a fost construită prin preluarea mitologiei specifice războiului rece despre cele două societăţi care se înfruntau, cea comunistă şi cea capitalistă. De aceea, atât explicaţiile pe care le-au dat, cât şi soluţiile pe care le-au propus erau fie naive, fie extrem de simplificatoare. Mai mult, ignorau toate realităţile economice şi sociale şi ignorau cerinţele fundamentale ale populaţiei, net orientată către construcţie şi nu către o nebunie distructivă, oricât de purificatoare ar fi fost ea. În

consecinţă şi rezultatele au fost pe măsură.

Comunismul era considerat pur şi simplu echivalent cu „răul”, iar răul era descris în termenii clasici ai acestuia: închisori, torturi, arestări şi execuţii fără judecată, sentinţe judecătoreşti arbitrare, terorizarea populaţiei ş.a.m.d. Pentru că vedeau comunismul ca pe o încarnare a răului, nu puteau accepta, în niciun caz, că el ar fi putut să aibă vreodată un sprijin popular. Aşa că, îi explicau succesul şi menţinerea vreme de jumătate de secol, în principal, pe seama caracteristicilor unui regim de ocupaţie, capabil ca, prin forţă brută, să ţină populaţia sub ascultare şi să înăbuşe o continuă mişcare de rezistenţă, clandestină, care a avut până la urmă succes în 1989 şi ai cărei cei mai recenţi reprezentanţi erau chiar ei. În linii mari, povestea nu diferea de cea pe care comuniştii înşişi o creaseră despre fostul regim şi mişcarea comunistă ilegală, pentru a explica şi legitima propriul succes. Iar unele dintre personalităţile active ale noii mişcări intelectualiste participaseră la construirea ambelor poveşti.

În căutarea unei ilustrări convingătoare a acestei imagini au fost nevoiţi să se întoarcă în anii cincizeci, readucând în memorie întâmplări şi personaje ale acelor timpuri. Ceea ce nu realizau era faptul că o critică a comunismului incipient al anilor cincizeci era lipsită de consecinţe pentru anii nouăzeci. Acea perioadă se încheiase şi o încheiase nu revoluţia din decembrie 1989, ci comunismul industrial al anilor şaizeci şi şaptezeci. Obiectivul intelectualităţii umaniste era ca, pornind de la revelaţiile cu privire la acea perioadă, să poată declanşa un proces al comunismului care să-i conducă până la perioada postrevoluţionară, întreaga lor strategie de acces la putere se baza pe posibilitatea utilizării unui asemenea proces în lupta împotriva noilor conducători postrevoluţionari. Nu exista mijloc mai eficient de a ignora realităţile anilor nouăzeci.

Asta a condamnat ofensiva lor la un eşec total. Iniţial, procesul comunismului a fost prezentat de promotorii lui şi perceput de opinia publică ca un soi de vânătoare de vrăjitoare declanşată împotriva foştilor membri ai partidului comunist. Lansată chiar imediat după victoria revoluţiei, într-un miting public din Ajunul Crăciunului 1989, ideea a fost imediat respinsă, practic în unanimitate, iar obiectivul ei politic imediat – înlăturarea din CNFSN a lui Ion Iliescu şi a celorlalţi foşti lideri ai partidului comunist – a eşuat. Într-o ţară care avusese trei milioane de membri de partid, propunerea de a-i înlătura pe comunişti din viaţa publică nu avea cum să se bucure de popularitate. Iar într-o revoluţie care depindea total de atitudinea binevoitoare a armatei, era o eroare politică gravă, căci 99 la sută dintre ofiţerii armatei şi sută la sută dintre ofiţerii superiori fuseseră membri de partid. În acel decembrie 1989, liderii cu veleităţi politice ai intelectualităţii umaniste exultau pentru că reuşiseră să adune, fără mari dificultăţi, câteva zeci de mii de oameni în Piaţa Palatului din Capitală. Ignorau însă complet efectul pe care lozincile şi obiectivele prezentate la acel miting le-au avut asupra unor factori reali ai puterii – armata, administraţia, conducerile economice. De fapt, ignorau însăşi existenţa acestora şi capacitatea lor de reacţie.

Eşecul s-a prelungit chiar şi asupra formei imediate a acestor obiective, aceea de a elimina, în principiu, din viaţa publică, pe toţi cei care avuseseră funcţii de conducere în partidul comunist, celebrul punct opt al Proclamaţiei de la Timişoara. Nici acesta nu a prins şi asta nu pentru că populaţia ar fi îndrăgit prea mult pe foştii lideri ai partidului comunist. Dar, pe de o parte, era din nou evident că măsura îl viza pe Ion Iliescu, pe vremea aceea cea mai populară personalitate din ţară. Iar, pe de altă parte, procedeul de a lua hotărâri cu privire la oameni pe bază de „dosar”, adică a unor etichete cu caracter general care nu ţineau seama în niciun fel de individul

însuşi, semăna prea tare cu procedeele utilizate de serviciile de cadre ale fostului partid comunist pentru a fi agreate. Şi, tocmai acest lucru li se poate reproşa – şi li s-a şi reproşat – acestor intelectuali, faptul că propuneau un anticomunism la fel de impersonal, autoritar şi inflexibil ca şi comunismul pe care îl condamnau exact pentru aceste caracteristici.

Până la urmă, procesul comunismului a murit lamentabil. Ideea unui şir de procese intentate unor foşti demnitari comunişti din anii cincizeci era, pe de o parte derizorie, iar, pe de altă parte, s-a dovedit nerealizabilă. Iar ideea de a organiza un proces moral al comunismului, în lipsa unor procese de tipul Nürnberg, a căzut în desuetudine, pentru că nimeni nu înţelegea foarte bine ce înseamnă un asemenea proces moral, cum se poate realiza şi care i-ar fi rezultatele concrete.

La fel de simplistă şi ineficientă a fost şi critica pe care intelectualitatea umanistă a încercat să o aducă tranziţiei. Deoarece ignora realităţile economice şi sociale, dar, desigur, nu ignora existenţa crizei economice şi a nemulţumirilor populaţiei, a încercat să explice eşecul tranziţiei după modelul prin care tehnocraţia industrială a construit o ideologie explicând eşecul comunismului. Pe scurt, criza economică şi nereuşitele tranziţiei se datorau, în concepţia lor, exclusiv conducătorilor politici postrevoluţionari, Ion Iliescu continuând, desigur, să fie cap de afiş. Acum, aceştia nu mai erau acuzaţi de incompetenţă, ci de-a dreptul de rea voinţă. Ei trădaseră revoluţia şi acum conduceau ţara la dezastru numai pentru a-şi păstra funcţiile de conducere pe care le preluaseră prin complot în primele zile ale revoluţiei. Soluţia era înlocuirea acestora cu adevăraţii anticomunişti, deci, cu ei înşişi. Iar pentru a realiza asta, orice mijloace erau îngăduite, inclusiv „o nouă revoluţie”, denumire sub care se înţelegea un soi de insurecţie de stradă care să preia puterea prin forţă. Intelectualitatea umanistă a cochetat cu

această idee din 1989 şi până în 1992 când, adoptarea de către Parlament a noii Constituţii a stabilizat definitiv sistemul de putere postrevoluţionar. S-a străduit să atragă de partea ei intelectualitatea în totalitatea ei, prin organizaţii de tipul Alianţei Civice. A încercat să convingă sindicatele să i se alăture. Şi a apelat chiar şi la sprijinul lumii interlope, din mijlocul căreia a recrutat un soi de echipe de şoc, răspunzătoare de violenţele din timpul unor manifestaţii îndreptate împotriva guvernului sau a preşedintelui.

În felul acesta, aparent paradoxal, tocmai intelectualitatea umanistă a fost cea care a dezvoltat o primă formă de extremism postrevoluţionar şi i-a dat o înfăţişare politică, ba chiar doctrinară. Între altele, acest lucru a făcut-o din ce în ce mai nepopulară. Dar, cu tot extremismul ei, în penuria de opţiuni de orice fel care caracteriza perioada post-revoluţionară, conturarea politică pe care a realizat-o intelectualitatea umanistă a reprezentat un termen de referinţă important. Opoziţia politică a adoptat toate tezele acesteia ca teze proprii şi şi-a construit pe baza lor nu numai campaniile electorale, dar întreaga activitate politică. Aşa cum era şi de aşteptat, tocmai de aceea a şi pierdut, dar oricum nu avea de ales, căci era incapabilă să construiască o ideologie proprie, iar alta nu mai avea de unde prelua.

Înfrângerea

Acest specific al ideologiei construite de intelectualitatea umanistă a mai avut şi alte consecinţe. În primul rând, a permis tehnocraţiei să adopte o strategie ofensivă la adresa ei, identificând-o şi ca grupare şi ca personalităţi cu propriile exagerări. În al doilea rând, a permis prezentarea ei ca o grupare lipsită de flexibilitate ceea ce, în momentul în care compromisul a devenit cuvântul de ordine în sistemul politic românesc, a contribuit substanţial la eliminarea ei din angrenajul politic.

Atacul tehnocraţiei la adresa intelectualităţii umaniste a fost cu atât mai dur cu cât pericolul ca aceasta să reuşească realmente să pună mâna pe putere a fost real, mai ales de-a lungul întregului an 1990. Pe de altă parte, înfrângerea ei nu a fost prea dificilă, în ciuda sprijinului politic, financiar şi logistic acordat din străinătate. Slăbiciunile ei erau mai mari chiar decât atuurile de care dispunea. Intelectualitatea umanistă nu numai că ignora realităţile economice şi sociale, dar era şi lipsită complet de legături atât cu administraţia, cât şi cu tehnocraţia, inclusiv cu influenta tehnocraţie militară. Nu a reuşit niciodată să-şi extindă legăturile nici spre muncitorime, nici spre ţărani şi nici chiar spre noua pătură de întreprinzători care se năştea la periferia economiei de stat. Conştientă în parte de aceste slăbiciuni, a încercat o apropiere de unele sindicate, speculând ambiţiile politice ale liderilor acestora, dar fără un succes deosebit. Sindicatele înseşi erau prea legate şi de conducerile întreprinderilor industriale şi de administraţia guvernamentală cu care negociau pentru a putea accepta ignorarea lor, pe care o propovăduia teoria şi practica intelectualităţii umaniste.

A doua mare slăbiciune a acestei elite o constituia faptul că ea nu putea deţine altă putere decât cea politică, pentru obţinerea căreia nu se putea baza decât pe voturile alegătorilor. Or, tocmai aici era ea mai vulnerabilă, pe de o parte, datorită mesajului său politic, iar, pe de altă parte, datorită caracterului ei elitist, care o făcea să acorde oamenilor de rând nu numai un statut inferior, dar şi o atenţie mai scăzută. Specificul tezelor sale reuşea să atragă cu precădere acele grupuri care considerau că, dintr-un motiv sau altul, o vânătoare de vrăjitoare le-ar fi avantajat, iar acestea nu erau prea multe. Reunind şi adepţii numeroaselor partide de opoziţie, Alianţa Civică a reuşit, în noiembrie 1990, să mobilizeze, împreună cu toate celelalte partide de opoziţie, într-o manifestaţie

antiguvernamentală, peste o sută de mii de oameni în Bucureşti, dar audienţa ei în afara Capitalei era minimă, iar după acest succes a intrat într-un declin continuu. În cele din urmă s-a dizolvat, integrându-se în diferitele partide ale opoziţiei, inclusiv cel denumit al Alianţei Civice, sau renunţând la activitatea politică.

tehnocraţia industrială nu a atacat şi eliminat intelectualitatea umanistă – ca elită cu pretenţii conducătoare cel puţin – doar pentru că aceasta avea intenţia de a ajunge să conducă ţara, adică să ocupe acel vârf politic al sistemului de putere. O asemenea perspectivă îi era tehnocraţiei indiferentă căci, atâta vreme cât ei îi rămânea controlul asupra principalelor resurse naţionale, concentrate în industrie, adevărata putere îi aparţinea. Dar, intelectualitatea umanistă era ferm hotărâtă să termine cu tot ceea ce însemnase comunismul, iar această hotărâre a ei nu se referea numai la comunismul anilor cincizeci, ci cuprindea şi ceea ce acesta reuşise să dezvolte în ultimele două decenii, adică industria. În efortul de a construi imaginea unei societăţi cât mai diferită de cea comunistă, intelectualitatea umanistă se întorsese, pentru a defini orientarea pe care urma să o dea tranziţiei, către România perioadei interbelice, căreia se străduia să-i facă o descriere cât mai idilică. „Înapoi la capitalism” se exprimase unul dintre liderii elitei atunci când a fost întrebat încotro propune el să se îndrepte România postrevoluţionară, vrând să sublinieze cu asta atât opoziţia faţă de socialism, cât şi să indice perioada pe care o considera de referinţă. În realitate, chiar dacă România perioadei interbelice este sigur că nu însemna comunism, este îndoielnic că însemna capitalism şi, în niciun caz nu însemna capitalismul industria] al sfârşitului de secol, cel pe care îl dorea tehnocraţia industrială. Însemna, dimpotrivă, un atac direct şi dur la adresa acesteia.

În primul rând, ca urmare a tezei retrocedării

bunurilor naţionalizate. Retrocedarea bunurilor naţionalizate exaspera tehnocraţia industrială, mai degrabă decât o înfricoşa, căci însemna întoarcerea la o formă primitivă de proprietate foarte puţin sau deloc potrivită cu structura industrială a României. În al doilea rând, ca urmare a tezelor legate de transformarea ţării într-o societate bazată economic pe agricultură şi turism. Lipsită de cunoştinţe economice, intelectualitatea umanistă era ancorată într-un soi de „bucolism", visând refacerea valorilor tradiţionale şi a satului românesc şi valorificarea prin turism a peisajului românesc, pentru a procura valuta necesară importurilor. Sacrificată, în toată această viziune, era industria, iar intelectualitatea nu înceta să peroreze la adresa uriaşilor industriei grele, construiţi de Ceauşescu şi cărora nu le găsea altă justificare decât prostia şi grandomania acestuia. Şi, pentru a nu exista nicio îndoială că este ferm hotărâtă să încerce măcar o asemenea opţiune, intelectualitatea umanistă a găsit şi o expresie politică a acestei reţete sui-generis a tranziţiei, în forma reinstaurării monarhiei.

Este posibil ca tehnocraţia industrială să nu fi acordat prea mare importanţă lozincilor economice ale Alianţei Civice şi să fi trecut până la urmă peste campania de propagandă în favoarea idilicei perioade interbelice, dar opţiunea monarhică era limpede în defavoarea sa. Nu exista exemplu mai bun şi mai viu despre ce însemna concret refacerea structurilor specifice perioadei interbelice decât pulverizarea tehnocraţiei din agricultură – ca structură a puterii – ca urmare a reformei agrare şi a desfiinţării Cooperativelor Agricole de Producţie. Sigur, parţial problema fusese rezolvată în cele din urmă prin menţinerea întreprinderilor Agricole de Stat, prin transferarea personalului în administraţie şi prin pomparea masivă de resurse financiare către această zonă prin intermediul creditelor agricole cu dobânzi preferenţiale şi a programelor de refacere a agriculturii.

Dar, acest sector important al puterii economice fusese dezorganizat grav printr-o măsură politică şi tehnocraţia nu mai putea accepta un nou experiment de acest fel. Important era şi cosmopolitismul elitei umaniste şi preferinţa ei declarată pentru Occident care, chiar dacă o făcea simpatică în mass-media occidentală, o făcea mai puţin simpatică tehnocraţiei industriale. În limbaj economic, lipsa de naţionalism echivalează cu renunţarea la orice protecţionism, iar industria românească, chiar mai dezavantajată pe piaţa internă de competiţia cu industria occidentală decât pe piaţa externă, are neapărat nevoie, pentru a supravieţui, de scutul unei legislaţii protecţioniste.

2. Bătălia pentru putere a clasei muncitoare

Către începutul lui 1991, elita umanistă era deja desfiinţată ca un pericol potenţial. O altă elită, cea a revoluţionarilor, nici nu a apucat să se formeze. „Revoluţionarii” şi „eroii revoluţiei”, cei care în decembrie 1989 au fost în fruntea mulţimilor care manifestau, s-au considerat o vreme îndreptăţiţi să participe la gestionarea puterii. Au fost acceptaţi atâta timp cât prezenţa lor putea să aducă un spor de legitimitate puterii în funcţiune, sau, dimpotrivă, o întărire a contestării legitimităţii de către unul sau altul dintre pretendenţii la ocuparea vârfului politic. În măsura în care au intervenit activ şi organizat în viaţa publică pentru a pretinde noi privilegii şi recompense, care le-au fost întotdeauna acordate fără rezerve. De-a lungul celor cinci ani de la revoluţie s-au strâns atât de multe, iar numărul lor a crescut el însuşi atât de mult, încât populaţia a început să-i privească cu suspiciune, adăugând la imaginea de a fi fost cei mai activi şi mai curajoşi participanţi la revoluţie pe cea a unora care au avut cel mai mult de câştigat de pe urma acesteia. Cu toate că erau numeroşi, credibili, influenţi şi organizaţi, nu s-au constituit niciodată într-o elită postrevoluţionară a puterii. S-au mărginit să ajungă un grup de privilegiaţi. Nu

au avut niciun fel de obiective post-revoluţionare, nicio ideologie şi nicio poziţie clară. În cazul în care au fost într-adevăr conducătorii demonstraţiilor din 21 şi 22 decembrie, sunt de departe cel mai bun exemplu că revoluţia nu avea obiective pentru perioada de după căderea lui Ceauşescu. Pentru tehnocraţia industrială nu au reprezentat niciodată o problemă reală în competiţia pentru controlul puterii deşi, în perioada imediat următoare victoriei revoluţiei, unii dintre ei au susţinut ideea unei epurări totale a vechilor conducători, de la cei politici la cei economici şi industriali.

Ofensiva sindicatelor

În sfârşit, ultimul potenţial contracandidat la controlul puterii, căruia tehnocraţia a trebuit să-i facă faţă, a fost grupul liderilor sindicali. Liderii sindicali au fost, dintre toate elitele constituite sau embrionare, cea mai periculoasă pentru tehnocraţia industrială. Am văzut că tehnocraţia s-a descurcat cu relativă uşurinţă atunci când a avut de înfruntat elite, fie constituite, cum era cea umanistă, fie în curs de constituire, cea a revoluţionarilor, şi care au încercat să-şi impună controlul prin intermediul nivelului politic. Problema a fost rezolvată prin însăşi crearea sistemului de putere, în cadrul căruia nivelului politic de la vârf îi revine o funcţie minoră în luarea deciziilor, prin anularea funcţiei politice a guvernului, prin atacul politic la adresa contracandidaţilor şi prin acordarea de privilegii şi favoruri acelor dintre opozanţi care puteau fi neutralizaţi astfel. Asemenea privilegii şi favoruri puteau fi ori de grup, ca în cazul statutului „eroilor revoluţiei”, ori individuale, întinzându-se de la funcţii în ambasade sau locuri în parlament, până la posturi lucrative în consiliile de administraţie.

Niciuna dintre aceste metode nu era eficientă în contracararea liderilor de sindicat în primul rând, pentru că atacul acestora nu venea dinspre nivelurile politice ci, mult mai grav, din chiar interiorul întreprinderilor şi

instituţiilor conduse de tehnocraţie. Iar atacul periclita direct controlul resurselor la chiar izvorul lor, în întreprindere. În plus, liderii sindicali nu erau nişte naivi şi uşor de speriat scriitori sau critici literari. Erau oameni energici, selectaţi în urma unor bătălii crunte, purtate pentru ocuparea poziţiei de lider, abili în mânuirea maselor de muncitori şi care nu dădeau înapoi din faţa perspectivei unei lupte, indiferent de mijloacele cu care se purta.

Sindicatele care s-au născut după revoluţie au fost în bună măsură moştenitoarele, dacă nu în toate cazurile, a oamenilor şi a structurilor, în orice caz ale scurtei tradiţii şi a valorilor consiliilor ad-hoc ale FSN. Cele mai multe dintre ele s-au format în perioada în care nici conducerile întreprinderilor şi nici administraţia centrală, inclusiv puterea politică, nu aveau altă legitimitate decât sprijinul muncitorilor. Retragerea ei echivala cu pierderea automată a oricărei autorităţi. Liderii sindicali au profitat de această putere pentru a demite şi numi directori şi alţi membri ai conducerii întreprinderilor, iar faptul că organele birocratice superioare, de tipul ministerelor, confirmau aceste demiteri sau numiri, era o simplă formalitate. Perioada primei jumătăţi a lui 1990 a fost perioada de aur a puterii sindicale, în care, în interiorul întreprinderii, liderii sindicali dispuneau de autoritate atât asupra membrilor de sindicat – sau măcar a unei părţi importante a acestora – cât şi asupra conducerii administrative a fabricii. A fost, totodată, o perioadă a marilor revendicări. Mai întâi, pentru că muncitorimea însăşi se simţea îndreptăţită la reparaţii pentru toate suferinţele prin care trecuse în ultimii ani ai lui Ceauşescu. Mai apoi, pentru că singura metodă prin care liderii sindicali puteau să-şi asigure sprijinul muncitorilor, menţinând astfel puterea sindicatelor şi propria lor autoritate, era de a smulge ceva, fie de la administraţia întreprinderii, fie de la guvern.

A mai fost, de asemenea, o perioadă a definirii zonei de preocupări a sindicatelor. Iniţial, preluând tradiţia

CFSN, sindicatele au tins să se ocupe de întreaga gamă a problematicii întreprinderilor, de la politicile de personal, cu probleme precum salariile, concediile, pensionarea, condiţiile de muncă şi numirea conducerilor întreprinderilor şi până la probleme de producţie, de tipul investiţiilor, structurii cheltuielilor, pieţelor şi preţurilor de desfacere etc., la care se adăugau, desigur, problemele globale ale economiei şi ţării. Argumentul de bază al sindicatelor era că oricare dintre aceste probleme avea implicaţii asupra membrilor lor de sindicat Având tendinţa de a supraveghea şi a superviza întreaga activitate a managementului industrial, plus problemele de politică macroeconomică guvernamentală, sindicatele începeau să se formeze, în prima jumătate a lui 1990, ca un soi de noi soviete ale muncitorilor, exercitând presiuni serioase asupra sistemului de putere în formare la nivel central şi local.

Pentru tehnocraţia industrială, acest nou candidat la putere era extrem de periculos, din două motive. O dată, pentru că reprezenta o provocare la adresa puterii lor chiar în întreprindere, unde opuneau sistemului de decizie administrativă, un nou sistem. Birocraţia sindicală, în formare, tindea să ocupe mai întâi locul gol creat prin dispariţia birocraţiei politice, dar cu o legitimitate net superioară, deoarece se întemeia pe o democraţie muncitorească ad-hoc. Iar, faţă de această birocraţie sindicală în formare, tehnocraţia industrială nu avea nici măcar argumentul competenţei tehnice superioare. Liderii sindicali erau în marea lor majoritate ei înşişi foşti membri ai acestei tehnocraţii. Erau cu precădere ingineri sau economişti din întreprindere, oameni familiarizaţi cu problemele tehnice şi economice ale acesteia şi care puteau face cu uşurinţă apel la expertiza altor specialişti din întreprindere. Singurul lucru care le putea fi opus erau regulile birocratice ale deciziei industriale, un argument destul de slab în faţa forţei reunite a personalului

întreprinderilor, căci sindicatele grupau la fel de bine şi muncitorii şi personalul tehnic şi administrativ.

Al doilea pericol important pe care îl reprezentau sindicatele era tendinţa acestora de a întări funcţiile şi autoritatea birocraţiei administrative guvernamentale, la care făceau apel nu atât ca la un arbitru, cât, mai ales, ca la un factor ce avea rolul de a întări formal deciziile propuse de sindicate. Astfel încât, tehnocraţia se afla în faţa perspectivei de a vedea puterea părăsind exact poziţia pe care o ocupa ea, deplasându-se, în parte, spre sindicate şi, în parte, spre nivelurile birocratice superioare, adică spre administraţia centrală.

Până la urmă, tehnocraţia industrială a câştigat bătălia, dar a fost, cum am mai spus, prima înfruntare serioasă căreia a trebuit să-i facă faţă. Ceea ce i-a asigurat victoria a fost o dublă ofensivă, desfăşurată atât la nivelul întreprinderilor, cât şi al relaţiei cu administraţia guvernamentală. Ideea principală a constat în transformarea dezavantajului de a fi prins între cele două niveluri – sindicatele şi birocraţia guvernamentală – în avantajul de a fi singurul factor al triadei care are legături nemijlocite cu amândouă. Toi utilizând presiunea muncitorilor pentru a schimba directorii, liderii sindicali au sfârşit prin a ajunge la numirea unor conduceri cu care se aflau, din capul locului, în relaţii de colaborare şi pe care, acum, erau ei interesaţi să-i protejeze în relaţiile cu administraţia guvernamentală. La rândul lor, conducerile întreprinderilor au sfârşit prin a propune liderilor de sindicat o alianţă îndreptată spre susţinerea în comun a intereselor întreprinderilor în faţa birocraţiei guvernamentale. Strategia sindicatelor s-a modificat, conflictul de muncă deplasându-se dinspre conflictul muncitori-conducere, către cel întreprindere sau grup de întreprinderi, guvern.

O asemenea deplasare a fost facilitată de relaţiile dintre administraţie şi managementul întreprinderilor,

moştenite de la vechiul regim şi aflate încă în funcţiune. Vechiul sistem concentrase resursele sub controlul administraţiei guvernamentale şi elaborase un vast sistem de reglementări care asigurau acest control. Managementul întreprinderilor putea liniştit să ridice din umeri la orice cerere a sindicatelor şi să arate cu degetul către cutare sau cutare reglementare, fără a cărei modificare cererea nu putea fi satisfăcută. În felul acesta, sindicatele au fost treptat împinse spre exercitarea de presiuni asupra guvernului şi birocraţiei administrative, în locul contestării puterii conducerii întreprinderilor.

Mai mult, alianţa dintre conducerea sindicatului şi conducerea întreprinderii s-a concretizat în preluarea de către liderii sindicali, ca revendicări sindicale, a unor cereri ale managementului. Atunci când obţinerea unor resurse suplimentare în folosul întreprinderilor, care în principiu însemnau subsidii suplimentare, indiferent de formă, nu putea fi realizată direct de către management, problema era preluată de către sindicate în negocierile lor cu guvernul. În schimb, managementul sprijinea cererile sindicale de majorări a salariilor sau de suplimentare a unor sporuri etc., fie oferind argumentaţia tehnică necesară, fie sponsorizând pur şi simplu financiar grevele şi manifestaţiile. S-a ajuns astfel la situaţia paradoxală în care sindicatele şi conducerile întreprinderilor să organizeze în comun mişcări greviste sau ofensive sindicale având drept ţintă guvernul sau ministerele de resort. Uneori, atunci când ţinta principală era de natură legislativă, sau un minister de tipul Ministerului Finanţelor sau al Muncii, acestora li se putea adăuga chiar sprijinul funcţionarilor din ministerul de resort, ca urmare a lobbyului exercitat de directori pe lângă vechile lor cunoştinţe din ministere.

În paralel, conducerile întreprinderilor au utilizat pe larg avantajul relaţiilor directe, personale şi tradiţionale cu tehnocraţia din ministere pentru a contracara atacul

liderilor de sindicat. De fapt, în măsura în care acest atac a însemnat realmente o presiune pentru redistribuirea puterii între tehnocraţie şi muncitorime, nu a existat niciun fel de defecţiune nici în interiorul tehnocraţiei, nici în alianţa dintre tehnocraţie şi administraţie pentru contracararea ei. În această privinţă, administraţia a fost tot timpul alături de tehnocraţie, cu care intrase deja în simbioză încă din regimul trecut şi niciodată împotriva ei. Un sprijin serios în această privinţă a primit tehnocraţia din partea politicii. În primul rând, din partea guvernului. Puţina politică pe care a făcut-o guvernul în toată perioada postrevoluţionară a fost în legătură directă cu sindicatele şi, evident, împotriva accesului său la putere. Guvernele postrevoluţionare au cedat întotdeauna în faţa cererilor economice sau salariale ale sindicatelor. După negocieri mai îndelungate sau mai puţin îndelungate, cu sau fără a fi nevoie să se apeleze la greve, sindicatele şi-au obţinut întotdeauna măririle de salarii, sau sporurile financiare pe care le-au solicitat. În măsura în care revendicările lor nu făceau decât să reproducă revendicări ale managementului întreprinderilor, uneori chiar al ramurilor industriale, guvernul, de asemenea, a cedat atunci când a avut ce. Dar, niciodată nu a cedat la ceea ce a numit „revendicări politice” ale sindicatelor, adică încercărilor liderilor de sindicat de a participa la puterea reală. Aşa cum nu a cedat nici la încercările sindicatelor de a-şi mări controlul asupra întreprinderilor.

Punctul cheie al întregii bătălii purtate a fost numirea directorilor. Asupra acesteia s-au concentrat şi sindicatele încă din primele zile de după revoluţie, iar periodic, valurile bătăliei au urcat până la niveluri superioare, cum ar fi miniştrii de resort sau funcţionarii superiori din ministere. Aici, după dominaţia efemeră a sindicatelor din primele luni de după revoluţie, s-a tranşat în cele din urmă bătălia în favoarea tehnocraţiei, cu sprijinul necondiţionat al administraţiei şi al politicienilor.

Au fost cazuri în care directori de întreprindere, pe care guvernul sau ministerele doreau să-i schimbe, au rămas în funcţie numai pentru că sindicatele ceruseră şi ele demiterea acestora şi s-a dorit evitarea aparenţei unei victorii a acestora. De regulă, administraţia a apărat cu înverşunare nu atât directorii înşişi, cât principiul după care sindicatele nu au acces la decizii de această natură. Ca şi la cele referitoare la activitatea întreprinderii. Iar atunci când nu a făcut faţă singură, a apelat la sprijinul politic. Politicienii înşişi nu au ezitat să arunce în joc toată influenţa de care dispuneau asupra opiniei publice, întorcând-o împotriva liderilor sindicali, pentru a proteja tehnocraţia. Nici nu este de mirare, pentru că, de fapt, marele îneci al puterii purtat în jurul revoluţiei a fost cel dintre elite şi clasa muncitoare şi a fost pierdut de aceasta din urmă.

Clasa muncitoare şi puterea

De fapt, clasa muncitoare – muncitorimea industrială şi, mai ales elita acesteia, muncitorii calificaţi şi cu înaltă calificare – a pierdut puterea încă din timpul fostului regim. Un control real şi semnificativ asupra acesteia nu a avut niciodată, dar, în anumite perioade ale industrializării, a jucat un rol realmente influent, pe care nu l-a pierdut în întregime decât către sfârşitul regimului. Birocraţia politică a partidului comunist, care pretindea că deţine conducerea în numele clasei muncitoare, trebuia să ţină cont de elita acesteia. A făcut-o creând un sistem de privilegii aproape tot atât de vast ca şi sistemul propriu de privilegii. Prin contrast, birocraţia administrativă şi tehnocraţia industrială îşi obţineau privilegiile pe baza unui sistem de ilegalităţi şi abuzuri tacit acceptate de către birocraţia politică, întâi pentru că oricum nu putea să-l anuleze eficient şi apoi, pentru că era un foarte bun mijloc de control prin şantaj al tehnocraţiei. Cu toate acestea, clasa muncitoare nu a susţinut comunismul pentru asemenea privilegii şi avantaje. L-a susţinut pentru că

politica de industrializare, urbanizare şi dezvoltare a anilor şaizeci şi şaptezeci era evident în avantajul ei. Chiar şi ratele extrem de înalte ale acumulării din acea perioadă, care ajungeau uneori la 30 – 33 la sută din venitul naţional şi care conduceau la nesfârşite regimuri de austeritate, erau pe deplin compensate de creşterea numerică şi a importanţei sociale a clasei muncitoare. La aceasta trebuie adăugate vastele programe sociale, cum ar fi cel al construcţiei de locuinţe, gratuitatea învăţământului şi a asistenţei sanitare, securitatea locului de muncă şi a pensiei ş.a.m.d. Şi, de asemenea, creşterea nivelului de trai care a avut loc în perioada de creştere economică.

Nu are niciun rost să ne întrebăm cum de a fost posibil ca o mână de oameni, oricât de abili ar fi fost ei, chiar şi sprijiniţi de influenţa politică a Uniunii Sovietice – semnificativ diminuată după retragerea trupelor sovietice din ţară –, beneficiind chiar şi de o poliţie politică eficientă, au putut ţine sub ascultare, fără probleme serioase, un popor întreg. Am cădea în greşeala de a judeca realităţile comunismului după o mitologie elaborată după prăbuşirea acestuia. Comunismul a fost susţinut de clasa muncitoare, care a fost principalul beneficiar al acestuia. Muncitorimea industrială nu a fost interesată în susţinerea unui regim autoritar, în restrângerea drepturilor omului sau în menţinerea unei birocraţii politice în mare măsură parazitară. Dar, a acceptat toate acestea ca pe un cost inevitabil al industrializării, creşterii economice şi repartizării egalitare a beneficiilor acesteia, tot aşa cum acum acceptă şomajul, scăderea nivelului de trai şi repartizarea inegalitară a veniturilor ca un cost inevitabil al transformării economice. Şi aşa cum, în aceeaşi perioadă, le-au acceptat şi tehnocraţia industrială şi elitele culturale, ambele bine integrate în sistem.

O bună parte din anii optzeci, clasa muncitoare a continuat să susţină menţinerea socialismului în România, în ciuda deteriorării economice şi sociale rapide.

Socialimul nu s-ar fi putut menţine încă zece ani, bazându-se doar pe capacitatea regimului de a se reproduce politic, dacă baza acestuia, clasa muncitorilor industriali, i-ar fi retras sprijinul şi legitimitatea. Dar şi-a menţinut-o încă o bună perioadă de timp. Întâi pentru că nicio altă alternativă nu se contura, iar apoi pentru că exista speranţa că toate acestea se datorează eforturilor de a plăti datoria externă şi, prin urmare, lucrurile se vor îndrepta radical după aceea. Când şi această perspectivă a fost interzisă, când anunţarea de către Ceauşescu a încheierii plăţii datoriei externe nu a fost urmată de o nouă creştere economică, în paralel cu destinderea consumului şi îmbunătăţirea traiului, abia atunci clasa muncitoare a început să perceapă realitatea că regimul pe care îl susţine nu mai este capabil de o nouă relansare a economiei, iar criza economică şi deteriorarea vieţii cotidiene sunt preţul plătit pentru menţinerea sistemului şi nu pentru plata datoriei externe.

În acel moment însă muncitorii industriali nu se mai aflau la putere, iar influenţa lor asupra acesteia era nulă. Birocraţia politică a partidului comunist nu mai funcţiona de mult ca o interfaţă între conducerea politică a ţării şi clasa muncitoare. Rolul ei fusese redus la simpla exercitare de presiuni asupra muncitorimii şi, o făcea, apelând nu atât la autoritatea ei politică asupra acesteia, care se diminuase până la anulare, ci utilizând autoritatea administraţiei întreprinderilor şi structurile organizatorice ale acesteia. Studii făcute asupra distribuţiei deciziei şi autorităţii în industrie încă înainte de revoluţie – niciodată publicate şi niciodată luate în serios de autorităţi – au arătat acest proces dublu care caracteriza ruptura dintre partidul comunist şi clasa muncitoare. Iniţial, birocraţia politică îşi asumase rolul de a controla politic tehnocraţia industrială în numele muncitorilor, subordonaţi tehnic şi administrativ acesteia. În etapa următoare, cea a „epocii de aur”, adică a industrializării intensive, conducerea

politică s-a autonomizat faţă de bază. Liderii politici ai partidului comunist, care nu mai depindeau în niciun fel de muncitori pentru a-şi menţine posturile sau a promova, ci doar de succesul în intriga din interiorul birocraţiei politice, au tăiat accesul muncitorilor la putere, dar au continuat să-i utilizeze ca pe un mijloc de presiune împotriva tehnocraţiei industriale în ascensiune. Partidul comunist se desprinsese însă deja de baza lui de clasă nu numai de fapt, dar şi ideologic. Ceauşescu nu se mai pretindea a fi reprezentantul clasei muncitoare ci, de data asta, al întregului popor, o pretenţie comună tuturor dictatorilor, dar net mai vagă şi care tindea să mute centrul de greutate al legitimării dinspre organizaţiile industriale spre organizaţiile administrative şi dinspre partidul politic spre stat. Confuzia se mai menţinea pentru că Ceauşescu nu a renunţat niciodată la ceea ce era denumit „rolul conducător al partidului comunist", principala lui apărare împotriva oricărei ofensive a unei eventuale elite concurente. Dar el acţiona tot mai mult în primul rând ca şef al statului şi nu ca şef al partidului. O asemenea situaţie era necunoscută, de exemplu, în Uniunea Sovietică, unde secretarul general al partidului comunist conducea fără discuţie ţara, deşi nu avea neapărat o funcţie şi în conducerea statului. În această etapă, puterea politică se autonomizase în raport cu orice bază socială, iar autoritatea birocraţiei politice asupra muncitorilor se exercita prin intermediul administraţiei şi tehnocraţiei. Secretarul de partid transmitea decizia directorului întreprinderii sau şefului de secţie şi acesta era cel care o aducea la îndeplinire, utilizând autoritatea sa tehnică şi administrativă. Nici vorbă nu mai era de o autoritate politică asupra muncitorilor.

Etapa a treia a acestui proces a început în momentul în care birocraţia politică a fost nevoită să-şi utilizeze puterea împotriva clasei muncitoare, pentru a obţine de la aceasta mai multe ore de muncă şi în condiţii mai grele

pentru salarii mai mici, o reducere masivă a consumului individual şi social şi înăbuşirea oricăror încercări de protest sau de revoltă, cum au fost cele ale minerilor din Valea Jiului sau ale muncitorilor din Braşov, în 1987. Etapa a patra şi ultima a fost revoluţia, în care muncitorimea s-a ridicat împotriva acestei puteri şi a politicii purtate de aceasta. Tocmai ridicarea muncitorimii a dus la victoria revoluţiei. Muncitorii sunt cei care, în dimineaţa lui 22 decembrie, au pus în mişcare populaţia Bucureştiului şi au asigurat victoria demonstraţiilor anti-Ceauşescu, începute cu o zi înainte şi înăbuşite de miliţie şi armată în noaptea de 21 spre 22 decembrie. Şi, ceea ce este important, este că au plecat din fabrici, ca muncitori şi nu ca „simpli cetăţeni”.

După cum am văzut, victoria revoluţiei a însemnat, pentru o scurtă perioadă, reluarea de către clasa muncitoare a puterii. Dar, acest lucru era o realitate sortită să fie pasageră şi care se îndrepta, oricum, împotriva curentului. Niciuna dintre elitele care se pregăteau să intre în competiţia pentru putere nu era dispusă să accepte participarea clasei muncitoare la aceasta. Elita culturală, pentru că oricum nu avea nicio legătură cu aceasta şi prefera să-i ignore chiar existenţa. Proiectul ei despre viitorul ţării, vag atunci când nu era vorba despre rolul pe care urma să-l joace ea însăşi, se baza pe o imagine idilică despre ţăranul român, muncind pământul şi găzduind turişti străini pentru a face rost de valuta necesară importurilor şi acorda puţină atenţie industriei şi oamenilor ei. Pentru tehnocraţia industrială, în schimb, muncitorimea avea un loc bine stabilit, cel care îi revenea în organizarea tehnică a producţiei, de executant supus necondiţionat disciplinei industriale. În niciun caz nu vedea vreun rost cedării puterii politice, sau măcar a unei părţi a acesteia, executanţilor industriali.

S-a spus despre revoluţia din decembrie că a fost o revoluţie anticomunistă. Până la urmă, lucrurile au

evoluat, într-adevăr, către desfiinţarea tuturor structurilor şi realităţilor care puteau fi considerate specifice comunismului. Dar, este îndoielnic că, în decembrie 1989, şi chiar multe săptămâni după aceea, muncitorimea voia într-adevăr să renunţe la comunism. Răspunsul la această întrebare depinde foarte mult de ce anume se înţelege prin comunism. Dacă se foloseşte numele pentru a desemna regimul politic şi economic al ultimilor ani ai lui Ceauşescu, atunci revoluţia a fost categoric anticomunistă, iar muncitorii au fost şi ei anticomunişti. Dacă însă se înţelege prin comunism un sistem economic şi social în care clasa muncitoare participă la putere pentru că este clasă muncitoare şi nu pentru că muncitorii sunt şi ei cetăţeni ca toţi ceilalţi, atunci anticomunismul revoluţiei nu mai poate fi luat drept garantat. Muncitorii nu s-au ridicat împotriva unei societăţi în care clasa muncitoare este la putere. Dimpotrivă, s-au ridicat împotriva unui regim care, deşi afirma că guvernează în numele clasei muncitoare, nu-i lăsase acesteia nicio urmă de putere, ba chiar începuse să guverneze împotriva ei. Iar muncitorimea a identificat acest regim mai degrabă cu Ceauşescu decât cu comunismul.

Ceea ce urmărea clasa muncitoare în decembrie 1989 şi în lunile care au urmat era mai mult o revenire la principiile comunismului ideal, lumea aceea utopică descrisă în literatura de popularizare. O bună parte a populaţiei, dacă nu majoritatea, privea revoluţia ca o modalitate de a-l înlătura pe Ceauşescu, identificat drept capul tuturor relelor şi, mai degrabă decât de a construi capitalismul, de a perfecţiona socialismul existent. Când, în primul său discurs rostit după victoria revoluţiei, Ion Iliescu l-a acuzat pe Ceauşescu de a fi trădat idealurile comunismului, pe de o parte avea dreptate, iar, pe de altă parte, nu formula doar o opinie personală, ci una destul de răspândită şi acceptată, în principal, printre muncitori. Avea dreptate pentru că, asemeni oricărui comunism

aplicat, realitatea celui patronat de Ceauşescu nu avea nicio legătură cu utopia despre societatea fără clase, în care fiecare munceşte după posibilităţi şi primeşte după necesităţi. Aşa cum nu avea nicio legătură cu o societate condusă politic deşi în favoarea clasei muncitoare. Opoziţia a utilizat cu insistenţă aceste afirmaţii ale lui Ion Iliescu în campaniile electorale pentru a convinge populaţia că el nu este decât un nostalgic, prost disimulat, al vechiului regim. A reuşit doar să o convingă că el mai rămâne încă legat de idealurile comunismului naiv al primilor săi susţinători şi nu este deloc sigur că în felul acesta i-a făcut un deserviciu în opinia alegătorilor.

De altfel, imediat după revoluţie, clasa muncitoare a pus, după cum am văzut, mâna pe putere pentru o scurtă perioadă de timp, după care a fost înlăturată discret, ba chiar cu propriul său sprijin.

Sindicatele au fost un ultim efort al muncitorilor de a participa la putere, într-o formă sau alta. În întreprindere, sindicatele au încercat continuu să controleze deciziile tehnice şi economice ale conducerii. Iar la nivel naţional, confederaţiile sindicale au încercat să impună sau să modifice politici economice şi sociale. Niciuna dintre aceste încercări nu a reuşit. Deşi, la început măcar, presiunea exercitată de clasa muncitoare prin intermediul sindicatelor a fost suficient de mare pentru ca deţinătorii puterii să trebuiască să se încline în faţa ei. În acele momente a devenit evident că, dispunând de putere, clasa muncitoare nu are nicio idee despre ce să facă cu ea. A folosit-o pentru a-şi mări salariile, a reduce timpul de muncă, a-şi acorda sporuri şi avantaje materiale şi a creşte securitatea socială. Toate s-au dovedit efemere şi, până la urmă, a trebuit să plătească pentru ele printr-o înrăutăţire mai gravă a nivelului de trai decât în cazul în care nu le-ar fi cerut şi obţinut. Dar, n-a încercat în niciun fel să-şi stabilizeze poziţia de putere. Este îndoielnic că ar fi reuşit, în orice caz n-a făcut nicio încercare sistematică de acest

fel, cum ar fi, de exemplu, aceea de a se organiza politic.

tehnocraţia industrială era dispusă să utilizeze sindicatele pentru a mări presiunea asupra administraţiei de a realoca unele resurse în favoarea întreprinderii, dar nu era dispusă să lase sindicatele să controleze modul în care erau utilizate acestea. Partidele politice erau şi ele atrase de ideea de a folosi sindicatele ca o masă de manevră politică, atât în alegeri cât şi în combinaţii mai sofisticate, cum ar fi răsturnarea guvernului prin asocierea unei moţiuni de cenzură cu o grevă generală. Şi, desigur, nu aveau deloc intenţia de a ceda vreo parte din puterea astfel obţinută, sindicatelor.

Anihilarea liderilor sindicali

În general, soluţia propusă de deţinătorii puterii la toate nivelurile a fost de a coopta la putere nu sindicatele, ci liderii sindicali, ceea ce, desigur, nu este acelaşi lucru. Cooptarea sindicatelor ar fi însemnat transformarea muncitorilor în coparticipanţi la gestionarea puterii. Ea s-ar fi putut realiza, la nivelul întreprinderii de exemplu, prin includerea unui reprezentant al acestora în consiliul de administraţie, propunere care s-a dezbătut prin 1990 – 1991 şi care a fost respinsă inclusiv de liderii sindicali. Cooptarea doar a liderilor sindicali nu înseamnă lărgirea în vreun fel a cercului participanţilor la putere, ci doar transformarea muncitorilor, prin intermediul liderilor lor, într-o foarte utilă masă de manevră, de regulă politică. Mai are o consecinţă. Treptat, se naşte o ruptură şi de interese şi de obiective între lideri şi membrii de sindicat.

Este omenesc ca liderii sindicali să aibă ambiţii politice. De multe ori, ele sunt chiar mai întemeiate decât ale multor politicieni; am văzut că, pentru a ajunge în situaţia de lideri, şi de a se menţine acolo, ei au trebuit să treacă printr-un complex şi complicat proces de selecţie şi prin lupte şi intrigi cel puţin la fel de sofisticate ca şi cele din interiorul unui partid politic. Construirea confederaţiilor sindicale, care reunesc sindicate din toate

ramurile şi din întreaga ţară, au necesitat un efort organizatoric uriaş, iar acum liderii sindicali au o experienţă de organizare şi de conducere a unor mase mari de oameni şi a unor birocraţii complicate, net superioară celei de care dispun politicienii. Pe scurt, sunt mai dotaţi şi mai experimentaţi ca lideri decât cei mai mulţi dintre politicienii şi birocraţii în funcţiune.

Dar, cu cât s-au apropiat mai mult de politică, cu cât au încercat mai mult să introducă obiective politice, mai transparente sau mai puţin transparente, în mişcarea sindicală, cu atât şi-au diminuat autoritatea asupra propriilor organizaţii. Un prim semnal a fost încercarea avortată de a crea un partid politic al sindicatelor, un fel de aripă politică a mişcării sindicale. „Convenţia Solidarităţii Sociale”, creată în grabă şi cu stângăcie în preajma alegerilor, prin participarea mai mult sau mai puţin deschisă a celor trei mari confederaţii sindicale: CNSLR, Frăţia şi Alfa, a obţinut un număr ridicol de mic de voturi în septembrie 1992. Eşecul grevei generale din primăvarului 1993 a fost însă cea mai bună dovadă că muncitorii nu sprijină o politică purtată prin intermediul sindicatelor. Ea a arătat că muncitorii sunt dispuşi să facă o grevă în întreprindere pentru mărirea salariilor, eventual chiar o grevă de ramură, întinsă în toată ţara, dar nu o grevă generală pentru schimbarea guvernului.

O asemenea atitudine pin partea membrilor de sindicat, adică, în principal, a clasei muncitoare, pare surprinzătoare. În alte ţări europene există legături clare şi directe între partidele politice şi sindicate. Există partide care s-au născut ca mişcări politice ale unor sindicate, aşa cum există partide politice care au organizat mişcări sindicale importante, iar legătura dintre ele a continuat. Pe de altă parte, niciunul dintre partidele politice care au avut rezonanţă după decembrie 1989 nu s-a conturat ca partid care să reprezinte interesele muncitorilor în lupta pentru putere. Lipsa de interes a

muncitorilor faţă de aventurile politice ale liderilor lor nu se datorează lipsei de interes a clasei muncitoare faţă de putere. Ci, pur şi simplu, faptului că politica pe care liderii sindicali au încercat să o asocieze sindicatelor nu are nicio relevanţă pentru clasa muncitoare.

Fiecare dintre marile confederaţii naţionale reuneşte mai mulţi membri decât oricare dintre partidele sau alianţele politice. Sunt confederaţii mari, cum ar fi CNSLR sau Alfa care reunesc mai mulţi membri decât toate partidele politice la un loc. Ele dispun de potenţialul necesar pentru a juca un rol cheie în politica naţională. Atâta doar că nu au niciun fel de politică. Nu au nici măcar o bază de pe care s-ar putea construi până la urmă o politică. Asta ar însemna să definească interesele muncitorilor şi să propună un rol pentru clasa muncitoare în societatea care se construieşte sau rezultă din tranziţie. În privinţa aceasta, liderii sindicali sunt total neputincioşi. Mulţi dintre ei au urmat cursuri despre mişcarea sindicală în Occident şi au avut ocazia să afle cum anume funcţionează sindicatele acolo, inclusiv în relaţia cu partidele politice. De asemenea, niciuna dintre organizaţiile şi organismele străine care se ocupă de tranziţia în România, influenţând-o într-o direcţie sau alta, n-a ignorat sindicatele, oferindu-le expertiză şi sprijin logistic. Dqţ, pe de o parte, liderii sindicali înşişi au fost mai puţin preocupaţi de filosofia mişcării sindicale şi a clasei muncitoare, cât de structurile organizatorice şi mecanismele de conducere şi negociere etc. Iar, pe de altă parte, ceea ce se potriveşte mişcării sindicale dintr-o ţară occidentală dezvoltată nu se potriveşte neapărat şi mişcării sindicale din România în tranziţie, deşi nu este nici evident şi nici uşor de realizat asta.

Rezultatul este că sindicatele româneşti nu au depăşit faza în care lupta lor se concentrează pe mărirea salariilor. Tactica liderilor de sindicat, indiferent dacă porneau un conflict în întreprindere sau unul la nivel

naţional, a fost de a solicita majorări de salarii ca nucleu al unei liste lungi de revendicări cu un caracter politic sau legate de lupta facţiunilor birocratice din întreprindere, cum ar fi schimbarea directorilor. Dacă era nevoie de grevă pentru a impune cererile din a doua categorie, puteau fi siguri că muncitorii vor accepta greva pentru a obţine creşterea de salarii. Răspunsul invariabil al tehnocraţiei, indiferent dacă se dădea la nivel de întreprindere sau la nivel naţional, prin intermediul guvernului, a fost de a satisface toate majorările de salarii, scoţând astfel din joc muncitorii, şi niciuna dintre cererile cu caracter politic, asigurându-se astfel de înfrângerea liderilor sindicali.

Creşterea salariilor nu reprezenta nici ea cine ştie ce victorie. După revoluţie, tehnocraţia industrială s-a văzut şi ea nevoită să reducă consumul populaţiei, în general şi al clasei muncitoare, în special, pentru a asigura resursele necesare menţinerii în funcţiune a nucleului industriei româneşti. În asemenea condiţii, măririle de salarii, evident, nu intră în obiectivul politicii economice. Creşterile de salarii ca urmare a grevelor au fost cu uşurinţă anihilate prin intermediul inflaţiei. De-a lungul celor cinci ani care au trecut după revoluţie, sindicatele au organizat greve victorioase una după alta, dar, în ciuda acestora şi în ciuda creşterilor de salarii obţinute în urma lor, salariul real la sfârşitul lui 1993 nu reprezenta decât 60% faţă de nivelul din octombrie 1990.

Prinsă între mecanismele economice ale inflaţiei, care-i anulează victoriile economice şi politicile care nu o interesează, mişcarea sindicală tinde să se descompună treptat şi să-şi piardă din credibilitate după vârful atins în 1991. Contribuie la aceasta şi un alt fenomen, mai subtil, dar nu mai puţin periculos. Este vorba despre autonomizarea birocraţiei sindicale în raport cu membrii de sindicat.

De fapt, sindicatele tind să repete, dar într-un ritm

mult mai rapid, istoria desprinderii de clasa muncitoare a partidului comunist. Complicându-şi organizarea, ele şi-au dezvoltat o birocraţie sindicală formată din lideri sindicali de toate nivelurile şi din personal angajat, structurată în nenumărate comitete, consilii etc. Şi care şi-a dezvoltat propriile reguli de promovare a liderilor. În faza actuală de organizare a federaţiilor şi confederaţiilor sindicale, democraţia sindicală este simplă vorbă goală. Liderii sindicali nu mai depind, pentru menţinerea poziţiei lor, sau pentru continuarea ascensiunii, de sprijinul membrilor de sindicat, ci de raporturile de putere dintre diferitele facţiuni ale birocraţiei sindicale. Alegerile, conferinţele şi congresele, atunci când se ţin, deşi liderii sindicali nu sunt niciodată grăbiţi să le organizeze, au devenit simple formalităţi. Mijloacele de manipulare a voturilor de către organizatori nu sunt în general diferite de cele utilizate de răposatul partid comunist în organizarea propriei „democraţii de partid”.

În al doilea rând, tot asemenea fostei birocraţii politice, noua birocraţie sindicală tinde şi ea să apeleze la autoritatea structurilor de organizare tehnică a întreprinderii pentru a-şi menţine sau întări propria autoritate asupra membrilor de sindicat Aşa cum am menţionat deja, s-a ajuns în cele mai multe întreprinderi la o colaborare „la vârf” între conducerea administrativă şi cea a sindicatelor, aşa că, în prezent, cele două categorii de lideri se sprijină reciproc. Cum această colaborare se bazează în primul rând pe relaţiile interpersonale dintre director şi liderul sindical, ea nu modifică în niciun fel distribuirea puterii, nici în întreprindere, nici în economie sau politică.

Cu atât mai uşor în acest context, ca liderii confederaţiilor sindicale, cei care sunt situaţi cel mai departe de viaţa întreprinderilor şi, totodată, cel mai aproape de intrigile politice, să fie pur şi simplu absorbiţi în acestea din urmă. Rezultatul este dublu. Conducerea

sindicală renunţă la elaborarea unei politici specifice muncitorilor şi reprezentării acesteia la nivelul sistemului politic. Ea adoptă pur şi simplu lozinci ale partidelor politice pe care încearcă să le ataşeze clasei muncitoare sau măcar organizaţiilor de sindicat pe care le controlează. În plus, le adoptă la întâmplare. La acest nivel, liderii sindicali, lipsiţi de criterii şi evaluări politice impuse de propriile lor organizaţii, dar doritori sau nevoiţi să se amestece în viaţa politică, adoptă lozincile sau obiectivele politice ale acelor politicieni de care, personal sunt mai apropiaţi sau care, pe piaţa creată ad-hoc, oferă mai multe avantaje personale liderului respectiv. Rezultatul este o derută totală la nivelul mişcării sindicale şi o confuzie generalizată în viaţa politică. Este foarte dificil să ştii în ce combinaţie politică se află unul sau altul dintre liderii sindicali pentru că piaţa este deschisă continuu, iar un lider sindical va trece mereu, cu arme şi bagaje, dintr-o tabără în alta, în funcţie de conjunctură şi de oferte. Ca urmare, traiectoriile „politice" ale sindicatelor sunt susceptibile să sufere schimbări dintre cele mai spectaculoase, cu atât mai mult cu cât şi politicienii intră în acest joc cu tot atât de puţine scrupule ca şi liderii sindicali.

Sindicatele şi politica: mineriada din iunie

Cel mai spectaculos caz de schimbare bruscă a poziţiei unui sindicat îl reprezintă cel al Federaţiei Sindicatelor Libere Miniere din Valea Jiului, autoarea celebrelor „mineriade". De trei ori între 1990 şi 1991, mineriadele au influenţat semnificativ viaţa politică românească. Dar, fiecare mineriadă a intervenit altfel în politică, în favoarea altei tabere, iar intervenţia s-a obţinut prin alte mijloace. Prima venire a minerilor la Bucureşti a fost în februarie 1990. Atunci au venit în sprijinul direct şi declarat al CNFSN, în general, şi al preşedintelui Iliescu, în particular. Era o replică la o încercare a opoziţiei de a răsturna CNFSN cu ajutorul unui soi de „insurecţie", după

principiul că, în acea perioadă, puterea era a celui care reuşea să o apuce. Pe tot parcursul lui 1990, opoziţia a cochetat cu ideea de insurecţie, după lozinca că „singura soluţie este o nouă revoluţie”, dar, evident, nu şi-a asumat niciodată răspunderea pentru tulburările de stradă pe care, dacă nu le organiza, era dispusă măcar să le valorifice rezultatele.

Pe 18 februarie 1990, o astfel de „insurecţie” era cât pe ce să reuşească. Înarmaţi cu răngi şi bâte, insurgenţii, al căror nucleu îl reprezentau organizaţiile de „revoluţionari” sprijinite de lumea interlopă bucureşteană, au atacat sediul guvernului şi al CNFSN, reuşind să pătrundă în clădire. Ca de obicei la asemenea manifestaţii, poliţia nu a intervenit, iar guvernanţii au intrat în panică. Televiziunea, în spiritul tradiţiei revoluţiei televizate, transmitea în direct înfruntarea şi, ca urmare, o parte a populaţiei Capitalei şi a muncitorilor au încercat să vină în sprijinul CNFSN, organizând o contramanifestaţie, de simpatie pentru Ion Iliescu şi colegii săi. Dar, lipsiţi de organizare şi conducere, ei au fost împinşi, fără violenţă, într-o margine a pieţei şi, sub protecţia mulţimii de spectatori pasivi şi simpatizanţi paşnici, insurgenţii au forţat intrarea în clădire. Până la urmă a intervenit armata care a restabilit situaţia iniţială fără dificultăţi şi victime, şi a arestat câţiva dintre agresori şi un mare număr de naivi care au intrat în clădire din curiozitate.

Dar, a existat un moment în care insurecţia părea victorioasă şi acel moment i-a determinat pe mineri să plece din Valea Jiului şi să vină la Bucureşti în sprijinul CNFSN. Nu a fost o iniţiativă sindicală, deşi liderii de sindicat s-au grăbit, mai târziu să şi-o însuşească. Minerii au venit împreună cu cel puţin o parte a tehnocraţilor, cu inginerii şi şefii de schimb şi, deşi atunci s-au utilizat pentru prima dată elementele de spectacol care vor face vâlvă mai târziu – uniformele de miner, lămpaşele şi ventilele cu piuliţă la capăt – au fost remarcabil de

disciplinaţi. Drumul din Valea Jiului şi până la Bucureşti durează o zi. Când minerii au ajuns în Piaţa Victoriei, conflictul fusese rezolvat deja de armată, iar situaţia era sub control. Venirea lor, deşi nu a mai modificat cu nimic lucrurile, a avut aceeaşi semnificaţie ca şi ieşirea din fabrici a muncitorilor bucureşteni pe 22 decembrie. Clasa muncitoare, în numele căreia vorbeau minerii, era dispusă să sprijine puterea nou instalată. Faptul că baza acestei credinţe era încă ideologia regimului care tocmai dispăruse avea prea puţină importanţă. Nicio putere nu putea fi legitimă în acele zile fără sprijinul muncitorilor, iar minerii tocmai de aceea veniseră la Bucureşti. Nu atât ca să se încaiere cu insurgenţii, cât pentru a legitima pe cei deja instalaţi la putere.

Mineriada din iunie 1990 s-a făcut în alte condiţii şi a dovedit o evoluţie importantă a lucrurilor, care nu a fost însă sesizată atunci. Pe 13 iunie, aproape imediat după ce victoria în alegeri a FSN a fost certă, încercarea de insurecţie a fost repetată. De data aceasta, era mult mai bine pregătită. Momentul declanşării l-a reprezentat încercarea poliţiei de a evacua Piaţa Universităţii de manifestanţii care o ocupau de mai mult de o lună. După entuziasmul iniţial şi, mai ales, după pierderea alegerilor de către opoziţie, Piaţa Universităţii lâncezea. Manifestaţia se degradase serios şi locul studenţilor, intelectualilor şi, în general, al opoziţiei politice, fusese ocupat de o lume semiinterlopă, semiboemă, care se autonomizase în cele din urmă şi construise, fără a fi tulburată de forţele de ordine, un soi de tabără hippy ad-hoc, pe fondul unui comerţ ilegal înfloritor. În dimineaţa lui 13 iunie, poliţia a intrat în forţă în Piaţă, a arestat o parte a manifestanţilor şi a bătut şi împrăştiat restul. Câteva ore mai târziu, puternic întăriţi de echipe insurecţionale mult mai bine organizate şi înarmate cu sticle incendiare, manifestanţii au reluat ofensiva, au pus pe fugă poliţiştii şi, însoţiţi de un mare număr de curioşi şi de spectatori, au trecut la atacul

unor instituţii, cum ar fi televiziunea şi Ministerul de Interne.

În rândul guvernanţilor s-a instaurat panica. Ea nu era generată atât de manifestanţi, care nu reprezentau o forţă prin ei înşişi, cât de izolarea bruscă în care s-au trezit. Părea să se repete situaţia în care fusese pus şi Ceauşescu în decembrie când, în faţa manifestanţilor paşnici de atunci, a fost lăsat dintr-odată fără niciun fel de sprijin. Poliţia dispăruse practic din Bucureşti, cu excepţia celor asediaţi în Ministerul de Interne şi care, mai degrabă, aveau nevoie ei de ajutor decât puteau ajuta pe cineva. Mai mult, era lipsită de conducere, atât ministrul de Interne, cât şi şeful poliţiei fiind de negăsit. Armata părea şi ea că şovăie. Până seara târziu, unităţile militare care asigurau paza clădirilor atacate au asistat pasiv, fără să intervină. Clădirea guvernului nu a fost atacată, manifestanţii trecând indiferenţi pe lângă ea în drumul lor spre televiziune, iar această dovadă de conducere, disciplină şi abilitate a insurgenţilor i-a speriat şi mai tare pe guvernanţi. Au tăcut apel la sprijinul populaţiei, dar populaţia Bucureştiului prefera să urmărească evenimentele la televizor decât să iasă pe străzi în sprijinul proaspeţilor câştigători ai alegerilor.

Realitatea este că situaţia nu a fost niciun moment realmente gravă. Dar asta se vedea mai bine din oraş decât din Palatul Victoria. Numărul manifestanţilor nu a depăşit niciodată câteva sute, oraşul era liniştit şi nimeni nu avea chef de nicio insurecţie sau de lupte de stradă. Lumea votase, bătălia politică era considerată câştigată şi toţi aşteptau ca guvernul, mai legitim acum ca niciodată, chiar dacă era încă cel vechi, să facă ordine, că doar de aia este guvern. Chiar şi liderii politici ai opoziţiei au evitat să se asocieze unei asemenea aventuri. În sfârşit, pe seară, armata s-a pus în sfârşit în mişcare şi după o scurtă intervenţie, în timpul nopţii, transformată într-o bătălie de stradă în care s-au utilizat armele de foc, a făcut ordine.

Dar, în după-amiaza de 13 iunie, minerii au pornit din nou spre capitală. De data aceasta nu mai era însă clasa muncitoare venind în sprijinul puterii instalate de ea după revoluţie. Acum, tehnocraţia, speriată că, după ce câştigase alegerile, putea să piardă puterea, manevra pur şi simplu minerii prin intermediul sindicatelor. Nu au fost chemaţi nici din ordinul şi nici cu ştirea preşedintelui Ion Iliescu, deşi apelul de ajutor lansat de acesta populaţiei prin intermediul televiziunii a fost folosit pentru a justifica venirea lor. Nu se ştie nici acum foarte exact cui i-a aparţinut iniţiativa acestei chemări. Cel mai probabil ca ea să fi fost luată de câţiva zeloşi din conducerea proaspătului partid de guvernământ. Cert este că tehnocraţia a cooperat pe scară largă. A organizat transportul. A permis, ba chiar a facilitat plecarea minerilor spre capitală. Iar, în Bucureşti, a sprijinit cel puţin moral acţiunea lor. Reprezentanţii acesteia nu au pozat nicio clipă în lideri sau organizatori ai mineriadei şi nu şi-au asumat nicio clipă răspunderea pentru ea. Dar, au organizat-o şi au sprijinit-o.

Spaima tehnocraţiei fusese atât de mare, iar frustrările acumulate într-o asemenea cantitate, încât de data aceasta le-au cedat nervii. Minerii nu numai că au fost lăsaţi, dar chiar au fost îndrumaţi în operaţiuni poliţieneşti, care aveau mai puţin rolul să descopere participanţii la atacurile din 13 iunie, cât să plătească poliţele. Minerii au bătut studenţii şi pe oricine au mai găsit în Piaţa Universităţii, au devastat sedii de partide şi chiar şi locuinţele unor lideri ai opoziţiei şi au făcut o adevărată razie prin pieţele capitalei împotriva ţiganilor. Mineriada din iunie a fost masiv mediatizată şi utilizată pentru a discredita total guvernarea în faţa opiniei publice internaţionale. Cea mai încărcată notă de plată i-a revenit, după cum era şi normal, preşedintelui Iliescu, căruia nu numai că i-a fost atribuită chemarea minerilor – ceea ce de altfel nu este adevărat – dar a mai şi trebuit să mulţumească public acestora. Prin intermediul televiziunii,

imaginile cu minerii bătând lumea în Piaţa Universităţii şi cu Ion Iliescu mulţumindu-le au făcut înconjurul lumii. Cu această ocazie, a fost ataşată politicii româneşti o etichetă care n-a mai putut fi dezlipită definitiv nici în ziua de azi, deşi, între timp, interesele şi, prin urmare şi poziţiile guvernelor occidentale faţă de România s-au mai schimbat.

Semnificaţia majoră a mineriadei din iunie, care nu avea să fie percepută vreme îndelungată, a fost însă cu totul alta. Cu ocazia alegerilor din mai 1990, clasa muncitoare ieşea din istoria revoluţiei. Ultimul ei gest politic fusese să voteze un regim îndreptat în primul rând împotriva intereselor ei şi, mai ales, a participării ei la putere.

Se intra într-o fază nouă. tehnocraţia industrială reuşise să-şi stabilizeze puterea prin instaurarea unei puteri politice care să o reprezinte şi să-i promoveze interesele. Acum, dovedea că la aceasta poate adăuga şi manipularea clasei muncitoare. Şi că sindicatele sunt cel mai eficient mijloc în acest scop. Această lecţie avea să mai fie folosită. Minerii adunaţi în faţa Palatului Victoria pentru a-l apăra de atacurile opoziţiei aveau să se întoarcă. Dar, de data asta, pentru a-l cuceri şi a răsturna guvernul, acelaşi guvern pe care, în iunie 1990, îşi închipuiau că îl salvaseră. Pentru a se ajunge la o asemenea întorsătură a fost necesară o evoluţie complicată.

Liderii de sindicat şi politica: mineriada din septembrie

Până în septembrie 1991 aceste procese au funcţionat, schimbând multe dintre realităţile anului anterior. În februarie 1990, muncitorimea din Valea Jiului, făcuse o demonstraţie politică. În iunie al aceluiaşi an, sindicatele au fost folosite ca o forţă de şoc în lupta politică. În septembrie 1991, la Bucureşti nu au mai venit nici măcar sindicatele, ci doar „oamenii lui Miron Cosma”, liderul sindical din Valea Jiului. Cea mai mare parte a minerilor rămăsese totuşi în Valea Jiului şi nu avea intenţia

să se amestece în aventura lui Cosma. Istoria mineriadei din septembrie este mai simplă, dar net mai bogată în consecinţe şi semnificaţii decât cea din iunie 1990. Totul a pornit pe fondul unui conflict de muncă în Valea Jiului. Conflictele de muncă din Valea Jiului erau endemice. Periodic, minerii, prin intermediul liderilor sindicali, făceau lungi liste de revendicări pe care le prezentau guvernului. Periodic, guvernul făcea liste la fel de lungi de promisiuni. Acestea erau apoi întotdeauna realizate doar parţial şi după multe tărăgăneli şi amânări. Unele dintre ele nu erau realizate niciodată şi apăreau invariabil pe listele următoare de revendicări ca şi pe cele de promisiuni.

În septembrie 1991, punctul de pornire al mineriadei a fost din nou o listă de revendicări, precum şi cererea minerilor, standard, de altfel, ca primul-ministru să vină în Valea Jiului. Era, pentru ei, o problemă de prestigiu, un mod de a-şi afuma importanţa şi de a contracara campania purtată de presă şi de opoziţia politică împotriva minerilor pe tema mineriadei din iunie 1990. Ca de obicei, primul-ministru a refuzat să vină, dar a trimis o delegaţie în zonă să negocieze cu sindicatele. Ca de obicei, această delegaţie, după ce a tras de timp cât a putut, a sfârşit prin a ceda şi a satisface revendicările. Lista de revendicări a fost acceptată, iar minerii chiar au anunţat încetarea grevei. În aceeaşi zi, au cerut ca primul-ministru să vină în Valea Jiului, iar noaptea au plecat spre Bucureşti, de data asta ca să răstoarne guvernul. Aşa cum am mai spus, nu au plecat toţi. Nici măcar liderii sindicali nu au plecat cu toţii. A plecat Miron Cosma şi cei care îl urmau necondiţionat. Celor mai mulţi dintre ei nici măcar nu le era clar de ce au plecat. Ştiau numai că guvernul nu făcea bine ceea ce făcea, iar ei se duceau să pună lucrurile în ordine.

Între timp, avuseseră loc evoluţii importante în Valea Jiului. Deşi guvernul, mai de voie, mai de nevoie, satisfăcuse o parte din cererile minerilor, viaţa nu era

deloc roză în regiune. După mineriada din 1990, o adevărată campanie de mass-media a fost îndreptată împotriva minerilor. Erau descrişi ca nişte barbari, sălbaticii ignoranţi veniţi din fundul pământului ca să înăbuşe democraţia cu bâtele lor. Nimeni nu voia să aibă de a face cu ei. Erau stigmatizaţi în masă, iar Miron Cosma desigur că avea. din acest tratament, partea leului. Sub presiunea mass-mediei şi pe fondul unor conflicte interpersonale chiar şi celelalte sindicate miniere se desolidarizaseră de ei şi formaseră o federaţie concurentă.

Poate chiar mai importantă decât campania mass-media a fost sabotarea pe scară largă a regiunii. Valea Jiului produce doar cărbune şi atât. Restul, tot ce este nevoie pentru a putea trăi, de la alimente, până la bunurile de consum de uz îndelungat, se aduce din alte zone. Urmare a presiunilor politice ale opoziţiei şi a imaginii negative create, a început o adevărată sabotare a aprovizionării regiunii cu bunuri de bază, în special cu alimente, care trebuiau aduse din judeţele învecinate şi care erau deturnate în alte direcţii. Viaţa în Valea Jiului devenea din ce în ce mai dificilă, iar preţurile tot mai mari. Minerii aveau bani, dar nu aveau ce cumpăra cu ei.

Şi, ca să pună capac la toate, guvernul se desolidariza tot mai mult de ei. Încă din iunie 1990, Petre Roman, primul-ministru în funcţiune şi viitorul prim-ministru, avusese grijă să nu fie identificat cu mineriada. Cât timp minerii fuseseră în Bucureşti nu a făcut niciun gest care să-l poată asocia cu aceştia. Nu a apărut în preajma lor, nu a ţinut discursuri, nu le-a mulţumit şi nu a discutat cu ei. Imediat după plecarea lor a organizat o conferinţă de presă cu corespondenţii străini la Bucureşti, pentru a se desolidariza de mineriadă. A dezaprobat comportarea minerilor. A contrazis teoria preşedintelui Uiescu că pe 13 iunie avusese loc o încercare de insurecţie şi a prezentat evenimentele ca pe o simplă încăierare de stradă între forţele de ordine şi lumea interlopă. Foarte

atenţi la imaginea lor în străinătate şi mai cunoscători ai stereotipurilor culturale ale mass-mediei occidentale, Petre Roman şi apropiaţii săi au lăsat întreaga responsabilitate a mineriadei în seama preşedintelui şi a FSN, din care nu făceau, pe atunci, parte. După aceea, atitudinea guvernului faţă de mineri a fost masiv influenţată de dorinţa de a nu fi considerat că îi răsplăteşte pentru intervenţia din iunie. Această ambiguitate a guvernului şi a celui de al doilea lider al puterii ca popularitate, Petre Roman, a contat imens şi în culpabilizarea minerilor şi în a-i face, cel puţin pe liderii lor, să se considere trădaţi de putere.

Cu atât mai mult cu cât, după 1990, opoziţia şi-a schimbat radical atitudinea faţă de mineri. De fapt, şi-a schimbat întreaga strategie politică, până atunci axată pe nefericita ideologie a anticomunismului. Acum, opoziţia politică pedala pe tema incompetenţei şi corupţiei guvernării, încercând să exploateze în folos propriu nemulţumirile pe care nu se putea să nu le determine criza economică şi scăderea nivelului de trai al populaţiei. Minerii nu au fost nici ei uitaţi în acest proces. O împăcare istorică a avut loc. Studenţi din Bucureşti au vizitat Valea Jiului, iar minerii au fost fericiţi să le poată dovedi că sunt oameni normali şi nu sălbatici şi să le arate condiţiile inumane în care se lucrează în minerit. Lideri ai opoziţiei politice au trecut şi ei pe acolo, pe unde nici Ion Iliescu, nici Petre Roman nu au vrut să treacă, pentru a nu-şi înrăutăţi şi mai mult imaginea externă. Miron Cosma însuşi a fost contactat de opoziţie şi a fost iertat pentru rătăcirea din iunie, dacă, evident, îşi schimbă opiniile politice.

De fapt, opiniile politice ale lui Miron Cosma contau prea puţin. Ca de obicei, conflictul real nu era cel dintre guvernanţi şi opoziţia politică. Aceasta fusese anihilată odată cu scoaterea din joc a elitei culturale. Acum, bătălia, chiar mai serioasă decât cea purtată împotriva clasei muncitoare, se dădea în interiorul tehnocraţiei industriale,

între principalele grupări ale acesteia. Ideea de a utiliza minerii împotriva lui Petre Roman şi a ceea ce reprezenta politic acesta se poate să fi venit şi opoziţiei. Opoziţia a mai încercat să aducă sindicatele în sprijinul ei. În orice caz nu ea a pus minerii în mişcare, pentru simplul motiv că nu era în stare. Dar, desigur, s-a străduit să tragă cât mai multe foloase din răscoala acestora. Situaţia era, astfel, destul de complexă. Din motive pe care nimeni nu le înţelegea, minerii veneau acum la Bucureşti împotriva puterii pe care o sprijiniseră în iunie. Opoziţia politică nu-i controla, desigur, dar se pregătea să-i utilizeze şi, în acest scop şi-a mobilizat propriile echipe de şoc. tehnocraţia era deja împărţită în două grupări aflate în plină bătălie, una grupată în jurul lui Petre Roman, cealaltă în jurul preşedintelui Ion Iliescu. Acesta era meciul cel mare, a cărui miză era puterea, puterea adevărată, de data asta, şi traseul pe care urma să se aşeze România.

Nu era deloc clar nici ce vor minerii şi nici cine îi manipulează. Este destul de probabil ca nimeni să nu fi avut controlul total al mişcărilor acestora. Era evident că veneau împotriva guvernului condus de Petre Roman, iar tehnocraţia care se opunea deja acestuia era destul de abilă ca să profite de confuzia creată. Iar confuzia era totală în condiţiile în care conflictul se purta chiar în interiorul elitei conducătoare şi nimeni nu mai ştia cu precizie cine pe cine sprijină şi ce anume se urmăreşte în realitate, în spatele unui sfat sau al unei decizii aparent nevinovate. S-a sugerat ca, în timp ce minerii erau în drum spre Bucureşti, Petre Roman să se ducă la Petroşani, ca să discute cu minerii rămaşi acolo şi care erau categoric mai puţin războinici. O asemenea mişcare l-ar fi lăsat pe Miron Cosma şi fără obiectiv (formal el venea la Bucureşti pentru că primul-ministru refuzase să se ducă în Valea Jiului) şi l-ar fi scos şi din joc, pentru că negocierea cu premierul s-ar fi purtat pe când el era în tren, undeva între Bucureşti şi Petroşani. Dar Petre Roman a bănuit o capcană în spatele

acestei idei neobişnuite şi, până la urmă, a refuzat să meargă la Petroşani. S-au făcut şi propuneri mai îndrăzneţe. Unii membrii mai hotărâţi ai guvernului au propus ca trenul încărcat cu mineri să fie oprit de armată, fie cu ajutorul tancurilor fie, chiar, prin aruncarea liniei în aer. Armata însă nu avea deloc de gând să se lase amestecată într-o asemenea încurcătură, aşa că propunerile nu au fost până la urmă aplicate.

O dată sosiţi la Bhcureşti, minerii au primit ca întăriri echipele de bătăuşi ale lumii interlope a Capitalei, care li s-au alăturat fără a fi chemate şi au făcut eforturi serioase pentru a stârni ciocniri cu poliţia şi cu apărătorii sediului guvernului. Până la urmă, mineriada s-a dovedit a fi la fel de fără rost ca şi cea anterioară. Fără a fi importantă prin sine însăşi, ea s-a dovedit importantă prin intriga ce s-a desfăşurat în jurul ei. Şi pentru semnificaţia, atunci nebăgată în seamă, că sindicatele au încetat să mai joace vreun rol real în sistemul de putere, dar că liderii acestora mai pot continua să fie folosiţi, dacă pot aduna suficienţi oameni, pentru a invoca un sprijin popular adus unui obiectiv politic.

După cum am văzut, în jurul mineriadei se învârteau trei grupări, fiecare încercând să o folosească în favoarea ei. Gruparea de tehnocraţi din jurul lui Petre Roman ştia că victoria asupra mineriadei avea să-i întărească poziţiile în aşa măsură încât o victorie ulterioară asupra grupării adverse a tehnocraţiei nu mai părea deloc imposibilă. Adversarii, grupul de tehnocraţi din jurul opoziţiei interne a FSN faţă de guvern, erau dispuşi să utilizeze mineriada pentru a răsturna guvernul şi a-l înlătura pe primul-ministru. Iar opoziţia politică spera să folosească minerii pentru a le înlătura pe amândouă şi a pune ea mâna pe putere.

Ceea ce opoziţia ignora, dar cei de la putere nu, era faptul că, indiferent cine câştiga lupta, trebuia mai înainte de orice să scoată minerii din Capitală. Pentru asta,

singura soluţie care părea realizabilă era din nou intervenţia armatei, numai că exista temerea că armata, în cazul că ar fi fost atacată de mineri, ar fi fost nevoită să recurgă la arme. Niciun politician nu voia să îşi asume această răspundere şi, pentru a ieşi din încurcătură, Petre Roman a găsit cu cale să facă o schimbare de guvern. Comunicatul dat publicităţii era destul de confuz, dar ideea lui era că premierul îşi depune mandatul şi urmează să formeze noul guvern. A doua zi de dimineaţă, Biroul executiv al Senatului, ia notă de faptul că guvernul şi-a dat demisia, fără a mai ţine seama de restul comunicatului. Nimeni nu era sigur că o asemenea formă este corectă, dar, în condiţiile de atunci asta nici nu conta foarte mult. După ce a lansat ştirea oficială cu demisia guvernului, Senatul s-a dus acasă, aşa că Petre Roman a încercat să se adreseze Adunării Deputaţilor. N-a primit niciun sprijin nici din partea acesteia, şi în plus, a trebuit să plece în grabă pentru că minerii se hotărâseră să asedieze Parlamentul. Intrarea minerilor în Parlament a fost spectaculoasă, dar n-a avut niciun efect, dacă nu ţinem seama de spaima provocată deputaţilor. Cu guvernul demis, minerii nu mai aveau nici măcar cu cine să-şi negocieze cererile. În acest moment, opoziţia politică, scăpată de guvernul FSN cu ajutorul minerilor, a încercat să-i folosească pentru a-l înlătura şi pe preşedinte. Un conflict deschis între Ion Iliescu şi mineri nu putea să fie decât în folosul ei. Miron Cosma, „barbarul”, „sălbaticul din fundul pământului” etc. a fost invitatul de onoare al congresului Partidului Naţional Ţărănesc, salutat cu ovaţii ca un haiduc sprijinitor al democraţiei şi în cinstea lui s-au ţinut discursuri. Între altele a fost îndemnat şi să atace preşedinţia.

Minerii au atacat într-adevăr sediul preşedintelui României, dar garda acestuia a replicat cu gaze lacrimogene şi gloanţe de cauciuc cu care fusese recent dotată şi i-a împrăştiat. Pentru a li se asigura o retragere

cât de cât onorabilă şi pentru a-i convinge totuşi să plece, s-a aranjat o întâlnire a preşedintelui cu Miron Cosma şi s-a semnat un protocol. După care minerii s-au întors la Petroşani, a fost format Guvernul Stolojan, iar opoziţia a trebuit să explice, cu ceva dificultăţi, cum a fost cu alianţa cu minerii.

Mineriada din septembrie a consemnat ieşirea sindicatelor din jocul politic şi intrarea, în schimb, în acest joc al liderilor de sindicat. După alegerile din 1992, a început un fel de licitaţie generală pentru achiziţionarea de lideri de sindicat de către partidele politice. Evident că niciun partid politic nu avea nevoie numai de liderii înşişi, ci de aceştia împreună măcar cu denumirea sindicatului. Nimeni nu putea să-şi facă prea multe iluzii legate de numărul de voturi pe care o asemenea combinaţie le poate aduce în plus în alegeri. Eşecul partidului sindicatelor în alegerile generale, ca şi al candidaţilor sprijiniţi deschis de sindicate în alegerile locale fusese total. Ceea ce putea fi folosit totuşi era sporul de legitimitate pe care putea să-l aducă un lider sindical. Se putea conta, de asemenea, pe un câştig organizatoric important, organizarea sindicatelor fiind net superioară celei a partidelor politice, indiferent care ar fi fost acestea.

După alegerile din 1992, liderii de sindicat păreau a fi mai atraşi de opoziţie, cu atât mai mult cu cât singura strategie pe care o cunoşteau era de a fi în continuu conflict cu guvernul. Singurul lucru care părea să-i împiedice în a trece cu arme şi bagaje în tabăra acesteia era faptul că membrii de sindicat se simţeau mai puţin îndemnaţi să se alăture partidelor politice, în general şi celor ale opoziţiei, în particular. Pe de altă parte, partidul de guvernământ, prin intermediul guvernului oferea avantaje mai palpabile şi mai imediate. Ca un prim pas, o serie de lideri sindicali din linia a doua au fost absorbiţi în administraţie, devenind secretari de stat sau directori generali în ministere şi păstrându-şi în acelaşi timp şi

funcţiile de lideri sindicali. Aceasta era o combinaţie încă nemaivăzută, dar România se obişnuise cu soluţiile originale. Ulterior, principala confederaţie sindicală din ţară, CNSLR-Frăţia, s-a rupt în două, liderii uneia dintre grupări optând pentru integrarea în coaliţia guvernamentală, iar ceilalţi pentru alianţa cu opoziţia. În felul acesta, mişcarea sindicală este definitiv decapitată, iar clasa muncitoare iese din istoria politică a României pentru o bună bucată de timp.

VII. RĂZBOIUL FRATRICID AL TEHNOCRAŢIEI INDUSTRIALE

1. Combatanţii

*

Dacă anul 1990 a fost anul câştigării bătăliilor pentru putere purtate cu elita culturală şi cu clasa muncitoare, anul următor, 1991, avea să consemneze începutul războiului intern în interiorul tehnocraţiei. Până atunci, tehnocraţia acţionase în bună parte unită în lupta împotriva adversarilor potenţiali. Elita culturală fusese eliminată ca pericol real o dată ce primejdia unei insurecţii sau a unei noi revoluţii fusese depăşită. Punctul culminant al acesteia se situase în decembrie 1990, când elita culturală conta pe transformarea aniversării unui an de la victoria revoluţiei cu o nouă mobilizare a maselor împotriva guvernanţilor. Scenariul a fost pus în aplicare, au fost organizate mari manifestaţii, iar punctul culminant l-a reprezentat greva şoferilor. Aceştia au manifestat pe străzile capitalei cu utilajele lor grele şi apoi au blocat şoselele de acces către Bucureşti, tăind aprovizionarea oraşului.

În ciuda tuturor acestor eforturi, populaţia nu avea deloc de gând să răstoarne de la putere pe cele mai populare figuri ale perioadei, Ion Iliescu şi Petre Roman. Amândoi au ieşit întăriţi din această confruntare, iar elita culturală a părăsit definitiv lupta pentru putere. În ceea ce priveşte sindicatele, acestea încă nu fuseseră în întregime

anihilate, dar erau pe o pantă descendentă. Frăţia era deja puternic angajată politic şi, deşi conducerea acesteia controla eficient acţiunile membrilor de sindicat, se dovedise incapabilă să mobilizeze populaţia în jurul unor acţiuni sindicale cu motivaţie politică. Uriaşul CNSLR era încă în plin proces de restructurare, iar liderii săi se ocupau mai degrabă de luptele interne decât de scena politică. Alte sindicate încă nu jucau niciun rol, iar mai târziu, când vor fi în stare să-l joace, se vor limita la a acţiona ca anexe politice ale unei grupări sau alteia. În întreprinderi, soarta bătăliei pentru putere fusese deja stabilită în favoarea tehnocraţiei şi consacrată prin noua legislaţie referitoare la conducerea societăţilor comerciale şi la sindicate.

tehnocraţia era deja victorioasă. Sistemul de putere fusese consolidat şi stabilizat. Se părea că nu-i mai rămâne decât să guverneze, punând astfel, în sfârşit, stăpânire pe tranziţie. Dar, tocmai victoria a făcut evidente, ba chiar a accentuat, tensiunile din interiorul tehnocraţiei. Bătăliei purtate pentru eliminarea unor eventuale alte elite îi urma acum războiul intern, pentru a stabili care anume dintre grupările tehnocratice va reuşi să cucerească puterea în detrimentul celorlalte. Căci, interesele diferitelor componente deveniseră deja prea divergente pentru ca un compromis să mai satisfacă pe vreuna dintre ele. Şi, în plus, nu se găsea nimeni care să încerce să formuleze un compromis.

S-ar putea spune că, în bună parte, s-a ajuns la înfruntare tocmai pentru că nimeni nu era conştient că este vorba de un soi de război civil, că grupările care se înfruntă nu sunt altceva decât componentele aceleiaşi pături sociale. Retorica politică a contribuit mult la radicalizarea artificială a poziţiilor, cel puţin la suprafaţă. Şi cum, până la urmă, cea mai mare parte a sa s-a desfăşurat în jurul unui conflict foarte personalizat, cel dintre Ion Iliescu şi Petre Roman, s-ar putea conchide că

totul s-a datorat unei simple conjuncturi nefericite şi, iată, suntem în faţa unui caz în care caracteristicile personale ale unor lideri au influenţat major istoria tranziţiei. În realitate, bătălia politică dintre cei doi şi susţinătorii lor, atât de spectaculoasă şi de mediatizată, nu a fost decât vârful aisbergului. Bătălia reală s-a purtat în adâncurile vieţii economice şi n-a izbucnit la suprafaţa politică decât atunci când, pentru a învinge, fiecare dintre părţi a avut nevoie de controlul acelui vârf al sistemului de putere cu care, în principiu, erau de acord amândouă.

tehnocraţia de întreprindere

Nu are de ce să ne surprindă ideea că tehnocraţia industrială nu este o categorie socială şi economică unitară. O sursă importantă a acestei lipse de unitate a fost lipsa de unitate a procesului de industrializare desfăşurat în regimul precedent. La rândul ei, această lipsă de unitate a fost determinată de marile oscilaţii de politică economică.

România şi-a început industrializarea după reţeta leninistă a dezvoltării industriei grele. Un prim val al industrializării a constat în ridicarea acelor uriaşe uzine metalurgice, siderurgice şi de construcţii de maşini. Acestea erau purtătoare, în principal, ale tehnologiilor anterioare celui de-al doilea război mondial, în sensul că aveau drept unitate de bază echipa de muncitori, al cărui nucleu era format din câţiva muncitori calificaţi, deserviţi de un număr relativ mare de muncitori semi sau necalificaţi. În aceste procese, rostul maşinii este să potenţeze abilităţile muncitorilor calificaţi şi să înlocuiască un şi mai mare număr de alţi muncitori necalificaţi. Întregul proces era asistat tehnic de un număr mic de tehnicieni cu înaltă calificare – ingineri –, ale căror intervenţii în procesul de producţie erau sporadice. Operaţiunile pur economice, legate de contabilitatea activităţii de producţie, de aprovizionare şi desfacere se considerau simple anexe, şi chiar aşa şi erau, în condiţiile

în care, deciziile privind întreprinderea sunt strict prevăzute prin plan şi gestionate la nivel naţional şi nu la nivel de întreprindere.

O asemenea structură nu numai că era tipică unui anumit nivel tehnologic şi unor anumite industrii. Ea era specifică orânduirii comuniste ca formă de organizare socială, şi constituia structura ideală, atât prin componenţa socială cât şi prin reţeaua de putere din întreprindere, pentru un regim politic în care clasa muncitoare – adică muncitorii calificaţi – era considerată a fi cea mai importantă în societate şi sursa de legitimare a oricărei avuţii şi puteri. Începând cu anii şaptezeci, aceste structuri încep să se modernizeze. Se introduc, pe scară relativ largă, automatizarea şi inginerii. Cu toate acestea, nu s-a exagerat până într-atât, încât să se pună în pericol structura de bază. Unele dintre procesele tehnologice au fost automatizate pe scară largă. Dar, nu s-a ajuns până la automatizarea întreprinderilor şi, deşi rolul muncitorilor calificaţi s-a mai diminuat, ei au continuat să rămână principala componentă a producţiei. Chiar şi atunci când s-a trecut la robotizarea producţiei, aceasta s-a făcut numai fragmentar şi, de multe ori, aceşti roboţi, achiziţionaţi mai degrabă de dragul modei decât din dorinţa de a schimba caracteristicile producţiei, reprezentau simple curiozităţi în întreprindere.

La etapa următoare nu s-a trecut niciodată cu seriozitate. Existau, în interior, presiuni importante pentru asta. O parte a tehnocraţiei, legată de tehnologiile avansate, presa pentru dezvoltarea ramurilor industriale cele mai dinamice în domeniu, de la electronică şi până la chimia de mare sinteză, ca şi pentru răspândirea pe scară largă a aplicaţiilor acestora, de tipul computerelor şi telecomunicaţiilor moderne. Şi mai puternice erau presiunile externe, produsele româneşti exportate tradiţional pe piaţa occidentală pierzându-şi treptat din competitivitate. Occidentul îşi modifica structurile

tehnologice şi economice, iar foarfecele preţurilor tindea să favorizeze produsele purtătoare ale noilor tehnologii, sau produsele tradiţionale, dar la standarde de calitate şi rentabilitate pe care numai noile tehnologii le puteau oferi. Pentru comunism, opunerea faţă de restructurarea economică pe care o presupunea nouă formă de economie era o opţiune politică, de vreme ce ea implica şi o restructurare a distribuţiei puterii. Aici, comunismul intra în contradicţie cu propria ideologie, căci el se afirma a fi mediul cel mai favorabil dezvoltării ştiinţifice şi tehnice şi profund interesat în promovarea acesteia în România, problema a fost rezolvată prin izolarea potenţialelor insule de tehnologie avansată şi scoaterea lor din circuitul economic esenţial. Computerele au fost îngrămădite în centre de calcul şi au fost utilizate cel mult la calcularea salariilor. Specialiştii au fost îngrămădiţi şi ei în centre de cercetare şi proiectare, menite să deservească întreprinderi complet neinteresate în inovarea tehnologică. Pe de o parte, nu aveau banii cu care să o facă, toate investiţiile fiind planificate centralizat, iar, pe de altă parte, problemele prioritare ale tehnocraţiei de întreprindere nu se rezolvau prin modernizări tehnologice. În felul acesta, grupul specialiştilor legaţi de tehnologiile avansate a devenit o elită intelectuală, concentrată în marile oraşe, cel mai masiv în Bucureşti, cu o funcţionalitate reală extrem de redusă, izolată de economia reală şi de centrele de putere ale acesteia, dar cu un prestigiu social foarte ridicat. A avut loc o deturnare: în loc să ajungă să fie vârful de lance al tehnocraţiei industriale, noul val al acesteia, a fost transformată într-o elită culturală lipsită de orice putere.

Am văzut că, pentru tehnocraţia industrială nu a fost dificil ca, după revoluţie, să elimine această elită din competiţia pentru putere. Nu avea nicio bază economică reală, nu controla niciun fel de resurse, erau în întregime dependenţi de fondurile pe care întreprinderile le alocau

pentru proiecte sau modernizări, care niciodată nu erau privite ca vitale ci, mai degrabă, ca un lux sau o modă şi la care, după revoluţie, au renunţat cu prioritate.

De ce se opunea tehnocraţia industrială tehnologiilor moderne şi schimbărilor pe care le presupuneau acesta? Se poate desigur înţelege că această pătură de conducători de întreprindere – directori, ingineri şefi, contabili şefi, şefi de secţie şi de servicii etc. –, risipiţi în întreaga ţară, cu o autoritate uriaşă în propriile întreprinderi şi în comunităţile în care funcţionau acestea, specializaţi în gestionarea unor procese de producţie prioritar mecanice şi în conducerea unor mase mari de muncitori cu o calificare medie, toţi aceştia nu aveau cum privi cu ochi buni micul grup de aristocraţi ai tehnologiei din Capitală care, la rândul lor, nu înţelegeau ce este aceea o uzină şi că soarta ei depinde mult mai mult de buna relaţie cu funcţionarul din minister, care alocă importuri sau materii prime indispensabile, decât de orice perfecţionare tehnologică. Opoziţia dintre tehnocraţia de întreprindere, mai mult provincială şi pragmatică şi elita culturală a noilor tehnologii, mai mult bucureşteană, cosmopolită şi teoretizantă, este de înţeles, dacă o privim ca pe o relaţie între două grupuri sociale. Dar, de ce eliminând această elită, tehnocraţia de întreprindere nu a devenit ea însăşi purtătoarea noilor tehnologii? De ce tehnocraţia de întreprindere, care a sprijinit mişcarea iniţiată de elită împotriva comunismului şi a lui Ceauşescu, nu a preluat ea steagul „natural” al dezvoltării tehnologice în numele căreia se făcuse, la urma urmei, revoluţia?

Înţelegerea acestui aparent paradox este esenţială pentru a înţelege nu numai bătălia pentru putere, care s-a purtat în sânul tehnocraţiei, dar, însuşi conţinutul tranziţiei spontane care a avut loc în România, în ultimii cinci ani. Iar răspunsul constă în înţelegerea obiectivului producţiei industriale, adică a acelui obiectiv al cărui purtător este tehnocraţia de întreprindere şi pe care îl impune şi

industriei şi întregii societăţi câtă vreme este ea la putere.

O întreprindere este alcătuită din două componente principale. Una este procesul de producţie, un proces tehnologic complex, în care sunt cuprinse toate resursele, de la materii prime şi echipamente şi până la oameni. Controlul acestuia înseamnă, în primul rând, rezolvarea unor probleme tehnologice şi de organizare a producţiei şi a muncii. tehnocraţia de întreprindere este experimentată şi competentă în conducerea şi stăpânirea acestui proces de producţie. Îi cunoaşte atât principiile generale, cât şi particularităţile şi specificul. Este experimentată în rezolvarea tuturor problemelor importante, legate de aprovizionare, organizarea producţiei, conducerea miilor de muncitori care lucrează de-a lungul procesului, intervenirea în situaţii de criză etc. Problemele pe care le ridică procesul sunt prioritar probleme tehnice, iar tehnocraţia de întreprindere este, din această cauză, dominată de ingineri.

Dar, mai există o componentă a întreprinderii, care este legată de producţie nu ca activitate productivă, ci ca afacere. Este activitatea contabilă, financiară şi comercială a întreprinderii. Această activitate este indiferentă faţă de procesul tehnologic. Nu o interesează oamenii, ci numai salariile acestora, şi nici materiile prime şi echipamentele, ci doar costurile lor şi participarea lor la preţul produsului. Nici măcar acest produs nu o interesează, ci numai măsura în care el se vinde sau nu, şi ce anume ar putea să se facă pentru a se vinde mai mult şi la un preţ mai avantajos. Această componentă îşi are şi ea specialiştii ei. Ea nu mai este controlată de ingineri, ci de economişti, de acea categorie de economişti care ar putea fi asimilaţi cu oamenii de afaceri, întreprinzătorii literaturii liberale.

tehnocraţia de întreprindere, dominată de inginerii legaţi de procesul tehnologic de producţie, are ca obiectiv menţinerea în funcţiune şi, dacă se poate, dezvoltarea procesului tehnologic. Ceea ce este, desigur, normal. În al

doilea rând, dar prioritar faţă de orice alt obiectiv, este asigurarea preeminenţei întreprinderii ca proces tehnologic, faţă de întreprinderea ca afacere. Acest obiectiv este esenţial, căci fără realizarea lui, ei îşi pierd poziţia dominantă. Situaţia lor specială, de a fi cei care controlează şi întreprinderea şi resursele acesteia se datorează tocmai existenţei unei asemenea preeminenţe. Ea este o moştenire a sistemului economic socialist. Economia socialistă avea şi ea ca obiectiv principal menţinerea procesului tehnologic, dar, în acesta, ea era interesată de menţinerea muncitorilor şi a poziţiei lor cheie în proces, căci muncitorii erau baza de legitimare a partidului comunist. Răsturnarea regimului politic comunist a condus la deteriorarea dramatică a poziţiei muncitorilor în întreprindere, aduşi acum la situaţia normală de dependenţă tehnică de conducătorii tehnici, ai procesului tehnologic. Dar, ceea ce s-a păstrat din vechiul regim este subordonarea laturii de afacere a întreprinderii, componentei tehnice a acesteia. Rostul „oamenilor de afaceri" ai întreprinderii este de a satisface necesităţile procesului tehnologic – să găsească fondurile necesare producţiei, să-i aducă la timp materiile, materialele şi oamenii de care are nevoie şi să vândă ceea ce produce întreprinderea. Grija tehnocraţiei de întreprindere este dublă – să ţină în funcţiune procesul tehnologic şi să-şi menţină autoritatea asupra economiştilor.

Pentru asta, tehnocraţia de întreprindere are neapărată nevoie de cooperarea cu birocraţia guvernamentală, o birocraţie guvernamentală orientată, şi ea, către menţinerea în primul rând a proceselor tehnologice, fie din motive naţionaliste, fie îngrijorată de problemele pe care le poate ridica restrângerea masivă a acestora. Problemele pot fi sociale, izvorâte din concedierea masivă a muncitorilor, sau economice, legate de impactul pe care reducerea producţiei unei întreprinderi poate s-o aibă asupra altora, dependente de

producţia ei pe lanţul tehnologic, sau chiar de securitate, dacă este vorba de o producţie strategică, cum ar fi cea de armament sau de energie. Birocraţia administrativă va rezolva o bună parte dintre problemele financiare şi economice ale întreprinderii, reorientând, pentru menţinerea proceselor tehnologice, resurse ale societăţii, prin intermediul creditelor cu dobânzi preferenţiale, a investiţiilor publice, a comenzilor de stat, a sistemului de taxe şi impozite etc. Dar, mai ales, va promova drept criteriu prioritar de decizie preeminenţa proceselor tehnologice asupra afacerilor – în forma priorităţii valorii de întrebuinţare a produselor acestora asupra condiţiilor economice ale producţiei. Câtă vreme poate conta pe sprijinul birocraţiei administrative în acest scop, tehnocraţia de întreprindere poate ţine sub control şi în poziţie subordonată tehnicienii economiei din întreprindere.

Un asemenea obiectiv al întreprinderii este însă exact opusul celui care a dus la apariţia şi răspândirea „noilor tehnologii”. Rostul fundamental al acestora era tocmai să subordoneze şi mai mult procesele tehnologice ale perioadei anterioare, criteriilor de eficienţă şi rentabilitate ale afacerii. Jumătate din ele erau destinate direct facilitării afacerilor. Computere, telecomunicaţii, transferuri de bani şi hârtii de valoare instantaneu la mari distanţe şi un acces nelimitat la informaţiile despre piaţă, politică, conjuncturi etc., pe care se bazează afacerile. Cealaltă jumătate era destinată să transforme procesele tehnologice existente, astfel încât să se supună criteriilor după care se derulau afacerile – productivitate mai mare a muncii, stocuri mai mici, produse mai ieftine, produse mai noi ş.a.m.d. tehnocraţia de întreprindere nu putea să devină promotoarea noilor tehnologii decât dacă recunoştea, mai întâi, prioritatea acestor criterii şi valori asupra propriilor lor criterii. Şi, totodată, dacă accepta situaţia în care controlul asupra întreprinderii să treacă

din mâna ei în mâinile economiştilor de întreprindere, transformaţi peste noapte în oameni de afaceri autentici, măcar ca potenţial.

De aceea, tehnocraţia de întreprindere nu a devenit sprijinitoarea şi promotoarea noilor tehnologii şi a privit cu indiferenţă la prăbuşirea elitei culturale legate de aceasta. De altfel, avea treburi mai importante de făcut. Trebuia să reacţioneze la cea mai importantă provocare la adresa sistemului de putere al cărui centru era şi care venea din partea tehnocraţiei financiare.

— tehnocraţia de întreprindere era componenta dominantă a tehnocraţiei industriale şi, iniţial, nu părea că va avea de făcut faţă vreunui competitor serios. Nici măcar anterior revoluţiei rolul său dominant în cadrul tehnocraţiei industriale nu era pus la îndoială. În măsura în care mai existau şi alte componente ale acesteia, ele erau integrate în pături sau categorii anexe. Astfel, intelectualitatea tehnică legată de noile tehnologii fusese asimilată ca o simplă elită culturală; alte componente fuseseră asimilate birocraţiei administrative.

Regimul comunist acorda şi el o prioritate incontestabilă tehnocraţiei de întreprindere, pentru că acorda prioritate muncitorilor. De altfel, una dintre preocupările permanente şi generale ale regimurilor comuniste a fost aceea de a construi întreprinderea nu numai ca unitate de producţie, ci şi ca principal nucleu al vieţii sociale. Un mare număr de activităţi, de la cele educaţionale la cele sportive sau recreative şi, mai ales, importanta problemă a locuinţelor, au fost anexate întreprinderilor, considerate nu atât ca spaţii de muncă, ci „colective de muncă”. O asemenea preocupare a fost comună tuturor regimurilor comuniste, iar, în unele variante ale acestora, cum ar fi cea nord-coreeană, a luat forme extreme. Erau mai multe avantaje ale concentrării problemelor sociale în jurul întreprinderii. Unele erau de natură materială şi financiară. Altele ţineau de

posibilitatea unui control sporit asupra populaţiei, în general, şi a muncitorilor, în special, căci, în întreprinderi, muncitorii erau organizaţi ca forţă de muncă, într-o ierarhie riguroasă şi având conducători a căror autoritate se întemeia pe autoritatea din procesul de producţie. Oricum, rezultatul era creşterea netă a importanţei conducătorilor tehnici ai producţiei, a inginerilor, şi asta deoarece ei erau totodată şi conducătorii muncitorilor.

Imediat după revoluţie, se părea că singurii care ar putea contesta supremaţia tehnocraţiei industriale cu oarecare şanse de succes vor fi investitorii străini şi, de aceea, tehnocraţia de întreprindere a susţinut ideologiile competenţei autohtone şi ale bogăţiilor excepţionale ale României, precum şi lozinci de tipul „nu ne vindem ţara”, care să compenseze entuziasmul politic generat de aparentul interes al investitorilor străini pentru economia românească. Mai mult chiar, preocupat să găsească o soluţie care să o menţină la controlul economiei, dar nici să nu se împotrivească fără rezerve colaborării cu străinătatea, de care avea nevoie pentru injecţiile de capital necesare modernizării tehnologice, tehnocraţia de întreprindere a promovat şi a sprijinit intens constituirea de societăţi mixte, ca principală formă de investiţii străine în România. Societăţile mixte, în care partea română îşi rezerva, de regulă, controlul pachetului de acţiuni majoritar a fost extrem de populară în 1990 – 1991 printre români, dar mai puţin agreată de investitorii străini. Principala semnificaţie a unei asemenea combinaţii era, în cele din urmă, obţinerea unor subvenţii suplimentare pe seama capitalului străin. Poate, făcute cu vreo zece ani mai devreme, ar fi putut fi mult mai eficiente şi, prin urmare, mai căutate. Aşa, ele au trezit un interes limitat printre investitorii de mare anvergură şi, când la aceasta s-a adăugat imaginea unei instabilităţi politice serioase, precum şi a incertitudinilor de politică financiară şi monetară, capitalul străin a încetat să mai reprezinte o

ameninţare pentru tehnocraţia autohtonă.

Competitorul avea să apară însă din interior şi, în condiţiile specifice primilor ani de după revoluţie, a beneficiat de o ascensiune spectaculoasă. Este vorba de acea componentă a tehnocraţiei industriale pe care am putea să o denumim „tehnocraţie financiară”.

tehnocraţia financiară sau economia de piaţă fără capitalism industrial

Regimul comunist concentrase şi centralizase la nivelul birocraţiei administrative cele mai multe funcţii ale întreprinderilor ca entităţi care făceau „afaceri”. În primul rând, toate funcţiile legate de piaţă, de la achiziţionarea de materii prime şi vânzarea produselor, până la stabilirea strategiei de producţie (ce anume se produce, în ce cantităţi, în ce perioade etc.), a preţurilor, a salariilor şi chiar şi a structurii forţei de muncă. În al doilea rând, concentrase şi centralizase toate relaţiile economice cu exteriorul, deci, cu acel mediu în care afacerea predomina net asupra tehnologiei. Întregul comerţ exterior românesc era controlat de 58 de instituţii de comerţ exterior specializate şi integrate mai degrabă în administraţie decât în economie. În sfârşit, centralizase şi concentrase tot ceea ce era legat de capitalul întreprinderilor, de la evaluarea acestuia şi stabilirea ratei profitului şi până la decizii legate de investiţii, de suplimentarea capitalului, de cooperarea sau unificarea întreprinderilor etc. Dar, mai ales, centralizase şi concentrase capitalul în afara întreprinderilor. productive. Pentru ca birocraţia politică centrală să-şi poată menţine controlul asupra economiei, era foarte important ca întreprinderile să nu dispună de capitaluri semnificative. Autonomia financiară a unei întreprinderi era nulă în timpul regimului comunist şi, tocmai de aceea, zona de „afaceri” a acesteia era practic inexistentă. Teoretic, capitalul aparţinea statului, ceea ce însemna că deciziile luate cu privire la utilizarea lui erau în primul rând politice. Practic însă, capitalul era concentrat

în bănci şi mânuit de funcţionari, tehnicieni ai domeniului. Aceştia au reprezentat, după revoluţie, nucleul tehnocraţiei financiare şi, totodată, motorul ascensiunii acesteia.

Una dintre cele mai importante reforme care a avut loc după revoluţie, deşi s-a făcut aproape pe neobservate, a fost autonomizarea acestor foste unităţi administrative însărcinate cu gestionarea capitalului sau a „afacerilor" întreprinderilor. Primele care au devenit autonome au fost băncile. Autonomizarea băncilor s-a făcut pe fondul aceleiaşi ideologii a competenţei care a dominat revoluţia şi în acelaşi stil „impulsiv", care a dominat toate măsurile luate imediat după revoluţie. Ideea de bază era de a încredinţa gestionarea capitalului naţional specialiştilor, celor mai competenţi să-i decidă utilizarea şi destinaţiile. Aşa că băncile au devenit, dintr-odată, stăpâne pe fondurile pe care le aveau, autonome în decizii şi subordonate guvernului doar în măsura în care acesta îşi păstra pârghii de intervenţie în desemnarea conducătorilor acestora. Autonomizarea băncilor a avut două consecinţe importante. Prima afecta întreprinderile care nu dispuneau decât de fonduri proprii minime, care abia ajungeau pentru operaţiunile curente ale întreprinderilor şi nu permiteau niciun fel de politică de întreprindere. Dacă aveau nevoie de bani, întreprinderile trebuiau să apeleze la credite, rămânând la discreţia băncilor să stabilească cât, când şi în ce condiţii să le acorde, în felul acesta, întreprinderile au fost practic şi eficient subordonate băncilor. Poate nici nu ar fi fost cea mai rea dintre soluţii dacă băncile, ca gestionare ale capitalului, ar fi fost promotoarele unor politici industriale oarecare şi s-ar fi considerat responsabile de soarta întreprinderilor pe care le finanţau. De exemplu, dacă Banca pentru Dezvoltare ar fi urmărit o anumită politică a dezvoltării, Banca Agricolă ar fi promovat o politică agricolă, iar Banca Română de Comerţ Exterior ar fi promovat o politică de export ş.a.m.d.

Dar, nu s-a întâmplat deloc aşa, din cauza unei a doua consecinţe care s-a repercutat, de data aceasta, asupra băncilor.

Autonomia băncilor nu s-a rezumat numai la scoaterea activităţii lor de sub controlul direct al guvernului şi al autorităţii politice. Acest proces nici nu a avut loc atât de repede, pe de o parte, din cauza obişnuinţei foştilor funcţionari, acum proaspeţi „bancheri" de a conlucra cu ministerele de resort, iar pe de altă parte, din cauza presiunii pe care guvernul o putea exercita asupra conducerilor băncilor care, deşi formal nesubordonate, erau totuşi numite de acesta, fie direct, fie prin intermediul Consiliului de Administraţie. În prima fază a formării şi ascensiunii tehnocraţiei financiare, autonomia băncilor nici nu a constat în primul rând în autonomia conducătorilor acestora, dar era aproape totală în ceea ce privea obiectivele activităţii bancare. Iar aici a avut loc o schimbare importantă. Până la revoluţie, principala funcţie a băncilor fusese de a asigura întreprinderilor fondurile necesare activităţilor lor. Din acest punct de vedere, raportul dintre întreprinderi şi bănci era exact invers, băncile fiind un soi de anexă financiară sau puşculiţă a întreprinderilor. Ele exercitau un anumit control asupra modului în care întreprinderile foloseau fondurile încredinţate, dar acest control nu era altceva decât forma tehnică a controlului politic al întreprinderilor prin intermediul finanţelor, care se adăuga celeilalte forme de control poliţe, realizată prin politicile de personal. Autonomizându-se, băncile s-au autodefinit ca unităţi al căror principal obiectiv este realizarea de profit. Economia de piaţă a început în România cu sistemul bancar, dar într-un mod care s-a dovedit apoi contraproductiv, căci a rapt capitalul de principala sa sursă – industria – şi a împiedicat răspândirea economiei de piaţă tocmai în domeniul industrial.

S-au dezvoltat astfel noi relaţii între principalii

deţinători de bani – băncile – şi principalii producători – întreprinderile. Băncile s-au pomenit a fi singurii posesori de capital într-o economie a cărei caracteristică esenţială era foamea de capital şi neavând niciun alt obiectiv decât de a se îmbogăţi. Nu le era deloc clar ce pot face cu profiturile care urmau să se acumuleze în cantităţi uriaşe. Până la urmă, soluţia adoptată de majoritatea instituţiilor bancare a fost să consume o parte pentru a se diferenţia social şi a se afirma ca elită, iar cealaltă parte s-o utilizeze pentru a obţine profituri şi mai mari. Au trecut la plata unor salarii uriaşe în raport cu salariaul mediu pe întreprindere, începând chiar cu conducerea băncilor, trăgând astfel o linie clară de demarcaţie între ei şi birocraţia administrativă, pe de o parte, şi tehnocraţia de întreprindere, pe de altă parte. În România vechiului regim, salariile erau riguros ierarhizate după funcţia administrativă. Guvernele postcomuniste au menţinut acest sistem în virtutea inerţiei şi din lipsa oricărei politici în privinţa forţei de muncă. Schemele de salarizare mai pornesc şi acum de la salariul preşedintelui României – cel mai mare salariu din administraţie – şi continuă, descrescător până la ultimul funcţionar. Între altele, sistemul a provocat dispute comice, căci, pentru ca administraţia să-şi poată majora salariile era necesară majorarea în primul rând a salariului preşedintelui, iar Ion Iliescu se opunea, din principiu, creşterii propriului său salariu. Dar băncile au descoperit repede că, autonome fiind, nu au obligaţia să se mai alinieze la schemele administraţiei şi că au posibilitatea să ia aici decizii absolut autonome. Este adevărat că în consiliile de administraţie majoritatea o alcătuiau reprezentanţii administraţiei, din diferite ministere, dar indemnizaţiile lor erau direct legate de salariile conducătorilor băncilor, de regulă al preşedintelui, aşa că nu exista nicio şansă ca aceştia să se opună la vreo mărire.

Au achiziţionat clădiri, mobilier şi echipament,

apartamente pentru angajaţii lor, autoturisme de lux pentru directori, case de vacanţă, terenuri de sport etc. Au acordat credite cu dobânzi preferenţiale şi termene de restituire speciale propriului personal şi, în general, au făcut tot ce se putea pentru a se afirma ca o elită exclusivistă şi precis delimitată. Sigur că toate acestea nu se puteau face fără o pregătire ideologică şi propagandistică adecvată. Cu atât mai mult cu cât criza economică generală, care afecta nivelul de trai al populaţiei, făcea nepopulare profiturile excesive ale băncilor. „Bancherii" justificau asta prin nevoia de prestigiu a băncilor, prin standardele internaţionale în domeniu şi prin dorinţa lor de a opri exodul personalului din bănci către alte domenii, care ofereau venituri ridicate, mai ales sectorul privat. În schimb, au devenit ele un aspirator de specialişti, din toate domeniile şi, curând, au putut să îmbine elitismul financiar cu cel intelectual.

Şi nu trebuie neglijat că toate băncile îşi aveau sediile centrale în Bucureşti. Conducerea băncilor era – şi încă este – concentrată în Capitală şi conducea operaţiunile financiare din întreaga ţară prin intermediul filialelor. Clienţii, în schimb, drau mai ales în provincie.

În ceea ce priveşte principalii lor clienţi, întreprinderile industriale cu capital de stat, băncile i-au tratat pur şi simplu ca pe o vacă de muls. Întreprinderile trebuiau să apeleze la credite, era singurul mod în care puteau obţine fondurile necesare simplei lor funcţionări. Apelau de asemenea la credite şi pentru unele proiecte de dezvoltare, cele mai multe simple continuări ale investiţiilor începute înainte de revoluţie. Aşa că, profiturile băncilor erau asigurate din taxarea operaţiilor financiare pe care le făceau ca şi din dobânzile pe care le încasau. Nu-i interesa în niciun fel soarta întreprinderilor şi nici măcar ce făceau ele cu banii pe care îi împrumutau. Una dintre cele mai importante realizări ale tehnocraţiei bancare a fost de a elibera băncile de orice legătură şi

responsabilitate faţă de întreprinderile cărora le prestau servicii financiare. Dar, mai ales, de a împiedica întreprinderile să scape de dependenţa absolută în care erau puse.

Existau numeroase întreprinderi foarte mari care încă dispuneau de fonduri şi care ar fi fost dispuse ca, prin coalizare să-şi creeze propriile bănci, un fel de case de ajutor financiar reciproc care să le permită obţinerea fondurilor necesare. Erau posibile două modalităţi de a face asta. Prima însemna ca grupuri de întreprinderi să adune împreună fondurile necesare unei bănci şi apoi să o utilizeze pe aceasta atât pentru operaţiunile financiare curente, cât şi pentru credite, în termeni şi în condiţii evident favorizante. A doua era posibilitatea de a construi bănci pentru ramuri industriale. Aceasta ar fi permis o mai strânsă corelare între întreprinderile din aceeaşi ramură, ca şi utilizarea unor fonduri guvernamentale sau a unor credite destinate politicilor de ramură. Dar, la presiunea tehnocraţiei bancare, ambele soluţii au fost interzise prin lege. Au fost limitate creditele pe care o bancă le putea acorda membrilor săi fondatori la cel mult 20% din totalul creditelor acordate, ceea ce făcea ca nicio bancă să nu fie prea atentă la propriii săi membri fondatori sau, în cel mai rău caz, să nu poată pur şi simplu să-i ajute. Şi a fost interzisă constituirea unor bănci de ramură, împiedicând astfel o coalizare a întreprinderilor dintr-o anumită industrie. Argumentele invocate au fost, cele mai multe, de natură tehnică, dar n-au lipsit şi cele ideologice. S-a argumentat că este necesară menţinerea posibilităţii de concurenţă şi împiedicarea formării unor monopoluri sau carteluri. S-au invocat toate argumentele clasice ale liberalismului economic pentru a asigura băncilor un monopol absolut asupra capitalului şi a împiedica întreprinderile să spargă acest monopol. Nu în ultimul rând, aceasta s-a făcut prin blocarea unor mijloace devenite clasice de obţinere de capital pentru societăţile

comerciale care au proiecte de dezvoltare valoroase, pe termen mediu sau lung, dar nu au banii necesari pentru a le pune în funcţiune.

Primul şi cel mai important dintre toate a constat în concentrarea operaţiunilor de creditare asupra creditelor pe termen scurt, de la câteva luni, până la un an. Băncile au eliminat pur şi simplu creditele pe termen mediu sau lung din politicile lor bancare. Existau numeroase argumente de natură tehnică, legate de inflaţie, de imposibilitatea prognozei pe termen lung, de instabilitatea politică, sau de incapacitatea de plată a întreprinderilor. Toate aceste argumente, foarte serioase şi temeinice, aveau drept criteriu fundamental profitul potenţial al băncii. Orientarea către profit a băncii era considerată ca „naturală”. Desigur, băncile nu sunt instituţii filantropice, dar, în această economie în întregime orientată spre orice altceva decât spre profit, apariţia unui sector orientat exclusiv spre profit a introdus distorsiuni serioase. Apoi, în economia de piaţă autentică, o întreprindere mai poate face rost de bani şi pe alte căi decât apelând la bănci, emiţând acţiuni, sau obligaţiuni (bonds). O analiză a modului în care îşi procură companiile fondurile necesare unor proiecte în principalele ţări dezvoltate (Japonia, Statele Unite, Germania şi Marea Britanie) evidenţiază că acestea se bazează în primul rând pe fonduri proprii (de la jumătate, până la trei sferturi din totalul fondurilor) şi abia după aceea pe fonduri atrase din exterior. Iar, în acestea din urmă, împrumuturile nu sunt în niciun caz neapărat forma cea mai utilizată. O mulţime de factori intervin aici, care ţin de specificul fiecărei economii, dar, pentru întreprinderile româneşti, care oricum nu dispuneau de fonduri proprii, nicio altă formă de obţinere de capital nu mai exista în afară de creditele bancare. Cu o excepţie remarcabilă, aceea de a constitui societăţi mixte, apelând în acest fel la capitalul străin pentru a ieşi din încurcătură şi pentru a evita subordonarea faţă de băncile româneşti.

Această posibilitate era, după cum am văzut, limitată. Chiar şi mai limitat era creditul extern şi, în plus, obţinerea lui necesita, de regulă, cooperarea cu tehnocraţia financiară. O bancă sau o altă instituţie financiară străină era dispusă să acorde credite unor întreprinderi româneşti, dar, doar cu garanţii, acordate fie de băncile româneşti, fie, mai bine, de guvern.

tehnocraţia financiară n-ar fi putut să obţină nici măcar un ascendent minim asupra celei de întreprindere fără cooperarea birocraţiei guvernamentale. Aceasta a fost posibilă pentru că, aşa cum tehnocraţia de întreprindere îşi avea propria tabără constituită în cadrul birocraţiei guvernamentale din ministerele de resort, tehnocraţia financiară, în curs de formare, se sprijinea pe o altă grupare administrativă, a cărei bază o reprezenta Ministerul de Finanţe. Cooperarea dintre Ministerul de Finanţe şi bancheri era firească. Activau în acelaşi domeniu. Proveneau din interiorul nu numai al aceluiaşi corp profesional, dar şi din interiorul aceluiaşi grup – şi unii şi alţii nu fuseseră mai mult decât simpli funcţionari administrativi în timpul regimului anterior. După revoluţie însă raporturile dintre diferitele grupări din interiorul administraţiei guvernamentale tindeau să se refacă în defavoarea tehnocraţiei de întreprindere. În vara lui 1990, al doilea Guvern Roman, constituit după alegerile din mai 1990, a desfiinţat toate ministerele industriale, transformându-le în departamente în cadrul unui uriaş minister al industriei. tehnocraţia industrială a mai menţinut poziţii iniţial puternice în Ministerul Economiei, dar, treptat, acestea au fost pierdute în folosul Finanţelor. Ministerul Economiei şi Finanţelor, constituit prin unirea acestora două în 1991, a însemnat, în principal, o victorie a „finanţiştilor”.

Deveniţi autonomi – o autonomie întărită de lipsa unor obiective pe termen lung, în afara celui trivial de a-şi menţine o profitabilitate cât mai ridicată –, sprijiniţi

puternic în administraţia guvernamentală, acţionând într-o zonă puţin spectaculoasă şi în afara atenţiei atât a populaţiei cât şi a politicienilor, care de obicei nu prea înţeleg jargonul şi coloanele lungi de cifre ale băncilor, şi utilizând în folosul lor ideologia în ascensiune a „economiei de piaţă”, tehnocraţia financiar-bancară a obţinut şi sprijinul unui alt aliat preţios – marile instituţii financiare internaţionale. Marile instituţii financiare internaţionale (Fondul Monetar Internaţional, Banca Mondială şi Banca Europeană pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare) aveau misiunea dificilă de a face din ajutorul occidental către Europa de Est una dintre pârghiile trecerii acestor ţări la o economie de piaţă. Pentru aceste instituţii momentul era important, căci însemna revenirea lor în primul plan al politicii internaţionale după o perioadă în care menţinuseră un profit mai scăzut. Apoi, trecerea de la economiile centralizate şi planificate ale fostelor ţări socialiste la economii de piaţă era prilejul unui experiment unic în istorie, iar specialiştii acestor instituţii nu înţelegeau să-l piardă. Dar, deşi politicienii tuturor statelor foste comuniste erau, cel puţin prin declaraţii, susţinători fără rezerve ai economiei de piaţă, tranziţia economică s-a dovedit dificilă în toate aceste ţări. În unele, cum ar fi România, părea şi mai dificilă decât în altele, ca urmare a ajutorului financiar mai redus destinat ţării, a imaginii proaste în opinia publică internaţională şi a neîncrederii cercurilor guvernamentale occidentale în voinţa politică a guvernanţilor români de a coordona o asemenea tranziţie. Aşa că sarcina acestor instituţii în România nu era deloc uşoară. Specialiştii acestora îşi dădeau seama că doar măsurile legislative şi administrative sunt insuficiente. Pentru ca instituţiile economiei de piaţă să funcţioneze era nevoie de agenţi economici şi sociali care să le promoveze. În căutare de parteneri şi colaboratori autohtoni, au găsit în bănci, dacă nu actorul ideal, măcar unul care vorbea un limbaj aproape comun.

Din punctul de vedere al specialiştilor occidentali, băncile româneşti sufereau de o serie de păcate şi deficienţe, dintre care unele cronice. Erau încă prea strâns legate de administraţie, fiind instituţii cu capital de stat. Erau prea mici, capitalurile deţinute destul de reduse, lipsite de echipamentul necesar, un personal insuficient calificat şi erau prost conduse. În consecinţă, întregul sistem bancar românesc era departe de a fi un sistem bancar modern şi, în plus, era suficient de refractar la modificări. Cu toate acestea, părea a fi sincer interesat de economia de piaţă, ceea ce era adevărat, iar în plus era stăpânul incontestabil al capitalului românesc. Toate aceste atuuri ale băncilor au condus la naşterea ideii că, de vreme ce guvernele nu par a dori sau a putea să promoveze o reformă economică fenmă, acest rol ar putea reveni băncilor. Ideea de a centra reforma economică în jurul băncilor şi a utiliza controlul asupra capitalului industrial pe care îl aveau pentru a stimula restructurarea economiei româneşti s-a dezvoltat după ce, modelele de manual ale economiei de piaţă, prea simple ca să poată funcţiona, au eşuat în România fie pentru că nu erau suficient de adecvate, fie pentru că nu au fost aplicate. Renunţarea la aceste modele, care se inspirau mai ales din relaţiile economice specifice businessului american, i-au făcut pe specialişti să caute alte tipuri de economii de piaţă după care să se inspire. Transformarea băncilor în instituţii de modelare a economiei părea că se inspiră din capitalismul german, mai puţin speculativ, mai puţin liberal şi mai orientat pe proiecte pe termen lung decât cel american. Ideea părea că merită a fi încercată şi, prin urmare, instituţiile şi specialiştii străini, pe de o parte, şi-au mărit presiunile pentru reforma bancară – rezultatele fiind mediocre – iar, pe de altă parte, au căutat să le protejeze de atacurile îndreptate împotriva lor şi a proaspetei tehnocraţii financiare. Aceste atacuri le erau prezentate ca venind din partea unor „conservatori” sau

„nostalgici ai vechiului regim centralizat”, în vreme ce tehnocraţia bancară se autoeticheta drept reformistă, iar instituţiile internaţionale erau dispuse să creadă asta. Pentru ca un asemenea proiect să poată fi măcar încercat, era necesar nu numai ca sistemul bancar să devină cât mai puternic economic – pe măsură ce forţa financiară proprie a întreprinderilor scădea –, dar şi să beneficieze de un sprijin politic semnificativ. Această ultimă condiţie părea a fi îndeplinită odată cu formarea Guvernului Stolojan.

A fost perioada de aur a tehnocraţiei financiare. Băncile înfloreau. În primii doi ani de după revoluţie făcuseră profituri frumoase şi acum tot mai multă lume se orienta spre ele. Apăruseră deja destul de multe bănci private şi, şi mai multe erau în formare. Prestigiul le crescuse semnificativ, iar bancherii nu mai puteau fi ignoraţi, nu numai ca actori economici, dar nici în politică. Deja, o parte dintre ei, începeau să se intereseze, discret, de evoluţiile politice şi, la fel de discret, să sprijine unele sau altele dintre partidele politice cu fondurile necesare activităţii politice şi, mai ales, campaniilor electorale. La orizont se profila chiar şi privatizarea băncilor de stat, ce ameninţa să o ia înaintea privatizării de masă anunţată de guvern. În 1991, se înfiinţează societatea financiară Capital S.A., cu participarea inclusiv a BERD, destinată privatizării Băncii Române de Comerţ Exterior. Vestea a făcut să se cutremure întreaga tehnocraţie industrială, pentru că prin BRCE trecea, practic, întregul comerţ exterior românesc. A îngrijorat chiar şi birocraţia guvernamentală – acea parte a ei care nu era legată de tehnocraţia bancară – căci însemna o diminuare dramatică a controlului ei asupra comerţului exterior şi a schimbului valutar. Dar, după acest apogeu, a început declinul, iar tehnocraţia financiară a început să piardă din terenul câştigat, în favoarea tehnocraţiei industriale. Nu era o simplă conjunctură, ci o pierdere a războiului purtat pentru controlul puterii. O parte dintre motive ţineau de

modul în care au evoluat bătăliile politice între reprezentanţii celor două grupări ale tehnocraţiei. Altele ţineau însă de chiar slăbiciunile sistemului bancar şi ale tehnocraţiei financiare.

În spatele suprafeţei aurite a prosperităţii băncilor şi a perspectivelor strălucite ale conducătorilor acestora se ascundea însă o realitate contradictorie. Băncile obţineau profituri mari, dar acestea veneau cumva de la sine. Întreprinderile, mai ales marile întreprinderi, trebuiau să-şi facă operaţiunile financiare prin bănci şi, evident, plăteau o taxă pentru aceasta. Băncile acordau împrumuturi cu dobândă mică, de multe ori chiar mai mică decât rata inflaţiei, dar la rândul lor împrumutau banii de la Banca Naţională, care percepea o dobândă şi mai mică. Aşa că, de fapt, băncile prosperau fără eforturi deosebite. Acest lucru se simţea chiar în activitatea bancară. Era lentă, greoaie, imprecisă. Deoarece se acordau arbitrar, fără criterii precise, împrumuturile favorizau corupţia şi intervenţiile de tot felul, de la cele strict personale, la cele politice. Cu toate că erau cei mai importanţi deţinători de bani din ţară, băncile româneşti nu concentrau capitaluri mari decât după standardele României, unde nimeni nu controla mari capitaluri, dar erau mici în comparaţie cu standardele internaţionale. Ca urmare, erau slab conectate la sistemul financiar european şi internaţional. Mai mult, capitalurile de care dispuneau erau mici şi în raport cu necesităţile financiare ale unor investiţii importante făcute de marile întreprinderi. Erau incapabile să finanţeze proiecte mari din petrochimie, energetică, construcţii sau urbanism etc. Capitalurile în lei erau mici, cele în valută convertibilă erau şi mai mici, aşa că, în afară de BRCE, niciuna dintre celelalte bănci româheşti nu putea garanta un împrumut pe piaţa internaţională a capitalului, fiind necesare pentru asta garanţii guvernamentale. Nu aveau nici forţa, nici organizarea şi nici priceperea de a deveni un nucleu financiar al restructurării economiei româneşti.

Şi, în plus, nu aveau nici cea mai mică intenţie să devină. Din cauza modului în care erau construite, din cauza felului în care funcţionau, din cauza mediului în care existau, băncile româneşti erau interesate în promovarea economiei de piaţă, dar nu erau interesate în promovarea capitalismului şi, şi mai puţin, aunuicapitalism dezvoltat.

Nu este nimic paradoxal în această afirmaţie. Economia de piaţă a apărut cu mult înaintea capitalismului şi a prosperat o lungă perioadă istorică fără să aibă nevoie de capitalism sau de industrie. La sfârşitul celui de al doilea război mondial, după o perioadă de intensă dezvoltare a industriei, necesară efortului de război, România avea o economie de piaţă, dar era încă departe de a fi o ţară capitalistă şi, cu atât mai puţin, una industrială. Comunismul (sau socialismul, indiferent de nume, el nu înseamnă decât ceea ce s-a petrecut în România după al doilea război mondial) a încercat să dezvolte industria evitând însă capitalismul şi a reuşit să o aducă până la un nivel la care conceptul industriei construite după principiul unei singure, uriaşe uzine naţionale, cu secţii de tot felul risipite pe tot teritoriul ţării, dar conduse dintr-un singur centru de decizie şi resurse s-a dovedit incapabil să asigure dezvoltarea în continuare. Tranziţia care a urmat revoluţiei, lipsită de o orientare către un proiect naţional, a deschis mai multe drumuri posibile. Cel mai facil dintre acestea era cel care conducea la refacerea economiei de piaţă în afara sistemului industrial, iar băncile şi tehnocraţia bancară au fost unii dintre cei mai importanţi susţinători şi promotori ai acestui drum.

Economia de piaţă, dar necapitalistă, nu are nevoie pentru a exista ca întreaga economie să se desfăşoare după regulile pieţei şi în căutare de profit. Dimpotrivă, ea chiar se bazează pe vaste sectoare economice care nu sunt de piaţă. În toată perioada din istoria europeană care s-a întins între Evul Mediu şi capitalismul industrial (cu aproximaţie, secolele XIV-XVII), această bază o asigura

economia agrară a societăţilor în care oraşele erau domeniul rezervat pieţei. Merită remarcat că şi în acea perioadă băncile prosperau, făcând cam aceleaşi operaţii pe care le fac şi acum: intermediind plăţile, acordând credite şi schimbând diferitele monede naţionale. Inovaţia pe care o introduce tranziţia românească este că baza economică este industria, care nu este orientată spre piaţă, dar care asigură un sector prosper al economiei de piaţă. Faptul că industria continuă să rămână în afara pieţei, de fapt, în cadrul acelei pieţe specifice generată de socialism, nu deranjează cu nimic sistemul bancar. Ba, chiar îi asigură o superioritate pe care nu doreşte să o piardă.

Restructurarea industriei şi lansarea pe o piaţă de tip capitalist a marilor întreprinderi industriale, într-o formă asemănătoare cu corporaţiile capitalismului dezvoltat ar fi, mai degrabă, dificilă pentru actualele bănci româneşti, căci ar necesita propria restructurare internă precum şi adaptarea la un mediu în care n-ar mai deţine un monopol absolut al capitalului. De aceea, ele preferă un comportament mai apropiat de cel al cămătarilor şi zarafilor precapitalişti, decât al băncilor şi societăţilor financiare moderne. În încercarea de a menţine un asemenea sistem economic ei se ciocnesc însă de interesele tehnocraţiei industriale de întreprindere. Aceasta este interesată nu numai să iasă de sub dominaţia financiară a băncilor, dar, mai mult, să-şi constituie o bază financiară autonomă.

Bătălia dintre tehnocraţia industrială şi cea financiară se va purta nu atât de mult pe teren economic sau financiar, ci pe cel administrativ şi politic. Cauza este simplă. Atât industria cât şi băncile fiind, în ciuda autonomiei câştigate după revoluţie, instituţii cu capital de stat, statul putea interveni pentru a le impune o realitate sau alta. Iar „statul”, adică birocraţia guvernamentală puteau fi forţate să facă asta doar prin presiune politică. O

asemenea bătălie era, desigur, internă. Cele două grupuri erau până la urmă componente ale aceleiaşi tehnocraţii industriale care se instalase la putere după revoluţie. Relaţiile dintre ele erau departe de a fi exclusiv de adversitate. În alte domenii cooperau. Acţionaseră împreună sau se sprijiniseră reciproc în combaterea unor adversari comuni, cum ar fi fost elita umanistă, sau muncitorii, sau chiar marele capital străin. Politic sprijiniseră acelaşi FSN iniţial, pe care acum, în urma conflictului, aveau să-l rupă în două partide mai înverşunate unul împotriva celuilalt decât împotriva adversarilor tradiţionali: partidele istorice. Într-adevăr, atât PD (FSN-Roman), cât şi PDSR (FSN-Iliescu) vor încerca să se alieze cu foştii adversari împotriva foştilor parteneri, în această bătălie, tehnocraţia financiară va face apel la un aliat aproape „natural" economic şi social, dar, printr-o conjunctură nefericită, îndepărtat politic – la marii negustori, apăruţi după revoluţie ca „întreprinzători privaţi".

„Negustorii".

Imediat după revoluţie a fost deschisă posibilitatea legală a funcţionării unor întreprinzători privaţi. Nici tehnocraţia de întreprindere, nici cea financiară nu s-au opus apariţiei şi dezvoltării acestora. Ideea nu era deloc nouă. Ceva asemănător se mai încercase, chiar în plin comunism, pe la sfârşitul anilor şaizeci, când economiştii socialismului cochetaseră cu un proiect economic asemănător NEP leninist din anii douăzeci. Oricum, întreprinzătorilor particulari li se rezervase sectorul micului business, al serviciilor şi al activităţilor comerciale de mică anvergură. Câţiva factori însă au contribuit la o evoluţie cu totul diferită a acestora.

Nu era de aşteptat, de exemplu, ca aceste noi întreprinderi economice să pornească cu un capital iniţial suficient de mare ca să le permită să ajungă la dimensiuni şi cifre de afaceri semnificative. Această estimare s-a

dovedit cu totul nerealistă. Întâi, pentru că unele dintre noile companii au pornit la drum cu un capital suficient pentru a aborda afacerile, în noul context, cu mijloace suficiente. O acumulare primitivă a capitalului se făcuse deja în ultimii ani ai socialismului, când economia ascunsă ajunsese să capete o pondere însemnată în totalul economiei. Apoi, unele dintre aceste noi afaceri au pornit la drum cu capital străin, în calitate de coparteneri sau de reprezentanţe ale unor firme occidentale de mărime medie sau chiar mare. În aceste din urmă cazuri, ascendenţa financiară a noilor societăţi private s-a dovedit a fi, uneori, copleşitoare. În sfârşit, cele care s-au dovedit apoi cele mai încununate de succes au fost nu prestatorii de servicii către populaţie, nici producătorii, ci intermediarii, şi anume cei care au intermediat fie afacerile statului, fie pe cele ale marilor întreprinderi, proprietate de stat.

De fapt, sectorul privat din România a început să aibă succes în momentul în care s-a acceptat ca măcar o parte a comerţului exterior al ţării să fie făcut prin intermediul societăţilor particulare. O asemenea decizie a condus practic la autodesfiinţarea instituţiilor de specialitate ale statului. Personalul acestora fie a privatizat întreprinderea, fie a părăsit-o, înfiinţând, în paralel, societăţi de comerţ exterior în cadrul cărora făcea exact ce făcuse şi până atunci, utilizând aceeaşi clientelă pe care o avusese înainte în calitate de angajat al statului. Sursa unei asemenea situaţii a fost dublă. Pe de o parte, puternica presiune exercitată de proaspeţii întreprinzători asupra administraţiei şi politicienilor pentru a legaliza o asemenea activitate, în al doilea rând, o concepţie naivă cu privire la capital.

Politicienii şi guvernamentalii români de după revoluţie erau sub o puternică presiune ideologică, atât internă cât şi externă. În principal, erau acuzaţi că nu sunt altceva decât o variantă disimulată a fostei conduceri comuniste şi că nu doresc altceva decât să pună piedici

drumului României spre economia de piaţă, fie pentru că nu cred în el, fie pentru că nu pot să renunţe la vechile valori şi mentalităţi. Dornici să scape de aceste presiuni, ei au căzut în capcana elementară de a lua decizii şi a promova schimbări nu atât de dragul acestora, cât mai ales pentru a dovedi aderenţa lor la ideologia celor care îi atacau şi intenţiile ferme de schimbare pe care le nutreau. Evident că, în felul acesta, nu se putea dovedi nimic şi rezultatul nu a fost, în niciun caz, o îmblânzire a atacurilor. Cu toate acestea, capcana a funcţionat şi mai funcţionează şi acum. Cu atât mai uşor cu cât nici politicienii şi nici guvernamentalii nu dispun de criterii clare de evaluare a consecinţelor propriilor decizii. Dezvoltarea haotică, explozivă şi „strâmbă" a sectorului privat este rezultatul direct al unor asemenea decizii.

Concepţia naivă asupra capitalului, pe care de altfel, sub presiunea ideologiei dominante a tehnocraţiei industriale o împărtăşeau şi opinia publică şi specialiştii şi, mai ales politicienii, a avut şi ea o contribuţie importantă. tehnocraţia de întreprindere era evident înclinată să identifice capitalul cu valoarea mijloacelor fixe. Era baza ei economică. Preeminenţa acestora asupra altor elemente componente ale capitalului echivala cu asigurarea dominaţiei sale în întreprinderea industrială. În consecinţă, era înclinată să subaprecieze importanţa şi valoarea unor componente mult mai eterice şi mai dificil de evaluat cum ar fi marca de fabricaţie, un portofoliu de comenzi sau o piaţă de desfacere. Sau, pur şi simplu, competenţa unor angajaţi şi informaţia de care dispun aceştia. Atunci când s-a pus problema evaluării capitalului unor instituţii economice aflate în proprietatea statului, toţi aceşti factori „imponderabili" au fost trecuţi cu vederea. Atunci când s-a aplicat concepţia tehnocraţiei de întreprindere în privatizarea unor întreprinderi de comerţ exterior a rezultat că valoarea acestora este aproximativ egală cu cea a mobilierului şi echipamentului de birou de

care acestea dispun şi care, în realitate, este nesemnificativă pe lângă valoarea contactelor, clienţilor, informaţiei etc. Ceva asemănător s-a petrecut la privatizarea unor publicaţii, edituri sau alte instituţii prestatoare de servicii industriale sau financiare. Primul rezultat a fost că, utilizând investiţii minime, sectorul privat s-a văzut nu numai în posesia unor capitaluri impresionante, dar şi plasat în cele mai profitabile poziţii economice. De-a lungul fluxurilor financiare, ele erau aşezate în locurile de intrare-ieşire a valutei convertibile, a fondurilor de investiţii şi a ajutoarelor externe.

Un alt factor care a contribuit la succesul sectorului privat imediat după revoluţie a fost relativa afluenţă de bani de care a dispus şi populaţia şi guvernul. Pentru a compensa austeritatea excesivă impusă în ultimii ani ai regimului comunist, guvernul postrevoluţionar a trecut la un regim de cheltuieli, dacă nu fără măsură, pentru că nu existau resursele pentru asta, în orice caz fără criterii clare. Presiunea populaţiei pentru creşterea ofertei de bunuri de consum şi a confortului se adăuga presiunii întreprinderilor pentru importuri de materii prime, piese de schimb şi materiale necesare producţiei, ca şi a administraţiei pentru simboluri ale prestigiului funcţiei – de la mobilier la maşini – sau echipament modern de birou. Cheltuielile atât ale populaţiei cât şi ale guvernului au crescut spectaculos în această perioadă de început a tranziţiei şi aceasta a facilitat semnificativ dezvoltarea sectorului privat.

În sfârşit, nu pot fi trecute cu vederea nici aspectele culturale. Noua cultură a banului era categoric o noutate pentru generaţiile de români. Nu numai pentru generaţiile mai noi, dar şi cele mai în vârstă fuseseră afectate de cultura socialistă în care banii erau valorizaţi mai degrabă negativ, categoric inferior unor motivaţii ale muncii de tipul importanţei sociale, satisfacţiei oferite de muncă şi chiar ale condiţiilor dificile de muncă. O asemenea cultură

a condus nu neapărat la austeritate – aceasta a trebuit impusă, atunci când a fost economic necesară prin metoda simplă, dar eficientă a neaprovizionării – ci, mai simplu, dar mai grav, la ignorarea banilor, uneori chiar a dispreţului faţă de aceştia. O astfel de atitudine era pregnantă mai ales la intelectuali, indiferent dacă făceau parte din intelectualitatea tehnică sau cea umanistă, or tocmai aceştia au devenit pe neaşteptate conducătorii ţării, indiferent dacă se aflau în posturile de conducere politică sau guvernamentală, sau dirijau atacurile opoziţiei. Frenezia consumului care i-a cuprins pe români imediat după revoluţie a fost dublată de o frenezie a cheltuielilor şi de un dispreţ aristocratic faţă de contabilitatea riguroasă şi calculul rentabilităţii sau eficienţei. În plus, această deficienţă culturală mai era însoţită şi de lipsa unor cunoştinţe elementare legate de legile şi mecanismele circulaţiei financiare.

Acestea au fost concretizate în comportamente naive faţă de bani atât ale autorităţilor, cât şi ale populaţiei şi chiar ale agenţilor economici. Succesul şi apoi decăderea jocurilor de tip „Caritas” sunt o bună ilustrare, dar nu este nici singura şi nici cea mai bogată în consecinţe. Corupţia poate fi şi ea inclusă printre acestea, ca o expresie a unei mentalităţi care a făcut ca, în momentul în care li s-a părut că au rămas în urmă în cursa pentru bani, funcţionarii administraţiei să transforme efortul de recuperare într-o adevărată plagă socială. În sfârşit, o ilustrare suplimentară a unor comportamente de piaţă irealiste, uneori suprarealiste, o oferă piaţa locuinţelor şi a chiriilor, mai ales în Bucureşti şi mai ales a locuinţelor tip „vilă”, care, timp de aproape trei ani de zile s-au menţinut la preţuri comparabile cu cele din marile capitale ale lumii, deşi nu aveau, desigur, caracteristicile acelora.

Toţi aceşti factori au facilitat dezvoltarea sectorului privat, dar mai ales succesul său, exprimat prin profitabilitate. În special, în operaţiunile de export-import,

acesta putea fi atât de spectaculos, încât să pună în încurcătură uneori partenerii străini ai firmelor româneşti. Timizi la început, întreprinzătorii privaţi au devenit repede o elită care s-a apropiat aproape „natural” de tehnocraţia financiară. Aveau oricum interese comune, căci întreprinzătorii privaţi nu-şi puteau desfăşura afacerile fără creditele oferite de sistemul bancar. Şi se situau în acelaşi tip de relaţie cu tehnocraţia de întreprindere, în care vedeau nu numai găina care face ouă de aur, dar şi un sector care trebuie ţinut sub control.

Apariţia întreprinzătorilor privaţi şi dezvoltarea sectorului privat a trezit numeroase speranţe atât la politicieni, cât şi la analiştii economici. Erau văzuţi, de o ideologie care încă identifica proprietatea privată cu orânduirea capitalistă, ca nucleu al viitoarei economii capitaliste a României. Se spera că vor fi dinamici, inventivi, promotori ai unor standarde ridicate de calitate şi de eficienţă şi se aştepta, cu nerăbdare, extinderea lor din servicii şi comerţ către producţie pentru a aduce, mai ales aici, sporul de rentabilitate necesar pentru a pune economia românească pe picioare. În realitate s-a văzut că, departe de a fi şi a acţiona precum capitaliştii autentici, întreprinzătorii privaţi nu depăşesc stadiul de negustori precapitalişti. Erau, este adevărat, orientaţi spre profit, erau dinamici şi inventivi, dar profiturile nu proveneau din sporul de calitate sau de produse oferite, ci din capacitatea lor de a le absorbi din sectorul de stat, ce continua să fie indiferent faţă de profit. Iar dinamica şi inventivitatea care le caracteriza acţiunile se referea mai degrabă la abilitatea de a funcţiona ca un mecanism de redistribuire a avuţiei naţionale decât de a contribui la sporirea ei. Tocmai de aici a pornit conflictul cu tehnocraţia de întreprindere. Din momentul în care au început să joace un rol semnificativ în redistribuirea resurselor, negustorii au intrat în cel mai conflictual proces al tranziţiei – cel de distribuire a puterii. De fapt, împreună cu tehnocraţia financiară, au pus

stăpânire pe acesta imediat după alegerile din 1990.

2. Victoria

Până la alegerile din 1990 şi la formarea primului guvern legitim de după revoluţie, principalele bătălii ale tehnocraţiei industriale se purtaseră împotriva unor competitori mai degrabă gălăgioşi decât periculoşi. Aceştia acuzau pe cei aflaţi la guvernare – în rândul cărora, departe de a include numai pe politicieni, enumerau întreaga administraţie de stat, precum şi conducerile întreprinderilor economice, fie ele industriale sau nu – de lipsa unei autentice dorinţe de schimbare şi de nostalgii procomuniste, de vreme ce erau legate de realităţile vechiului regim. Adevărat în toată această polemică ideologică era faptul că tehnocraţia industrială se opunea categoric unor schimbări radicale ale propriei situaţii. Pentru „istorici”, ca şi pentru intelectualitatea umanistă, care ignorau complet economia, ideea de a şterge cu guma întreaga istorie politică şi economică a socialismului şi a construi, din bucăţile rămase, o societate „nouă”, de exemplu după chipul şi asemănarea celei interbelice, era atrăgătoare din motive politice şi din perspectiva de a termina, o dată pentru totdeauna, cu fostele elite prerevoluţionare. tehnocraţia industrială era, evident, mult mai realistă şi, în niciun caz, nu ignora economia. Perioada imediat următoare revoluţiei a fost, dacă nu luăm în considerare presiunile sindicatelor, perioada ei de aur. Scăpase de controlul birocraţiei politice şi de presiunile unor obiective anormale asupra industriei. I se puseseră la dispoziţie resurse infinit superioare celor de care beneficiase până atunci. Coopera bine cu birocraţia administrativă, iar lozinca de politică economică a noului guvern – modernizarea tehnologică – echivala cu reafirmarea priorităţii tehnocraţiei de întreprindere asupra oricărei alte elite. România se deschisese politic către Occident şi, pe urmele acestei deschideri, marile companii străine începeau să se intereseze de posibilitatea unor

investiţii în România, nepărând a fi prea deranjate de forma de societate mixtă pe care o promova tehnocraţia industrială.

Înaintea alegerilor din mai 1990, sistemul de putere era deja constituit şi era clar că alegerile nu vor aduce nicio schimbare importantă. Viitorul părea cu atât mai asigurat cu cât celebrul proiect de reformă făcut sub auspiciile Academiei Române, dincolo de toate ambiguităţile 1U1, era categoric în favoarea ei. În plus, tehnocraţia de întreprindere, care deocamdată se mulţumea să rămână o bază provincială şi tăcută a tehnocraţiei industriale, nu se opunea schimbărilor, în general şi nici chiar evoluţiilor către o economie de piaţă. Liberalizarea preţurilor, de exemplu, convenea tehnocraţiei de întreprindere la fel de mult ca şi celorlalte componente ale tehnocraţiei industriale dar şi sectorului privat. Nu atât de mult pentru că le permitea să-şi majoreze profiturile, căci nu profitul era obiectivul tehnocraţiei de întreprindere ci pentru că, prin mecanismul simplu de creştere al preţurilor, puteau rezolva toate problemele legate de producţie ca business, fără ca asta să conducă la o creştere a importanţei tehnocraţiei economice de întreprindere. De asemenea, creşterea autonomiei întreprinderilor şi reducerea, iar apoi desfiinţarea balanţelor, coordonate guvernamental, de materii prime şi produse de import destinate producţiei, erau considerate a fi în avantajul lor. Este adevărat că aceasta îi împingea tot mai mult în braţele noilor „negustori la mare distanţă” care erau întreprinzătorii privaţi şi pompa către aceştia o parte bună din fondurile întreprinderilor, dar tehnocraţia de întreprindere prefera o asemenea colaborare decât să permită ascensiunea propriilor economişti prin dezvoltarea unor activităţi proprii de comerţ exterior şi marketing, care riscau să devină prioritare faţă de activităţile tehnice.

tehnocraţia de întreprindere era dispusă şi la

cooperarea cu tehnocraţia financiară. Întreprinderile aveau oricum nevoie de bani şi de bănci. Folosind coordonarea guvernamentală, tehnocraţia de întreprindere reuşise ca, în ciuda autonomiei bancare nou introduse, să menţină în bună măsură băncile în situaţia de finanţatori fără mari rezerve ale activităţilor industriale. Rolul principal revenea aici inflaţiei. Inflaţia, care topea economiile populaţiei, reducea, totodată, importanţa şi economică şi socială a proprietarilor de bani în favoarea proprietarilor de echipamente, instalaţii şi utilaje şi deci preeminenţa tehnocraţiei de întreprindere. Mai mult, ea era utilă pentru a impune populaţiei o austeritate pe care politic o respingea, fără însă să-şi atragă ostilitatea pe care şi-a atras-o regimul comunist prin impunerea ei cu mijloace administrative. Iar, în condiţiile dobânzilor negative, silea băncile să subvenţioneze costurile din ce în ce mai ridicate ale menţinerii în funcţiune a întreprinderilor.

Această cooperare idilică între cei trei mari actori ai vieţii economice româneşti şi, totodată ai sistemului de putere, avea să se termine cam prin toamna lui 1990, când tehnocraţia financiară declanşează marea ei ofensivă pentru preluarea controlului economiei. Deşi purtată în bună măsură cu mijloace economice, principalele ei bătălii s-au dat pentru controlul administraţiei, în general şi al guvernului, în particular, iar de aici ea a migrat repede în domeniul politicului. A fost singura bătălie politică autentică din perioada postrevoluţionară şi ea s-a desfăşurat în interiorul puterii.

Ofensiva tehnocraţiei financiare

Suntem obişnuiţi ca, de cinci ani încoace, orice confruntare în jurul puterii să fie prezentată ca o confruntare între pro şi antireformişti. Iar bătălia din interiorul puterii, deşi nu a fost niciodată prezentată ca o confruntare între tehnocraţia de întreprindere şi cea financiară, a fost excesiv dublată de o retorică a luptei

reformiştilor împotriva conservatorilor. Ce este adevărat în toată această avalanşă de discursuri politice şi aşa-zise analize şi explicaţii este că, în vreme ce unii doreau să introducă anumite schimbări, ceilalţi se opuneau. Dar, trebuie precizat că schimbările nu însemnau în niciun caz reforma despre care se vorbea atât, iar opoziţia aşa-zişilor conservatori se referea la schimbarea sistemului de putere şi nu la reforma propriu-zisă.

tehnocraţia financiară şi, ulterior, pătura marilor negustori particulari, nu erau chiar atât de interesaţi în introducerea în România a unei economii de piaţă. Unele dintre caracteristicile economiei de piaţă, cum ar fi proprietatea privată, transferul către aceasta a unor monopoluri de stat, convertibilitatea monedei, liberalizarea preţurilor şi limitarea controlului statului în economie, erau categoric măsuri care îi avantajau şi pe care le susţineau. Este adevărat, că toate aceste elemente se întâlnesc în economiile de piaţă. La fel de adevărat este şi că, toate acestea puse laolaltă nu dau o economie de piaţă, aşa cum, dacă aduni la un loc roţile, claxonul şi fotoliile unui automobil nu obţii totuşi un vehicul autopropulsat. Iar aceştia, tehnocraţia financiară şi negustorii, nu prea îşi doreau mai mult decât atât. În orice caz, pentru a rămâne ceea ce erau, aveau nevoie de existenţa uriaşei industrii de stat. Iniţial, chiar în forma în care rămânea de stat, atâta vreme cât ei aveau capacitatea de a controla statul prin intermediul guvernului şi al administraţiei guvernamentale. Obiectivul final era oricum de a prelua controlul asupra ei, iar privatizarea era, indiscutabil, modul cel mai sigur şi mai la îndemână de a face asta.

Pentru tehnocraţia de întreprindere, economia de piaţă nu reprezenta o ameninţare, atâta vreme cât asta nu însemna ridicarea unei noi elite economice care să preia controlul industriei. Ca urmare, ei nu se opuneau atât reformei în general, ba chiar sprijineau unele din

componentele acesteia, dar, în niciun caz, pe cele care ar fi condus la scăderea importanţei lor economice şi sociale. În schimb, presa pentru altele, cum ar fi de exemplu, recapitalizarea întreprinderilor şi eliberarea de sub controlul băncilor. Privatizarea putea fi, pentru tehnocraţia de întreprindere, un dezastru, la fel de bine cum putea fi momentul marii victorii. Totul depindea, evident, de cum anume se făcea privatizarea şi de care urmau să-i fie consecinţele. De aceea, fără a se opune privatizării în sine, tehnocraţia de întreprindere se opunea acelei metode de privatizare pe care o promova tehnocraţia financiară şi care însemna, dincolo de lozincăria despre economia de piaţă, preluarea controlului asupra industriei de către aceasta. Până la urmă, tehnocraţia de întreprindere a dat dovadă de o remarcabilă capacitate de adaptare, reuşind să transforme principala instituţie însărcinată cu privatizarea în stil financiar – Fondul Proprietăţii de Stat –, într-un soi de casă de ajutor financiar reciproc al întreprinderilor industriale şi, totodată, principalul ei bastion financiar în lupta împotriva tehnocraţiei financiare.

În sfârşit, mai trebuie înţeles un aspect. A prezenta bătălia care a avut loc ca pe o luptă între tehnocraţia de întreprindere şi cea financiară este corect, dar este incomplet. Acesta este doar aspectul economic al unei confruntări net mai complexe, de vreme ce se desfăşura nu între simple categorii economice, ci între grupuri sociale reale. Iar acestea aduceau cu ele şi caracteristici mai puţin economice. Cel puţin două mai trebuie luate în considerare. În primul rând, că este, în acelaşi timp o bătălie între Capitală şi provincie. Cu mici, dar notabile excepţii, marea industrie este mai ales un apanaj al provinciei, în care, structurile de putere arată cu totul altfel decât la Bucureşti. O mare întreprindere este adesea centrul vieţii economice şi politice al unui oraş sau chiar al unui judeţ. Iar dacă nu este principalul centru de acest fel, în mod sigur, este unul dintre ele. În consecinţă, baza

socială a unui director de întreprindere, de exemplu, depăşeşte cu mult limitele propriei întreprinderi. Tot din această cauză şi miza luptei este mai mare decât simplul control al întreprinderii respective. Dimpotrivă, tehnocraţia financiară, ca şi marele business privat sunt concentrate în Capitală. Aici se află toate sediile centrale ale băncilor şi întreprinderilor de comerţ exterior. În Bucureşti s-au dezvoltat, în principal, şi marile firme private. Şi, tot la Bucureşti, se află şi reprezentanţii capitalului străin. Bucureştiul şi provincia au urmat, după revoluţie, trasee diferite. În vreme ce provincia a continuat să rămână dominată de complexa instituţie economică şi socială care este întreprinderea industrială, Capitala a devenit repede mai ales un centru financiar şi comercial. Sigur că există industrie şi în Bucureşti, dar ea nu domină oraşul, cu atât mai mult cu cât şi-a păstrat, vrând-nevrând, caracterul provincial.

Al doilea aspect este legat de caracterul cu precădere cosmopolit al tehnocraţiei financiare şi al sectorului privat, în opoziţie cu caracterul cu precădere autohton al tehnocraţiei de întreprindere. Lumea băncilor, a finanţelor şi a comerţului exterior – comerţul exterior este cea mai pregnantă caracteristică a sectorului privat, indiferent dacă este vorba de mari societăţi sau doar de buticuri sau tejghelele cu tutun şi sucuri de la gurile de metrou – este infinit mai internaţională şi mai legată, în bună măsură chiar dependentă, de capitalul străin şi, în consecinţă, de politica externă. Pe de altă parte, capitalul străin şi marile instituţii financiare internaţionale au găsit cu mai multă uşurinţă în aceştia un partener de dialog. Evident că, la rândul ei, tehnocraţia financiară a folosit această legătură pentru a-şi întări poziţia cu sporul de legitimitate pe care putea să-l ofere Occidentul.

Invers, tehnocraţia de întreprindere era mult mai puţin deschisă către lumea exterioară. Avea mai puţine contacte, comunica mai greu cu aceasta şi, mai ales, nu

vorbea acelaşi limbaj al profitului şi eficienţei economice care caracteriza atât businessul occidental, cât şi pe tehnicienii şi universitarii acestuia. În schimb, avea interese adesea contradictorii. Unele dintre măsurile de politică macroeconomică promovate de aceştia afectau direct întreprinderile industriale, iar tehnocraţia de întreprindere era, evident, foarte sensibilă la aceasta. În plus, ea avea reţineri serioase faţă de capitalul străin imediat ce acesta încerca să depăşească graniţa societăţilor mixte, devenind, în felul acesta, din partener al tehnocraţiei industriale un competitor foarte periculos, pentru că era puternic. De aceea, în bătălia care a urmat, tehnocraţia industrială a făcut apel la naţionalism. Nu era, evident, promotoarea unui naţionalism extrem, îmbibat de xenofobie şi cu tendinţe autarhice. Politica sau demagogia excesiv de naţionalistă o deranja la fel de mult ca şi pe adversarii săi, căci tehnocraţia industrială avea nevoie de Occident, de investiţii străine, de tehnologii mai moderne şi de pieţe externe. Naţionalismul moderat al tehnocraţiei de întreprindere a luat forma protecţionismului economic şi, pentru anumite domenii, definite a avea importanţă strategică, a securităţii naţionale.

Pe teren economic, bătălia s-a purtat cu sincope, cele două tabere alternând cooperarea, vitală pentru amândouă, cu înfruntarea, momente în care tehnocraţia financiară ţipa despre indisciplina financiară a industriei, iar aceasta, în schimb, ridica spectrul ameninţător al colapsului total al producţiei şi al tulburărilor sociale. După cum am văzut, pe plan economic obiectivul principal al tehnocraţiei de întreprindere era să menţină restructurarea la nivel microeconomic al întreprinderilor, independentă de politica de stabilizare macroeconomică şi faptul că a reuşit a reprezentat baza economică a succesului ei politic şi administrativ. Politicile macroeconomice, inclusiv cele de stabilizare, nu înseamnă altceva decât reglarea mărimii, vitezei, traseelor şi a altor

caracteristici ale fluxurilor financiare dintr-o economie. Ele sunt, evident, în mâna tehnocraţiei financiare, iar în măsura în care acestea reuşesc să impună modificări în structura comportamentelor de producţie ele exprimă dominaţia tehnocraţiei financiare asupra sectoarelor productive. Cu precizarea că, într-o economie normală, tehnocraţia financiară are grijă să nu omoare găina care face ouă de aur, adică industria, străduindu-se dimpotrivă, să o stimuleze şi să o ajute. Condiţia este, evident, ca aceasta să se adapteze la noua realitate financiară şi să-şi modifice structurile şi comportamentele.

Este exact ceea ce a refuzat să facă tehnocraţia de întreprindere, adoptând obiectivul strategic invers, acela ca mecanismele financiare să se adapteze la situaţia existentă în industrie, cam la modul în care o staţie de benzină se adaptează la automobilele pe care trebuie să le aprovizioneze şi nu invers. Este adevărat că, în schemele de manual ale unei economii în general şi ale unei economii de piaţă în particular, problema este cam de aceeaşi formă cu cea a oului şi a găinii, adică cele două aspecte apar atât de interconectate încât sunt practic imposibil de separat. Pe această interconexiune se bazează toate prognozele referitoare la economie şi la comportamentele economice pe care le vor stimula sau inhiba diferite măsuri macroeconomice, cum ar fi sistemul de taxe, dobânda sau ratele inflaţiei. Un asemenea sistem este previzibil, controlabil şi poate fi influenţat. Pe aceste caracteristici ale sale se bazează toate economiile dezvoltate de piaţă, care s-ar prăbuşi în haos dacă lucrurile n-ar sta aşa. Atâta doar că lucrurile stau aşa doar atâta vreme cât sistemul de putere existent nu este contestat de nicio forţă semnificativă. Asta este premisa sociologică nemărturisită a întregii teorii economice moderne, cu matematica ei complicată din care modificarea de comportament economic rezultă cu tot atâta rigurozitate ca Y din f (x). Pusă în termeni economici,

premisa sociologică devine „uniformitate a motivaţiei”, „esenţă umană” şi alte basme de acest gen. Cum tehnocraţia de întreprindere nu avea deloc de gând să cedeze puterea numai pentru a nu tulbura teoria economică, ea a făcut ceea ce orice grup social în situaţia ei ar fi făcut, anume a acordat prioritate criteriilor de putere şi nu celor economice. Consecinţa imediată a fost, pe de o parte, criza industrială, iar, pe de altă parte, blocajul financiar.

Criza industrială postrevoluţionară este rezultanta mai multor factori. Unii ţin de caracteristicile industriale moştenite din perioada precedentă. Altele au fost introduse de revoluţie. Dar, cele mai multe ţin de această bătălie pentru constituirea sistemului de putere, în care tehnocraţia de întreprindere a trebuit să se confrunte, pe rând, cu clasa muncitoare şi cu tehnocraţia financiară. Inflaţia, devalorizarea dramatică a leului şi consecinţele acestora ţin şi ele de aceeaşi bătălie. În principal, sunt efecte ale presiunilor pe care unul dintre grupuri le îndrepta asupra celuilalt. Şi, al unui anumit şantaj de tipul „dacă este să ne prăbuşim, ne prăbuşim împreună”, pe care fiecare dintre elite l-a folosit pentru a forţa administraţia să intervină în favoarea ei în momentele critice ale încăierării. Singurul lucru pe care nu îl reprezintă criza economică este cel cu care politicienii şi specialiştii au justificat-o până acum, anume de a fi un cost al reformei. Nu este un cost al reformei, în primul rând pentru că nicio reformă nu rezultă din această criză. În al doilea rând, pentru că efectele dureroase ale perioadei postrevoluţionare nu sunt rezultatul unor măsuri destinate să transforme economia într-una mai bună, ci al unor măsuri destinate să asigure ascendenţa unuia sau altuia dintre grupurile aflate în competiţie. Criza economică şi socială este, într-o proporţie zdrobitoare, efectul luptei elitelor pentru a prelua controlul societăţii, una în detrimentul alteia. A spune că ele sunt costuri ale reformei

economice este un foarte comod mijloc de a le explica şi de a menţine protestul populaţiei la cote scăzute. Înseamnă să afirmi că sunt inevitabile. Nu sunt!

Pe de altă parte, blocajul financiar este rezultatul direct al refuzului tehnocraţiei de întreprindere de a se comporta după prescripţiile tehnocraţiei financiare, ceea ce, desigur, ar fi însemnat acceptarea dominaţiei acesteia. Metoda tehnocraţiei financiare, considerată infailibilă, inclusiv de către experţii occidentali, era destul de simplă –, orice alte comportamente decât cele recomandate de aceasta erau mai costisitoare şi mai nerentabile. Marea provocare pe care a aruncat-o tehnocraţia de întreprindere întregii strategii financiar-monetare a fost de a ignora rentabilitatea drept criteriu, pe de o parte, şi de a împinge lucrurile atât de departe încât consecinţele mecanismului financiar să fie inacceptabile. Exact asta s-a şi întâmplat. Întreprinderile industriale au refuzat să se restructureze sub presiunea altor criterii decât cele tehnice. Au acceptat să-şi restrângă producţia, au acceptat să mărească preţurile, reducându-şi în acest fel pieţele de desfacere şi au căzut de acord să încalce toate regulile disciplinei financiare, cumpărând fără a plăti şi livrând produse fără să-şi încaseze banii. Rezultatul a fost nu un faliment izolat sau mai multe falimente izolate, ci o încetare cvasigeneralizată a plăţilor între întreprinderi. Singurul lucru pe care întreprinderile continuau să-l plătească – uneori cu sincope, este adevărat – erau salariile. O asemenea situaţie a fost denumită „blocaj financiar”. Pe o durată de cinci ani a apărut de trei ori şi de fiecare dată s-a încheiat cu victoria tehnocraţiei de întreprindere – datoriile au fost preluate de către stat şi trecute pe datoria publică, iar întreprinderile au putut face noi datorii pentru a continua să existe.

Teoreticienii economiei nu reuşesc nici acum să explice cum de a fost posibilă o asemenea încălcare a ceea ce părea a fi un ansamblu de legi imuabile ale funcţionării

unei economii şi nici nu este de mirare. Căci, în momentul în care s-a pus problema schimbării rolurilor în sistemul de putere, s-a ieşit din cadrul economiei. Atunci când economiştii încearcă să explice o economie, ei pornesc de la presupoziţia că o întreprindere şi oamenii care acţionează în numele ei sunt unul şi acelaşi lucru, iar oamenii adoptă obiectivele organizaţiei. În situaţii normale lucrurile stau exact aşa, iar presupoziţia este întemeiată. În condiţii normale, atunci când sistemul de putere este stabilizat, tehnocraţia de întreprindere se identifică cu întreprinderea. Este şi normal pentru că fără întreprindere ea ar înceta să mai existe. Dar, cei cinci ani de după revoluţie şi atacul asupra sistemului de putere nu mai reprezintă situaţii normale. Aşa că, în loc să-şi sacrifice rolul în sistemul de putere pentru a salva întreprinderile, tehnocraţia de întreprindere s-a decis să utilizeze întreprinderile ca o armă pentru menţinerea la putere. Şi a reuşit!

tehnocraţia de întreprindere a putut să dovedească că o victorie a capitalului asupra producţiei nu este posibilă, însă, nu a schiţat o modalitate de cooperare. Din cauza asta, victoria tehnocraţiei de întreprindere nu a fost niciodată totală şi întregul proces a fost luat de fiecare dată de la început.

În primii ani de după revoluţie, tehnocraţia de întreprindere a fost în defensivă. Imediat după perioada „de aur”, care a durat până prin toamna lui 1990, ea s-a văzut ameninţată să piardă controlul administraţiei guvernamentale. Cel puţin o parte a guvernului de după alegerile din 1990 era hotărât să facă politică – şi anume o politică îndreptată tocmai împotriva tehnocraţiei de întreprindere şi în favoarea tehnocraţiei financiare. Cu această ocazie, s-a văzut ce importantă poate fi acţiunea politică. Într-adevăr, controlul legislativului şi al executivului permitea, într-o perioadă atât de deschisă schimbărilor cum este tranziţia, orientarea schimbărilor în

aproape orice direcţie. Guvernul Roman le-a orientat către sprijinirea ascensiunii tehnocraţiei financiare, cu rezultatul de a întări poziţiile acesteia şi, prin intermediul legii privatizării, de a-i asigura dominaţia asupra economiei. Tot cu această ocazie însă s-au văzut şi limitele acţiunii exclusiv politice şi lipsite de o bază socială reală. Vârful politic al tehnocraţiei financiare nu era decât o minoritate nesemnificativă, chiar dacă extrem de activă, atât în partidul de guvernământ, cât şi în administraţie. Întreaga ei ofensivă se baza pe incapacitatea de reacţie a tehnocraţiei de întreprindere, pe autoritatea pe care controlul guvernului i-o dădea asupra administraţiei şi pe supoziţia falsă că noul sector privat îi va asigura sprijinul social necesar. Toate cele trei presupoziţii s-au dovedit neîntemeiate.

tehnocraţia de întreprindere era, este adevărat, neorganizată, dar făcuse şi până atunci dovada că asta nu o împiedică să acţioneze unitar. Eficienţa rezistenţei faţă de restructurarea microeconomică era o bună dovadă în acest sens. Pe de altă parte, avea o remarcabilă influenţă asupra opiniei publice. Curând, atât băncile cât şi sectorul privat au început să fie considerate mai degrabă o plagă pe trupul încă viguros al industriei naţionale. Principala bătălie ideologică s-a purtat în jurul intervenţiei guvernului în economie. Neintervenţia administraţiei de stat în reglarea alocării resurselor în economie a fost considerată o modalitate de a o ceda deţinătorilor de capital – alianţa dintre tehnocraţia financiară, negustori şi capitalul străin. Dimpotrivă, menţinerea sub control a deţinătorilor de capital şi redistribuirea acestuia prin intervenţie guvernamentală a fost considerată principala modalitate de susţinere a tehnocraţiei industriale. În realitate, ceea ce solicita tehnocraţia industrială era posibilitatea de a utiliza capitalul de stat pentru a face faţă presiunilor tehnocraţiei financiare. Pentru asta avea nevoie să poată utiliza autoritatea administraţiei faţă de capitalul de stat şi deci

de intervenţia statului în economie. Nu orice fel de intervenţie, ci una destinată reproducerii întreprinderilor aşa cum sunt şi, odată cu aceasta, şi a relaţiilor economice şi de putere dintre ele şi ceilalţi participanţi la economie – de la bănci la populaţie.

În domeniul politicului, tehnocraţia de întreprindere s-a dovedit mai eficientă decât orice altă elită. Dacă tehnocraţia financiară părea a controla măcar lumea mondenă a Capitalei, ea controla provincia şi păturile sărace ale populaţiei, adică electoratul. De aceea, principala armă politică a tehnocraţiei de întreprindere au reprezentat-o parlamentarii partidului de guvernământ şi ai partidelor aliate cu acesta. Din rândurile acestora a şi pornit ofensiva politică împotriva guvernului Roman, care s-a terminat cu ruperea FSN şi cu victoria grupării Iliescu – FDSN – împotriva grupării Roman – FSN (PD).

În sfârşit, tehnocraţia financiară a fost, până la urmă, incapabilă să-şi strângă rândurile într-un efort coerent. Sectorul privat era prea tare legat de administraţie, fără aprobările şi deciziile căreia nicio afacere nu putea avea succes, pentru a-şi permite un conflict politic cu aceasta. A preferat să se adapteze, înlocuind uniformitatea regulilor şi mecanismelor economice cu unicitatea deciziei cumpărate prin mituire. Asta le permitea să-şi continue afacerile şi să-şi menţină profiturile chiar şi fără a obţine un loc prioritar în sistemul de putere. Aşa că s-a dovedit până la urmă a fi un aliat incert şi duplicitar. O poziţie asemănătoare a adoptat şi capitalul străin, capabil să accepte orice reguli, inclusiv aceea de a călca toate regulile dacă asta putea asigura succesul.

În final, chiar şi instituţiile financiare internaţionale i-au dezamăgit pe „bancheri” atunci când, acordând prioritate unor criterii de politică internaţională, au sacrificat tocmai principiile economice şi, odată cu ele, pe principalii susţinători ai acestora din România. Dar, mai ales după 1992, politica internaţională faţă de România s-a

schimbat. Războiul din Iugoslavia, care părea că va continua la nesfârşit, creşterea tensiunilor în Balcani şi caracterul imprevizibil al evoluţiilor politice în Rusia făceau din stabilitatea politică şi socială a României şi din cooperarea cu ea un factor din ce în ce mai important. Aşa că, dintr-odată, România, care până atunci fusese acuzată de rea-voinţă în aplicarea reformelor de trecere la economia de piaţă şi de menţinere a unui regim politic şi economic mult prea apropiat încă de comunism, a devenit un succes în domeniul reformei şi a fost rapid integrată în toate structurile politice europene. Fondurile, care până atunci au fost refuzate cu consecvenţă, au început să vină, negociatorii FMI şi ai Băncii Mondiale au devenit mai maleabili, iar oficialităţile occidentale şi americane, care până atunci excluseseră România de pe itinerarul turneelor lor est-europene au început să oprească la Bucureşti, pentru a lăuda succesele obţinute de reforma economică.

Instabilitatea alianţei cu sectorul privat, dar mai ales cotitura politică a Occidentului faţă de Bucureşti au provocat nu numai adânci dezamăgiri vârfului politic al tehnocraţiei financiare din cadrul Guvernului Roman, dar şi înfrângerea sa în lupta politică. Răsturnarea Guvernului Roman în urma „mineriadei" din septembrie nu a însemnat încă victoria „aripii Iliescu" şi refacerea sistemului de putere. A oprit doar ofensiva politică şi administrativă a tehnocraţiei financiare, Guvernul Stolojan fiind expresia unui compromis. Esenţa compromisului era de a aştepta, pentru măsurile radicale care urmau să fie luate în favoarea uneia sau alteia dintre tabere, rezultatele alegerilor din septembrie 1992. Acestea au dat câştig de cauză reprezentanţilor politici ai tehnocraţiei de întreprindere – FDSN nu era în esenţă altceva, dar cu asta victoria încă nu a fost obţinută. Este adevărat că victoria politică însemna eliminarea celui mai agresiv vârf politic al adversarilor – FSN Roman. Acesta a fost considerat ca

mult mai periculos decât orice alt adversar de până atunci şi, în consecinţă, bătălia dintre FDSN şi FSN a fost mai dură şi mai înverşunată decât cele anterioare, cu partidele istorice sau cu intelectualitatea umanistă. Dar, nu însemna şi câştigarea confruntării. Am văzut că, în sistemul de putere pe care îl apăra tehnocraţia financiară, politicului îi revenea un rol minor. Câştigând alegerile cu ajutorul FDSN şi al partidelor aliate acestuia, tehnocraţia de întreprindere nu putea obţine mai mult decât să-i împiedice pe alţii să facă politică împotriva sa, ocupând pur şi simplu locul cheie al politicului – Parlamentul, cu o grupare care îi era în principiu favorabilă, dar nu putea face mai mult decât să-i blocheze adversarii. Un sprijin pozitiv, adică politic real din partea acestora, tehnocraţia de întreprindere nu putea spera. Sprijinul real putea să vină doar din partea executivului şi a administraţiei guvernamentale. Aici, bătălia a mai continuat o vreme, tăcută, subterană, dar nu mai puţin crâncenă, căci tehnocraţia financiară dispunea încă de o echipă puternică la acest nivel.

Intrând în bătălia pentru putere, tehnocraţia financiară nu a pus nici ea toate ouăle politice într-un singur coş, mizând exclusiv pe succesul Guvernului Roman. Ca şi pentru tehnocraţia de întreprindere, guvernele şi partidele erau şi pentru ea o chestiune relativă. Căderea Guvernului Roman şi demisia Guvernului Stolojan după alegerile din 1992 nu au trecut-o automat în opoziţie. Dimpotrivă, după ce a încercat, cu cele două guverne anterioare să joace cartea politică, după septembrie 1992 a urmat încercarea de a juca pe cartea tehnocraticoadministrativă, adică exact tehnica de control al puterii pe care o încercase – şi parţial îi reuşise – pe vremea FSN. În primii doi ani de după revoluţie, tehnocraţia financiară şi-a întărit poziţiile deţinute în administraţie. A ajutat-o la aceasta concentrarea administraţiei pe reforma macroeconomică, un domeniu în

care ea deţinea principalii specialişti. A mai ajutat-o şi concentrarea dezbaterii ideologice pe problemele reformei, permiţându-i astfel să selecteze pentru poziţii administrative cheie, cadre care îi împărtăşeau obiectivele şi ideile. În privinţa administraţiei, tehnocraţia financiară nu avea încredere în membrii vechii administraţii şi avea dreptate. Acesta era unul dintre cele mai importante atuuri ale legăturii şi cooperării dintre tehnocraţia de întreprindere şi birocraţia administrativă. Confruntarea cu ei în cadrul eforturilor de a prelua controlul administraţiei s-a dovedit dificilă, iar tehnocraţia financiară a eşuat repede încercând să înlocuiască birocraţii existenţi cu unii noi, care să-i fie favorabili. Principalele puncte de rezistenţă le-au reprezentat trei ministere – Ministerul Industriei, Ministerul Agriculturii şi Ministerul Finanţelor. Reformele administrative care s-au succedat cam de două ori pe an în perioada de până la alegerile din 1992, au reprezentat tot atâtea atacuri la adresa birocraţiei administrative aliată cu tehnocraţia de întreprindere.

Primele atacate au fost ministerele industriale şi Ministerul Agriculturii. Odată cu formarea celui de al doilea Guvern Roman, în iunie 1990, ministerele industriale au fost desfiinţate şi comasate ca departamente într-un singur minister uriaş, Ministerul Industriei. A însemnat o lovitură puternică împotriva birocraţiei administrative legate de întreprinderile industriale şi a fost urmată de altele – desfiinţarea centralelor industriale, renunţarea la balanţele de produse şi desfiinţarea postului de ministru de stat însărcinat cu coordonarea ministerelor economice, ceea ce îngreuna constituirea unui front comun împotriva noii birocraţii economice promovată de tehnocraţia financiară.

În privinţa agriculturii, bătălia s-a dat în jurul reformei agrare şi a fost pierdută de tehnocraţia financiară. Reforma agrară în sine ar putea fi considerată o victorie a tehnocraţiei financiare, dar a fost incompletă, iar

tehnocraţia de întreprindere a compensat repede pierderea suferită. Desfiinţarea cooperativelor agricole de producţie – principalul efect al retrocedării pământului proprietarilor – lovea puternic o componentă importantă a tehnocraţiei de întreprindere, cea creată în agricultură, în forma conducerii tehnice şi a specialiştilor din cooperative, pe de o parte, şi a birocraţiei destinată administrării agriculturii pe de altă parte. Lovea şi mai puternic agricultura, ca ramură economică, aruncând-o din punct de vedere tehnologic cu un secol în urmă, dar acest efect secundar interesa mai puţin. tehnocraţia agriculturii a supravieţuit, şi aici s-a văzut limpede ce atu puternic reprezintă controlul tehnologiilor. Ea a menţinut controlul IAS-urilor, al unităţilor tehnice specializate – Agromecuri, centre de colectare şi depozitare, centre veterinare, producţia de seminţe etc. iar ulterior, a pornit la reorganizarea agriculturii prin intermediul asociaţiilor ţărăneşti. tehnocraţia financiară nu a putut să-şi valorifice avantajul obţinut iniţial pentru că a pierdut bătălia următoare, dată în juruldreptului sau nu de vânzare de către ţărani a pământului reprimit în proprietate. Fără transformarea pământului în marfă, adică echivalarea lui cu o anumită cantitate de bani, agricultura rămânea în afara sferei de influenţă a tehnocraţiei financiare. Aşa că, după o scurtă încăierare în jurul legii funciare, birocraţia financiară s-a dezinteresat de agricultură şi de pământ, în măsura în care nu era vorba de terenuri intravilane, a căror piaţă a explodat după apariţia primilor nou îmbogăţiţi oficial. Până la urmă, tehnocraţia din agricultură, birocratizată excesiv pentru a supravieţui reformei agrare, a ajuns un soi de feudă autonomă, în ale cărei treburi nu se amesteca nimeni, dezvoltându-şi propriile prelungiri atât în sectorul privat – prin intermediul comerţului, mai ales al comerţului exterior, cu produse alimentare – cât şi în cel bancar. Şi-a constituit şi propria organizare politică, partidul său – PDAR –

urmărind propriile obiective şi dovedindu-se un aliat incert atât pentru FSN cât şi pentru FDSN.

Dar, birocraţia care a rezistat cel mai bine în faţa ofensivei tehnocraţiei financiare a fost cea a Ministerului Finanţelor. Reorganizarea Ministerului de Finanţe s-a încercat în toate felurile posibile. A fost iniţial minister. Ulterior a fost transformat într-o componentă a Ministerului Economiei şi Finanţelor – ministrul de Finanţe fiind înlocuit cu un ministru al Bugetului. Asta nu a însemnat o dominare a economiei de către cei de la finanţe, ci, dimpotrivă, o încercare de diminuare a rolului lor. Mai mult, s-a încercat chiar o restructurare a Ministerului de Finanţe cu ajutorul experţilor străini, iar proiectul noului Minister de Finanţe chiar începuse să fie aplicat când au survenit alegerile, iar victoria FDSN a însemnat oprirea imediată a restructurării şi revenirea la vechea formulă.

Eşuând în încercarea de a destructura acea parte a birocraţiei administrative legată de tehnocraţia de întreprindere, tehnocraţia financiară s-a apucat să-şi dezvolte propria birocraţie în interiorul administraţiei. Principala modalitate utilizată a fost înfiinţarea unor noi agenţii şi instituţii guvernamentale, în special în domeniile direct legate de reforma economică. În aceste domenii şi pentru aceste instituţii, tehnocraţia financiară nu avea concurent. Toate se înfiinţau exact pe domeniile ei de activitate şi specialitate, iar pentru ocuparea posturilor nou create aproape că şi-a epuizat rezerva de cadre, grupul de cadre universitare, cercetători ştiinţifici şi foşti lucrători din comerţul exterior, care reprezentau aripa intelectuală a tehnocraţiei financiare. Această strategie de dublare a birocraţiei administrative ostile, cu o birocraţie administrativă favorabilă şi care, cu sprijin politic şi guvernamental urma să devină preeminentă, a declanşat un aprig război interdepartamental în administraţia de stat Inima şi creierul reţelei de instituţii administrative ale

acestei noi birocraţii financiare era, fără îndoială, Consiliul pentru Reformă şi Informaţii Publice, al cărui conducător, Adrian Severin, era principalul lider politic şi guvernamental al tehnocraţiei financiare. Reţeaua cuprindea instituţii ale reformei, cum ar fi Agenţia Naţională pentru Privatizare, ale relaţiilor comerciale şi financiare externe, de la Departamentul Comerţului Exterior şi până la Agenţia Română pentru Dezvoltare şi altele, cele mai multe dintre acestea având sucursale judeţene şi chiar neguvernamentale, cum ar fi Camerele de Comerţ şi Industrie sau Fundaţia pentru întreprinderile Mici şi Mijlocii (principala formă de „business" pe care tehnocraţia financiară încerca să o opună marilor întreprinderi de stat.)

Însă „crema cremelor", apogeul acestui efort de construire a unei birocraţii paralele cu cea existentă, favorabilă tehnocraţiei industriale, şi de preluare a controlului asupra economiei urma să fie constituirea Fondului Proprietăţii de Stat şi a Fondurilor Proprietăţii Private. După cum am văzut, toată puterea tehnocraţiei industriale se întemeia pe faptul că tehnologiile existau ca echipamente, utilaje etc. precum şi ca restricţii tehnice ale economiei, dar nu existau şi în forma de capital şi, ca urmare, nu ascultau de cerinţele acestuia şi nu-i respectau restricţiile, înfruntările iniţiale dovediseră că sectorul privat era incapabil să crească suficient pentru a înlocui treptat marile întreprinderi industriale de stat, iar apoi, că acestea erau imune la presiunile financiare refuzând pur şi simplu să se supună regulilor jocului. Ca urmare, obiectivul strategic al tehnocraţiei financiare a fost de a prelua pur şi simplu controlul conducerii întreprinderilor, substituind cu propriii reprezentanţi pe reprezentanţii birocraţiei administrative din consiliile de administraţie ale întreprinderilor.

Prilejul oferit pentru asta era privatizarea. Existau două modalităţi principale de privatizare. Una era

privatizarea făcută de administraţie, prin mijloace administrative, pentru o populaţie selectată după criterii administrative sau, în cel mai bun caz neeconomice, după modelul reformei agrare. O asemenea privatizare, care difuza proprietatea în nenumărate componente minuscule şi incapabile de coordonare, nu făcea decât să întărească poziţiile administraţiei şi tehnocraţiei de întreprindere, căci ele deveneau indispensabile pentru a asigura coerenţa şi coordonarea activităţilor de producţie, iar singurul centru de decizie care ar fi supravieţuit era cel tehnologic.

Cea de a doua modalitate era privatizarea prin mijloace financiare, ceea ce ar fi însemnat că toate tehnologiile şi echipamentele nu ar fi însemnat nimic mai mult decât o sumă de bani, iar banii erau specialitatea tehnocraţiei financiare. De aceea, legea privatizării, elaborată cu asistenţă tehnică americană într-o vreme când tehnocraţia financiară controla politic reforma, prevedea tocmai aceste două lucruri. Mai întâi, ruperea legăturii dintre birocraţia administrativă şi tehnocraţia de întreprindere prin constituirea a cinci instituţii care urmau să controleze întreaga economie – FPS şi FPP. În al doilea rând, transformarea pur şi simplu a întreprinderilor într-o valoare financiară oarecare (cu care trebuiau să fie echivalate, indiferent de metodă), iar această valoare urma să fie introdusă în circuitul financiar, printr-un simulacru de piaţă a valorilor. Mai mult, aceste vânzări de acţiuni ale întreprinderilor nici nu erau negociate şi decise de conducerile întreprinderilor, ci de noile instituţii ale privatizării, adică de birocraţia financiară. Asta era socoteala de acasă, adică din perioada în care tehnocraţia financiară, deşi pierduse deja bătălia politică în alegerile din 1992, nu considera că pierduse şi războiul. Tot ceea ce avea nevoie era ca mecanismul creat pentru privatizare să continue să funcţioneze. Pentru asta, tehnocraţia industrială nu avea nevoie de controlul guvernului ci doar de controlul reformei economice, pe care sperau să-l

menţină indiferent de guvernul care s-ar fi constituit.

Prilejul era creat de slaba legătură dintre guvern şi partidele câştigătoare ale alegerilor, iar punctul central asupra căreia s-a concentrat această ultimă încercare a fost, ca şi pe vremea guvernului Roman, Consiliul de Reformă. Prin componenţă, conducere şi idei, primul Consiliu de Coordonare, Strategie şi Reformă al Guvernului Văcăroiu era, în primul rând, un instrument al tehnocraţiei financiare. Înfiinţarea sa odată cu Guvernul Văcăroiu, un guvern în esenţă al şi pentru tehnocraţia de întreprindere, se datora unui mai larg spectru de motive dintre care, cel mai important era echilibrul care se mai menţinea încă între cele două grupări. Dar, ca instrument, Consiliul de Reformă a fost ineficient. „Strategia de reformă" elaborată de acesta nu s-a aplicat niciodată. Deşi prezentată drept program al guvernului şi aprobată de partidele coaliţiei guvernamentale, a fost îngropată în aceleaşi sertare în care se umplea de praf şi primul proiect al reformei economice, cel elaborat de Institutul de Economie în primăvara lui 1990. Faptul că, deşi având girul politic formal al Parlamentului, reforma economică a fost ignorată, măcar în forma pe care i-o dăduse Consiliul de Reformă, atât de birocraţia administrativă, cât şi de tehnocraţia de întreprindere, dovedeşte că aceştia nu aveau deloc de gând să servească doar ca acoperire politică pentru o reformă îndreptată împotriva propriilor lor interese. Degeaba se străduia preşedintele Iliescu să convingă şi opinia publică şi politicienii şi specialiştii occidentali şi, mai ales pe guvernanţi că, indiferent de schimbarea guvernelor, reforma economică continuă aşa cum a fost începută. Singurul punct în care avea dreptate era că reforma economică nu depinde de guvernul în funcţiune. În rest, reforma reconsiderată după interesele tehnocraţiei de întreprindere era categoric alta decât cea proiectată de tehnocraţia financiară chiar în sânul Guvernului Văcăroiu, proaspăt instalat la conducerea

administraţiei.

tehnocraţia de întreprindere la putere

Contraofensiva pe care tehnocraţia de întreprindere a lansat-o după ce, ca urmare a rezultatului alegerilor din 1992, a eliminat vârful politic al tehnocraţiei financiare, s-a desfăşurat pe toate planurile. Primul obiectiv l-a reprezentat întărirea poziţiilor în administraţie, a legăturilor dintre birocraţia administrativă şi întreprinderi şi eliminarea influenţei tehnocraţiei financiare în guvernare. Guvernele anterioare avuseseră drept principal obiectiv al politicii lor economice stabilizarea macroeconomică; când s-a văzut că aceasta nu este posibilă fără o restructurare la nivel micro, al întreprinderilor industriale, mai ales al marilor întreprinderi, au încercat să preseze asupra acestora pentru a-şi face singure restructurările necesare. Întreprinderile, în schimb, au acceptat şomajul şi reducerea producţiei, dar de restructurat nu s-au restructurat. Reacţia ideologică a tehnocraţiei de întreprindere a fost să-i acuze pe guvernanţi pe de o parte de incompetenţă, pentru că ignorau condiţiile tehnice ale producţiei, iar pe de altă parte de rea-voinţă, exprimată în „retragerea guvernului din economie”. Guvernul constituit după alegerile din 1992 era hotărât să schimbe radical această stare de lucruri. Obiectivul său central nu a mai fost de a implementa o reformă economică menită să schimbe tipul de economie dominantă în România, ci să administreze economia astfel încât să funcţioneze atât cât de bine este posibil în condiţiile existente. Primul lucru pe care l-a făcut guvernul a fost să refacă legăturile dintre administraţia centrală, pe de o parte, şi întreprinderi şi administraţia locală, pe de altă parte, ceea ce însemna, în bună măsură, reluarea unor metode de guvernare anterioare revoluţiei. Dar nu asta stresa guvernul. Problema lui provenea mai degrabă din faptul că, din cauza schimbărilor instituţionale produse după revoluţie,

el nu mai dispunea de pârghiile de care dispuneau guvernele prerevoluţionare, iar gestionarea economiei, exclusiv după criterii ale producţiei pur şi simplu, nu mai era posibilă. De aceea, primul efort al tehnocraţiei de întreprindere a fost orientat spre reluarea în stăpânire a economiei prin intermediul birocraţiei guvernamentale.

Teoretic, guvernul conducea direct încă o bună parte a industriei, organizată sub forma regiilor autonome. Continua să controleze o parte a producţiei agricole, cea aflată în LAS-uri şi avea monopolul absolut al achiziţiilor, depozitării şi distribuirii pe scară largă a produselor agricole de bază. Controla, de asemenea, şi importurile de produse alimentare, doar el singur dispunând de fondurile uriaşe în valută necesare pentru acestea. Dirijarea directă a comerţului cu amănuntul de către Ministerul Comerţului se diminuase considerabil, dar sistemul de distribuţie rămăsese sub control prin intermediul vânzătorilor en gros şi a depozitelor centrale. Toate aceste pârghii ale administrării centralizate a economiei continuau să existe, dar nu funcţionau. Nivelele birocratice inferioare se autonomizaseră într-o mare măsură, iar acum tindeau să considere şi să trateze activităţile subordonate ca pe o afacere personală şi nu ca pe o activitate publică. Autoritatea guvernamentală era mai degrabă teoretică şi singurul scop în care mai era folosită era de a legitima şi întări decizii luate în interese strict personale. Noul guvern a început printr-un efort serios de a relua administrarea tuturor acestor activităţi cu scopul de a asigura gestionarea economiei şi a vieţii publice pentru perioada imediat următoare. Guvernul fusese aprobat de Parlament abia în noiembrie, se apropia iama, cu cerinţele sale de cheltuieli şi aprovizionări suplimentare, nimic nu era pregătit şi toate previziunile prognosticau apropierea unui haos generalizat, mai ales ca urmare a descompunerii administrative care însoţise perioada de alegeri şi de transfer al puterii de la un guvern la altul.

Nu s-a întâmplat aşa, dar nicio revenire totală la controlul exercitat de noul guvern nu a avut loc. Situaţia, care părea să oscileze între haos şi reluarea conducerii centralizate a vieţii economice, s-a stabilizat pe la mijloc, într-un soi de compromis încheiat între diferitele niveluri şi componente ale administraţiei. Pe de o parte, s-a ajuns, dacă nu la centralizare, totuşi la un minimum de coordonare a acţiunilor şi eforturilor între componentele administraţiei guvernamentale, în primul rând, şi între aceasta şi întreprinderile economice, în al doilea rând. Pe de altă parte, administraţiei, întreprinderilor şi sectorului privat legat direct de domeniile controlate de acestea li s-a lăsat un spaţiu de mişcare în interes personal, ilegală, dar considerată „omenească”.

Compromisul astfel construit nu a fost nici rezultatul unui proiect sau al unei decizii şi nici nu a însemnat aplicarea vreunei strategii subtile a guvernanţilor. El a rezultat pur şi simplu dintr-un joc al presiunilor şi rezistenţelor. Presiunea vârfului executivului asupra birocraţiei subordonate a fost mare, în cazurile în care de aplicarea unei măsuri putea depinde însăşi soarta guvernului, şi mult mai scăzută în celelalte cazuri. La rândul ei, birocraţia ministerială şi locală a opus o rezistenţă mult mai hotărâtă atunci când era vorba de interesele sale personale şi de menţinerea acelor legături care asigurau participarea la profiturile sectorului privat sau ale întreprinderilor, indiferent dacă asta însemna extinderea corupţiei. Relaţiile s-au stabilizat în momentul în care toţi participanţii – adică diferitele componente ale administraţiei – au realizat că au de câştigat din cooperare mai mult decât din înfruntare.

Rezultatul final poate fi sintetizat în trei consecinţe importante. Mai întâi, administraţia şi-a refăcut legăturile cu industria de stat şi a dezvoltat o nouă serie de legături cu sectorul privat care a început, astfel, să fie integrat în sistem. În al doilea rând, guvernul şi-a delimitat un spaţiu

de obiective şi de priorităţi cu consecinţe directe asupra supravieţuirii sale, pentru care a obţinut cooperarea administraţiei. În al treilea rând, administraţia a obţinut şi ea un spaţiu de mişcare liberă şi necontrolată, echivalentă cu o participare la putere, realizată, în principal, prin instituirea abuzului şi a corupţiei ca o regulă ilegală, dar inevitabilă a funcţionării puterii de stat.

Asigurarea cooperării birocraţiei administrative, în paralel cu subordonarea ei, a fost numai o componentă a ofensivei asupra administraţiei. Cea de a doua a reprezentat-o anularea treptată a birocraţiei paralele create de tehnocraţia financiară. Nucleul ei îl reprezenta Consiliul pentru Reformă. Am văzut că, imediat după instalare, Guvernul Văcăroiu a fost nevoit să menţină, ba chiar să întărească numeric Consiliul pentru Reformă ca urmare, pe de o parte, a poziţiilor încă puternice pe care le avea birocraţia financiară, iar, pe de altă parte, a presiunilor politice interne şi externe, concentrate pe reforma economică. tehnocraţia financiară a profitat de această situaţie pentru a-şi întări controlul asupra Consiliului, care, imediat după reorganizare, arăta de parcă FDSN ar fi fost înfrânt şi nu victorios în alegeri. Ca, de altfel, măsurile preconizate de acesta. Aşa s-a făcut că începuturile guvernării tehnocraţiei de întreprindere au fost caracterizate de situaţii paradoxale. Două dintre ele sunt extrem de semnificative pentru a ilustra complexitatea situaţiilor care apăreau şi modul lor de rezolvare. Este vorba de legea privind investiţiile străine şi de negocierile cu FMI.

În 1990, în timpul primei guvernări a tehnocraţiei de întreprindere, problema investiţiilor străine a fost abordată cu multă precauţie. tehnocraţia de întreprindere avea nevoie de capital, de tehnologii moderne şi de know-how occidental, dar nu era dispusă să-l plătească renunţând la controlul asupra propriilor întreprinderi. Motiv pentru care, o primă reglementare în domeniu,

emisă în acea perioadă, era extrem de prudentă. Pentru tehnocraţia financiară situaţia era exact inversă. Avea nevoie de o pătrundere cât mai masivă a capitalului străin în ţară. În primul rând, pentru că îi întărea poziţiile, ea urmând să fie, obligatoriu, principalul partener al acestuia. În al doilea rând, pentru că slăbea poziţiile tehnocraţiei de întreprindere, prima şi cea mai importantă consecinţă fiind prioritatea acordată condiţiilor financiare şi aspectului de afacere al industriei, în defavoarea celui tehnologic. De aceea, ea s-a străduit serios pentru a modifica legislaţia existentă în domeniul investiţiilor străine în România, înlocuind-o cu una net mai favorabilă. Noul Consiliu al Reformei sprijinea, evident, o asemenea iniţiativă, aşa că guvernul nu a putut opune o rezistenţă făţişă şi eficientă la elaborarea şi trimiterea lui la Parlament. În Parlament, raportul de forţe s-a modificat din nou, parlamentarii coaliţiei guvernamentale fiind împotriva proiectului de lege elaborat de guvernul bănuit că le face politica, astfel că, după unele modificări care au convins măcar pe o parte a membrilor majorităţii să voteze în favoarea proiectului, acesta a trecut, votat fiind de opoziţie.

Negocierile cu FMI au ilustrat aceleaşi disensiuni existente în sânul guvernului şi oscilaţiile politice neaşteptate ale acestuia, sub influenţa diferitelor grupuri de presiune. Începute înaintea formării guvernului FDSN, negocierile ajunseseră într-o fază finală prin primăvara lui 1993 când, din cauza unor poziţii contradictorii ale membrilor echipei de negociere – Banca Naţională, Consiliul de Reformă şi Ministerul de Finanţe –, ele au eşuat şi a trebuit să fie luate de la început. Abia în toamna lui 1993 a reuşit guvernul să ajungă la o poziţie comună în privinţa termenilor acestuia şi să încredinţeze un mandat clar părţii române la negocieri. Şi mai semnificativ este că acest mandat nu satisfăcea pe nimeni, nici cele două tabere române, nici FMI, fiind cât se poate de clar că deşi se ajunsese la un compromis, acesta nu va fi respectat şi

aplicat de niciuna dintre părţi.

tehnocraţia de întreprindere nu avea deloc de gând să suporte, mai mult decât era strict necesar, o birocraţie rebelă în sânul propriei administraţii. O primă măsură de contrabalansare a Consiliului de Reformă a fost transformarea acestuia într-un organ consultativ. Prin aceasta, capacitatea Consiliului de a juca un rol real în guvernare a fost practic desfiinţată. Funcţia autentică care i-a revenit a fost de a oferi o imagine pozitivă reformei din România, atât faţă de opinia publică internă şi de politicienii opoziţiei – confruntaţi în felul acesta cu o parte a propriilor specialişti – cât, mai ales, faţă de experţii şi cancelariile occidentale care, pentru schimbarea de ordin politic ce se profila, aveau totuşi nevoie de o minimă justificare. Instituţiile anexe ale acestuia, de felul Agenţiei Naţionale de Privatizare sau al Agenţiei Române pentru Dezvoltare, şi-au pierdut treptat din importanţă şi şi-au diminuat simţitor atribuţiile.

Consiliul a mai continuat o vreme să funcţioneze ca organ teoretic al guvernului, dar elaborările acestuia, de tipul „Strategiei” menţionate aveau un ecou minim sau niciunul. Bătălia hotărâtoare pentru cucerirea Consiliului pentru Reformă s-a dat în vara lui 1993 şi a fost pierdută de tehnocraţia financiară. Conducerea Consiliului a fost schimbată şi s-a trecut la reorganizarea lui pentru a-l face funcţional în raport cu obiectivele unei guvernări în folosul tehnocraţiei de întreprindere. Odată cu pierderea controlului asupra Consiliului pentru Reformă, tehnocraţia financiară a pierdut principala sa redută din cadrul birocraţiei administrative, iar bătălia s-a mutat, în cea mai mare parte, pe tărâmul economico-financiar.

Asta încă nu a însemnat că bătălia instituţională se încheiase. Pe de o parte, tot acel proces de tatonare reciprocă pentru a stabili unde se încheie autoritatea administraţiei centrale şi începe autonomia sectorială sau locală a continuat şi mai continuă încă. Pe de altă parte, cu

toate că, spre toamna lui 1993, tehnocraţia de întreprindere preluase controlul complet al executivului şi al aparatului acestuia, totuşi sistemul de putere era departe de a fi în întregime la dispoziţia sa. Alte două reţele instituţionale continuau să fie autonome şi controlul lor, precum şi modul de utilizare al acestora continua să rămână o problemă esenţială de distribuţie a puterii. Este vorba de sistemul bancar şi de reţeaua Fondurilor proprietăţii.

Sistemul bancar era însuşi nucleul dur al tehnocraţiei financiare. Fără controlul băncilor, aceasta ar fi devenit repede o elită de experţi lipsită de putere reală, urmând să repete istoria lipsită de glorie a specialiştilor din cercetare şi proiectare. De aceea, bătălia pentru controlul băncilor a fost din capul locului cea mai dură dintre toate. În prezent, ea este departe de a se fi încheiat şi, în ciuda unor succese notabile ale tehnocraţiei de întreprindere, care a fost nevoită să apeleze din nou la tactica blocajului financiar, este puţin probabil ca ea să se încheie cu victoria hotărâtoare a uneia sau alteia dintre tabere. Mai degrabă, tocmai în acest sector se vor putea pune bazele unui compromis politic şi economic care să consacre definitiv politicile subdezvoltării drept politicile necontestate ale următorului deceniu.

La rândul său, sistemul bancar are şi el un nucleu, alcătuit în principal din două bănci – Banca Naţională şi BRCE. Banca Naţională este esenţială pentru că, prin acţiunile sale, ea dictează politica şi condiţiile restrictive ale activităţilor tuturor celorlalte bănci. Absolut toate băncile se împrumută la Banca Naţională. De aceea, politica de dobânzi practicată de aceasta este, vrând-nevrând reprodusă de celelalte bănci. Apoi, Banca Naţională mai controlează cantitatea de bani aflaţi în circulaţie şi are şi atribuţii normative şi de control. În ceea ce priveşte BRCE, ea este de departe cea mai importantă bancă de comerţ exterior a României şi cea mai mare

deţinătoare de valută convertibilă, după Banca Naţională.

Principala problemă a tehnocraţiei de întreprindere era că ea nu controla decât administraţia de stat, iar aceasta era ineficientă în raport cu sistemul bancar. Pe de altă parte, deşi Ministerul de Finanţe putea fi considerat ca unul dintre principalele sale atuuri instituţionale totuşi legăturile acestuia cu sistemul bancar împiedicau utilizarea lui ca principal vârf de atac la adresa sistemului bancar. O încercare de acest fel, care a avut loc imediat după formarea noului guvern, a constat în tentativa de a prelua sub controlul administraţiei valuta existentă în bănci. Ar fi fost o victorie aproape decisivă a tehnocraţiei de întreprindere pentru că, pe de o parte, ar fi smuls băncilor cea mai importantă armă a acestora – controlul comerţului exterior – şi ar fi adus sectorul privat într-o dependenţă totală de administraţie (sectorul privat se baza prioritar pe activitatea de import-export), îndepărtându-l de tehnocraţia financiară. Pe de altă parte, ar fi putut utiliza sumele astfel obţinute cu prioritate în folosul aprovizionării şi menţinerii în funcţiune a sistemului industrial aflat într-o puternică criză. Încercarea a fost concepută aproape ca o acţiune de comando, în cel mai strict secret – mai ales faţă de bănci şi de sectorul privat Ministerul de Finanţe chiar a elaborat un proiect de hotărâre pentru preluarea valutei existente în conturile societăţilor comerciale, dar el nu a fost aplicat niciodată, în primul rând din motive politice. Efectul ameninţării a fost însă imediat şi s-a prelungit în timp neaşteptat de mult Sectorul privat şi-a mutat rapid o bună parte a fondurilor în valută convertibilă din ţară în străinătate, dând naştere la paradoxul că România, pe de o parte suferea grav de lipsa de bani, iar pe de altă parte devenise exportatoare de capital. Sectorul privat şi-a pierdut şi bruma de încredere pe care o mai avea în executiv şi a fost nevoie de mai mult de un an de zile pentru a şi-o recăpăta. Iar executivul a învăţat că asemenea acţiuni aventuriste sunt şi ineficiente

şi costisitoare.

Stângăcia acestui început de ofensivă împotriva sistemului bancar s-a datorat şi euforiei născute din victoria politică. Reprezentanţii administrativi ai tehnocraţiei de întreprindere erau convinşi că totul este posibil. Eşecul acestei prime încercări a fost însă revelator şi a determinat o importantă schimbare de tactică. Era evident că a aduce din nou activitatea bancară în subordinea executivului şi administraţiei nu mai era posibil la cinci ani de la revoluţie. Dar, mai exista o posibilitate – controlul băncilor nu prin reglementări şi prin relaţii de subordonare formală, ci prin controlul conducerii acestora. Această soluţie, elementară la prima vedere, avea avantaje şi dezavantaje. Cel mai important avantaj era că o asemenea strategie permitea, în sfârşit, utilizarea politicului, principalul domeniu în care tehnocraţia de întreprindere dispunea de o superioritate absolută faţă de oricare dintre adversarii reali sau potenţiali. Mai mult chiar, după cum vom vedea, permitea chiar întărirea legăturilor dintre cele trei aripi ale puterii – tehnocraţia propriu-zisă, birocraţia administrativă şi grupul parlamentărilor şi activiştilor de partid. Dezavantajul era şi el dublu – mărea dependenţa de micii aliaţi politici, altfel stânjenitori, şi muta centrul de greutate al problemei către cealaltă mare problemă instituţională a executivului – Fondurile Proprietăţii. Pentru a înţelege cum s-a desfăşurat bătălia şi de ce a durat ea mai mult de doi ani fără a ajunge la un rezultat decisiv trebuie înţeles mecanismul de control al acestor instituţii.

Atât bondurile Proprietăţii cât şi băncile cu capital de stat sunt instituţii ale statului, adică publice, dar nu sunt în subordinea executivului. Ele sunt conduse de consilii de administraţie, numite, în cazul

Fondurilor de Parlament, guvern şi preşedinte, iar, în cazul băncilor, de FPS şi FPP, care apoi desemnează conducerea executivă a instituţiilor. Pentru a controla

conducerile, tehnocraţia de întreprindere trebuia să controleze principalele instituţii politice, să pună în mişcare toată procedura greoaie şi complicată de schimbare a consiliilor de administraţie, iar apoi să determine aceste consilii de administraţie să numească preşedinţii şi directorii care îi sunt favorabili. Cantitatea de intrigă necesară pentru a obţine un asemenea rezultat este imensă pentru că, nemaifiind vorba de instituţii şi structuri, ci de persoane concrete, având propriile lor legături interpersonale, simpatii şi antipatii, ecuaţiile de schimbare au un foarte mare număr de parametri. În plus, procesul a fost lungit şi de situaţia de tranziţie în care se aflau principalele instituţii vizate – FPS şi FPP, aflate, la instalarea noului guvern, abia în faza de organizare.

Atacul pentru dominarea conducerii sistemului bancar începuse imediat după câştigarea bătăliei politice, prin crearea unei imagini negative a băncilor şi a conducerii acestora. Iniţial, el s-a concentrat pe schimbarea guvernatorului Băncii Naţionale, dar şi aici, primul atac a fost respins. A fost nevoie de mai mult de un an şi jumătate pentru ca executivul şi politicienii guvernamentali să reuşească să modifice consiliile de administraţie ale băncilor şi să dea prima lovitură hotărâtoare – schimbarea preşedintelui BRCE. Semnalul dat bancherilor cu această ocazie a fost extrem de clar şi bine perceput Tensiunea existentă între administraţie şi elita bancar-financiară s-a mai atenuat, aceştia din urmă devenind mult mai atenţi şi mai înţelegători faţă de obiectivele guvernamentale, adică ale tehnocraţiei de întreprindere. Cu toate acestea, o victorie definitivă asupra sistemului bancar nu mai este posibilă. Autonomia bancară este sprijinită chiar de tehnocraţia de întreprindere împotriva birocraţiei administrative. Pe de altă parte, timpul a curs aici în favoarea băncilor, permiţând dezvoltarea unui sector bancar privat şi întărirea acestuia. Rezultatul este că băncile şi, odată cu ele, o bună parte a

tehnocraţiei financiare începe să iasă din tabăra opusă guvernării şi devin terenul cel mai favorabil pentru un compromis între cele trei principale elite ale puterii – tehnocraţia de întreprindere, birocraţia administrativă şi tehnocraţia financiară.

Dar nu toate ofensivele tehnocraţiei de întreprindere s-au purtat prin intermediul administraţiei şi al executivului. De fapt, cea mai importantă victorie a acesteia a fost obţinută nu cu sprijinul, ci împotriva birocraţiei administrative. Este vorba de preluarea controlului Fondului Proprietăţii de Stat (FPS) şi deturnarea funcţionalităţii acestuia. FPS a fost construit tocmai pentru a introduce întreprinderile industriale într-un alt circuit financiar decât cel legat de plăţi (de materii prime, materiale, salarii, dobânzi etc.) şi care să permită mutarea centrului de decizie cu privire la ce se întâmplă în întreprindere de la conducătorii tehnici ai procesului de producţie, la deţinătorii capitalului pe baza căruia funcţionează întreprinderea. Un asemenea proces era evident îndreptat împotriva tehnocraţiei de întreprindere. Conform legii, FPS deţinea 70% din capitalul întreprinderilor care erau proprietatea statului şi nu erau regii autonome. De aceea, controlul FPS era esenţial pentru oricine avea pretenţia de a participa la putere în România. Într-o caracterizare generală, FPS însemna scoaterea sectorului economiei de stat de sub controlul birocraţiei administrative şi trecerea ei sub controlul cui ajungea să controleze FPS. Iniţial, tehnocraţia financiară, care avansase proiectul, îşi rezervase evident şi conducerea FPS, dar, profitând de victoria politică obţinută, tehnocraţia de întreprindere a preluat controlul acestuia şi l-a utilizat, în principal, la trei lucruri. În primul rând, să amâne privatizarea până când reuşeşte să inventeze o formă de privatizare care să fie mai puţin distrugătoare pentru ea. În al doilea rând, pentru a redistribui capitalurile adunate din întreaga economie în

scopul menţinerii în funcţiune a industriei. În al treilea rând, pentru a contracara presiunea legată de restructurarea microeconomică după principii legate de rentabilitatea capitalului investit, cu presiunea pentru restructurarea după principii legate de caracteristicile producţiei. În legătură cu aceste scopuri, trebuie precizat că, aşa cum nu era împotriva reformei economice în principiu, tehnocraţia financiară nu se opunea nici privatizării sau rentabilizării întreprinderilor. Se opunea doar acelor forme de privatizare şi rentabilizare care ar fi condus la reducerea rolului său în economie şi la ascendenţa altor categorii, inclusiv ale tehnocraţiei industriale.

În jurul FPS s-a purtat o adevărată bătălie între diferitele componente ale tehnocraţiei industriale. După ce tehnocraţia financiară a fost eliminată din competiţie, bătălia s-a purtat, în principal, între birocraţia guvernamentală – care a cochetat îndelung cu ideea subordonării FPS guvernului, aşa cum cochetase cu ideea subordonării Băncii Naţionale guvernului – şi tehnocraţia de întreprindere, care a văzut în FPS oportunitatea de a nu mai depinde de administraţie pentru reglarea industriei. Până la sfârşit, în bătălie a intrat chiar şi partidul de guvernământ, care vedea în controlul FPS cea mai bună garanţie a sprijinului politic continuu şi necondiţionat acordat de tehnocraţia de întreprindere. Soarta FPS este şi în continuare incertă. Între timp însă tehnocraţia de întreprindere a căutat să rezolve problema privatizării. În principiu, soluţia adoptată consta în disiparea proprietăţii astfel încât proprietarii să nu se poată constitui în centre de decizie şi control ale întreprinderii. Prima metodă utilizată în acest scop a fost MEBO. Ea a fost cu atât mai îndrăgită cu cât noii proprietari, care nu erau alţii decât salariaţii întreprinderii, mai erau şi subordonaţi direct tehnocraţiei prin intermediul procesului de producţie. Apoi a venit propunerea de modificare a legii privatizării pentru

a se ajunge la un soi de MEBO generalizat. Se urmăreau astfel două scopuri. Unul era de a anula avantajul obţinut de tehnocraţia financiară care, după ce fuseseră emise certificatele de proprietate promovase un intens comerţ cu acestea şi le acumulase în cantităţi impresionante. Cel de al doilea, era de a limita cât mai mult accesul tehnocraţiei financiare şi al sectorului privat la cumpărarea de acţiuni.

Utilizarea legislaţiei privatizării pentru obţinerea unui avantaj decisiv în competiţia dintre elite nu a fost numai ideea tehnocraţiei de întreprindere. Ceva mai înainte, tehnocraţia financiară încercase şi ea acelaşi lucru. Propunerea fusese de a modifica legea privatizării astfel încât privatizarea să se facă în întregime prin intermediul unor hârtii de valoare negociate pe piaţă, sau utilizate de investitori. Modelul propus era imitat după cel cehoslovac – privatizarea în Cehia era considerată un mare succes – şi era puternic sprijinit de experţii instituţiilor internaţionale. O vizită a ministrului ceh de resort, care a prezentat premierului român experienţa cehă, un film documentar despre privatizarea în Cehia, difuzat pe canalul naţional de televiziune şi susţinerea de către consilieri ai preşedintelui României a soluţiei de acest tip, ca o modalitate de a debloca privatizarea în România, au reprezentat cea mai avansată fază în care a ajuns acest proiect. Evident, nu a fost adoptat. Dar, nici iniţiativa tehnocraţiei financiare, deşi sprijinită de guvern, nu părea a avea prea mari şanse de succes către sfârşitul lui 1994, din cauza unor complicaţii politice. Privatizarea continua să rămână una dintre problemele nerezolvate ale tehnocraţiei de întreprindere şi, câtă vreme era nerezolvată, constituia o bază pentru potenţialii concurenţi la sistemul de putere.

FPS este o puternică redută a tehnocraţiei de întreprindere nu numai pentru a-şi asigura interesele în procesul de privatizare, dar şi pentru a controla restructurarea microeconomică a întreprinderilor.

Restructurarea întreprinderilor este, evident, o necesitate şi încă una prioritară, dar marea problemă este cum anume se face. Pentru că, prin restructurare se poate modifica radical raportul de forţe atât în interiorul întreprinderii, între birocraţia economică şi tehnocraţia legată de procesul de producţie, cât şi între întreprindere şi instituţiile care asigură capitalul acesteia şi legăturile sale cu piaţa. La presiunea instituţiilor financiare şi politice internaţionale, în special a Băncii Mondiale – care alocă un credit important pentru restructurare – şi a FMI, care a condiţionat acordul pentru împrumutul standby de trecerea la restructurarea microeconomică, s-a hotărât demararea unei vaste acţiuni de restructurare. Prima problemă era cine anume să o coordoneze – guvernul sau FPS. Guvernul era cel care încheiase acordul cu FMI şi îşi luase angajamentul să înfiinţeze o instituţie guvernamentală însărcinată cu restructurarea – Agenţia de restructurare. Şi aici se năşteau probleme suplimentare, pentru că cel puţin două ministere concurau pentru coordonarea restructurării – Consiliul de Reformă, pe baza faptului că restructurarea este o componentă a reformei economice şi Ministerul Industriei, pentru că, la urma urmei, era vorba de restructurarea întreprinderilor industriale.

Dar, pentru tehnocraţia de întreprindere, guvernul era o instituţie mult mai puţin sigură decât FPS. Guvernul era vulnerabil la presiunile externe şi interne. O remaniere guvernamentală ar fi putut modifica nu numai componenţa, dar şi politica guvernului în unele domenii, iar restructurarea era mult prea importantă pentru a fi lăsată la voia întâmplării. Aşa că FPS, care era la urma urmei principalul proprietar al întregii industrii – mai puţin regiile autonome –, a refuzat să cedeze controlul asupra restructurării. Rezultatul a fost o formulă pe cât de încâlcită, pe atât de ineficientă. Guvernul a înfiinţat o Agenţie de restructurare, pentru că îşi luase formal

angajamentul de a o înfiinţa. Pentru a împăca şi capra şi varza măcar la nivel guvernamental, a fost subordonată Consiliului de Reformă, dar a fost plasată în Ministerul Industriei. În ciuda numelui, această Agenţie nu va restructura pe nimeni. Ea nu face nimic mai mult decât studii de restructurare, analizând întreprinderile care urmează să fie restructurate şi făcând recomandări privind schimbările care ar trebui introduse. Restructurarea propriu-zisă revine tot FPS, care şi-a creat o direcţie proprie de restructurare pentru care planurile Agenţiei, nefiind obligatorii, au doar caracterul de sugestii.

Astfel, prin intermediul FPS, tehnocraţia de întreprindere controlează întreaga industrie şi nu numai pe aceasta. FPS este principalul proprietar al întreprinderilor de stat şi ia toate deciziile majore legate de privatizare şi de restructurare. Conducerea discreţionară a întreprinderilor industriale, în legătură strânsă cu cei din conducerile sindicatelor, acolo unde acestea sunt puternice şi ignorându-le acolo unde sunt slabe, şi legăturile strânse cu administraţia locală şi centrală îi asigură controlul populaţiei şi sprijinul statului. tehnocraţia financiară este fie înfrântă, fie cooperantă, în vreme ce în relaţiile cu sectorul privat predomină cooperarea. Sprijinul politic pe care i-l asigură PDSR şi aliaţii săi este sigur şi util. În sfârşit, modificarea strategiilor politice internaţionale în Balcani şi Europa de Est este pe cale să repare singurul punct cu adevărat slab al sistemului său de putere – lipsa de sprijin extern. Pe la sfârşitul lui 1993, tehnocraţia de întreprindere cucerise definitiv puterea şi începea să guverneze România, pregătindu-se pentru alegerile din 1996. Sistemul era în sfârşit consolidat şi începuse să producă şi să aplice propriile lui politici implicite – politicile subdezvoltării.

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE 5

Introducere 9

1. Adaptarea la postcomunism 9
2. Cele două tranziţii 18
I. Eşecul tranziţiei interne 27
1. Optimismul dezastrului 27
Criza economică 31
Minoritatea care se îmbogăţeşte şi majoritatea care sărăceşte 35
Confuzia „intrării în Europa” 40
Lipsa de guvernare 46
2. Nevoia de acţiune 51
II. Revoluţia 55
1. Reconsiderarea revoluţiei 55
O revoluţie contestată 55
Schimbarea viitorului 56
Revoluţia fără duşmani 58
2. Sistemul de putere al societăţii comuniste 60
Birocraţia administrativă şi birocraţia politică 61
Contestarea puterii: naşterea tehnocraţiei industriale... 64 Sfârşitul „Epocii de aurr 67
3. Pregătirea revoluţiei 71
Ideologia revoluţiei 72
Descompunerea partidului comunist 75
4. Speranţele revoluţiei 78
Revoluţia victorioasă 78
Aşteptările 80
Tranziţia spontană 84
Punctul critic al tranziţiei 89
III. Eşecul revoluţiei politice 93
1. Sistemul de putere al revoluţiei, 93
Conducerea improvizată 94
Administrarea puterii şi salvarea României 96
Destrămarea sistemului de putere al revoluţiei 101
Sfârşitul politicii 105
2. Sistemul de putere al României postrevoluţionare... 107
Împăratul gol 108

Un guvern care nu guvernează 116
Puterea administraţiei şi administrarea puterii 123
Populaţia sau lipsa de putere 132
3. Eşecul tranziţiei politice 137
Puterea fără democraţie 138
Puterea fără politică 141
IV. Partidele originale – Opoziţia 150
1. Etapa „democraţiei originale” 150
Iluziile „consensului naţional” 153
Formarea ideii de elită politică 159
2. Etapa „partidelor originale” 164
Partidele politice şi democraţia 166
Partidele „istorice” 170
Restauraţia, ca identitate politică a opoziţiei 174
Problema monarhiei 179
Originalitatea UDMR 188
V. Partidele originale – Guvernanţii 198
1. Mărirea şi decăderea FSN 199
Problemele FSN 199
Conflictul Iliescu-Roman 205
Gâtipul „Un Viitor pentru România” 207
Destrămarea FSN şi ascensiunea FDSN 210
2. Aliaţii 217
PSM 217
Partidul „România Mare” şi PUNR 220
3. Baza administrativă a partidelor politice 226
VI. Drumul către putere al tehnocraţiei industriale 234
1. Înlăturarea elitei umaniste 239
Critica tranziţiei la intelectualitatea umanistă 241
Înfrângerea 244
2. Bătălia pentru putere a clasei muncitoare 247
Ofensiva sindicatelor 248
Clasa muncitoare şi puterea 253
Anihilarea liderilor sindicali 259
Sindicatele şi politica: mineriada din iunie 263

Liderii de sindicat şi politica: mineriada din septembrie 267
VII. Războiul fratricid al tehnocraţiei industriale 274
1. Combatanţii 274
tehnocraţia de întreprindere 275
tehnocraţia financiară, sau economia de piaţă fără capitalism industrial 283
„Negustorii” 295
2. Victoria 299
Ofensiva tehnocraţiei financiare 301
tehnocraţia de întreprindere la putere 316
*
Apărut 1995, Bucureşti
Coli tipar: 20, 75. Format: 16/54 x 84